

İKTİSAT İZLEME RAPORU 2024

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

ALAN İZLEME RAPORLARI

ALAN İZLEME RAPORLARI

İLKE YAYINLARI: 257
ALAN İZLEME RAPORLARI: 23
İKTİSAT İZLEME RAPORU: 4

Proje Yürütücüsü: Ahmet Sait Öner

Proje Danışmanları: Bekir Sami Nalbantoğlu, Elyesa Koytak, Fatih Gündoğan, Melih Turan,
Muhammet Sait Bozik, Nihat Erdoğmuş, Taha Eğri

Editör: Ömer Faruk Tekdoğan

Yazarlar: Ali Can Yenice, Ali Polat, Bekir Eren, Cem Korkut, Emrullah Aydın,
Fatih Furkan Akosman, Fikri Kaplan, Gökhan Alpen, İsa Yılmaz, Memduh Ünal,
Muhammed Fatih Cüre, Muhammed Hadin Öner, Ömer Faruk Tekdoğan, Ömer Keskin,
Mehmet Tark Eraslan, Yunus Emre Aydınbaş

Yayın Koordinatörü: Mehtap Nur Öksüz

Araştırmacı: Esmâ Vatandaş

Veri Derleme ve Görselleştirme: Beyza Güneş, Talha Bedirhan Işık

Katkıda Bulunan: Enes Kuru, Sümeyra Aydın

Tasarım: Seyfullah Bayram

© İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, İstanbul 2025

E-ISBN: 978-625-7684-57-6
DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/air23>

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

ikam
İSLAM İKTİSADİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

Bu Alan İzleme Raporu, İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) tarafından hazırlanmıştır. İKAM, yeni bir iktisadi düşüncenin küllî bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul | +90 216 532 63 70 | bilgi@ilke.org.tr | ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfının yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Raporda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfını bağlamaz.

İKTİSAT İZLEME RAPORU 2024

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı
İstanbul, 2025

İçindekiler

Giriş	1
Temel Bulgular	4
Öneriler	7
Küresel Ekonomik Gelişmeler ve Uluslararası Karşılaştırma	12
Muhammed Hadin Öner	
Ulusal Hesaplar ve Büyüme	20
Memduh Ünal	
İşgücü Piyasası	26
Mehmet Tarık Eraslan	
Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	32
Muhammed Fatih Cüre	
Kamu Maliyesi	38
Ömer Faruk Tekdoğan	
Enflasyon	46
Emrullah Aydın	
Merkez Bankası ve Para Politikası	56
Fatih Furkan Akosman	
Yurt İçi Finansal Piyasalar	66
Bekir Eren	

Dış Ekonomik Göstergeler	76
Ali Polat	
Tarım Sektörü	82
Memduh Ünal	
Sanayi Sektörü	90
İsa Yılmaz	
Hizmet Sektörü	100
Yunus Emre Aydınbaş	
Enerji Sektörü	110
Ömer Keskin	
İnşaat ve Konut Sektörü	116
Fikri Kaplan	
Otomotiv Sektörü	122
Ali Can Yenice	
Şirketler ve Girişimler	128
Cem Korkut	
Startup Ekonomisi ve Fintekler	136
Gökhan Alpen	

Tablo, Grafik ve Haritalar

Tablolar

Tablo 1. Yıllara Göre Kişi Başı ve Toplam GSYH (1999-2024)	21
Tablo 2. GSYH Üretim, Harcama ve Gelir Yönüyle Yüzde Ağırlıklar	21
Tablo 3. GSYH Üretim ve Harcama Yöntemiyle Yüzde Değişimler	23
Tablo 4. Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri (+15 yaş)	29
Tablo 5. Türkiye'nin Gelir Dağılımı Açısından Genel Görünümü (2009-2023)	35
Tablo 6. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine (%50) Göre Hesaplanan Yoksulluk Oranı ve Yoksul Sayısı (2009-2023)	35
Tablo 7. Yıllar İtibarıyla Sürekli ve Maddi Yoksunluk Oranları (% , 2010-2024)	35
Tablo 8. Bütçe Gerçekleşmeleri (2023-2024)	39
Tablo 9. Bütçe Giderleri (2023-2024)	39
Tablo 10. Bütçe Gelirleri (2023-2024)	39
Tablo 11. 2024 Yılı TCMB Enflasyon Tahminleri (%)	49
Tablo 12. TCMB ve Para Politikası 2024 Yılı Genel Görünümü (%)	57
Tablo 13. Yıllık Enflasyon ve TCMB Orta Vadeli Yıllık Enflasyon Hedefi (% , 2015-2024)	57
Tablo 14. Ekonomik Birimlerin Finansal Varlık ve Yükümlülükleri	67
Tablo 15. En Çok İhracat ve İthalat Yapılan 5 Ülke (Milyon ABD Doları)	77
Tablo 16. 2024 Yılı İhracat ve İthalat Fasılları (Bin ABD Doları)	77
Tablo 17. Yıllar İtibarıyla Tarım ve Gıda Dış Ticareti ve Payı (Milyar Dolar, 2014-2024)	85
Tablo 18. Bitkisel Üretim İstatistikleri (Milyon Ton, 2014-2024)	87
Tablo 19. Türkiye'de Yıllar İtibarıyla Canlı Hayvan Sayısı ve Kırmızı Et, Beyaz Et ve Çiğ Süt Üretim Miktarı (2001-2024)	89
Tablo 20. Sektörlere göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları, 2024)	93
Tablo 21. Satış Şekline ve Satış Durumuna Göre Konut Satış Sayıları (2013-2024)	121
Tablo 22. Açılan ve Kapanan Şirketler (2024)	133
Tablo 23. 2024 Yılındaki En Büyük Yatırımlara Dair Bilgiler	141

Grafikler

Grafik 1. 2025 ve Gelecek İki Yıla İlişkin En Büyük Riskler (%)	13
Grafik 2. Yıllık Reel Büyüme (% , 2014-2024)	13
Grafik 3. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (Cari Fiyatlar, Trilyon ABD Doları, 2014-2024)	13
Grafik 4. Kişi Başına Düşen GSYH (ABD Doları, 2014-2023)	15
Grafik 5. Enflasyon Oranları (% , 2014-2024)	15
Grafik 6. Cari İşlemler Dengesi (Milyar ABD Doları, 2014-2024)	15

Grafik 7. Cari İşlemler Dengesi (% , 2014-2024)	17
Grafik 8. Mal ve Hizmet İhracatın GSYH'ye Oranı (% , 2014-2024)	17
Grafik 9. Mal ve Hizmet İthalatının GSYH'ye Oranı (% , 2014-2024)	19
Grafik 10. İşsizlik Oranı (% , 2014-2024)	19
Grafik 11. Kayıt Dışı İstihdam Oranı (% , 2020-2024)	27
Grafik 12. İstihdamın Sektörel Dağılımı (% , 2020-2024)	27
Grafik 13. Çalışma Çağı Nüfusu ve İşgücüne Katılım (Bin Kişi, 2019-2024)	29
Grafik 14. Genç ve Kadın İşsizlik Oranları (% , 2015-2024)	31
Grafik 15. Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (% , 2019-2024)	31
Grafik 16. Yıllar İtibarıyla Gini Katsayısı (2005-2023)	33
Grafik 17. OECD ülkelerinin Gini Katsayısı (2022)	33
Grafik 18. Faiz Dışı Denge (FDD) ve Bütçe Dengesinin GSYH'ye Oranı (2010-2023)	41
Grafik 19. Bütçeden SGK Açık Finansmanı için Yapılan Transferlerin (Milyar TL) Seyri	41
Grafik 20. SGK Bütçe Transferlerinin Seyri (% , 2009-2023)	43
Grafik 21. Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranları (% , 2010-2024)	47
Grafik 22. Türkiye'de 2024 Yılında Enflasyonun Seyri (%)	47
Grafik 23. Ana Harcama Gruplarına Göre Enflasyon (% , 2024)	49
Grafik 24. Mal ve Hizmet Enflasyonunun Seyri (% , 2024)	51
Grafik 25. 12 Ay Sonrası İçin Enflasyon Beklentileri (%-Düzey)	51
Grafik 26. Türkiye'de 2024 Yılında Üretici Enflasyonunun Seyri (%)	53
Grafik 27. 2024 Yılında Dört Sanayi Sektörü ve Ana Sanayi Grupları İtibarıyla Yi-ÜFE	53
Grafik 28. 2023 Yılı TCMB Para Politikası Faiz Oranı, 1 Hafta Repo (% , 2023-2024)	57
Grafik 29. Ağırlıklı Ortalama Ticari Kredi, Tüketici Kredisi ve Mevduat Faiz Oranlarının Politika Faizine Oranı (% , 2023-2024)	57
Grafik 30. Türk Lirası KKM Hesapları Toplam Bakiyesi (Milyar TL, 2023-2024)	59
Grafik 31. Dövizden Dönüşümlü KKM (DDKKM) Hesapları Toplam Bakiyesi (Milyar ABD Doları, 2023-2024)	59
Grafik 32. ABD Doları/TL Döviz Kuru Aylık (2024)	59
Grafik 33. ABD Doları/TL Döviz Kuru Yıllık (2010-2024)	59
Grafik 34. ABD Doları/TL Döviz Kuru Yıllık Yüzde Değişim (2010-2024)	61
Grafik 35. TCMB Brüt Rezervler Yıllık (Milyar ABD Doları, 2010-2024)	61
Grafik 36. TCMB Brüt Rezervler Aylık (Milyar ABD Doları, 2024)	61
Grafik 37. TCMB Uluslararası Net Rezervler Yıllık (Milyar ABD Doları, 2010-2024)	61
Grafik 38. TCMB Uluslararası Net Rezervler Aylık (Milyar ABD Doları, 2023-2024)	63
Grafik 39. TCMB Swaplar Hariç Uluslararası Net Rezervler Aylık (Milyar ABD Doları, 2023-2024)	63
Grafik 40. M1, M2 ve M3 Para Arzları Yıllık (Milyar TL, 2010-2024)	63
Grafik 41. M1, M2 ve M3 Para Arzlarındaki Yıllık Değişim Oranı (% , Sol Eksen) ve Yıllık Enflasyon (% , Sağ Eksen, 2010-2024)	63
Grafik 42. M1, M2 ve M3 Para Arzlarındaki Aylık Değişim Oranı (% , Sol Eksen) ve Aylık Enflasyon (% , Sağ Eksen, 2023-2024)	65

Grafik 43. Ticari Kredi, Tüketici Kredisi ve Mevduat Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları ile Politika Faiz Oranı (% , 2023)	65
Grafik 44. Bankacılık Sektörü Toplam Kredi Hacmi Aylık Yüzde Değişim Oranları (% , 2023-2024)	65
Grafik 45. Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi (% GSYH, Sol Eksen) ve Yerleşik Hanehalklarının Tüketimindeki Değişim (% , Sağ Eksen)	65
Grafik 46. Toplam Sanayi Üretim Endeksi (2021=100, Sol Eksen) ve İşsizlik Oranı (% , Sağ Eksen)	65
Grafik 47. Bankacılık Sektörü Bilanço Kalemleri (Milyar TL, 2018-2024)	67
Grafik 48. Bankacılık Sektörü Kredi Kompozisyonu (% , 2018-2024)	69
Grafik 49. Ticari Kredi Kompozisyonu (% , 2018-2024)	69
Grafik 50. Tüketici Kredilerinin Kompozisyonu (% , 2019-2024)	69
Grafik 51. Takipteki Alacaklar (% , 2018-2024)	71
Grafik 52. BIST 30 ve BIST 100 Endeksleri	71
Grafik 53. Döviz Kuru Oynaklığı	71
Grafik 54. Kredi Faiz Oranları (% , 2018-2024)	73
Grafik 55. Türkiye'nin 5 Yıllık CDS Primlerinin Gelişimi	73
Grafik 56. Yıllara Göre İhracat ve İthalat Değerleri (Milyar ABD Doları, 2013-2024)	77
Grafik 57. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (% , 2013-2024)	77
Grafik 58. Ham Petrol İthalatı, (Milyon Ton, 2002-2024)	81
Grafik 59. Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat ve İthalat Oranları (%)	81
Grafik 60. FAO Gıda Fiyat Endeksi (1990-2024)	83
Grafik 61. FAO Reel Gıda Fiyat Endeksi (1990-2024)	83
Grafik 62. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü Reel Değişimleri ve GSYH Payı	83
Grafik 63. Tarım Sektörünün Toplam İstihdamdaki Payı (% , 2005-2024)	83
Grafik 64. Tarım Alanlarının Dağılımı (% , 2001-2024)	87
Grafik 65. Sanayi İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı (% , 1991-2023)	91
Grafik 66. İmalat Sanayi Katma Değer, Milli Gelir İçindeki Payı (% , 1997-2021)	91
Grafik 67. Finansal Sistemdeki Mevduatın Milli Gelir İçindeki Payı, (% , 1972-2022)	91
Grafik 68. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYH Büyüme Hızları (2022-2024)	93
Grafik 69. Bir Önceki Yılın Aynı Çeyreğine Göre Sanayi Sektöründeki Değişim Oranları (% , 2022-2024)	93
Grafik 70. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (% , 2014-2024)	93
Grafik 71. Sanayi Üretim Endeksi Aylık Değişim Oranı (% , 2024)	95
Grafik 72. Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (% , Aralık 2024)	95
Grafik 73. İmalat Sanayi PMI (Sol Eksen) ve 24 Aylık Ortalama (% , Sağ Eksen, 2023-2024)	99
Grafik 74. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Sektörel Dağılımı (% , 1998-2023)	101
Grafik 75. Sektörlerin İstihdam İçindeki Payları (% , 2020-2024)	101
Grafik 76. Hizmet Sektörüyle İlgili TÜFE Ana Harcama Gruplarında TÜFE Oranları (% , 2023-2024)	103
Grafik 77. Mevsim Etkisinden Arındırılmış Kira TÜFE Oranları (2024)	103
Grafik 78. Hizmet Üretici Fiyat Endeksinin Bir Önceki Aya Göre Değişimi (% , 2022-2024)	105
Grafik 79. Ülke ve Bölgelere Göre Ortalama Rus Petrol İhracatı (Milyon Varil/Gün, 2021-2024)	111
Grafik 80. Türkiye'de Toplam Kurulu Elektrik Gücünün Yıllar İtibarıyla Gelişimi (MW)	111

Grafik 81. Türkiye'de Toplam Kurulu Elektrik Gücünün Kaynaklara Göre Dağılımı (% , 2006-2023)	111
Grafik 82. Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kurulu Gücünün Toplam Kurulu Güçten Aldığı Pay (% , 2000-2023)	113
Grafik 83. Türkiye'de 2023 Yılı İthal Elektrik Enerjisinin Ülkelere Dağılımı (GWh)	113
Grafik 84. Türkiye'de 2023 Yılı İhraç Edilen Elektrik Enerjisinin Ülkelere Dağılımı (GWh)	113
Grafik 85. Türkiye Brüt Elektrik Üretiminin Kamu ve Özel Sektöre Göre Dağılımı (% , 2013-2023)	115
Grafik 86. Faturalanan Tüketimin Tüketici Bazında Yıllar İtibarıyla Gelişimi (% , 2020-2023)	115
Grafik 87. İnşaat Sektörünün GSYH İçindeki Payının Yıllara Göre Değişimi (% , 2015-2024)	117
Grafik 88. Toplam Konut Satışı (2013-2024)	117
Grafik 89. İnşaat Maliyet Endeksi ve Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre Değişim Oranları (% , 2016-2024)	117
Grafik 90. İnşaat Üretim Endeksi Yıllık Değişim Oranları (% , 2023-2024)	119
Grafik 91. İnşaat Maliyet Endeksi On İki Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı (% , 2017-2024)	119
Grafik 92. Sektörlere ve Maliyet Gruplarına Göre İnşaat Maliyet Endeksi (2018-2024)	119
Grafik 93. Konut Fiyat Endeksi	121
Grafik 94. Otomobil ve Hafif Ticari Pazar Gelişimi (2023-2024)	123
Grafik 95. Otomobil ve Hafif Ticari Pazar Gelişimi (2023-2024)	123
Grafik 96. Otomobil ve HTA Pazar Gelişimi (2013-2024)	125
Grafik 97. Otomobil ve Hafif Ticari Pazarın 10 Aylık Ortalaması	125
Grafik 98. Satılan Araçların Gövde Tipi Dağılımı (% , 2024)	127
Grafik 99. Gelir Yöntemiyle Gayrisafi Katma Değerin Ana Bileşenleri, (2019-2024 3. Çeyrek)	129
Grafik 100. Şirketlerin Toplam Yükümlülüklerinin Varlıklarına Oranı (% , 2020-2024)	129
Grafik 101. Şirketlerin Özkaynaklarının Varlıklarına Oranı (% , 2020-2024)	129
Grafik 102. Şirketlerin Aktif Kârlılığı (% , 2020-2024)	131
Grafik 103. Ticari Kredilerin Toplam Kredilere Oranı (% , 2020-2024)	131
Grafik 104. KOBİ Kredilerinin Toplam Ticari Kredilere Oranı (% , 2020-2024)	131
Grafik 105. Dünyada Yapılan Yatırım Miktarı (Milyar ABD Doları, Sol Eksen) ve Adedi (Bin, Sağ Eksen, 2020-2024)	137
Grafik 106. Dünyada Yapılan Yatırım Miktarı (Milyon ABD Doları, Sol Eksen) ve Adedi (Bin, Sağ Eksen, 2020/I-2024/IV)	137
Grafik 107. Türkiye'de Yapılan Yatırım Miktarı (Milyon ABD Doları, Sol Eksen) ve Adedi (Bin, Sağ Eksen, 2018-2024)	139
Grafik 108. Türkiye'deki Yatırımların Özel Sektör ve TÜBİTAK BİGG Ayrımı (2020-2024)	139
Grafik 109. Mega ve Küçük Ölçekli Yatırım Miktarlarının Karşılaştırması (2020-2024)	141
Grafik 110. Yatırım Aralığına Göre Gerçekleşen Yatırım Adedi (2018-2024)	143
Grafik 111. 2024 Yılındaki Yatırımların Sektörel Dağılımı (Milyon ABD Doları)	143
Grafik 112. 2024 Yılındaki Yatırımların Sektörel Dağılımı, Yatırım Adedi	145
Grafik 113. Ekosistem Problemlerine Dair VC Anketi	145
Grafik 114. Yatırım Dönemlerine Göre Startaplarda Çalışan Personel Sayısı (2019-2024)	147

Harita

Harita 1. İllere göre yabancılara yapılan konut satış sayıları	117

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği	KKM	Kur Korumalı Mevduat
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme	MKK	Merkezi Kayıt Kuruluşu A.Ş.
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	MW	Megavat
BIST	Borsa İstanbul	ODMD	Otomotiv Distribütörleri ve Mobilitte Derneği
BİGG	TÜBİTAK Girişimcilik Destek Programı	OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
BSMV	Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	OVP	Orta Vadeli Program
CDS	Kredi Risk Primi	ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
CVC	Kurumsal Risk Sermayesi	PMI	Purchasing Managers' Index (Satın Alma Yöneticileri Endeksi)
DBS	Doğrudan Borçlandırma Sistemi	PPK	Para Politikası Kurulu
DDKKM	Dövizden Dönüşümlü Kur Korumalı Mevduat	RWA	Real World Asset Tokenization
DeFi	Merkeziyetsiz Finans	SAGP	Satın Alma Gücü Paritesi
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Başkanlığı	SBB	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
EUR	Euro	SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
EVDS	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi	SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
EYT	Emeklilikte Yaşa Takılanlar	SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
FDD	Faiz Dışı Denge	TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	TEİAŞ	Türkiye Elektrik İletim A.Ş.
GWh	Gigawatt Saat	TL	Türk Lirası
HMB	Hazine ve Maliye Bakanlığı	TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
HTA	Hafif Ticari Araç	TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)	USD	ABD Doları
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)	WEF	The World Economic Forum (Dünya Ekonomik Forumu)
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı	Yİ-ÜFE	Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi
KDV	Katma Değer Vergisi	YP	Yabancı Para

İslam İktisadî Araştırma Merkezi (İKAM) İslam iktisadî alanında giderek genişleyen talep ve ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı çatısı altında kurulmuş bir araştırma merkezidir. Ülkemizde ve dünyada genel olarak İslam iktisadî çalışmaları sınırlı kalmakta ve çalışmaların çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Kapitalist sisteme dair bütün antitezler gün geçtikçe çürütölmekte ve bu adaletsiz sisteme karşı çare olacak bir alternatif geliştirilememektedir. İslam iktisadî, önerdiği sistem ve uygulamalarla daha adil bir iktisadî hayat ve bölüşüm sağlama potansiyeline sahiptir. Zira İslam iktisadînin çabası ve iddiasının kaynağı olan inanç öğretileri Müslömanlara yaptıkları ve söyledikleri bakımından sorumluluklar yüklemektedir. Bu bağlamda, geçmiş birikimlerin ışığında, yeni çalışmalara yoğunlaşılmasına ve yetkin araştırmacıların bu alana yönelmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İKAM gerçekleştirdiğı faaliyetlerle “İslam iktisadî” düşöncesinin külli bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi ve yeni çalışmalara zemin teşkil etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ders/okuma grupları, yoğunlaştırılmış seminerler, araştırma ve öлке raporları, çalışma tebliğleri ve araştırma notları, İslam iktisadî atölyesi serisi, yuvarlak masa toplantıları, konferanslar, İslam iktisadî bibliyografya projesi, İslam iktisadî temel eğitim programı İKAM’ın gerçekleştirdiğı faaliyetler arasındadır. İktisat Yayınları ile yayın alanında da faaliyetlerine devam eden İKAM, verdiği İslam İktisadî ödülleri ile de bu alana emek veren araştırmacıları ve kurumları da teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Gerçekleştirilen ders/okuma grupları, ilgili literatürün ve alanın temel meselelerinin araştırmacılar tarafından eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmasına ortam hazırlamaktadır. Yoğunlaştırılmış seminer programları ile İslam iktisadînin belli bir alanında uzmanlaşmış akademisyenler, ilgililere çalışmalarını sunma imkanı bulmaktadır. Araştırma ve öлке raporları özellikle belli temel meseleleri ve bölgeleri ele alan özel raporlar olup, ilgili alanda çalışan araştırmacılar için bir literatür oluşturmaktadır.

ADİL BİR DÜNYA
BEREKETLİ BİR İKTİSAT İÇİN

Takdim

Av. Ahmet Sait Öner

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

COVID-19 salgını ile başlayan ve ardı arkası kesilmeyen jeopolitik gerilimlerle beslenen belirsizlik iklimi 2024'te de küresel ekonomi üzerindeki etkisini devam ettirdi. Savaşlar, büyük ekonomilerdeki siyasi türbülans ve enerji piyasalarındaki dalgalanmalar; ticaretten yatırıma tüm kararları temkinli bir çerçeveye çekti.

Türkiye ekonomisi, küresel ekonominin dalgalı seyrine rağmen güçlü ihracat dinamikleri, esnek üretim yapısı ve demografik potansiyeli sayesinde 2024'te pozitif büyüme çizgisini muhafaza etti. Kişi başına millî gelirden kaydedilen seviye, uzun vadeli kalkınma hedeflerine erişme yönündeki kararlılığı teyit ederken özellikle gelir dağılımındaki bozulma, işgücü piyasasında nitelikli istihdam ihtiyacı ve cari işlemler dengesi gibi yapısal başlıklar, çözüm bekleyen kritik alanlar olarak önemini korumaktadır.

Bu rapor, İLKE Vakfı olarak her yıl hazırladığımız İktisat İzleme Raporlarının dördüncüsünü oluşturmaktadır. İktisat İzleme Raporu 2024, bahsedilen çok boyutlu konjonktürü 17 başlık altında mercek altına almaktadır. Küresel ekonomiden ulusal hesaplara, para politikasından enerjiye, gelir dağılımından start-up ekosistemine uzanan geniş

yelpazede sunduğumuz analitik değerlendirmeler; karar alıcılar, uygulayıcılar, akademi ve sivil toplum için stratejik bir rehber niteliği taşımaktadır. Raporun en temel gayesi, veriyi sadece tespit mahallinde bırakmayıp somut politika önerilerine dönüştürmek; böylece sürdürülebilir büyüme, kapsayıcı refah ve sosyal adalet ekseninde kalıcı çözümlere katkı sunmaktır.

Bu sene de raporumuzu özgün grafikler, zenginleştirilmiş veri görselleştirmeleri ve mukayeseli analizlerle destekleyerek okuyucunun kullanımına sunduk. Göstergelerin uzun dönemli seyrini izlemeye imkan veren bu bütüncül çaba, ekonomik aktörler için karar alma süreçlerini sadeleştirmekle kalmayıp, ülkemizin küresel konumuna dair berrak bir perspektif sunmaktadır.

Raporun ortaya çıkmasında özverili çalışmalarıyla emek veren Editörümüz Doç. Dr. Ömer Faruk Tekdoğan'a ve yazarlarımıza, İKAM Direktörü Melih Turan'a ve büyük bir titizlikle çalışan yayın ekibimize teşekkürlerimi sunarım. Raporda ortaya konan tespit ve önerilerin ülkemizin sürdürülebilir kalkınma yolculuğuna ışık tutmasını temenni ederim.

Giriş

2020'den bu yana süregelen küresel ekonomik ve siyasi riskler, 2024 yılında da belirgin bir şekilde devam etmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın uzun soluklu seyrine ek olarak, İsrail'in Gazze'ye yönelik operasyonları uluslararası düzlemde belirsizlik atmosferini derinleştirmiştir. Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki seçim süreci ve Avrupa Birliği (AB)'deki siyasi ve ekonomik dalgalanmalar, ülkeleri tedbir almaya yönlendirmiştir. Bu kapsamda ülkeler, uluslararası ticaret akışlarını korumak ve ekonomilerinin çıkmaza girmesini önlemek amacıyla çeşitli politika ve önlemler hayata geçirmiştir.

Dünya ekonomisi; ticaret politikası belirsizlikleri, jeopolitik gerilimler ve enerji piyasalarındaki oynaklık gibi bir dizi zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte, 2023 yılında birçok ülkede gözlemlenen faiz ve enflasyon artışları, 2024'te enflasyonun dengelenmesi ve ekonomik büyümenin öne çıkmasıyla kısmen hafifletilmiştir. Özellikle Asya ve Latin Amerika bölgelerinde güçlü iç talep, ihracattaki artış ve yatırımcı güvenindeki iyileşme, büyümeyi desteklemiştir. Gelişmiş ekonomilerde ise yüksek borç düzeyleri, sıkı para politikaları ve demografik baskılar toparlanma sürecini sınırlamıştır.

Türkiye ekonomisi, COVID-19 salgını döneminde dünya genelinden farklı olarak pozitif bir büyüme performansı sergilemiştir. 2021 yılında baz etkisiyle çift haneli büyüme

oranlarına ulaşılmış, 2022 ve 2023 yıllarında seçimlerin tetiklediği dinamiklerle %5'in üzerinde büyüme kaydedilmiştir. Ancak 2024'te enflasyonla mücadeleye odaklanan sıkı para ve maliye politikalarının etkisiyle, büyüme, uzun vadeli ortalamanın altında, daha ılımlı bir hızda seyretmiştir. Bununla birlikte, ihracat artışı ve yapısal direnç, Türkiye'nin küresel dalgalanmalardan nispeten daha az etkilenmesini sağlamıştır. Küresel büyüme %3,3 civarında gerçekleşirken, Türkiye geliştirmekte olan ülkelerle paralel olarak daha yüksek bir oran yakalamıştır. Aynı dönemde kişi başı milli gelir 15.000 ABD doları barajını aşarak bugüne kadarki en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Para politikasına bakıldığında, 2023 Haziran ayında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) yönetimi değişikliği sonrasında parasal sıkılaştırma politikasına geçilmiştir. Yıl ortasından itibaren başlayan politika faizi artışları, 2024 ikinci çeyreğe kadar kademeli şekilde devam etmiştir. Daha sonra politika faizi yüzde 50 seviyelerinde sabit tutulmuş, aralık ayında ise indirim süreci başlatılmıştır. Sonuç olarak, 2024 yılında iç finansal piyasalarda sakinleşme gözlemlenmiş ve para politikasının en önemli hedefi enflasyonla mücadele olarak netleşmiştir.

İktisat İzleme Raporu 2024'te, Türkiye ekonomisinin görünümü 17 başlık altında temel göstergeler üzerinden alanında uzman yazarlar tarafından analiz edilmiştir. Ekonomik

görünümün teorik ve pratik yönleri tartışılmış, elde edilen bulgular ışığında değerlendirmeler yapılarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Küresel ekonomik gelişmeler ve uluslararası karşılaştırma, Muhammed Hadin Öner tarafından analiz edilmiştir. Küresel ekonominin jeopolitik belirsizlikler, ticaret savaşları ve iklim değişikliğine bağlı ekonomik risklerle karşı karşıya kalmaya devam ettiği vurgulanan bu bölümde, farklı ülke gruplarına ilişkin ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik oranları ve cari işlemler dengesi gibi göstergeler sunulmuş; Türkiye ile karşılaştırmalar yapılmıştır.

Ulusal hesaplar ve büyüme, Memduh Ünal tarafından analiz edilmiştir. Üretim, harcar ve gelir yöntemleri ile hesaplanan Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki sektörel gelişmeler bu bölümde ele alınmış, 2024 yılında yaşanan küresel ekonomik zorluklara rağmen Türkiye ekonomisinin istikrarlı ancak sınırlı bir büyüme sergilediği belirtilmiştir.

İşgücü piyasası, Mehmet Tarık Eraslan tarafından incelenmiştir. 2024 yılında toplam istihdamda belirgin bir değişim yaşanmadığına ve artan nüfusa oranla işgücü talebinin yetersiz kaldığına dikkat çekilmiştir. Genç istihdamının durağan seyretmesinin temel nedenlerinden biri olarak, firmaların mevcut ekonomik koşullarda uygun kredi gibi finansman araçlarına erişimde zorluklarla karşılaşmaları gösterilmiştir.

Gelir dağılımı ve yoksulluk, Muhammed Fatih Cüre tarafından analiz edilmiştir. Türkiye'nin Gini katsayısının son yıllarda artış eğilimi gösterdiği ve 2022 yılında son 15 yılın en yüksek değerini aldığı vurgulanmıştır. Yoksulluk oranının ise son 15 yılda %16,9'dan %13,6'ya düşüş gösterdiği belirtilmiştir.

Ömer Faruk Tekdoğan, kamu maliyesini analiz etmiştir. 2024'te enflasyon, faiz oranları ve

büyüme dinamiklerinin bütçe performansını doğrudan etkilediği; kamu harcamalarındaki artışın özellikle sosyal harcamalar, yatırım harcamaları ve cari transferlerde yoğunlaştığı belirtilmiştir. Ayrıca, Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) Kanunu'nun kamuya getirdiği yükün hem politik hem de etkinlik açısından tartışılması nedeniyle SGK'nin merkezi bütçe tarafından finansmanının seyri de incelenmiştir.

Enflasyon gelişmeleri, Emrullah Aydın tarafından incelenmiştir. 2024 yılında aylık enflasyonun kısmen dalgalı bir seyir göstermekle birlikte genel olarak düşüş eğilimine girdiği; bu kapsamda yılın dezenflasyon sürecinin başlatıldığı olumlu bir dönem olduğu değerlendirilmiştir.

Merkez bankası ve para politikası, Fatih Furkan Akosman tarafından analiz edilmiştir. Politika faiz oranı ve makroihtiyati tedbirler çerçevesinde ele alınan para politikası; döviz kuru, rezervler, net uluslararası yatırım pozisyonu, para arzı ve bankacılık sektörü göstergeleri üzerinden detaylandırılmıştır. TCM-B'nin 2024 yılı boyunca uyguladığı sıkı para politikasının kredi, tüketim, reel sektör ve işsizlik üzerindeki etkileri de değerlendirilmiştir.

Yurt içi finansal piyasalarda 2024 yılı gelişmeleri, Bekir Eren tarafından analiz edilmiştir. Finansal varlık ve yükümlülükler, bankacılık sektörü, Borsa İstanbul (BIST) döviz kuru ve piyasa faizleri çerçevesinde yapılan değerlendirmede; para politikasının tamamen enflasyonla mücadeleyle odaklanması ve bu kapsamda atılan kararlı adımların, iç piyasaların istikrarına katkı sağladığı ifade edilmiştir.

Dış ekonomik göstergeler, Ali Polat tarafından analiz edilmiştir. Türkiye ekonomisinin kronik kırılganlık alanlarından biri olan cari

açığın 2024'te de sürdüğü, bunun temel nedeninin ihracat performansının ithalatın gerisinde kalması olduğu vurgulanmıştır. Genel olarak olumlu seyreden dış ticaret performansının, cari açığın azaltılmasına ve ekonomik istikrarın korunmasına önemli katkılar sunduğu belirtilmiştir.

Tarım sektörü, Memduh Ünal tarafından analiz edilmiştir. Son 50 yılda ekonomi politikaları, demografik değişimler ve küreselleşme dinamikleriyle büyük ölçüde dönüşen Türkiye tarımında; yerli üretimde gerileme ve ithalatın artışı kaçınılmaz hale gelmiştir. 2024 yılında tarım sektörü milli gelirden daha hızlı büyümesine rağmen, sektörün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki katma değer payının oldukça düşük olduğu vurgulanmıştır.

Sanayi sektörü, İsa Yılmaz tarafından analiz edilmiştir. Finansallaşma ve sanayisizleşme olgularının altı çizilen analizde, gelişmekte olan ülkelerde sanayi üretiminin yeterince olgunlaşmadan finansal piyasalara yönelindiği; bu nedenle sanayinin katkısının giderek azaldığı ve enflasyonla mücadele politikalarının üretim hızını olumsuz etkilediği değerlendirilmiştir.

Hizmet sektörü, Yunus Emre Aydınbaş tarafından analiz edilmiştir. Emek yoğun yapısıyla dikkat çeken hizmet sektöründe, 2024 yılı başındaki asgari ücret artışının hizmet enflasyonunu doğrudan etkilediği; ücretler ile hizmet fiyatları arasındaki geçişkenliğin yüksek olduğu belirtilmiştir. Sektördeki büyüme hızında ise yapısal sorunlar, enflasyonist baskılar, ücret maliyetleri ve dışsal şoklar gibi nedenlerle kademeli bir yavaşlama gözlemlenmiştir.

Enerji sektörü, Ömer Keskin tarafından analiz edilmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın etkisiyle Türkiye'nin Rusya'dan petrol ve doğal gaz

ithalatının arttığına dikkat çekilmiş; enerji bağımlılığını azaltma çabaları çerçevesinde fosil yakıt aramaları, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji yatırımları da değerlendirilmiştir.

İnşaat ve konut sektörü, Fikri Kaplan tarafından analiz edilmiştir. 2023 ve 2024 yıllarında yüksek enflasyon, faiz artışları ve artan maliyetler nedeniyle sektörün büyüme ivmesinin zayıfladığı; finansmana erişimin kolaylaşması ve maliyet baskılarının hafiflemesi durumunda sektörün GSYH içindeki payının yeniden artabileceği belirtilmiştir.

Otomotiv sektörü, Ali Can Yenice tarafından değerlendirilmiştir. Döviz kuru ve yüksek faizlerin talep daralmasına yol açarak sektörü olumsuz etkilediği; buna rağmen sektörün büyümesini sürdürdüğü ifade edilmiştir. COVID-19 salgını sonrası küresel tedarik zincirindeki aksaklıkların da sektörü olumsuz etkilediği ve Türkiye'deki üretimi sekteye uğrattığı vurgulanmıştır.

Şirketler ve girişimler, Cem Korkut tarafından analiz edilmiştir. Enflasyonla mücadele politikaları ve finansmana erişimdeki değişimlerin şirketlerin finansal performansını doğrudan etkilediği; firmalar arası ticarete koşulların zorlaştığı, peşin alım ve ön ödeme taleplerinin arttığı; kredi kullanımından kaçınmanın ve nakitte kalma isteğinin ödeme vadelerini uzattığı değerlendirilmiştir.

Startup ekonomisi ve fintekler, Gökhan Alpen tarafından analiz edilmiştir. 2024 yılında startup yatırımlarında önceki yıla göre önemli bir artış yaşanmış; birkaç büyük yatırımın toplam hacimde belirleyici bir rol üstlendiği kaydedilmiştir. Türkiye'deki fintek sektöründe ise satın almalar ve sektörel genişlemeler öne çıkmıştır.

Temel Bulgular

Küresel ekonomik ve jeopolitik belirsizliklerin etkileri 2024 yılında da hissedilmeye devam etmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı, Orta Doğu'daki gelişmeler, ABD ve Avrupa'daki siyasi gelişmeler gibi küresel dinamikler; ticaret, yatırım ve finansal piyasalar üzerinde baskı oluşturmuştur. 2024 yılında küresel enflasyonun seyri, başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerdeki resesyon riski ve artan iktisadi durgunluk, ABD başkanlık seçimleri sonrası derinleşen siyasi gerilimler, karşılıklı gümrük vergisi artışları ve küresel ticaretin bu gelişmelerden aldığı pay gibi unsurlar, 2025 yılının önceki yıla göre daha zorlu ve karmaşık geçeceği bugün ortaya koymaktadır.

Türkiye ekonomisi, 2024 yılında küresel zorluklara rağmen istikrarlı ancak sınırlı bir büyüme göstermiştir. Küresel büyümenin %3,3'te sabit kalması, ticaret politikalarındaki belirsizlikler ve enerji piyasalarındaki dalgalanmalar ihracat ile sanayi üretimini olumsuz etkilemiş; dış dengeler üzerinde baskı oluşturmuştur. Enflasyonla mücadele kapsamında uygulanan sıkı para ve maliye politikaları büyümeyi %3,2 ile uzun vadeli ortalamanın altına çekmiştir. Buna rağmen, satın alma gücü paritesi bazında kişi başına gelir 40 bin doları, cari dolar bazında ise 15 bin doları aşmıştır. İthalattaki daralma ve kamu harcamalarındaki sınırlı artış, enflasyonla mücadele programının etkilerini yansıtırken; inşaat ve

hizmetler sektörleri büyümeye destek olmuştur. Öte yandan, sanayi ve imalat sanayindeki durgunluk ile rekabet gücündeki kayıplar, 2023-2024 döneminde işgücü lehine iyileşen gelir dağılımına rağmen, ihracatı ve ithalata bağımlılığı sınırlamıştır.

Ekonomik büyümenin yavaşlaması işgücü talebini etkilemiş, COVID-19 salgını sonrasında ivme kazanan istihdam artışı duraklamıştır. Fiyat istikrarının sağlanması, firmaların finansman araçlarına erişiminin kolaylaşması ve ekonomik öngörülebilirliğin artması, işgücü piyasasında yeniden bir canlanmayı beraberinde getirecektir.

Son 15 yıl içerisinde gelir dağılımında kalıcı bir iyileşme sağlanamamış, aksine eşitsizlik daha da derinleşmiştir. Türkiye, Avrupa ve Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) ülkeleri arasında en yüksek Gini katsayısına sahip ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. En zengin %20'lik kesim toplam gelirin neredeyse yarısını almaktadır. Orta gelir grubunun payı azalırken, en düşük ve en yüksek gelir gruplarının payı artmıştır. Yoksulluk oranı %16,9'dan %13,6'ya düşmüş olsa da yoksul sayısı 11-12 milyon civarında sabit kalmıştır. Özellikle çocuklu aileler, düşük eğitim düzeyine sahip bireyler ve genç nüfus için yoksulluk riski devam etmektedir.

Bütçe gerçekleştirmeleri, ekonomik koşullara bağlı olarak gelir ve harcamalarda büyük artışların yaşandığını göstermektedir. Ancak, mali yapıdaki kronikleşmiş sorunların giderildiğini söylemek mümkün değildir.

Vergi gelirlerinin yaklaşık %70'inin dolaylı vergilerden oluşması, etkinlik açısından avantaj sağlasa da vergi adaletini ve uyumunu zedelemekte; toplumsal gelir dağılımındaki dengesizliği artırmakta ve enflasyonla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Vergi reformunun aynı zamanda ekonomik ve yapısal sorunların çözümünü de gerektirmesi nedeniyle, kapsamlı bir reform yerine kademeli adımlarla ilerleme anlayışı toplumsal bilinçaltında yerleşmektedir.

2024 yılında Türkiye'de yıllık enflasyon yılın ilk beş ayı ile kalan kısmında farklı bir seyir izlemiştir.

İlk beş ayda geçmişten gelen atalet, asgari ücret artışı, enerji fiyatları kaynaklı baz etkisi ve yerel seçimlerin yarattığı belirsizlik nedeniyle enflasyon artış eğiliminde olmuştur. Dezenflasyon sürecinin başlaması olumlu bir gelişme olarak kaydedilse de enflasyonun beklendiği hızda düşmemesi bu olumlu tabloyu gölgelemektedir. Bu yıl; politika faizinin %50 seviyelerinde seyretmesi, asgari ücrete ara zam yapılmaması, döviz kurundaki istikrar, kredi kısıtlamalarının devamı ve düşük enerji fiyatları gibi birçok unsur enflasyonla mücadeleyi desteklemiştir. Ancak; hizmet fiyatlarındaki katılık, kira artışlarını sınırlayan düzenlemelerin kaldırılması, yüksek enflasyon beklentileri, fiyatlama davranışlarındaki bozulmalar, yönlendirilen fiyat ayarlamaları, eğitim ücretlerindeki yükseliş, gıda fiyatlarının yüksekliği ve TCMB'nin güven tazeleme süreci enflasyonun düşüşünü sınırlamıştır.

Para politikasının aktarım mekanizmasındaki iyileşme ve sermaye akımlarındaki artış, döviz kurundaki yükseliş hızını yavaşlatmış, kur oynaklığını azaltmıştır. Döviz kurunun yıllık artışının enflasyonun gerisinde kalmasıyla Türk Lirası (TL)'nda reel değerlendirme başlamıştır. Finansal piyasalarda sağlanan istikrar, ülkenin risk priminin düşmesine de katkı sağlamıştır. Sıkı para politikası TL'nin getirisini artırırken, TL cinsinden borçlanmanın maliyetini yükseltmiştir. Bu durum, finansal aktörlerin varlık ve yükümlülük yapılarını etkilemiştir. Ayrıca kredi faizleri önemli ölçüde artarken, ticari ve tüketici kredi büyümesi yavaşlatılarak enflasyonla mücadelede kredi kanalı etkin kullanılmıştır.

Türkiye'nin dış ticaret performansı genel olarak olumlu bir seyir izlemiştir. İhracattaki artış ve ithalattaki azalma, cari açığın düşürülmesine ve ekonomik istikrarın korunmasına katkı sağlamıştır. Ancak dış ticaret hacmindeki daralma ve küresel belirsizlikler, ihracatın sürdürülebilirliği açısından çeşitlendirme ve inovasyon temelli stratejilerin hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Tarım sektörünün ekonomideki payı azalmaya devam etmektedir. İklim değişikliği, arazi kullanımındaki kısıtlar ve ithalat bağımlılığı gibi yapısal sorunlar uzun vadeli büyümeyi tehdit etmektedir. AB normlarına uyum ve küreselleşme etkisiyle şekillenen tarım politikaları gıda güvenliği standartlarını artırırken, yerli üretim üzerindeki baskıyı da artırmıştır. Hayvancılıkta varlık artışı ve bitkisel üretimde çeşitlilik olumlu gelişmeler sunmuştur. Ancak, sürdürülebilirlik ve sağlıklı beslenmeye erişim için daha kapsamlı yatırımlar gerekmektedir. Üretim planlaması ve kırsal kalkınma destekleri umut vaat etse de daha köklü yapısal reformlara olan ihtiyaç devam etmektedir.

Sanayi sektöründe; 1999, 2001, 2009 ve 2019 krizleri hariç tutulduğunda, 2024 yılı en düşük büyümenin yaşandığı yıl olmuştur. Reel kurdaki değerlenme ve birim işgücü maliyetlerindeki artış, rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir. Ayrıca dış piyasalardaki durgunlukla birlikte sanayinin, özellikle imalat sanayinin, milli gelir içindeki payı 2017 sonrası dönemde en düşük seviyelere gerilemiştir.

Hizmetler sektörü, 2024 yılında reel olarak milli gelir artışının altında kalsa da büyümeye en yüksek katkıyı sağlayan sektör olmuştur. Sektörde yıl boyunca büyüme hızında kademeli bir yavaşlama gözlenmiştir. Bu durum, sektörün yapısal sorunlarına işaret ettiği gibi; enflasyonist baskılar, ücret maliyetleri ve dışsal şokların etkisini de yansıtmaktadır. Enflasyon, mal ve temel tüketim ürünlerinden ziyade hizmetler grubunda daha yüksek ve kalıcı seyretmiştir.

Cari açığı yüksek bir ekonomi olan Türkiye açısından, enerji üretim kapasitesini artırmak ve enerji açısından kendi kendine yetebilen bir ülke haline gelmek stratejik önem taşımaktadır. Sınırlı fosil yakıt rezervlerine sahip olması nedeniyle Türkiye'nin, yenilenebilir enerji ve nükleer enerji gibi alternatif kaynaklara yönelik yatırımlarını hızla artırması gerekmektedir.

2018-2022 döneminde üst üste beş yıl dalan inşaat sektörü, 2023 yılında yaşanan 6 Şubat depremlerinin etkisiyle 2024 yılında da büyümenin lokomotiflerinden biri olmuştur. 2024 yılında reel olarak en fazla büyüyen sektör inşaat olurken, milli gelir artışına hizmetlerden sonra en fazla katkıyı sağlamıştır. 6 Şubat depremleri sonrası yeniden inşaa süreci büyümeyi desteklemiş; ancak maliyet artışları ve işgücü eksiklikleri gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Güvenli ve dayanıklı yapılaşma anlayışı öne çıkarken sektör, yeni teknoloji ve standartlara yönelmiştir.

Reel sektörün öz kaynak oranlarındaki artış ve borçluluk düzeyindeki iyileşmeler, daha sürdürülebilir bir finansal yapı açısından olumlu bir görünüm sunmaktadır. Yüksek enflasyon, artan faiz oranları ve jeopolitik belirsizlikler özellikle KOBİ'ler için ciddi zorluklar yaratmıştır. Buna karşın; kredi temerrüt oranlarının görece düşük seyretmesi ve döviz pozisyon açığının azalması, makro ihtiyati politikaların etkisiyle şirketlerin kurumsal direnç mekanizmalarında olumlu bir gelişmeye işaret etmektedir.

Öneriler

Enflasyonist baskılar ve artan borç riskleri karşısında, ülkelerin para ve maliye politikalarını daha dengeli ve uyumlu bir çerçevede yürütmeleri gerekmektedir. Ekonomik istikrarın önümüzdeki yıllarda yeniden tesis edilebilmesi, başta çok taraflı işbirliklerinin güçlendirilmesi olmak üzere, kapsamlı politika adımlarının hayata geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında daha kapsayıcı ve adil bir uluslararası finansal mimarinin inşası, özellikle borç sürdürülebilirliği bağlamında ortaya çıkan sistemik risklerin azaltılması açısından kritik öneme sahiptir.

Fiyatlama davranışlarındaki ve beklentilerdeki bozulma, yüksek enflasyonun temel nedenlerinden biridir. Bu beklentilerin düzeltilmesi için ekonomi politikalarına duyulan güven artırılmalı ve iletişim kanalları etkin kullanılmalıdır. Fiyatlama davranışlarındaki bozulma ise beklentilerin iyileştirilmesi, etkin denetimler ve şeffaflık yoluyla giderilmelidir. Para politikası iletişiminin güçlü tutulması ve beklenmedik şoklara karşı proaktif adımlar atılması, beklenti yönetimi açısından faydalı olacaktır.

Ekonomi politikalarının daha bağımsız, şeffaf, öngörülebilir ve tutarlı olması, ekonomideki güven seviyesini ve dolayısıyla politikaların etkinliğini artıracaktır. Bu bağlamda, %5 seviyesindeki orta vadeli enflasyon hedefinin daha ulaşılabilir bir düzeye çekilmesi önem taşımaktadır. Sıkı para politikası duruşunun kararlılıkla sürdürülmesi, politika faiz oranının piyasa koşullarıyla daha uyumlu hale getirilmesi ve makro ihtiyati çerçevede sadeleşmeye devam edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, döviz kuru istikrarı korunmalı ve döviz rezervlerinde dengeli artışa yönelik politikalar sürdürülmelidir.

Son dönemde küresel ekonomiyi ve ticareti zayıflatan gümrük vergileri ile ticaret belirsizliklerinin üretim, büyüme ve istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, ithalatımız içinde %12,4, ihracatımız içinde %26,7 paya sahip İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ülkeleriyle ticari ilişkiler artırılmalıdır. İİT çerçevesinde yapılan ticaret anlaşmalarının hem ülkemiz hem de diğer üye ülkeler arasında daha etkin hale getirilmesi için gerekli adımlar atılmalıdır. Sanayi ve imalat sektörlerindeki durgunluğun aşılması için yüksek katma değerli ürünlere odaklanan teşvik programları uygulanmalı, ihracat pazarlarını çeşitlendirmeye yönelik yeni ticaret anlaşmaları yapılmalıdır.

İhracatı destekleyici ve ithalata bağımlılığı azaltıcı politikaların sürekliliği kritik öneme sahiptir. İthalat bağımlılığı, yenilikçi ve katma değerli yatırımlarla azaltılmalı; ithalat daralması kalıcı hale getirilmelidir.

Stratejik sektörlerde Ar-Ge ve yerleştirme projelerine odaklanılmalı, savunma sanayiindeki yerli üretim başarıları model alınarak enerji (güneş panelleri, rüzgar türbinleri) ve otomotiv sektörlerinde geliştirilen yerli teknolojiler kalıcı hale getirilmelidir. TÜBİTAK'ın Ar-Ge destek programları genişletilmeli; özel sektör ve üniversiteler arasındaki işbirlikleriyle teknoparklarda yenilikçi projelerin teşviki sürdürülmelidir. Ayrıca, lityum ve nadir toprak elementleri gibi kritik hammaddelerdeki ithalat bağımlılığını azaltmak için madencilik sektöründe yerli işletme tesisleri kurulmalı; tasarruf ve döngüsel ekonomi uygulamaları (geri dönüşüm) yaygınlaştırılmalıdır.

Yapay zekâ ve otomasyon süreçlerinin hızlanması ile yeşil dönüşüm süreci de dikkate alındığında, işgücünün bu dönüşüme uygun şekilde nitelik kazanması ve istihdam dışındaki kesimlere yönelik beceri geliştirici programlara öncelik verilmesi fayda sağlayacaktır. Bu kapsamda, işgücü piyasasında yaşanacak değişime yönelik sektörel analizler yapılmalı; geçerliliğini yitirecek meslekler ile hızla yaygınlaşacak yeni meslekler belirlenmelidir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, ileriye yönelik beceri kazandırma ve meslek edindirme programları çok daha sağlıklı biçimde tasarlanabilecektir.

Mali sürdürülebilirliğin sağlanması için vergi tabanı genişletilmelidir. Vergi istisnaları gözden geçirilmeli, adil vergi katılımı sağlanmalı; harcama vergilerinin yükü dar gelirliye yayılmamalı ve sermayenin vergi katkısı artırılmalıdır. Yüksek gelirli serbest

meslek sahiplerine yönelik sıkı denetimler getirilmeli ve gelir beyanı uyumluluğu artırılmalıdır. Vergi harcamalarını oluşturan muafiyet ve istisnalar azaltılmalı; servet üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payını artırmaya yönelik politikalar hayata geçirilmelidir.

Tarım sektörü, gıda arz güvenliğini sağlayacak şekilde sanayi ile entegre bir üretim yapısına kavuşturulmalı; verimlilik odaklı planlama yaygınlaştırılmalıdır. Doğal kaynakların sürdürülebilir ve bilinçli kullanımı için akıllı tarım uygulamaları teşvik edilmeli, böylece iklim değişikliğine karşı dayanıklılık artırılmalıdır. Gıda güvenilirliğinin sağlanması ve israfın önlenmesi amacıyla soğuk zincir lojistik altyapısı geliştirilmeli; üretici örgütlerinin kurumsal kapasitesi güçlendirilerek pazarlama süreçleri iyileştirilmelidir.

Türkiye, bölgesel fırsatları değerlendirebilmek için korumacı küresel trendlere karşı stratejik ticaret ortaklıklarını artırmalıdır. Küresel ekonomik krizlerin bir süre daha devam edeceği varsayımıyla, sanayi politikaları uzun vadeli bir perspektifle yeniden kurgulanmalıdır. Serbest ticareti savunan ülkelerle güçlü ve sürdürülebilir ekonomik işbirlikleri kurulması, Türkiye'nin sanayi sektörünü de içeren bölgesel bir üretim ve ihracat merkezi haline gelmesini sağlayabilir. Bu çerçevede, ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir.

Türkiye'nin sanayileşme politikaları, finansallaşma süreciyle uyumlu ve dengeleyici biçimde yürütülmelidir. Sanayi ile finans sektörü arasında sağlanacak uyum, ekonomik direnci artırabilir. Bunun için finans piyasalarının kendi başına bir amaç haline gelmesi önlenmeli; finansal sistemin reel sektöre kaynak aktaran temel işlevine geri

dönmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, aşırı belirsizlik içeren, spekülative ve yüksek riskli finansal ürünlerin denetimi artırılmalıdır. Aksi halde, finansal gelişmeler sanayi yatırımları üzerinde baskı yaratabilir. Bu nedenle, sanayi politikaları ile finansal regülasyonlar eşgüdümlü şekilde tasarlanmalıdır.

Enflasyonla mücadelede hizmet sektörüne özel politikalar geliştirilmelidir. Vergi politikalarında hizmet sektörüne yönelik pozitif ayrımcılık gözetilmeli; bu tür politika önerileri, sektörün yatırım iştahı ve rekabet gücü üzerindeki etkilerle birlikte analiz edilmelidir. Politika tercihlerinde maliyet-fayda analizlerine özellikle dikkat edilmelidir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının yanı sıra nükleer enerji gibi alternatif enerji üretim yöntemlerine yönelik yatırımlar hızla artırılmalıdır. Biyokütleyle dayalı enerji santrallerinin yaygınlaştırılması için bürokratik engeller azaltılabilir ve kamusal sermayeli ticari bankalar tarafından düşük faizli veya faizsiz kredi imkanları sunulabilir. Tarım işletmelerinin kendi elektriğini üretilip kullanabilmesi ve fazla enerjinin piyasaya kazandırılması amacıyla, özellikle güneş enerjisi potansiyelinin yüksek olduğu kırsal bölgelerde güneş paneli kullanımı devlet desteğiyle yaygınlaştırılmalıdır.

Girişimciliğin finansal sistemle daha bütünleşik hale getirilmesi, yenilikçi alanlarda yatırım çeken girişimlerin desteklenmesi

ve kırılgan işletmelere yönelik hedefli politikaların artırılması, önümüzdeki yıllarda istihdam ve üretim üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır. Yapay zekâ ve biyoteknoloji gibi öncelikli teknoloji alanlarında yatırım yapan girişimlere vergi indirimi uygulanabilir. Nitekim 2024'te yatırım çeken girişimlerin %40'ı bu alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu sektörlerdeki yatırım iştahını artırmak amacıyla beş yıl süreyle gelir vergisi muafiyeti gibi teşvikler sağlanabilir. Ayrıca, şirketlerin dijital dönüşümünü teşvik edecek "Dijitalleşme Endeksi" bazlı kredi skorlama sistemleri geliştirilebilir.

Yoksulluğun azaltılması için eğitim, istihdam ve sosyal destek programlarının etkin bir şekilde uygulanması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi ve enflasyonla mücadele edilmesi gerekmektedir. Çocuklu ailelere yönelik doğrudan gelir desteği ve kreş yardımı gibi sosyal transferler artırılmalıdır. 0-17 yaş grubu çocuklara yönelik ücretsiz beslenme ve eğitim destekleri sağlanmalıdır.

İnşaat ve konut sektörünün uzun vadeli istikrarını sağlayabilmek için makroekonomik risklerin etkin yönetilmesi, finansal planlamanın güçlendirilmesi, teknolojik adaptasyonun hızlandırılması ve çevresel faktörlerin göz önünde bulundurulması önemlidir. Ayrıca, kamu-özel sektör işbirliği projeleri ve alternatif yatırım fonlarının teşvik edilmesi, sektördeki finansal riskleri azaltarak daha istikrarlı bir büyüme ortamı oluşturacaktır.

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

KÜRESEL EKONOMİK GELİŞMELER VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMA

Muhammed Hadin Öner

Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi

2020 yılından bu yana devam eden küresel ekonomik ve siyasi riskler, 2024 yılında da etkisini sürdürmüştür. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın devam etmesi, İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları, Suriye'deki rejim değişikliği, ABD seçimleri, ABD-Çin ticaret savaşları, AB siyasi ve ekonomik dalgalanmalar ile Almanya'daki seçim ve ekonomik belirsizlikler, küresel risklerin devam ettiğini göstermektedir. Ülkeler ise ekonomilerinin çıkmaza girmesini önlemek amacıyla, uluslararası ticaretlerini sürdürebilmek için çeşitli politikalar ve önlemler hayata geçirmiştir.

2023 yılında birçok ülkede faiz ve enflasyon artışları yaşanırken, 2024 yılında enflasyonda dengelenme sağlanmasıyla ekonomik büyüme öne çıkmıştır. IMF verilerine göre, küresel ekonomi 2024 yılında yaklaşık %3,3 oranında büyümüştür (WEO, 2025). Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme hızı, gelişmiş ülkelere kıyasla daha yüksek olmuştur. Özellikle Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde güçlü iç talep, ihracattaki artış ve yatırımcı güvenindeki iyileşme ekonomik büyümeyi desteklemiştir. Buna karşılık, gelişmiş ülkelerde büyüme daha düşük seyretmiş; yüksek borç seviyeleri, sıkı para politikaları ve demografik faktörler toparlanmayı sınırlamıştır.

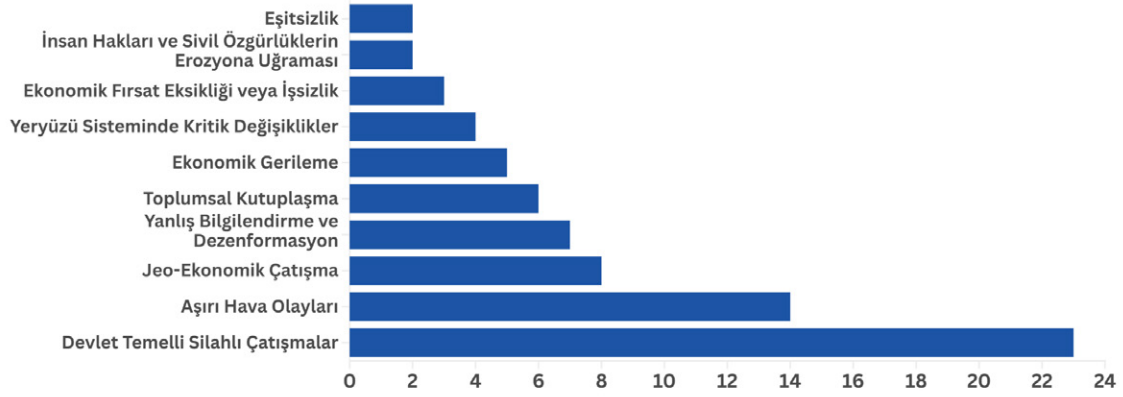
Bununla birlikte; küresel ekonomi, jeopolitik belirsizlikler, ticaret savaşları ve iklim değişikliğine bağlı ekonomik risklerle karşı karşıya kalmaya devam etmektedir. Özellikle enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, tedarik zinciri kesintileri ve merkez bankalarının para

politikalarındaki olası değişimler, 2024 yılının geri kalanında küresel ekonomik büyüme üzerinde belirleyici olmuştur

Dünya Ekonomik Forumu küresel risk algısı araştırmasına göre 2025 ve gelecek iki yıla ilişkin en büyük riskleri %23 ile devlet temelli silahlı çatışmalar, %14 ile aşırı hava olayları ve %8 ile jeo-ekonomik çatışmalar oluşturmaktadır. 2024 yılında ilk üç sırayı alan iklim değişikliğine bağlı tehditler, yapay zeka kaynaklı dezenformasyon ve yanlış bilgi paylaşımı ile hayat pahalılığı ve enflasyon riskinin öneminin düştüğü görülmüştür. Grafik 1'de diğer riskler yer almaktadır.

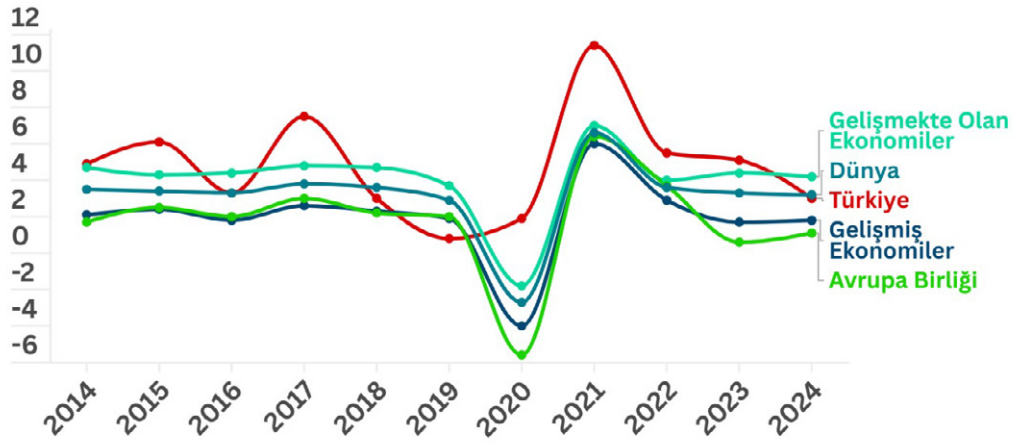
Dünya genelinde 2014-2024 döneminde ekonomik büyümenin yıllar içinde değişkenlik gösterdiği ve küresel olaylardan önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Özellikle 2020 yılı, küresel ekonomi üzerinde derin etkiler bırakan COVID-19 salgınının belirgin izlerini taşımaktadır. Salgın nedeniyle uygulanan kısıtlamalar, üretimde aksamalara ve tüketimde ciddi daralmalara yol açmıştır. Bu durum, dünya genelinde büyüme oranlarının keskin bir şekilde düşmesine neden olmuştur. Türkiye de dahil olmak üzere, tüm ülke gruplarında 2020 yılında negatif büyüme gözlemlenirken, 2021 yılında ekonomik toparlanma süreci hız kazanmış ve büyüme oranlarında kayda değer artışlar yaşanmıştır. Grafik 2'de Türkiye'nin büyüme oranları incelendiğinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere kıyasla daha dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2023 ve 2024 yıllarında

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

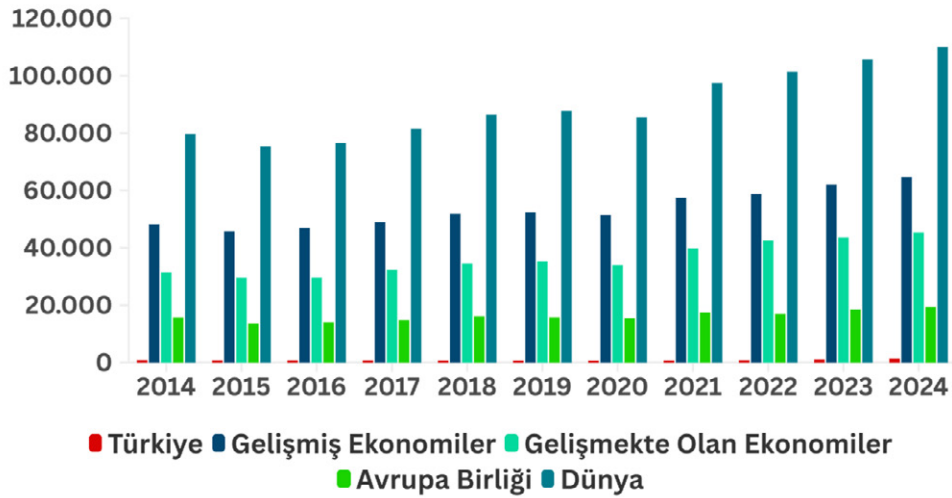
Grafik 1. 2025 ve Gelecek İki Yıla İlişkin En Büyük Riskler (%)

Kaynak: WEF, 2025

Grafik 2. Yıllık Reel Büyüme (% , 2014-2024)

Kaynak: IMF, 2024

Grafik 3. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (Cari Fiyatlar, Trilyon ABD Doları, 2014-2024)

Kaynak: IMF, 2024

küresel ekonomide genel bir yavaşlama eğilimi dikkat çekmektedir. Bu durum; küresel ekonomik belirsizlikler, enflasyonist baskılar, jeopolitik riskler ve parasal sıkılaşma politikalarının etkileriyle ilişkilendirilebilir. Yıllık reel büyüme oranları, küresel ve bölgesel ekonomik dinamiklerden doğrudan etkilenmekte olup, Türkiye ekonomisi özellikle iç ve dış şoklara karşı daha yüksek dalgalanmalar göstermektedir. Bu bağlamda, ekonomik politikaların sürdürülebilir büyümeyi destekleyici şekilde şekillendirilmesi önem arz etmektedir.

Dünya ekonomisi, 2024 yılında 110,06 trilyon ABD doları GSYH seviyesine ulaşmıştır. Gelişmiş ekonomiler, küresel ekonomik büyümeye önemli katkı sağlarken, gelişen ve gelişmekte olan ekonomiler de büyüme göstermiştir. Türkiye ekonomisi de bu dönemde büyüyerek 1.34 trilyon ABD doları seviyesine ulaşmıştır. 2021 sonrası dönemde küresel ekonominin toparlanma sürecinde olduğu ve bu süreçte gelişen ekonomilerin katkısının arttığı söylenebilir. Grafik 3'te 2014-2024 yılları arasında GSYH verileri yer almaktadır.

Bu gelişmelere bağlı olarak, dünya genelinde kişi başına düşen GSYH değerinde de artışlar yaşanmıştır. AB ve OECD ülkelerinde kişi başına düşen GSYH genel olarak istikrarlı bir artış eğilimi göstermiş ve OECD ülkelerinde 2023 yılında 46.724 ABD dolarına ulaşmıştır.

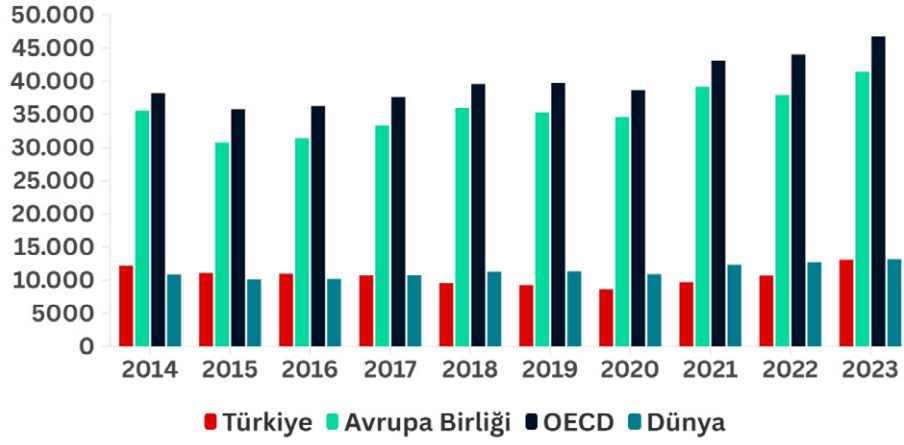
Türkiye'nin kişi başına GSYH'si ise 2014 yılında 12.165 ABD doları iken, 2023 yılında 13.105 ABD dolarına yükselmiştir. Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH'si, küresel ortalamanın üzerinde olmasına rağmen, Grafik 4'te de görüleceği üzere AB ve OECD ülkelerinin oldukça gerisinde kalmaktadır. Bu durum, uzun vadeli yapısal reformların ve sürdürülebilir büyüme politikalarının önemini

bir kez daha ortaya koymaktadır. COVID-19 salgını ile tüm ülkeler için ciddi ekonomik problem olan enflasyonist ortam Türkiye'de de yıllar içinde belirgin bir artış göstermiştir. Özellikle 2022 yılında %72,3 ile zirveye ulaştığı görülmektedir. Enflasyon oranları, 2022 ve 2023 yıllarında gelişmiş ekonomilerde ve AB ülkelerinde önemli artışlar göstermiştir. Grafik 5'te, bu artış eğilimini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. 2022 yılına göre Türkiye'de enflasyonun düştüğü gözlemlense de hâlâ dünya ortalamasının üzerinde bir enflasyon oranı bulunmaktadır.

2024 yılında Türkiye ekonomisinin cari işlemler dengesi, önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da açık vermiştir. Bu durum, ülkenin dış ticaret dengesindeki zorlukları yansıtmaktadır. Gelişmiş ekonomiler ve AB, genellikle daha dengeli veya fazla veren cari işlemler dengesine sahipken, gelişen ve gelişmekte olan ekonomilerde bu durum daha değişken olabilmektedir. Türkiye'nin cari açığı, özellikle enerji ithalatı ve dış ticaret dengesizlikleri nedeniyle sık sık gündeme gelmektedir. Grafik 6 ve 7'de cari işlemler ile ilgili detaylar yer almaktadır.

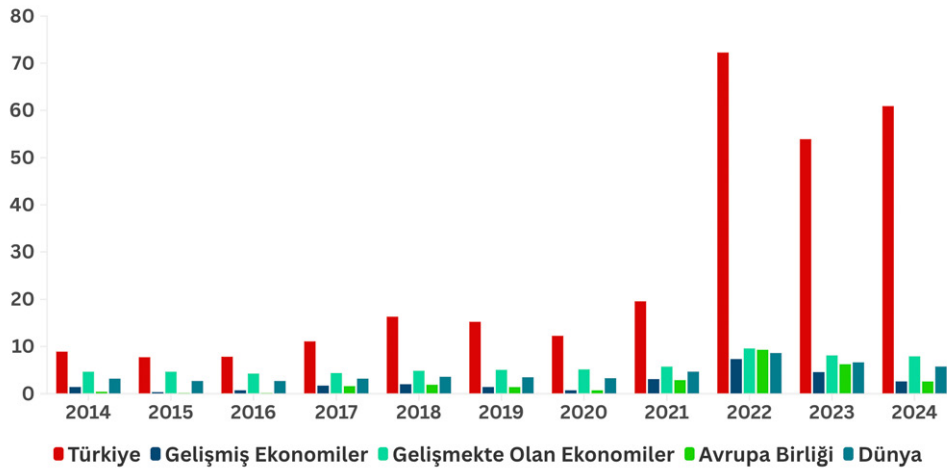
2023 yılında AB ülkelerinin ihracat oranlarının en yüksek seviyede olduğu, özellikle 2022 yılında %55,24 ile zirveye ulaştığı dikkat çekmektedir. OECD ülkeleri ise daha istikrarlı bir seyir izlerken, Türkiye'nin ihracat oranında 2019'dan sonra belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir. 2022 yılında Türkiye'nin ihracat oranı %38,58 ile en yüksek seviyeye ulaşmış olup 2023'te bir miktar gerilemiştir. Grafik 8'de dünya genelindeki ihracat oranlarının daha dengeli bir seyir izleyerek %29-30 bandında kaldığı görülmektedir. Son yıllarda Türkiye'nin ihracat performansı küresel ortalamanın üzerine çıkarken, OECD ve AB ülkelerinin seviyesine ulaşmak için daha

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

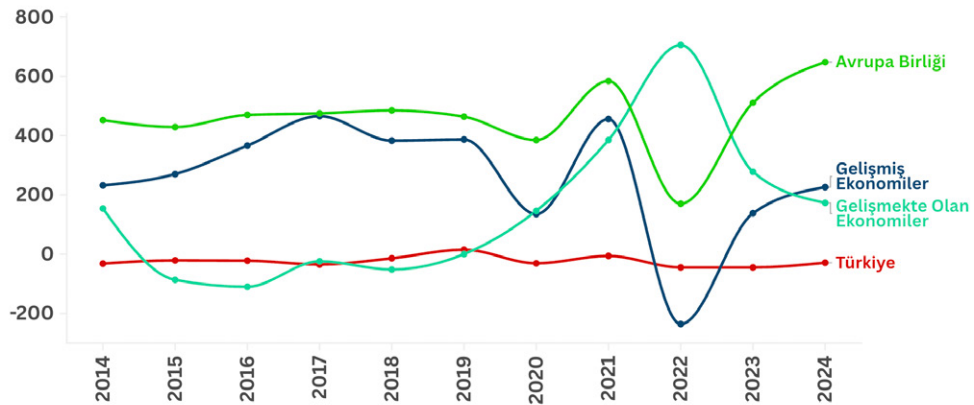
Grafik 4. Kişi Başına Düşen GSYH (ABD Doları, 2014-2023)

Kaynak: IMF, 2024

Grafik 5. Enflasyon Oranları (% , 2014-2024)

Kaynak: IMF, 2024

Grafik 6. Cari İşlemler Dengesi (Milyar ABD Doları, 2014-2024)

Kaynak: IMF, 2024

fazla dış ticaret hamlesine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

2023 yılında AB, önceki yıllarda olduğu gibi ithalat oranlarının en yüksek olduğu ekonomik bölge olarak öne çıkmaktadır. 2023 yılında ithalatın %48,3 seviyesine çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin ithalat oranları, OECD ve dünya geneline kıyasla daha dalgalı bir seyir izlemektedir. 2023 yılında %34,4 seviyesine gerileyerek önceki yıllara göre daha dengeli bir görünüme kavuşmuştur. Türkiye'nin ithalat oranlarındaki bu dalgalanmalar, kur dalgalanmaları, iç talep değişimleri ve küresel ekonomik krizlerin etkisiyle doğrudan ilişkilidir. Dünya geneline bakıldığında, ithalat oranlarının görece daha istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. Grafik 9'da 2014-2023 yılları arasındaki ithalat oranları yer almaktadır.

Türkiye'nin işsizlik oranı, 2019'da %13,7 ile zirve yapmış, ardından kademeli olarak düşerek 2024'te %9,3 seviyesine gerilemiştir. Bu eğilim, Grafik 10'daki verilere de yansımaktadır. Gelişmiş ekonomilerdeki işsizlik oranı, genel olarak daha düşük seviyelerde seyretmiş ve 2014'te %7,3 seviyesinden 2019'da %4,8'e kadar düşmüştür. 2020 yılında COVID-19 salgını etkisi nedeniyle hem Türkiye'de hem de gelişmiş ekonomilerde işsizlik oranlarında artış gözlemlenmiştir. Türkiye'de %13,7'ye çıkarken, gelişmiş ekonomilerde %6,6'ya yükselmiştir. 2021 ve sonrası, işsizlik oranları genel olarak düşüş trendine girmiştir. Türkiye'de işsizlik oranı 2024'te %9,3'e kadar gerilemiş, gelişmiş ekonomilerde ise %4,6 seviyesinde sabitlenmiştir. Türkiye'nin işsizlik oranı, gelişmiş ekonomilere kıyasla belirgin şekilde daha yüksek seyretmektedir.

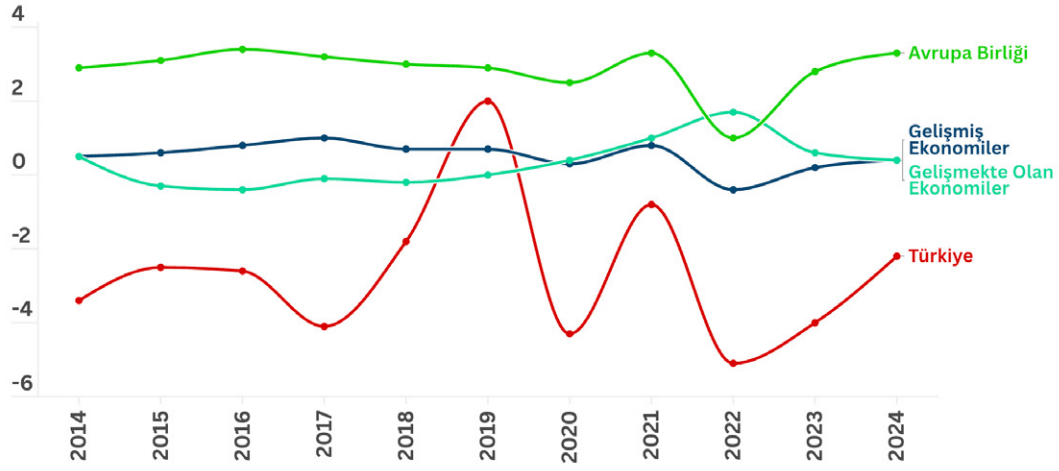
Sonuç ve Değerlendirme

Dünya, 2024 yılında küresel ekonomik ve jeopolitik belirsizliklerin etkilerini hissetmeye devam etmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı, Orta Doğu'daki çatışmalar, ABD ve Avrupa'daki siyasi gelişmeler gibi küresel dinamikler, ticaret, yatırım ve finansal piyasalar üzerinde baskı yaratmıştır. Bununla birlikte, küresel büyüme %3,3 seviyelerinde gerçekleşirken, Türkiye geliştirmekte olan ülkelerle paralel olarak görece daha yüksek bir büyüme oranı yakalamıştır. Ancak bu büyümenin sürdürülebilir olması için yapısal reformların hayata geçirilmesi gerekliliği öne çıkmaktadır.

2023 yılında enflasyon ve faiz artışları öne çıkarken, 2024 yılında ekonomik büyüme ve enflasyonda dengelenme dikkat çekmiştir. Küresel ekonomi yaklaşık %3,3 oranında büyüme göstermiştir. Özellikle Asya ve Latin Amerika'da güçlü iç talep ve ihracat sayesinde daha yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır (IMF, 2024). Buna karşılık, gelişmiş ülkelerde sıkı para politikaları ve borç seviyeleri ekonomik büyümeyi sınırlamıştır. Türkiye ekonomisi de bu dönemde büyümeye devam etmiş ve GSYH'si 1,34 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. Kişi başına düşen GSYH küresel ortalamanın üzerinde seyretmiştir. Enflasyon, önceki yıllara kıyasla düşüş göstermekle birlikte hâlâ yüksek seviyelerde seyretmektedir. Cari açık, dış ticaret denge-sizlikleri nedeniyle, Türkiye ekonomisinin temel zorluklarından biri olmaya devam etmektedir.

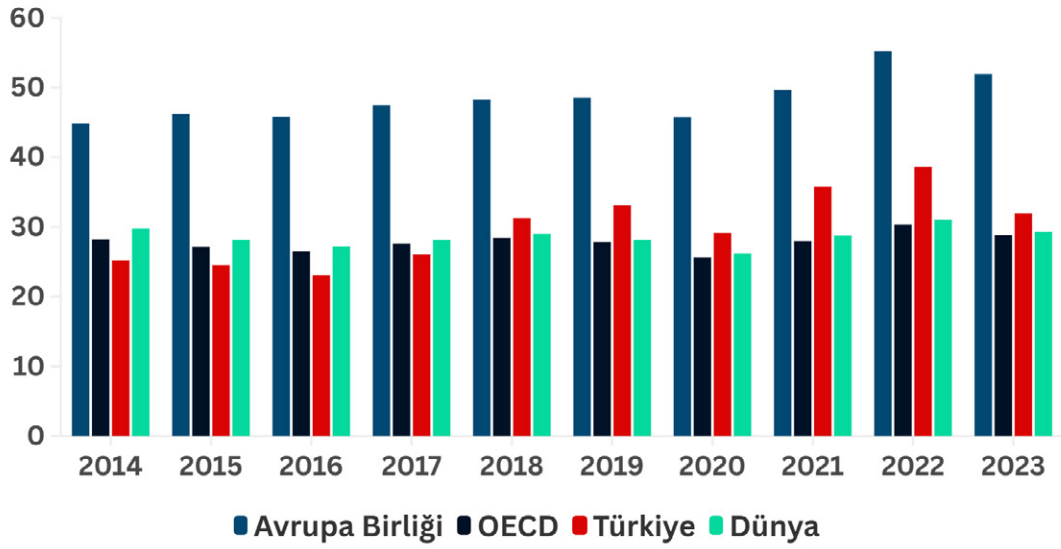
Dünya genelinde ihracat ve ithalat oranlarında dalgalanmalar yaşanmış, Türkiye'nin ihracat oranı 2022'de zirveye ulaştıktan sonra 2023 yılında bir miktar gerilemiştir. İşsizlik oranlarının küresel çapta düşüş eğiliminde

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 7. Cari İşlemler Dengesi (% , 2014-2024)

Kaynak: IMF, 2024

Grafik 8. Mal ve Hizmet İhracatın GSYH'ye Oranı (% , 2014-2024)

Kaynak: IMF, 2024

olduğu görülmektedir. Türkiye'nin işsizlik oranı gelişmiş ekonomilere kıyasla hâlâ yüksek seviyelerde bulunmaktadır. Türkiye'nin sürdürülebilir büyüme ve ekonomik istikrarını sağlamak için uzun vadeli yapısal reformları hayata geçirmesi kritik önem taşımaktadır. Yapısal reformlar için finansal piyasaların derinleşmesini sağlamak ve yatırım ortamını daha cazip hale getirmek amacıyla hukuki ve düzenleyici çerçevenin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bunun yanında eğitim ve işgücü piyasalarına yönelik reformlar, beşerî sermayenin niteliğini artırarak ekonomik verimlilik üzerinde olumlu bir etki yaratabilecektir. Ayrıca sanayi ve teknoloji politikalarının inovasyon odaklı üretimi teşvik edecek şekilde yeniden tasarlanması, uluslararası düzeyde rekabet avantajının sürdürülebilirliğini sağlamada belirleyici olacaktır.

Türkiye, 2024 yılında küresel ekonomik dalgalanmalardan etkilenmeye devam etmekle birlikte, ihracat artışı ve ekonomik büyüme sayesinde görece dirençli bir performans sergilemiştir. Küresel ekonominin önümüzdeki yıllarda sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyüme ivmesi yakalaması, uluslararası işbirliğinin ve ekonomik koordinasyonun güçlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu doğrultuda, küresel ticarete korumacı politikaların azaltılması ve tedarik zincirlerinin daha dayanıklı hale getirilmesi, ekonomik istikrarın sağlanmasına katkı sunacaktır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin finansmana erişimini kolaylaştıracak mekanizmaların oluşturulması ve uluslararası finansal kuruluşların

bu süreçte daha etkin roller üstlenmesi kritik bir gerekliliktir. Dijital dönüşüm ve yeşil ekonomiye geçişin hızlandırılması adına küresel standartların belirlenmesi, sürdürülebilir enerji yatırımlarının teşvik edilmesi ve iklim değişikliğiyle mücadelede somut politikaların hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir. Enflasyonist baskılar ve artan borç riskleri karşısında, ülkelerin para ve maliye politikalarını daha dengeli ve uyumlu bir çerçevede yürütmeleri gerekmektedir.

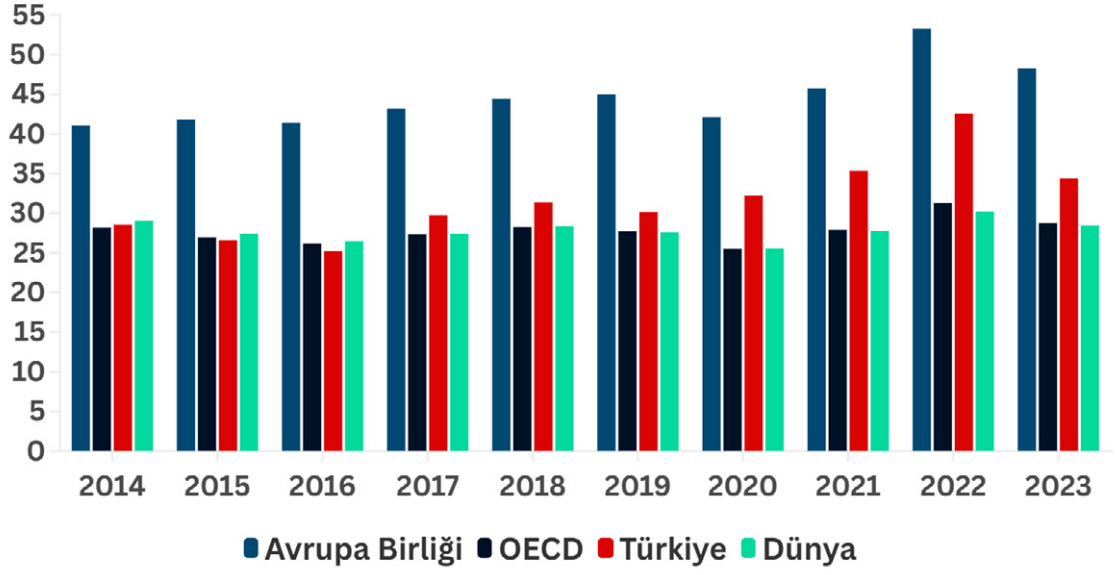
Küresel ölçekte ekonomik istikrarın önümüzdeki yıllarda yeniden tesis edilebilmesi, başta çok taraflı işbirliklerinin güçlendirilmesi olmak üzere, kapsamlı politika adımlarının hayata geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında daha kapsayıcı ve adil bir uluslararası finansal mimarinin inşası, özellikle borç sürdürülebilirliği bağlamında ortaya çıkan sistemik risklerin azaltılması açısından kritik öneme sahiptir.

İklim değişikliğiyle mücadele ve dijital dönüşüm süreçlerine ilişkin uluslararası düzeyde ortak norm ve standartların oluşturulması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ile küresel ölçekte rekabetçiliğin artırılması bakımından stratejik bir gerekliliktir.

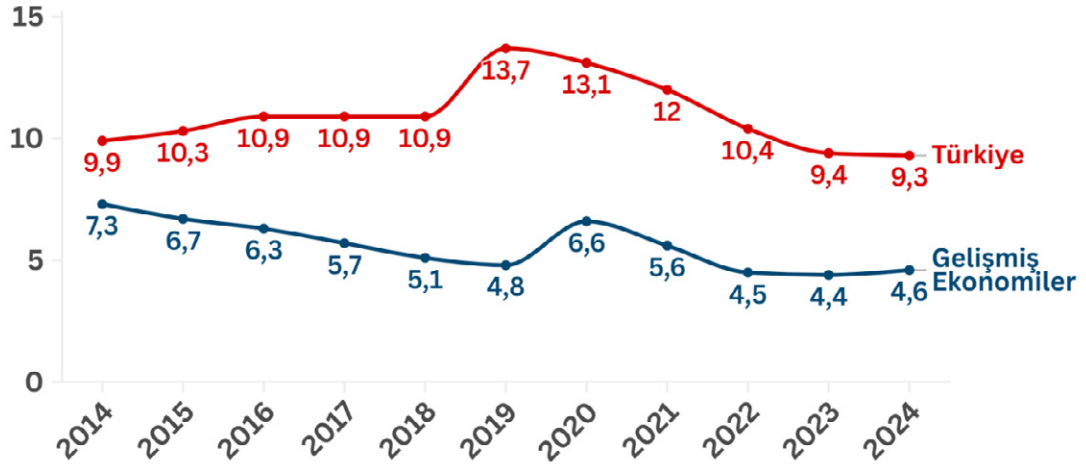
Uluslararası ticaretin serbestleşmesini teşvik edecek düzenlemeler, küresel tedarik zincirlerinin kapasitesini artırarak ekonomik kırılganlıkları azaltmakta ve sürdürülebilir büyümeye katkı sunmaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 9. Mal ve Hizmet İthalatının GSYH'ye Oranı (% , 2014-2024)

Kaynak: IMF, 2024

Grafik 10. İşsizlik Oranı (% , 2014-2024)

Kaynak: IMF, 2024

ULUSAL HESAPLAR VE BÜYÜME

Memduh Ünal

Dr., Uzman, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Küresel Çerçeve

Dünya ekonomisi, son dönemde artan ticaret politikası belirsizlikleri, jeopolitik gerilimler, enerji piyasalarındaki dalgalanmalar ve yapısal reformlardaki yavaş ilerleme gibi bir dizi zorlukla karşı karşıya kalmıştır. 2024 yılında %3,3 gerçekleştiği tahmin edilen küresel büyümenin 2025 yılında %2,8 ve 2026 yılında ise %3 seviyesinde olması öngörülmekte olup, bu oran 2000-2019 dönemi ortalaması olan %3,7'nin altında seyretmektedir (IMF, 2025). Küresel dezenflasyon süreci devam etse de ilerleme bazı ülkelerde duraklamış ve enflasyonun yapışkan hale geldiği durumlar gözlenmiştir. IMF'nin tahminlerine göre, 2024 yılında %4,8 olarak öngörülen küresel manşet enflasyonun 2025'te %3,5'e, 2026'da ise %3'e gerileyerek merkez bankalarının hedeflerine doğru yaklaşacaktır. Ancak gelişmiş ekonomilerdeki hizmet fiyatları enflasyonu, hâlâ COVID-19 öncesi dönemin üzerinde seyrederken, bazı gelişmekte olan ekonomilerde yüksek enflasyon devam etmektedir. Enerji fiyatlarının son belirsizliklerle beraber 2025'te %14,1 oranında düşmesi beklenirken, gıda ve içecek fiyatlarındaki yukarı yönlü revizyonlar küresel enflasyon dinamiklerini etkilemektedir (IMF, 2025).

Ticaret politikası belirsizliklerindeki keskin artış, dünya ticaret hacmi tahminlerini 2025 ve 2026 için aşağı yönlü revize ettirmiştir. Özellikle ABD'de beklenen yeni tarifeler ve güçlü doların etkisiyle finansal koşullar sıkılaşmış, gelişmekte olan piyasalarda sermaye çıkışları gözlenmiştir. Bu çerçevede, küresel ekonomi 2025'te istikrarlı ancak cansız bir görünüm sergilemekte olup orta vadeli riskler aşağı yönlü meyllidir.

Türkiye Ekonomisi

Türkiye ekonomisi, COVID-19 salgını döneminde küresel trendlerin aksine pozitif bir büyüme sergileyerek dikkat çekmiş, ardından 2021'de baz etkisiyle çift haneli büyüme oranlarına ulaşmıştır. Seçimlerin etkisiyle 2022 ve 2023 yıllarında %5'in üzerinde büyüme kaydeden ekonomi, 2024'te ise enflasyonla mücadele ve sıkı para ile maliye politikalarının baskısıyla uzun vadeli ortalamasının altında bir performans göstererek daha ılımlı bir büyüme hızına gerilemiştir. Cari dolar cinsinden toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve kişi başı milli gelirde bir artış gözlemlenmiştir. Bu durum, dış dengelerdeki iyileşme ve net ihracatın katkısıyla desteklenirken, iç talebin zayıflaması büyümeyi sınırlamıştır.

Farklı para birimlerinin satın alma güçlerini eşitleyerek ülkeler arasında kıyas yapmayı sağlayan bir ölçüm olan Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) cinsinden kişi başına milli gelire bakıldığında, Türkiye gelişmiş ülkelere yakınsama sürecine devam etmektedir. IMF'ye göre 2009 yılında 16 bin dolar düzeyinde olan Türkiye'nin SAGP'ye göre kişi başı GSYH aralıksız olarak artarak 40 bin ABD dolarını geçmiştir (IMF, 2025). SAGP göre kişi başı milli gelirin artış eğilimi ise uzun vadeli refah iyileşmesiyle uyumludur.

2024 yılında kişi başı milli gelir 15 bin ABD doları barajını aşarak en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak uzun süredir SAGP'ye göre kişi başı milli gelirin cari dolar cinsinden gelirin yaklaşık üçte biri seviyesinde olması, milli gelirin eksik ölçüldüğüne işaret etmektedir. Bu fark, satın alma gücünün tam olarak yansıtılamadığını ortaya koymaktadır. SAGP,

Tablo 1. Yıllara Göre Kişi Başı ve Toplam GSYH (1999-2024)

	1999	2004	2009	2014	2019	2020	2021	2022	2023	2024
GSYH	107	583	1.006	2.055	4.318	5.049	7.256	15.012	26.546	43.411
Cari Milyar TL										
GSYH	254	407	652	940	760	717	808	906	1.130	1.322
Cari Milyar Dolar										
Kişi Başı GSYH	4.010	6.021	9.044	12.178	9.208	8.600	9.601	10.659	13.243	15.463
Cari Dolar										
Kişi Başı GSYH	10.171	13.221	16.304	23.847	28.264	28.602	31.439	35.293	38.391	40.283
Cari SGP Dolar										
Kişi Başı GSYH	1.695	8.622	13.970	26.624	52.287	60.545	86.232	176.651	311.109	507.615
Cari TL										

Kaynak: TÜİK, IMF ve WEO Nisan 2025 verilerinden hareketle yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 2. GSYH Üretim, Harcama ve Gelir Yönüyle Yüzde Ağırlıklar

	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Üretim Yöntemiyle						
Sektörler toplamı	90,0	88,9	89,4	89,5	88,7	88,4
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	6,4	6,7	5,5	6,5	6,2	5,6
Sanayi	21,9	22,8	26,1	26,4	22,9	20,0
İmalat sanayi	18,4	19,1	22,2	22,1	19,5	17,1
İnşaat	5,4	5,2	5,1	4,9	5,5	5,9
Hizmetler	24,3	22,4	24,4	26,7	26,8	26,0
Bilgi ve iletişim	2,6	2,8	2,8	2,4	2,5	2,6
Finans ve sigorta faaliyetleri	3,1	3,7	2,9	3,3	3,3	3,4
Gayrimenkul faaliyetleri	6,5	6,3	4,9	3,7	3,9	5,1
Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	5,3	4,7	4,7	4,6	5,1	5,4
Kamu yönetimi, eğitim, sağlık faaliyetleri	12,3	12,2	10,6	9,1	10,3	12,0
Diğer hizmet faaliyetleri	2,1	2,2	2,3	2,0	2,2	2,3
Vergi sübvansiyon	10,0	11,1	10,6	10,5	11,3	11,6
Harcama Yöntemiyle						
Yerleşik hanehalklarının tüketimi	56,6	56,4	54,9	57,0	59,1	59,2
Kar amacı olmayan kuruluşların tüketimi	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Devletin nihai tüketim harcamaları	15,3	15,0	12,9	11,7	13,1	14,7
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu	26,0	27,5	28,2	29,2	31,9	31,0
Mal ve hizmet ihracatı	33,1	29,1	35,7	38,6	31,9	28,0
(Eksi) Mal ve hizmet ithalatı	30,1	32,2	35,3	42,6	34,4	27,8
Gelir Yöntemiyle						
Toplam işgücü ödemeleri	31,3	29,3	26,8	23,6	28,9	33,5
Brüt işletme artığı/karma gelir	59,6	61,0	63,9	66,6	61,1	56,4
Net Vergi	9,1	9,7	9,2	9,8	10,0	10,0

Kaynak: TÜİK

yerel fiyat seviyelerini dikkate alarak daha gerçekçi bir refah ölçüsü sunmakta, cari gelir olduğundan düşük görünmektedir. Bu durum, ekonomik aktivitenin ve refahın resmi rakamlardan daha yüksek olabileceğini düşündürmekte ve 2025 Eylül'de milli gelirde yapılması planlanan revizyonun yukarı yönlü olacağına dair güçlü bir işaret sunmaktadır. Söz konusu revizyon, Türkiye'nin ekonomik büyüklüğü ve refah düzeyinin daha doğru bir şekilde ölçülmesine katkı sağlayabilir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından üretim, harcama ve gelir olarak üç yöntemle hesaplanan GSYH, bir ülkedeki belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini ölçen bir standart ölçüdür. Ülkemizde GSYH hesaplamalarında temel yöntem olarak üretim yöntemi kullanılarak diğer yöntemlerle denge sağlanır.

Üretim Yönüyle Türkiye Ekonomisi

2024 yılında tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü yıllık reel artışı %3,9 ile reel GSYH artışı %3,2 oranından fazla olmasına rağmen, sektörün milli gelir içindeki payı 2021 yılı sayılmazsa tarihi en düşük seviyesindedir. COVID-19 salgını sonrası dönemde yaşanan küresel kuraklık ve gıda fiyatlarındaki artışın aksine, 2024 yılı dünyada ve ülkemizde boluğun ve ucuzluğun yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu da sektördeki yıllık fiyat artışlarını gösteren deflatörün (%42,9), milli gelir deflatörünün (%58,5) altında kalmasına sebep olmuştur.

Sanayi ve imalat sanayiinde; 1999 ve 2001 yerel krizleri ile 2009 küresel krizi ve 2019 yılı haricindeki en düşük büyümenin yaşandığı yıl 2024 yılıdır. Reel kurdaki değerlenmenin ve birim ücretlerdeki artış sebebiyle maliyetlerin yükselmesi ile rekabetçilikte kayıp ve özellikle son yıllarda yaşanan dış piyasalardaki durgunlukla sanayi sektöründe özellikle imalat

sanayinde 2017 sonrası dönemde milli gelir içindeki en düşük paylarına inmiştir.

2018-2022 döneminde 5 yıl üst üste küçülen inşaat sektörü, 2023 yılında yaşanan depremle beraber iki yıl üst üste milli gelirin lokomotif mesabesindeki sektör olmuştur. 2024 yılında reel olarak en fazla büyüyen sektör inşaat olup, hizmetler sektöründen sonra milli gelir artışına en yüksek katkıyı sağlamıştır. Ticaret, lojistik, konaklama ve yiyecek hizmetlerini kapsayan hizmetler sektörü, 2024 yılında reel olarak milli gelirin altında bir artış göstermesine rağmen, milli gelir artışına en yüksek katkıyı sağlamıştır. Ancak, TÜİK'in son birkaç yıldır bu sektöre ilişkin ayrıntılı verileri açıklamaması nedeniyle kesin bir değerlendirme yapmak mümkün değildir (TÜİK, 2020). Ancak sanayi ile bağlantılı olan ticarete ve lojistikte durgunluk yaşandığı, buna karşın turizm ve reel kurdaki artışla birlikte konaklama ve yiyecek sektöründe milli gelirden daha fazla reel artış kaydedildiği tahmin edilmektedir.

Bilgi iletişim, finans, sigorta, gayrimenkul, destek hizmet ve kamu yönetimi, eğitim ve sağlık ile diğer hizmet faaliyetlerinin bulunduğu diğer hizmetler sektörü ise 2024 yılında reel olarak %2,5 oranında büyümüştür. Ancak bu grubun milli gelir içindeki payı %27,3'ten %30,8'e yükselmiştir. Bu sektörlerle ait deflatör %80,4 ile tarım ve sanayi sektörlerinin (%43) neredeyse iki katıdır. 2024 yılı sektörel deflatörleri, Türkiye'deki fiyatlama anomalisine ilişkin ipuçları sunmaktadır.

Harcama Yöntemiyle Türkiye Ekonomisi

COVID-19 salgını ile başlayan ve tüm dünyada etkisi hissedilen yaşam maliyeti krizinin (cost-of-living crisis) etkisini azaltmak amacıyla ülkemizde kamu çalışanlarına ve asgari ücrete yapılan zamlar, 2024 yılında rekabet gücünde zayıflamaya yol açmış; bu durum

Tablo 3. GSYH Üretim ve Harcama Yöntemiyle Yüzde Değişimler

	2019	2020	2021	2022	2023	2024
GSYH	0,8	1,9	11,4	5,5	5,1	3,2
Üretim Yöntemiyle						
Sektörler toplamı	0,9	0,9	12,7	6,2	4,2	2,6
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	3,0	5,8	-3,0	1,3	0,2	3,9
Sanayi	-0,8	2,9	17,3	1,7	1,7	0,5
İmalat sanayi	-2,3	3,0	18,6	4,3	2,5	-0,2
İnşaat	-8,6	-5,5	-0,6	-7,1	7,2	9,3
Hizmetler	1,1	-5,6	21,1	12,7	7,5	3,1
Bilgi ve iletişim	5,2	13,9	23,2	8,2	2,6	3,4
Finans ve sigorta faaliyetleri	5,1	23,5	-6,4	20,7	8,5	4,9
Gayrimenkul faaliyetleri	1,9	2,8	3,6	6,3	3,9	2,4
Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	-0,9	-5,4	17,0	11,1	2,0	1,4
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	5,4	3,1	6,8	3,3	3,9	1,8
Diğer hizmet faaliyetleri	9,0	4,3	24,8	10,4	6,4	1,2
Vergi sübvansiyon	0,2	10,4	1,6	0,2	12,6	7,7
Harcama Yöntemiyle						
Yerleşik hanehalklarının tüketimi	1,5	3,2	15,4	19,0	13,6	3,7
Hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşların tüketimi	-1,2	12,2	14,8	-1,6	13,9	2,7
Devletin nihai tüketim harcamaları	3,9	2,2	3,0	4,2	2,4	1,2
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu	-12,5	7,3	7,2	1,3	8,4	3,9
Mal ve hizmet ihracatı	5,3	-14,6	25,1	9,9	-2,8	0,9
(Eksi) Mal ve hizmet ithalatı	-5,0	6,8	1,7	8,6	11,8	-4,1

Kaynak: TÜİK

sanayide durgunlukla ve tarım ile sanayi dışındaki sektörlerde milli gelir artışının üzerinde gerçekleşen fiyat artışlarıyla kendini göstermiştir. Dengeye ulaşmak için 2024 yılı ikinci yarısında başlayan enflasyonla mücadele programı kapsamında alınan tedbirler, harcama yöntemiyle açıklanan milli gelir istatistiklerinde kendini göstermiştir.

Döviz kurundaki artışlar uzun süredir enflasyonun altında kalmaktadır. Reel kurdaki bu artışın, hanehalkı tüketiminde COVID-19 sonrasında üç yıl üst üste çift haneli büyümelerde katkısı bulunmaktadır. Benzer şekilde, mal ve hizmet ithalatı da 2022 ve 2023 yıllarında sırasıyla %8,6 ve %11,8 oranında büyümüştür. 2024 yılında da enflasyonla mücadele programının bir neticesi olarak, Türk lirası reel olarak diğer para birimleri karşısında artmasına rağmen tüketim ve mal ve hizmet ithalatı kısmen duraklamıştır. Reel kurdaki bu yükselmenin, sıkılaştırıcı program uygulanmadığı durumda milli gelir ve reel mal ve hizmet ithalatında artışa yol açacağı tahmin edilmektedir. Netice itibarıyla, reel kurdaki artışa rağmen, sanayi üretimindeki durgunluğun da etkisiyle reel mal ve hizmet ithalatı 2024 yılında %4,1 oranında daralmıştır. Reel mal ve hizmet ihracatı da sanayi üretimine paralel bir şekilde geçtiğimiz yıldaki daralmaya rağmen 2024 yılında sınırlı olarak %0,9 oranında artmıştır.

Kamuda uygulanan tasarruf programı kısmen etkisini göstermiş bütçe kısıntılarıyla beraber 2024 yılında kamu tüketimi reel artışı %1,2 ile milli gelirin altında kalmıştır. 2024 yılında yatırımlardaki %3,9 oranındaki reel artış son on yıl ortalamasının (%3,5) üzerindedir.

Gelir Yöntemiyle Türkiye Ekonomisi

2019 yılında işgücü aleyhine bozulan gelir dağılımı, 2022 yılının ikinci yarısında ve 2023 yılında dünyadaki asgari ücrete yapılan en yüksek reel zamlarla (ILO, 2024) telafi edilmeye çalışılmış,

2024 yılında ise işgücünün milli gelirden aldığı pay Türkiye tarihinin zirvesine çıkmıştır. 2022 yılında %23,6 olan işgücü ödemelerinin GSYH içindeki payı, 2023 yılında %28,9'a, 2024 yılında ise %33,5'e yükselirken, aynı dönemde brüt işletme artışı/karma gelirin GSYH'ye oranı %66,6'dan sırasıyla %61,1 ve %56,4 oranına düşmüştür. 2024 yılında cari fiyatlarla işgücü ödemeleri %90 artarken brüt işletme artışı/karma gelir %51 oranında artmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye ekonomisi, 2024 yılında küresel ekonomik zorluklara rağmen istikrarlı ancak sınırlı bir büyüme sergilemiş; küresel büyümenin %3,3'te sabit kalması, ticaret politikası belirsizlikleri ve enerji piyasalarındaki dalgalanmalar ihracatı ve sanayi üretimini olumsuz etkilerken dış dengeleri zorlamıştır. Enflasyonla mücadele için uygulanan sıkı para ve maliye politikaları büyümeyi %3,2 ile uzun vadeli ortalamanın altına çekmiş; ancak SAGP cinsinden kişi başına milli gelirin 40 bin doları ve cari dolar cinsinden 15 bin doları aşması refah artışını göstermiştir. İthalattaki daralma ve kamu harcamalarının sınırlı artışı enflasyonla mücadele programının etkisini yansıtırken, inşaat sektörü ile hizmetler sektörü büyümeyi desteklemiş; buna karşın, sanayi ve imalat sanayinde durgunluk ile rekabet gücündeki kayıplar, 2023-2024'te işgücü lehine iyileşen gelir dağılımına rağmen ihracatı ve ithalat bağımlılığını sınırlamıştır. 2025'te planlanan milli gelir revizyonu, ekonomik aktivitenin resmi rakamlardan yüksek olabileceğini düşündürse de sürdürülebilir büyüme için ithalatı kontrol eden ve ihracatı teşvik eden politikalar kritik önemdedir. Bu bağlamda, On İkinci Kalkınma Planı'ndan faydalanılarak geliştirilen öneriler şunlardır:

- Son dönemde küresel ekonomiyi ve ticareti zayıflatan gümrük vergileri ve ticaret

belirsizliklerinin üretim, büyüme ve istihdamımız üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek için ithalatımız içinde %12,4, ihracatımız içinde %26,7 olan İslam İşbirliği Ülkelerinin payı artırmalıdır. İslam İşbirliği Teşkilatı çerçevesin yapılan ticaret anlaşmasını hem ülkemiz hem de diğer üye ülkeler arasında daha faal hale getirecek önlemler alınmalıdır. Sanayi ve imalat sanayindeki durgunluğu aşmak için yüksek katma değerli ürünlere odaklanan teşvik programları uygulanmalı, ihracat pazarlarını çeşitlendirmek için yeni ticaret anlaşmaları yapılmalıdır.

- Fiyat istikrarı ve finansman maliyetlerinin düşürülmesi, uzun vadeli yatırım ve sürdürülebilir büyüme için hayati öneme sahiptir. 2024 ve 2025'te enflasyonla mücadele konusunda yapılan fedakarlıkların neticelerini görmek ve sıkı para ve maliye politikalarının etkisini güçlendirmek için yapısal reformlarla enflasyon beklentileri yönetilmeli, hizmet sektörü fiyat anomalileri hedeflenmelidir. Ticarete konu olan (tarım ve sanayi) sektörlerde gözlenen enflasyon azalmasının ticarete konu olmayan (hizmetler) sektörlerde yayılması için tedbirler alınmalıdır.
- Sanayi sektörü, verimlilik ve rekabetçilik odaklı bir üretim yapısıyla büyümeyi yönlendirmeli ve ihracata dayalı politikalarından vazgeçilmemelidir. Reel kurdaki değerlendirme ve artan birim ücret maliyetlerinin rekabetçilik üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için verimlilik artırıcı reformlar ve teknoloji yatırımları desteklenmelidir. Sosyal sermayeye zarar vermeden ve popülizme kapılmadan bir ücret politikası belirlenmelidir.
- Beşeri ve fiziki kaynaklar etkin kullanılarak potansiyel büyüme sınırları genişletilmeli, böylece 2024'teki sınırlı büyüme ve önümüzdeki süreçte ticari belirsizlikler

kaynaklı stagflasyon tehlikesi aşılmalıdır. Kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları atıl istihdamın önüne geçen ve tasarrufları artırıcı kampanyalarla üretim, yatırım ve istihdamın artması için çaba sarfetmelidir.

- İthalata bağımlılık, yenilikçi ve katma değerli yatırımlarla azaltılmalı, ithalat daralması kalıcı hale getirilmelidir. Stratejik sektörlerde Ar-Ge ve yerileştirme projelerine odaklanılmalıdır. Savunma sanayiinde yerli üretim başarıları model alınarak, enerji (güneş panelleri, rüzgar türbinleri) ve otomotiv gibi sektörlerde geliştirilen yerli teknoloji başarıları kalıcı hale getirilmelidir. TÜBİTAK'ın Ar-Ge destek programları genişletilmeli, özel sektör-üniversite işbirliğiyle teknoparklarda yenilikçi projelerin teşvik edilmesi sürdürülmelidir. Ayrıca, kritik hammaddelerde (örn. lityum, nadir toprak elementleri) ithalat bağımlılığını azaltmak için madencilik sektöründe yerli işleme tesisleri kurulmalı ve tasarruf-döngüsel ekonomi uygulamaları (geri dönüşüm) yaygınlaştırılmalıdır.
- Tarımın GSYH içindeki payının gerilemesi, ekonomik yapının hizmetler ve sanayi lehine dönüşümünü yansıtsa da bu durum mutlaka olumsuz olarak değerlendirilmemelidir. Tarım, gıda güvenliği açısından stratejik bir sektör olup, sanayi, ticaret, turizm ve diğer hizmetlerle ileri bağlantılarını güçlendirerek ekonomik büyümeye önemli katkı sağlamaktadır. Tarım ürünlerinin işlenmesiyle katma değerli gıda ürünleri üretimi teşvikine devam edilmelidir. Modern tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması; akıllı tarım uygulamaları ve verimlilik sistemleri ülke geneline yayılmalıdır. Tarımın GSYH'deki payını artırmaktan ziyade verimlilik, gıda güvenliği ve sektörel entegrasyonu önceliklendirmelidir.

İŞGÜCÜ PİYASASI

Mehmet Tarık Eraslan

Dr., Strateji ve Bütçe Uzmanı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

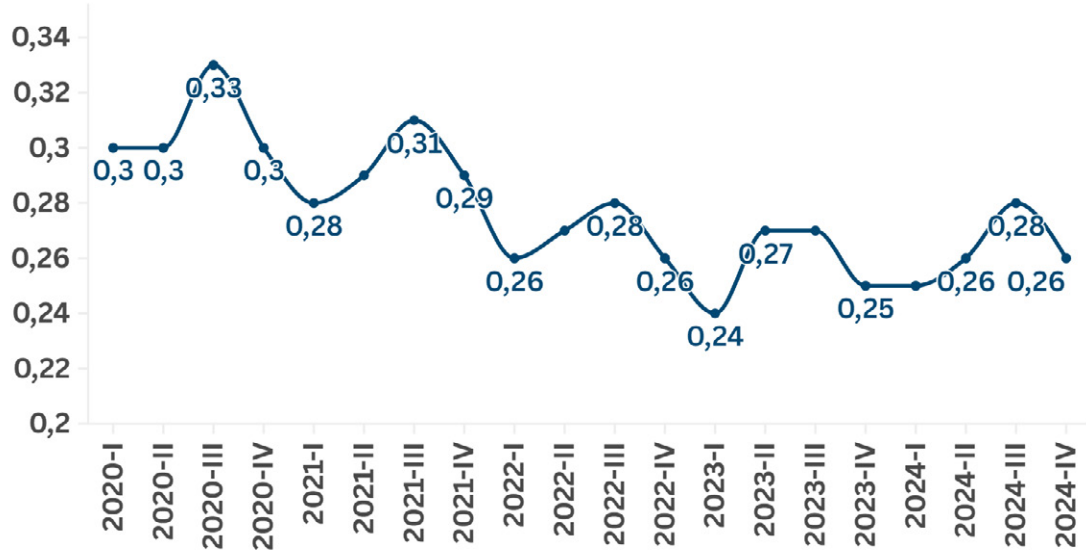
İşgücü piyasasında COVID-19 salgını dönemi sonrasında yaşanan iyileşme süreci, enflasyon ile mücadele ve yüksek faiz tartışmaları ekseninde geçen 2024 yılında durağanlaşmıştır. 2024 Aralık verileri incelendiğinde, 15 yaş ve üstü nüfusun yaklaşık 450 bin kişi arttığı görülmekle beraber, işgücü piyasasında yer alan kişi sayısı 35,2 milyon seviyelerinde sabit kalmıştır. Benzer şekilde, toplam istihdamda da belirgin bir değişim yaşanmamıştır. İşgücüne dahil olmayan nüfusta ise yaklaşık 450 bin kişilik bir artış olmuştur. Bu veriler, işgücü piyasasının 2024 yılında artan nüfusa oranla yeterli düzeyde işgücü talebi oluşturmakta zorlandığını göstermektedir. Oransal olarak incelendiğinde, işgücüne katılım oranı 2024 Aralık ayında, geçen yılın aynı dönemine göre 0,4 puan azalarak %53,3 düzeyinde, istihdam oranı ise aynı dönemde 0,2 puan azalarak %48,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bahse konu dönemde işsiz sayısı yaklaşık 100 bin azalmış, işsizlik oranı ise 0,2 puan azalarak %8,7'ye gerilemiştir.

İşgücü piyasasının durağanlaşması ve yeni istihdam imkanlarının azalması genç nüfusu da etkilemiştir. 2024 Aralık ayı verilerine göre 15-24 yaş grubu gençlerin durumu incelendiğinde, geçen yılın aynı dönemine oranla gençlerde toplam istihdamda yaklaşık 130 bin kişilik bir azalma görülmektedir. Aynı dönemde, 15-24 yaş grubu gençlerde işgücüne katılım oranı 0,4 puan azalarak %45,8, istihdam oranı ise 0,4 puan azalarak %38,7 seviyesine gerilemiştir. Genç işsizliği ise 0,3 puan yükselerek %15,6 düzeyine çıkmıştır. 2024 yılında işgücü piyasasında gençlere

tanınan istihdam imkanlarının durağan seyretmesi arkasında firmaların mevcut ekonomik şartlar altında uygun kredi vb. finansman araçlarına erişimlerinin kısıtlı olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Enflasyon ile mücadelenin önemli bir öncelik olduğu bu süreçte, firmalar ilave yatırım ve büyüme kararlarını kısmen erteleyebilmektedirler. Bu da gençlere yönelik işgücü talebini etkileyen önemli bir unsur olacaktır.

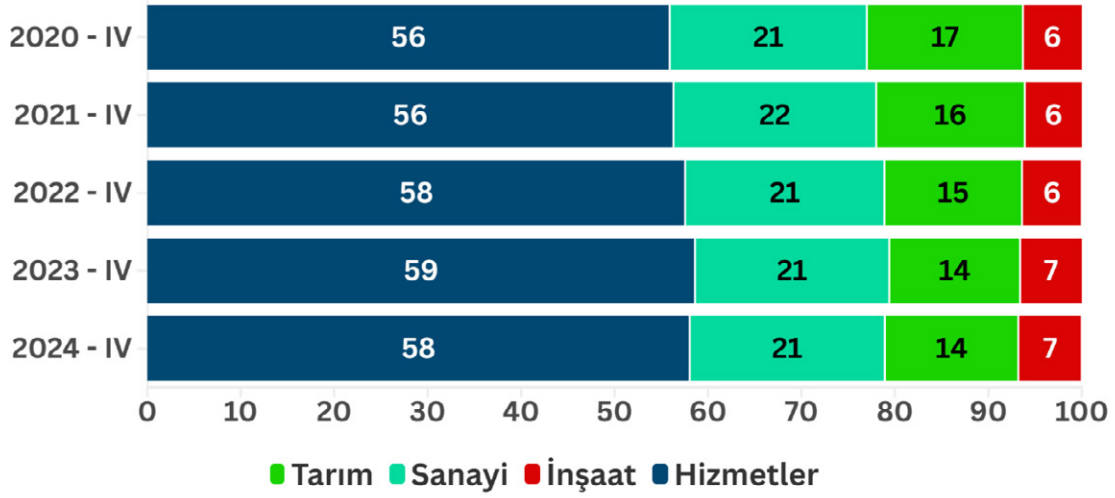
İşgücü piyasasındaki kadın istihdamı incelendiğinde ise genel durağanlığa rağmen kadınların işsizlik oranlarının azaldığı ve kadın istihdamının artarak devam ettiği görülmektedir. 2024 Aralık verileri incelendiğinde bir önceki yılın aynı dönemine mukayese ile toplam kadın istihdamının yaklaşık 130 bin kişi arttığı görülmektedir. Aynı dönemde işsizlik oranı 0,5 puan azalarak 2023 Aralık dönemindeki %12,3 seviyesinden 2024 yılı aralık ayında %11,8 düzeyine gerilemiştir. İstihdam oranı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,2 puan artarak %31,6 olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılım oranı neredeyse aynı seviyede kalmış ve sadece 0,1 puanlık azalış ile %35,8 olmuştur. Ancak kadın istihdamında kaydedilen artışa rağmen toplam işgücüne dahil olmayan kadın nüfusu incelendiğinde 2024 Aralık ayında bir önceki yıla göre yaklaşık 160 bin kişilik bir artış olduğu görülmektedir. Ülkemizde son yirmi yıllık dönemde kadınların istihdamı ve işgücüne katılımları konusunda ciddi bir iyileşme gerçekleşmekle beraber, mevcut durumda AB'de kadınların işgücüne katılım oranının %70 seviyesine yakın olduğu göz önüne alındığında

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 11. Kayıt Dışı İstihdam Oranı (% , 2020-2024)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Grafik 12. İstihdamın Sektörel Dağılımı (% , 2020-2024)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

(Eurostat, 2024) arada ciddi bir farkın olduğu görülmektedir.

İşgücü piyasasının mevcut durumunu anlamamıza yarayan temel göstergelerin yanında, işsizlik sorununu daha iyi kavrayabilmek için işsiz ve potansiyel işgücünün bütünleşik oranının gelişimi de önem taşımaktadır. Hanehalkı işgücü anketine göre, işsiz sıfatı taşımayan ancak çalışma potansiyeli bulunan bireylerle ilişkin veriler de bu şekilde takip edilerek ekonomide işsizlik durumuna ilişkin daha derin bir analiz yapılabilir. Bu çerçevede, TÜİK verilerine baktığımızda, işsiz ve potansiyel işgücünün bütünleşik oranı 2023 yılının son çeyreğinde %18,8 seviyesindeyken 2024 yılı son çeyreğinde bu oran %21,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Potansiyelinden yeterince yararlanılamayan bir diğer grup ise Ne Eğitimde Ne İstihdamda (NENİ) olan gençlerdir. Bu grup; 15-24 yaş arası eğitimde olmayan, işgücüne katılmayan veya herhangi bir mesleki eğitimde bulunmayan gençlerden oluşmaktadır. 2023 yılı son çeyreğinde eğitim ve istihdam dışında kalan gençlerin oranı %21,4 seviyesindeyken 2024 yılında bu oran %22,5 düzeyine çıkmıştır.

İstihdamın sektörel dağılımını incelediğimizde 2024 yılının son çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine oranla çok fazla değişim olmadığı görülmektedir. Veriler incelendiğinde ilk dikkati çeken husus 2020 yılından itibaren hizmetler sektöründe çalışanların oranının ilk defa bu dönemde azalmış olmasıdır. 2024 yılının son çeyreğinde, hizmetler sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı bir önceki yıla oranla 0,5 azalarak %58,1 düzeyine gerilemiştir. Hizmetler sektörünün aksine, tarım sektöründe çalışanların toplam istihdamdaki payında uzun süredir devam eden düşüş trendi ilk defa 2024 yılında değişime uğramıştır. Bahse konu gösterge, 2024

yılının son çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine oranla 0,3 puan artmış ve %14,3 seviyesine çıkmıştır. Verileri incelediğimizde tarım sektöründe çalışanların oranının arttığı en son yıl 2009 olarak göze çarpmaktadır. Diğer taraftan, Grafik 12'de görüleceği üzere, 2024 yılının son çeyreğinde, sanayi sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı bir önceki yılın aynı dönemine oranla 0,1 puan artarak 20,9'a, inşaat sektöründe ise 0,2 puan artarak 6,8'e çıkmıştır.

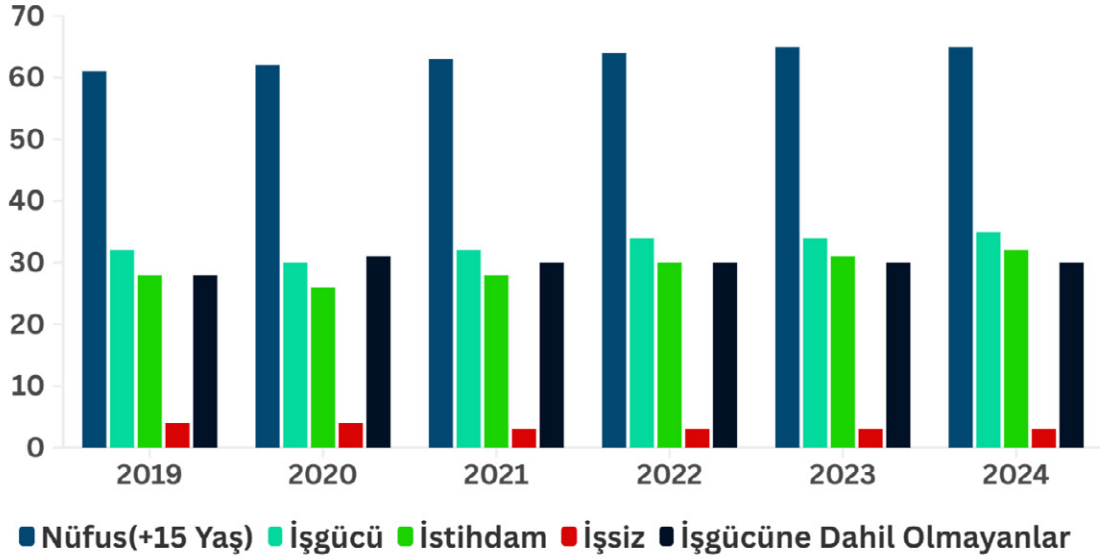
COVID-19 salgınından itibaren kayıt dışı istihdamda gözlenen düşüş seyri 2024 yılında yerini kısmi bir yükselişe bırakmıştır. Grafik 11'de görüleceği üzere, 2024 yılı son çeyreği verilerine göre kayıt dışı istihdam bir önceki yılın aynı dönemine oranla yaklaşık 0,8 puan artarak %26,2 seviyesine çıkmıştır. Bu artışta iki unsurun etkili olduğu değerlendirilebilir: Birincisi, enflasyonla mücadele sürecinde finansman konusunda sorun yaşayan işletmeler işgücü maliyetlerini aşağı çekmek amacıyla kayıt dışı istihdama yönelmiş olabilir. İkinci unsur ise; EYT düzenlemesi ile ilk etapta bu haktan faydalanan yaklaşık 2 milyon emeklinin (SGK, 2023) bir kısmı işgücü piyasasında kayıt dışı çalışmaya yönelmiş olabilir. Bahse konu iki unsurun da etkisinin kısa vadeli olmasının beklendiği göz önüne alındığında, ekonominin tekrar canlanması ile kayıt dışı istihdamın da tekrar düşüş trendine girmesi beklenmektedir.

Önümüzdeki dönemde, işgücü piyasalarına yönelik uygulanacak olan politikaların bir bölümü 12. Kalkınma Planı ekseninde hazırlanan 2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer almaktadır. Programda 2025 yılı için ikiz dönüşüm kapsamında aktif işgücü politikalarının revize edilmesi, ara eleman ihtiyacına yönelik beceri geliştirici faaliyetlerin artırılması, kayıt dışı istihdamın

Tablo 4. Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri (+15 yaş)

Gösterge	Türkiye			
	2021	2022	2023	2024
İşgücü	32.716	34.334	34.896	35.733
İstihdam	28.797	30.752	31.632	32.620
İşsiz	3.919	3.582	3.264	3.113
İşgücüne Katılma Oranı	51,4	53,1	53,3	
Kadın	32,8	35,1	35,8	36,8
Erkek	70,3	71,4	71,2	72,0
İstihdam Oranı	45,2	47,5	48,3	
Kadın	28,0	30,4	31,3	32,5
Erkek	62,8	65,0	65,7	66,9
İşsizlik Oranı	12,0	10,4	9,4	
Kadın	14,7	13,4	12,6	11,8
Erkek	10,7	8,9	7,7	7,1
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	22,6	19,4	17,4	16,3

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Grafik 13. Çalışma Çağı Nüfusu ve İşgücüne Katılım (Bin Kişi, 2019-2024)

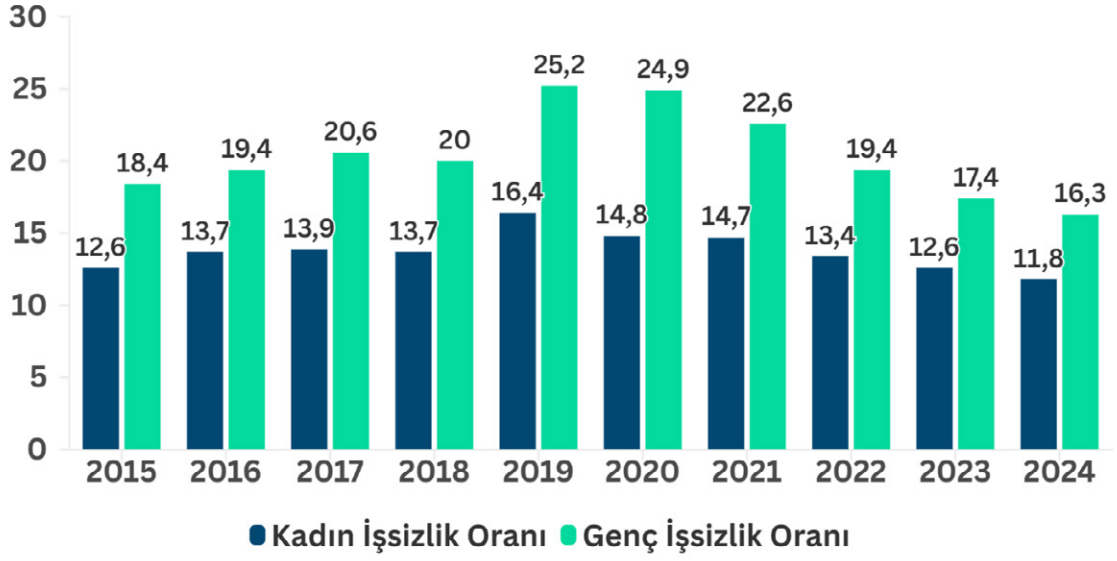
Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

azaltılmasına yönelik bilinçlendirme ve denetim faaliyetleri, iş sağlığı ve güvenliği ekipmanları hususunda yerli üretimin teşvik edilmesi gibi birçok tedbir yer almaktadır. Programın amacı; öngördüğü tedbirler ile dinamik bir yaklaşım sergileyerek işgücü piyasasında çıkabilecek olası sorunların etkilerini asgari düzeye indirmektir.

Sonuç ve Değerlendirme

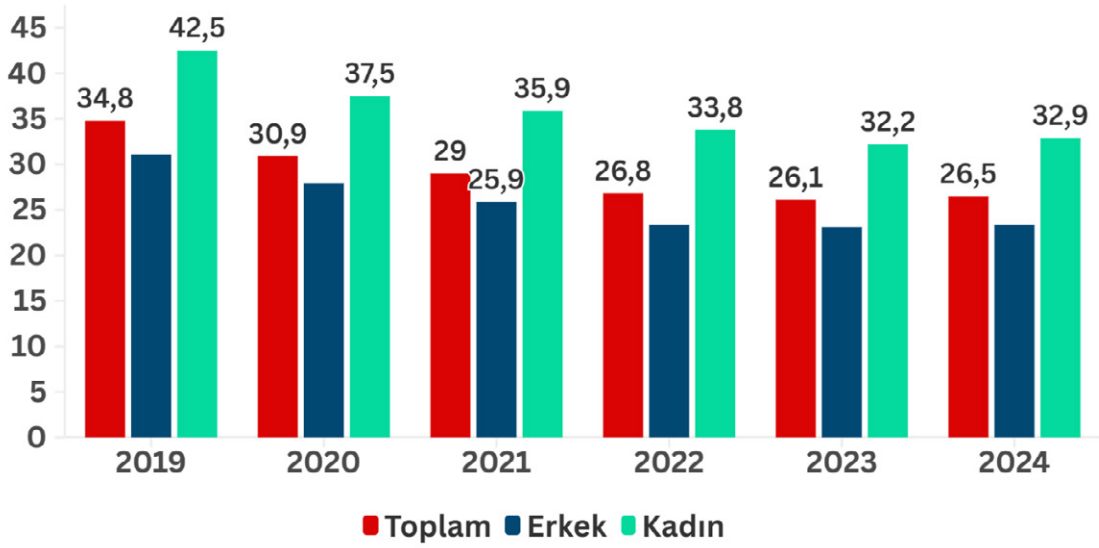
2024 yılı enflasyon ile mücadele kapsamında yürütülen politikaların etkisi ile büyümenin yavaşladığı bir yıl olmuştur. Ekonomik büyümenin yavaşlaması işgücü talebini etkilemiş, COVID-19 salgını sonrasında istihdamda görülen artış trendi duraklamıştır. Fiyat istikrarının temini ile firmaların finansman araçlarına erişiminin kolaylaşması ve ekonomide öngörülebilirliğin yeniden artması işgücü piyasasında canlanmayı beraberinde

getirecektir. Ekonominin mevcut işleyişinden kaynaklanan etkilerin yanı sıra yapay zeka ve otomasyon süreçlerinin hızlanması ile işgücü piyasasının bir dönüşüm sürecine gireceğini ifade edebiliriz. Aynı zamanda, yeşil dönüşümün de gündem de olacağı göz önüne alındığında, önümüzdeki dönemde işgücü niteliklerinin bu sürece en uygun şekilde geliştirilmesi ve istihdam dışında kalan kesimlere yönelik beceri geliştirici programlara öncelik verilmesi fayda sağlayacaktır. Bu çerçevede işgücü piyasasını bekleyen değişime yönelik olarak sektörel analizlerin yapılması ve geçerliliğini yitirecek meslekler ile hızla yaygınlaşacak mesleklerin analizinin yapılması gerekmektedir. işgücü piyasasının tamamını kapsayacak bu detaylı çalışmalar sonrasında ileriye yönelik beceri kazandırma ve meslek edindirme programları çok daha sağlıklı şekilde tasarlanabilecektir.

Grafik 14. Genç ve Kadın İşsizlik Oranları (% , 2015-2024)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Grafik 15. Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (% , 2019-2024)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Muhammed Fatih Cüre

Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Gelir dağılımı ve yoksulluk; toplumsal huzuru ve refahı etkileyen önemli göstergelerdir. Gelir dağılımında ortaya çıkan bozulmalar ve farklı biçimlerde ortaya çıkan yoksulluk, bir ölçüde kaçınılmaz olarak tüm dünyada yaşanmaktadır. Ülkeler, uyguladıkları politikalarla yoksulluğu en aza indirmeye ve milli gelirden alınan payın daha eşit bir şekilde dağılmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Gelir dağılımı, belli bir süre zarfında üretilen çıktının veya elde edilen gelirin; bireyler, haneler, üretim faktörleri, sektörler veya coğrafi bölgeler arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Gelir dağılımı için genellikle bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen milli gelirin bireyler veya haneler arasında nasıl bölüştüğünü gösteren kişisel gelir dağılımına bakılır. Lorenz Eğrisi ve bu eğriye bağlı olarak hesaplanan Gini katsayısı gelir dağılımının ölçümünde kullanılan en yaygın araçlardır. Gini katsayısı "0" ile "1" arasında bir değer almakta olup, 0'a yaklaştıkça gelirin bireyler arasında daha eşit bir şekilde dağıldığını göstermektedir.

Yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesinde ise daha farklı yaklaşımlar mevcuttur. Yoksulluk, temel ihtiyaçlar olan; beslenme, barınma ve giyinme gibi gereksinimlerin karşılanamaması durumudur. Bu ihtiyaçları karşılayacak gelir düzeyi, yoksulluk sınırı olarak kabul edilir ve bu sınırın altında geliri olanlar "mutlak yoksulluk" içinde sayılır. Ancak zamanla bu tanım yetersiz bulunmuş ve "görelî yoksulluk" kavramı geliştirilmiştir. Görelî yoksulluk; bir bireyin içinde yaşadığı toplumun ortalama yaşam standartlarına

erişememesi ve o toplumda yaygınlaşmış faaliyetlere katılamaması durumunu ifade eder. Bu yaklaşım, yoksulluğu yalnızca fiziksel ihtiyaçlarla sınırlamayıp, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dikkate alarak daha geniş bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

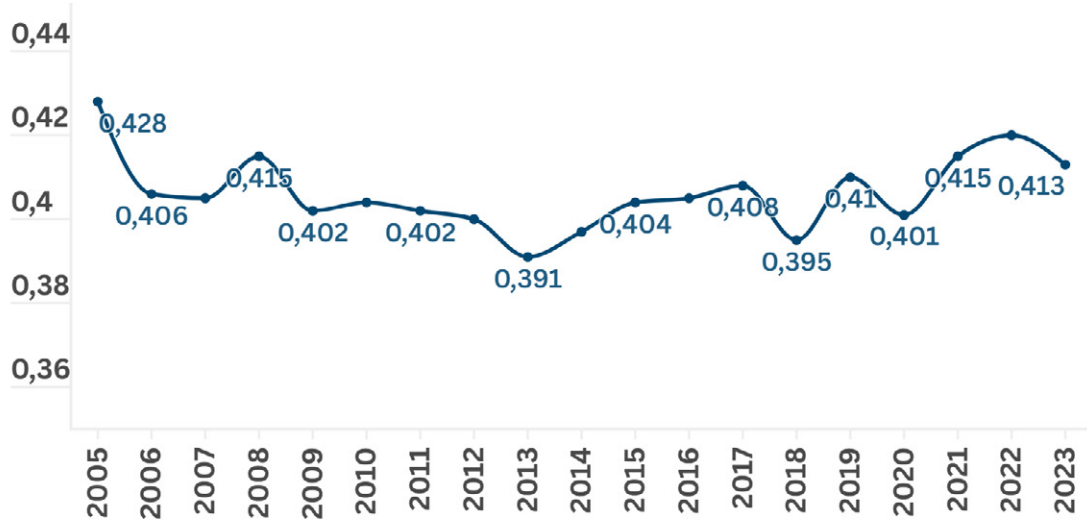
Türkiye'de Gelir Dağılımı

Türkiye'de gelir dağılımına ilişkin veriler TÜİK tarafından her yılın sonunda paylaşılmaktadır. Her yıl yayımlanan bu veriler, esasında bir önceki yıla ait değerleri göstermektedir. 2024 yılının sonunda paylaşılan veriler 2023 yılını referans almaktadır. Bu verilere göre Türkiye'nin Gini katsayısı son yıllarda artış eğilimi göstermiş olup, 2022 yılında son 15 yılın en yüksek değerini almıştır. Ancak 2023 yılında ise Gini katsayısı bir miktar düşüş göstermiştir. Gelir dağılımındaki bu düzelmenin arkasında yer alan bazı gelişmeler şunlardır:

Asgari ücret zamları: Türkiye'de asgari ücrete 2016 yılına kadar genellikle yılda iki kez zam yapılırken, 2016-2021 yılları arasında bu uygulama yılda bir kez zam şeklinde devam etmiştir. Ancak 2022 ve 2023 yıllarında yeniden, yılda iki kez zam yapılmıştır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2025). 2023 Ocak ayında %54,66, Temmuz ayında ise %34 oranında artış gerçekleştirilmiştir. Yüksek enflasyona karşı yapılan bu zamların, gelir dağılımının iyileşmesine kısmen katkı sağladığı söylenebilir.

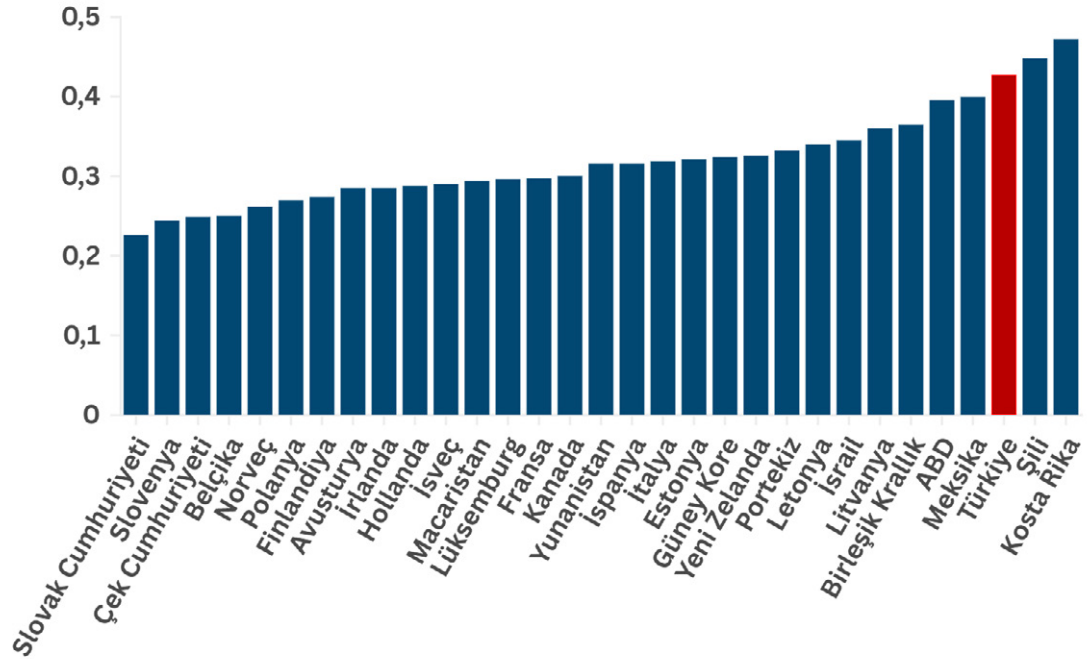
Refah payları: 2023 Ocak ve Temmuz aylarında, hak edilen zam oranları yeterli

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 16. Yıllar İtibarıyla Gini Katsayısı (2005-2023)

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2024

Grafik 17. OECD ülkelerinin Gini Katsayısı (2022)

Kaynak: OECD, 2025

görülmeyeceği için, emekli ve memur zamlarına refah payları eklenmiştir. Ocak ayında Bağ-Kur ve SSK emeklisine %14,61 oranında, memur ve memur emeklisine ise %13,52 oranında refah payı verilerek %30 zam yapılmıştır. Böylece, neredeyse verilmesi gereken zamların iki katı verilmiştir. Temmuz ayında Bağ-Kur ve İşçi emeklisine %5,23, memur emeklisine %7,5 refah payı verilerek %25 zam yapılmıştır. Yine bu dönemde memurların maaşlarına seyyanen 8 bin TL zam yapılmıştır.

Faiz politikası: 2023 Şubat ayında politika faizi %8,50'ye kadar indirilmiş ve bu düşük faiz oranı yılın ilk yarısına kadar korunmuştur. Yılın ikinci yarısında, yeni hükümet kurulduktan sonra, politika faizi yükseltilmeye başlansa da yıllık enflasyona nispetle çok düşük seviyede kalan bir faiz politikası takip edilmiştir. Düşük faiz politikası, kredi kartı gecikme faizi ve ek hesap faizinin düşük kalması sebebiyle dar gelirlilerin bütçesi içindeki faiz yükünü görece hafifletmiş, mevduat faizinin de düşük seviyelerde kalarak sermaye sahibi lehine gelir dağılımının bozulmasının önüne geçmiştir.

Seçim ekonomisi: 2023 Mayıs seçimlerinin öncesinde uygulanan politikalar, Gini katsayısının düşmesinde etkili olduğu söylenebilir. 2021 yılında 1100 TL yapılan bayram ikramiyelerinin 2000 TL'ye çıkarılması, Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) olarak isimlendirilen grubun beklentilerini büyük ölçüde karşılayan düzenlemenin hayata geçirilmesi, en düşük emekli maaşının yükseltilmesi gibi sosyal transfer harcamalarının artırılması gelir dağılımının düşük ve dar gelirli lehine olacak şekilde gerçekleşmesine imkan veren uygulamalar olmuştur.

Söz konusu bu gelişmeler sonucunda Gini katsayısı her ne kadar 2023 yılında bir miktar

düşüş göstermiş olsa da gelirin daha eşit bir şekilde dağılım gösterdiği 2013-2014 yıllarına göre yüksek kalmıştır. Bu bozulmanın önemli etkenlerinden biri de şüphesiz ki yaşanan yüksek enflasyondur. 2021 yılının sonu itibarıyla hızla yükselen enflasyon; sabit ve dar gelirlerinin toplam gelirden aldığı payı daha da azaltmıştır. Genel itibarıyla son 15 yılda gelir dağılımında iyileşme yaşanmamış, aksine daha eşit olmayan bir gelir dağılımı gerçekleşmiştir.

Uluslararası karşılaştırma açısından OECD ve Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye'nin son sıralarda yer aldığı görülmektedir. OECD ülkelerinin en güncel verileri 2022 yılına ait olup Türkiye 0,427 ile Kosta Rika ve Şili'den sonra Gini katsayısı en yüksek ülke olmuştur (OECD, 2025). Bir başka veri olarak AB ülkelerinin 2023 yılı için Gini katsayı ortalaması 100 üzerinden 29,6 olurken; Türkiye 44,2 ile Avrupa'da gelir dağılımının en eşit olmayan ülkesi olmuştur (Eurostat, 2025). Diğer bir ifadeyle Türkiye, Avrupa ve OECD ülkeleri arasında Gini katsayısı en yüksek ülkelerin başında gelmektedir.

Son 15 yılda gelirin %20'lik gruplar içindeki dağılımı incelendiğinde toplumun en zengin %20'lik kesiminin toplam gelirden aldığı pay 1,7 puan yükselerek %48,1 olmuştur. Diğer bir ifadeyle en zengin %20'lik kesim toplam gelirin neredeyse yarısını almıştır. En düşük gelirli %20'lik grubun ise gelirden aldığı payı 0,5 puan artarak toplam gelirin %6,3'ünü almıştır. Buna karşın orta gelir gruplarında yer alanların toplam gelirden aldıkları paylar düşüş göstermiştir. Dolayısıyla orta gelir grubunun son 15 yıl içerisinde aldığı pay azalmış, orta gelir gruplarının kaybettiği bu pay en düşük ve en yüksek gelir gruplarına kaymıştır. Bu durum gelir eşitsizliğinin daha da derinleştiğini göstermektedir.

Tablo 5. Türkiye'nin Gelir Dağılımı Açısından Genel Görünümü (2009-2023)

Anket Yılı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Referans Yılı	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Gini Katsayısı	0,402	0,404	0,402	0,4	0,391	0,397	0,404	0,405	0,408	0,395	0,41	0,401	0,415	0,420	0,413
P80/P20 Oranı	7,9	8,0	8,0	7,7	7,4	7,6	7,7	7,5	7,8	7,4	8,0	7,6	7,9	7,9	7,7
Gelirin İlk %20 Dilime Dağılımı (%)	5,8	5,8	5,9	6,1	6,2	6,1	6,2	6,3	6,1	6,2	5,9	6,1	6	6,1	6,3
Gelirin İkinci %20 Dilime Dağılımı (%)	10,6	10,6	10,6	10,7	10,9	10,7	10,6	10,7	10,6	10,9	10,6	10,8	10,4	10,2	10,4
Gelirin Üçüncü %20 Dilime Dağılımı (%)	15,3	15,2	15,3	15,2	15,3	15,2	15	14,8	14,8	15,2	14,9	15,1	14,7	14,3	14,6
Gelirin Dördüncü %20 Dilime Dağılımı (%)	21,9	21,7	21,7	21,4	21,7	21,5	21,1	20,9	20,9	21,4	21,1	21,3	20,9	20,6	20,7
Gelirin Son %20 Dilime Dağılımı (%)	46,4	46,7	46,6	46,6	45,9	46,5	47,2	47,4	47,6	46,3	47,5	46,7	48	48,7	48,1

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2024

Tablo 6. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine (%50) Göre Hesaplanan Yoksulluk Oranı ve Yoksul Sayısı (2009-2023)

Anket Yılı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Referans Yılı	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Yoksulluk Oranı (%)	16,9	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5	13,9	14,4	15,0	14,4	14,4	13,5	13,6
Yoksul Sayısı (milyon)	12,02	11,67	11,99	11,13	11,33	11,21	11,02	10,62	11,09	11,64	12,26	11,93	12,00	11,30	11,45

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2024

Tablo 7. Yıllar İtibarıyla Sürekli ve Maddi Yoksunluk Oranları (% , 2010-2024)

Referans Yılı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Sürekli Yoksulluk	18,5	16,0	16,0	13,0	15,1	15,8	14,6	14,0	12,7	12,7	13,7	13,8	14,0	13,0	13,7
Maddi Yoksunluk	59,4	57,9	55,0	43,8	29,4	30,3	32,9	28,7	26,5	26,3	27,4	27,2	28,4	26,4	23,9

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2024

Türkiye’de Yoksulluk

Teknolojinin hızla ilerlemesine ve maddi refahın artmasına rağmen yoksulluk, günümüz dünyasında önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Bu sorun gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde daha yoğun ve şiddetli bir şekilde yaşanırken, gelişmiş ülkelerde ise görece daha düşük seviyelerde kendini göstermektedir.

Yoksulluk verileri de TÜİK tarafından paylaşılmakta olup yıllar itibarıyla metodolojide bazı değişikliklere gidilmiştir. Harcamaya dayalı mutlak yoksulluk hesaplamaları bir süre yapılmış, ancak bu yöntemden 2010 yılı itibarıyla vazgeçilmiştir. Günümüzde ise her yıl sonunda bir önceki yılın sonuçları olacak şekilde görece yoksulluk verileri paylaşılmaktadır. 2024 yılının sonunda açıklanan verilere göre görece yoksulluk oranı son 15 yılda %16,9’dan %13,6’ya düşüş göstermiştir. Yoksulluk oranındaki bu iyileşmeye rağmen yoksul sayısı son 15 yıl içerisinde 11-12 milyon kişi arasında dalgalanarak sabit kalmıştır.

Hanehalkı tipine göre en düşük yoksulluk oranı sadece eşlerden oluşan hanelerde %5,8 olarak gerçekleşmiştir. Eşler ve çocuklardan oluşan hanelerde ise bu oran %14,6’ya yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle çocuk sahibi olmak, çekirdek ailelerin yoksullukla karşılaşma ihtimalini 2,5 katına çıkarmıştır. Ayrıca yaş gruplarına göre yoksulluk ve sosyal dışlanmayla karşılaşma riski en yüksek grup 0-17 yaş arasındaki çocuklarda/gençlerde gerçekleşmiştir. Bu veri çocuk sahibi olmanın getirdiği maddi yükü azaltacak politikaların uygulanması gerektiğini göstermektedir.

Eğitim durumuna bakıldığında, en yüksek yoksulluk oranı bir okul bitirmeyenlerde görülmekte olup, bu eğitim durumundaki her dört kişiden biri yoksulluk içindedir. Buna karşın yükseköğretim mezunlarının ise sadece %2,7’sinde yoksulluk görülmektedir.

Sürekli yoksulluk¹ oranı 2024’te %13 olup, takriben 11,5 milyon insan TÜİK’in tanımıyla sürekli yoksulluk içindedir. İki günde bir balık, et veya tavuk yeme, evden uzaktan bir hafta tatile gitme, çamaşır makinesi ve renkli televizyon sahibi olma gibi en temel ihtiyaçlardan sayılan 9 maddenin 4’ü için ödeme gücü olmayanları ifade eden maddi yoksulluk oranı ise %23,9 olmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de gelir dağılımı ve yoksulluğa ilişkin 2024 yılının sonunda açıklanan veriler, 2023 yılına aittir. Bu verilere göre; 2023 yılında yapılan asgari ücret artışları, emeklilere ve memurlara verilen refah payları, düşük faiz politikası ve seçimler öncesinde artırılan bayram ikramiyeleri ile en düşük emekli maaşları gibi uygulamalar, gelir dağılımında kısmi bir iyileşme sağlamıştır. Ayrıca EYT düzenlemesiyle birçok kişinin emekli olması da bu sürece katkıda bulunmuştur. Son 15 yıla bakıldığında ise gelir eşitsizliğinin devam ettiği görülmektedir. Gini katsayısının yüksek seviyelerde seyretmesi ve en zengin %20’lik kesimin toplam gelirin neredeyse yarısını alması, gelir dağılımındaki eşitsizliğin sürdüğünü göstermektedir. Bu süreçte, orta gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay azalırken, en düşük ve en yüksek gelir gruplarının

¹ Son yılda ve önceki üç yıldan en az ikisinde yoksulluk riski altında olanlar tanımlanmaktadır. Sürekli yoksulluğun hesaplanmasında eşdeğer hanehalkı kullanılabılır fert medyan gelirinin %60’ı dikkate alınmaktadır (TÜİK, 2024).

payı artmıştır. Ayrıca Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda Avrupa ve OECD ülkeleri arasında en yüksek Gini katsayısına sahip ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, son 15 yıl içinde gelir dağılımında kalıcı bir iyileşme sağlanamamış, aksine eşitsizlik daha da derinleşmiştir.

Türkiye’de yoksulluk ise son 15 yılda azalma eğilimi gösterse de yoksul sayısında belirgin bir düşüş sağlanamamış, hâlâ önemli bir toplumsal sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu süre zarfında göreceli yoksulluk oranı %16,9’dan %13,6’ya düşmüş olmasına rağmen, yoksul sayısı 11-12 milyon kişi arasında sabit kalmıştır. Bu durum, yoksullukla mücadelede kaydedilen ilerlemenin nüfus artışı ve ekonomik dalgalanmalar nedeniyle sınırlı kaldığını göstermektedir.

Hanehalkı tipi ve eğitim durumu, yoksulluk riskini belirleyen temel faktörlerdir. Çocuklu ailelerde yoksulluk oranı, çocuksuz hanelere göre 2,5 kat daha yüksektir. Özellikle 0-17 yaş grubunda yoksulluk ve sosyal dışlanma riski daha belirgindir. Bu durum, çocuklu ailelere yönelik sosyal desteklerin artırılması ve eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere erişimin kolaylaştırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı oldukça yüksekken, yükseköğretim mezunlarında bu oran %2,7’ye düşmektedir. Bu veri, eğitim politikalarının yoksullukla mücadelede kilit bir rol oynadığını ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır.

Sürekli yoksulluk oranı %13 ile yaklaşık 11,5 milyon kişiyi etkilemekte, maddi yoksulluk oranı ise %23,9 olarak önemli bir kesimin temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını

göstermektedir. Bu durum, sosyal politikalarda daha kapsamlı ve hedef odaklı adımlar atılması gerektiğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de yoksullukla mücadelede kısmi ilerlemeler kaydedilmiş olsa da özellikle çocuklu aileler, düşük eğitimli bireyler ve genç nüfus için yoksulluk riski devam etmektedir. Yoksulluğun azaltılması için eğitim, istihdam ve sosyal destek programlarının etkin bir şekilde uygulanması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi ve enflasyonla mücadele edilmesi gerekmektedir. Bu adımlar toplumsal refahın artırılması ve yoksulluğun kalıcı olarak azaltılması için kritik öneme sahiptir.

Bu sonuçlar çerçevesinde; gelir eşitsizliği ve yoksullukla mücadele için Türkiye’de öncelikli olarak uygulanması gereken somut politikalar şunlardır:

- Çocuklu ailelere yönelik doğrudan gelir desteği ve kreş yardımı gibi sosyal transferler artırılmalıdır.
- 0-17 yaş grubu çocuklara yönelik ücretsiz beslenme ve eğitim destekleri sağlanmalıdır.
- Özellikle düşük gelir gruplarının refahını artıracak asgari gelir güvencesi sağlayan “evrensel temel gelir” gibi programlar hayata geçirilmelidir.

Bu politikaların uygulanabilmesi için ise;

- Vergi harcamalarını oluşturan muafiyet ve istisnalar azaltılarak gözden geçirilmelidir.
- Yüksek gelir gruplarının lehine olan enerji sübvansiyonlarının rasyonelleştirilmesi ve servet üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payını artırmaya yönelik politikalar hayata geçirilmelidir.

KAMU MALİYESİ

Ömer Faruk Tekdoğan

Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Bütçe, kamu kaynaklarının toplanması ve harcanmasını planlayan temel mali dokümandır. Bir ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi önceliklerini yansıtan bütçe, sadece teknik bir hesaplama aracı değil, aynı zamanda bir yönetim ve politika belirleme mekanizmasıdır. Kamu maliyesinin merkezinde yer alan bütçecilik (*budgeting*), bu sürecin nasıl yürütüleceğini belirleyen ilke, yöntem ve uygulamaları kapsar.

Bütçecilik, sadece mali dengeyi sağlamakla sınırlı değildir; aynı zamanda kamu politikalarının yönlendirilmesinde kritik bir rol oynar. Sosyal harcamaların artırılması, altyapı yatırımları veya mali disiplinin korunması gibi tercihlerin tümü bütçeleme sürecinde belirlenir. Bu nedenle bütçe, teknik bir belgenin ötesinde, iktisadi ve siyasi bir araç olarak da değerlendirilmelidir.

2024 yılı merkezi yönetim bütçesi, yıl boyunca ekonomik ve mali politikalar doğrultusunda şekillenmiş ve bütçe dengesi açısından önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Yıl sonu itibarıyla merkezi yönetim bütçe giderleri 10 trilyon 777 milyar TL, bütçe gelirleri ise 8 trilyon 670 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açığı 2 trilyon 106 milyar TL olurken, faiz dışı açık 835,7 milyar TL seviyesinde kaydedilmiştir.

Yıl içinde enflasyon, faiz oranları ve büyüme dinamikleri bütçe performansını doğrudan etkilemiş ve kamu harcamalarındaki artış özellikle sosyal harcamalar, yatırım harcamaları ve cari transferlerde yoğunlaşmıştır. Gelir tarafında ise vergi tahsilatlarının artışı dikkat çekerken, bütçe açığının yüksek

seyretmesi mali disiplin açısından önemli bir risk unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Bütçe Dengesi

2024 yılı merkezi yönetim bütçesi 2 trilyon 106 milyar TL açık vermiştir. Geçen yılın bütçe açığı olan 1 trilyon 380 milyar TL ile karşılaştırıldığında %52,6 oranında bir artış göstermiştir. Faiz dışı denge açısından bakıldığında, 2023 yılında 706 milyar TL faiz dışı açık verilirken, 2024 yılında bu açık 835,7 milyar TL olmuştur. Bu durum, faiz dışı harcamaların bütçe gelirlerindeki artıştan daha hızlı arttığını göstermektedir.

Bütçe açığı olan 2 trilyon 106 milyar TL'den emanetler ve avanslar ayrıştırıldıktan sonra elde edilen merkezi yönetim bütçe nakit açığı yaklaşık 1,99 trilyon TL olarak gerçekleşmiş, bu açığın finansmanı için 1,6 trilyon TL'si iç borçlanma olmak üzere net 1,74 trilyon TL tutarında borçlanma yapılmıştır.

Bütçe Giderleri

2024 yılı itibarıyla merkezi yönetim bütçe giderleri 10 trilyon 777 milyar TL olarak kaydedilmiştir. Bu rakam, geçen yılın aynı dönemine göre %63,6'lık bir artışa işaret etmektedir.

Gider Kalemlerinin Dağılımı

Personel giderleri: 2024 yılı itibarıyla toplam bütçe harcamalarının %24,7'sini oluşturmaktadır. SGK'ye devlet primi giderleri kalemi de dikkate alındığında bir önceki yıla göre personel harcamaları %90 oranında artış göstermiştir.

Tablo 8. Bütçe Gerçekleşmeleri (2023-2024)

Bütçe Gerçekleşmeleri (Milyar TL)	2023	2024	Değişim (%)
Bütçe giderleri	6.588	10.777	63,6
Faiz hariç giderler	5.913	9.506	60,8
Faiz giderleri	675	1.270	88,3
Bütçe gelirleri	5.208	8.670	66,5
Vergi gelirleri	4.501	7.305	62,3
Bütçe dengesi	-1.380	-2.106	52,6
Faiz dışı denge	-706	-836	18,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Tablo 9. Bütçe Giderleri (2023-2024)

Gider Türü (Milyar TL)	2023	Pay (2023)	2024	Pay (2024)	Değişim (%)
Personel giderleri	1.325	% 20,1	2.666	% 24,7	101,3
SGK devlet primi giderleri	186	% 2,8	332	% 3,1	78,8
Mal ve hizmet alım giderleri	454	% 6,9	745	% 6,9	64,1
Cari transferler	2.374	% 36,0	3.864	% 35,9	62,8
Sermaye giderleri	544	% 8,3	943	% 8,8	73,4
Sermaye transferleri	858	% 13,0	640	% 5,9	-25,4
Borç verme	173	% 2,6	317	% 2,9	82,9
Faiz giderleri	675	% 10,3	1.270	% 11,8	88,3

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Tablo 10. Bütçe Gelirleri (2023-2024)

Gelir Türü (Milyar TL)	2023	2024	Değişim (%)
Vergi gelirleri	4.501	7.305	62,3
Vergi dışı gelirler	596	1.134	90,3

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Cari transferler: 3,86 trilyon TL ile bütçenin en büyük temel harcama kalemi olmuştur.

Faiz giderleri: 2023 yılına kıyasla %88,3 artarak 1,27 trilyon TL'ye ulaşmış ve toplam bütçenin %11,8'ini oluşturmuştur.

Sermaye giderleri: Altyapı yatırımları %73,4 oranında artarak 943 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Sermaye transferleri ise oransal olarak düşüş kaydeden tek kalemdir. Strateji Bütçe Başkanlığı tarafından yayınlanan *Analitik Bütçe Sınıflandırmasına İlişkin Rehber'e* göre sermaye transferleri ise bütçe dışına sermaye birikimi amaçlayan veya sermaye nitelikli mal ve hizmetlerin finansmanı amacıyla yapılan karşılıksız ödemelerdir. Bu kaleme bütçe giderleri verilerinden daha detay baktığında ise alt kırılımında Yurtiçi Sermaye Transferleri içinde KÖY-DES Projesi, BELDES (SUKAP) ve Kalkınma Ajansları ile yurtdışı sermaye transferleri içinde ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yapılan transferlerin olduğu görülmektedir. Bu kaleme kaydedilen oransal azalışın yurtdışına yapılan sermaye transferleri dışındaki kalemlerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan 2024 yılın için harcamalardaki bu yükseliş, enflasyonist baskılar, kamu çalışanlarına yönelik maaş artışları ve sosyal harcamalardaki süregelen genişleme ile açıklanabilir. Daha detay irdelenmek gerekirse bu husus aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- **Enflasyon ve Kur Artışları:** Türkiye'de yüksek enflasyon, kamu mal ve hizmet alımlarının maliyetlerini artırdı. Döviz kuru yükselişi ise dış borç faiz ödemeleri ve ithalata dayalı harcamaları yukarı çekti. Bu husus bütçe harcama esnekliğini ve doğal olarak maliye politikasının esnekliğini de azaltan önemli bir unsurdur.

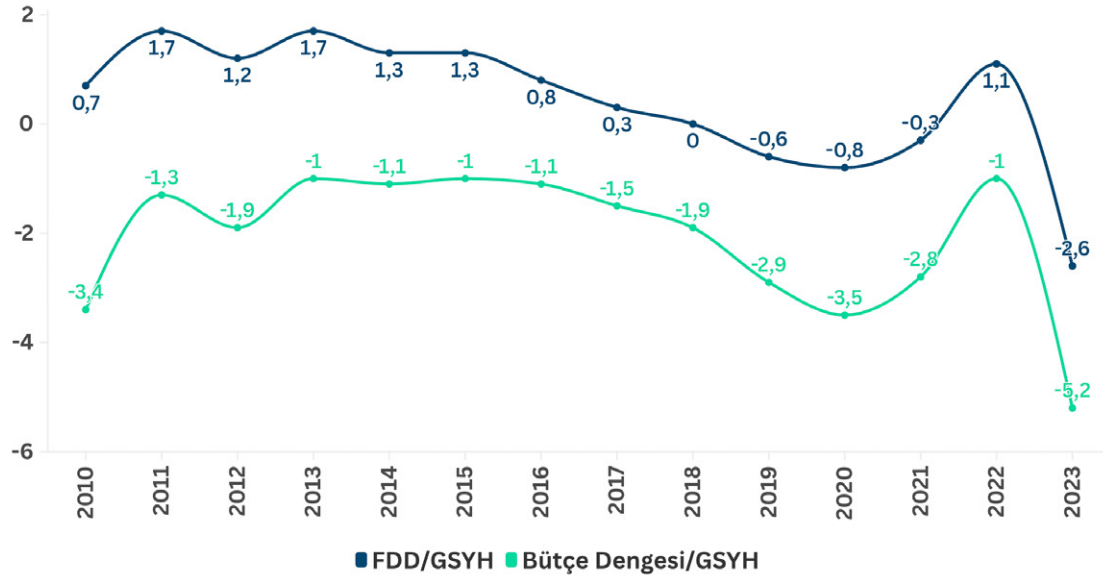
- **Faiz Giderleri:** 2023'ün ortalarından itibaren sıkı para politikası nedeniyle artan faiz oranları, devletin iç ve dış borçlanma maliyetlerini yükseltti. 2024 bütçesinde faiz giderlerinde ciddi bir artış görüldü. Hem kur kanalı hem de enflasyonist baskılar neticesinde nominal borçlanma maliyetlerindeki artış bütçe kalemlerinde faiz giderlerinin önemli bir yekûn oluşmasına neden olmuştur.
- **Sosyal Harcamalar ve Destekler:** Süregiden sosyal yardımların artırılması, asgari ücret ve emekli maaşlarına yapılan zamlar gibi genişleyici politikalar harcamaları artırdı.
- **Depremle İlgili Giderler:** 2023 6 Şubat depremlerinin ardından yeniden inşa ve iyileştirme çalışmaları, 2024 bütçesinde önemli bir yük oluşturdu. Esasında genel bütçe dengesi itibarıyla yıllardır takip edilen bütçe disiplininin sapmanın en temel nedeni siyah kuğu tarzı bir olay olan deprem felaketinin yaralarını sarmak için yapılması elzem olan harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütçe Gelirleri

2024 yılı itibarıyla merkezi yönetim bütçe gelirleri 8 trilyon 670 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, bir önceki yıla göre %66,5'lik bir artış göstermektedir.

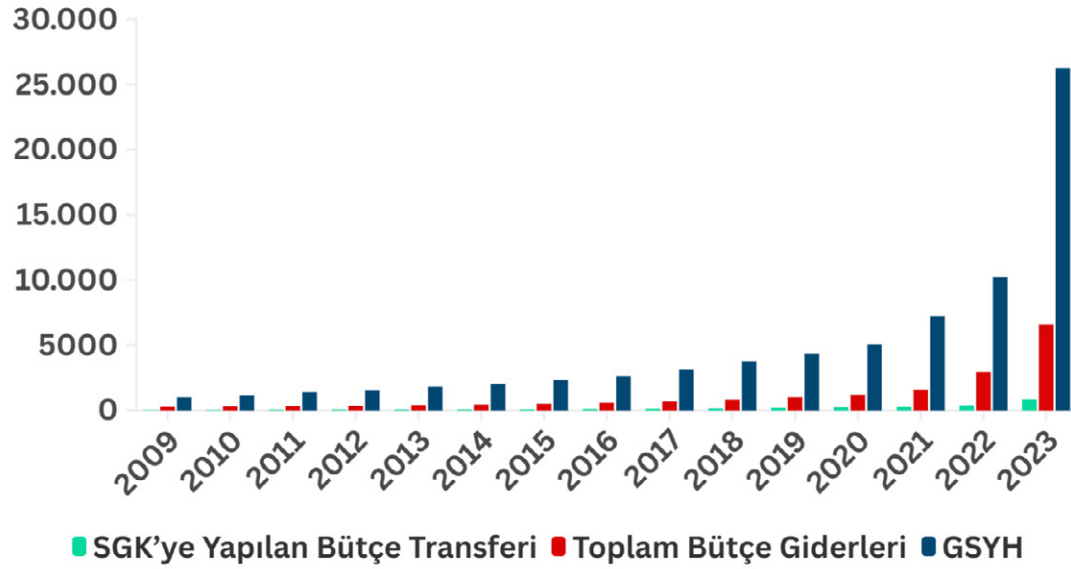
Vergi gelirleri, bütçe içindeki en büyük paya sahip olup toplam bütçe gelirlerinin %84'ünü oluşturmaktadır. Vergi dışı gelirlerdeki artış oranı daha yüksek olsa da vergi gelirlerinin bütçe içindeki yüksek payı nedeniyle bütçe gelirlerindeki artış oranı vergi gelirlerindeki artış oranına yakınsamaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 18. Faiz Dışı Denge (FDD) ve Bütçe Dengesinin GSYH'ye Oranı (2010-2023)

Kaynak: HMB ve TÜİK verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

Grafik 19. Bütçeden SGK Açık Finansmanı için Yapılan Transferlerin (Milyar TL) Seyri

Kaynak: SGK, HMB ve TÜİK verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

Vergi Gelirleri

Gelir vergisi, 2024 yılında %120,1 oranında artarak 1,53 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Kayda değer artış oranının başlıca sebebinin enflasyonist etki neticesinde vergi dilimlerinde mükellef lehine gerekli ayarlamaların yapılmamasının olduğu değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda üst vergi dilimlerine daha hızlı bir şekilde girilmesi sayesinde efektif vergi oranı daha yüksek seviyelerde oluşmuştur. Ayrıca takip ve tahsilat faaliyetlerinin de hızlandırılmasının etkisi yadsınamaz. Kurumlar Vergisi gelirleri, 2024 yılında %13,2 artışla 890 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi (KDV) gelirleri, 2024 yılında %96,4 oranında artarak 993 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Harcama üzerinden alınan bir vergi olması nedeniyle enflasyonist dönemlerde bu vergi kaleminde yüksek performans sağlanması, bütçe dengeleri açısından olumlu gibi görünse de esasında ekonominin geneline müzahir bir anomaliyi de yansıtmaktadır.

Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) gelirleri, 2024 yılında %56,4 artışla 1,45 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) gelirleri, 2024 yılında %158,8 oranında artarak 344 milyar TL'ye yükselmiştir. Genel olarak vergi gelirlerindeki bu yükseliş hem fiyat artışlarından hem de iç talepteki hâlâ devam etmekte olan hareketlilikten kaynaklanmaktadır. Bu hareketlilik aslında, son yıllarda uygulanan politikalar neticesinde, ekonomideki düallite imasını kuvvetlendiren bir başka gösterge gibi de durmaktadır.

Bütçe Dengesi ve Makroekonomik Görünüm

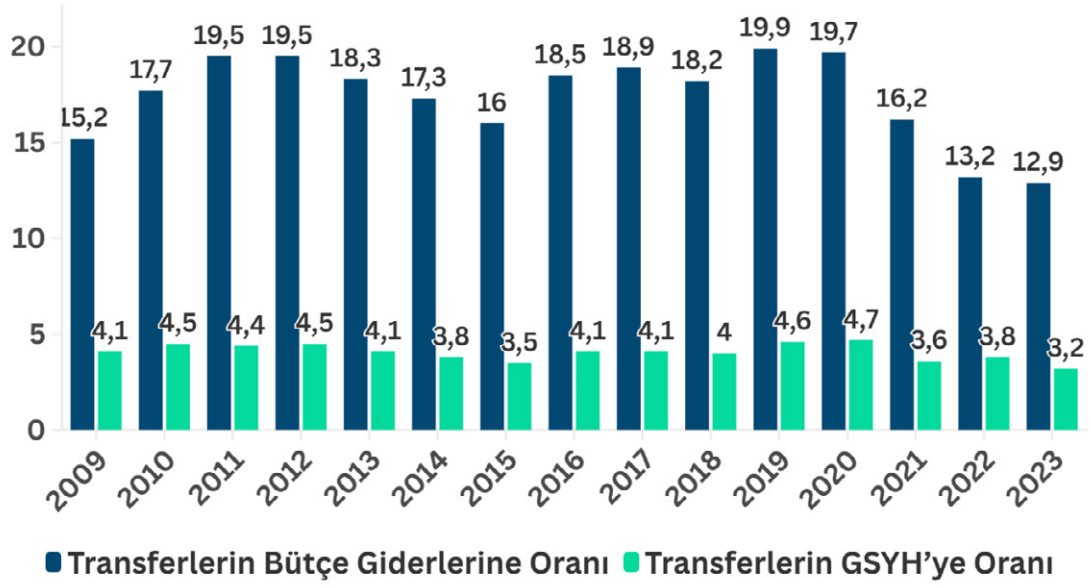
2024 yılı bütçe performansı, gelirlerdeki güçlü artışa rağmen harcamaların daha hızlı yükselmesi nedeniyle bütçe açığının büyümesine yol açmıştır. Makroekonomik faktörler açısından:

- Enflasyonun yüksek seyretmesi nedeniyle tüketim için yapılan harcama tutarları artmış, dolayısıyla tüketim üzerinden alınan vergileri artırmıştır.
- Artan fiyatlara rağmen iç talebin güçlü olması, vergi tahsilatlarını olumlu etkilemiştir.
- Borçlanma maliyetlerindeki yükseliş nedeniyle faiz giderleri artmış ve bütçeye önemli bir yük getirmiştir.

Bu bozulma özellikle son iki yılda hızlanmıştır.

SGK Açık Finansmanı Etkisi

Son dönemde mali dengede gözlenen bozulmanın olağan şüphelisi olarak deprem ve Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) Kanunu kaynaklı yükler ön plana çıkarılmıştır. Deprem harcamaları bir afet riskinin gerçekleşmesi nedeniyle devletin yüklenmesi gereken harcamaları kapsadığından ve bu harcamaların yapılması ilgili bölgelerin ayağa kalkması ve ekonomiye katılmaları için elzem olduğundan gelecek yıllarda ekonomiye yüklenen maliyetten daha fazla katkı sağlamaları bile söz konusu olabilecektir. Bu anlamda EYT Kanununun yükü hem politik hem de etkinlik açısından kamuoyunda en çok sorgulanan kalem olduğu için genel olarak SGK'nin merkezi bütçe tarafından finansmanının seyrini irdelemek yerinde olacaktır.

Grafik 20. SGK Bütçe Transferlerinin Seyri (% , 2009-2023)

Kaynak: SGK, HMB ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Yıllar özelinde incelendiğinde, SGK'ye yapılan bütçe transferlerinin milli hasılaya oranı ortalama %4 oranında gerçekleşirken, son iki yılda bu oran 2009-2023 dönemi ortalaması olan %4'ün dahi altında kalmıştır. Üstelik, EYT nedeniyle artan yükün gündemde olduğu bir dönemde, bu oran uzun dönem ortalamasının altında kalmıştır. Bütçe harcamaları içinde SGK'ye yapılan transferlerin ağırlığına bakıldığında ise yine son 2 yılda bir düşüş trendi gözlenmektedir. SGK'ye yapılan transferlerin 2009-2023 dönemi ortalaması olan %17,4'ün oldukça altında gerçekleşen 2023 gerçekleşmesi ise %12,9 olmuştur. 2024 GSYH gerçekleştirmelerine göre bu transferlerin milli hasılaya oranı %3,32 olmuş, bütçe giderlerine oran ise ancak %13,08'e erişmiş ve 2022 seviyesinin de altında olmuştur. Esasen daha önceki yıllarda hem bütçe giderlerine oran hem milli hasıla oranı itibarıyla daha yüksek oranlarda transferler yapılmışken; son dönemde mali dengelerdeki bozulmayı emek sınıfı üzerine atma kolaycılığının biz tezahürü olan EYT yüklerinin çok yüksek olduğu söylemi zemin bulmamaktadır.

EYT düzenlemesi nedeniyle SGK'nin bütçeden aldığı transferlerin artması beklenirken, bu transferlerin toplam bütçe giderlerine oranının son iki yılda düşmesi dikkat çekici bir gelişmedir. Bunun birkaç temel nedeni olduğu değerlendirilmektedir:

Bütçe Giderlerindeki Büyük Artış:

2022'de toplam bütçe giderleri 2,94 trilyon TL iken, 2024'te 10,78 trilyon TL'ye çıkmıştır. Yani iki yılda bütçe giderleri yaklaşık 3,6 katına çıkmıştır. SGK'ye yapılan transferler de artmıştır, ancak bütçe giderleri kadar hızlı artış göstermemiştir.

Yani SGK'ye aktarılan kaynak nominal olarak artsa da bütçe harcamaları daha hızlı

büyüdüğü için oran olarak düşüş görülmüştür. Dolayısıyla EYT dışında başka harcama kalemlerinin mali dengedeki bozulmaya katkı sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada en yakın olağan şüpheli deprem harcamaları ve faiz ödemeleridir.

Deprem Harcamaları ve Kamuda Artan Giderler:

2023 6 Şubat Depremleri, bütçede olağanüstü harcamalar gerektirmiştir. Deprem harcamaları, yeniden inşa projeleri ve afet yardımları için 2023 ve 2024 bütçesinde büyük ödenekler ayrılmıştır. Deprem fonlaması için çeşitli kamu kurumlarına yüksek bütçeli transferler yapılmıştır. Bu yüzden, SGK harcamaları bütçeye oranla azalmış gibi görünmektedir.

Artan Faiz:

2022'de faiz giderleri 1,27 trilyon TL, 2023'te 1,6 trilyon TL, 2024'te 2 trilyon TL'ye yaklaşmıştır. Faiz giderleri bütçede çok daha büyük bir pay almaya başlamıştır. Bu durum SGK'ye yapılan transferlerin bütçedeki oranını aşağı çekmiştir.

SGK'nin Prim Gelirlerinde Göreceli Artış:

EYT sonrası 2 milyon kişi emekli olmuştur ama SGK'ye giren yeni çalışan sayısı da artmıştır. Asgari ücretteki artış, çalışanların SGK primlerini yükseltmiştir. Bu sayede SGK'nin kendi gelirleri bir miktar yükselmiş ve bütçeye olan bağımlılığı azalmıştır.

Sonuç olarak; SGK'ye yapılan bütçe transferleri nominal olarak artmaya devam etmesine rağmen bütçe giderleri daha hızlı arttığı için oran olarak düşüş görülmüştür. Aslında politik tercihin bir yansıması olarak, SGK finansmanı yerine başka harcama kalemlerinin arttığına net bir tezahürü olarak bu argüman yeterli görünmektedir.

Deprem harcamaları, faiz ödemeleri ve kamu yatırımlarındaki genişleme, bütçede SGK'nin payını aşağı çekmiştir.

Yüksek enflasyon ve ücret artışları SGK prim gelirlerini artırarak bütçe transferine olan ihtiyacı bir miktar azaltmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

2024 yılı bütçe gerçekleştirmeleri, ekonomik koşullara bağlı olarak hem gelirlerde hem de harcamalarda, her yıl olduğu gibi büyük artışların yaşandığını göstermektedir. Yine de mali yapımızdaki kronikleşmiş sorunlarının değiştiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Vergi gelirlerin yapısı hâlâ çok büyük oranda (yaklaşık olarak 70-30) dolaylı vergilere dayanması etkinlik açısından fayda sağlasa da vergi adaletini ve vergiye uyumu örselemeye devam etmekte, toplumsal gelir düzeyindeki düaliteyi bozmaya devam etmekte ve enflasyonla mücadeleyi de zorlaştırmaktadır. Kuşkusuz vergi reformu, beraberinde ekonomimize ve sanayimize münde miç yapısal sorunların da reforme edilmesini zorunlu kıldığından; köklü ve kapsamlı bir reform çalışması yerine ince ayarlarla devam edileceği algısı da toplumsal bilinçaltında iyice yerleşmektedir. Netice itibarıyla, mali dengeye dair ilave edilebilecek hususlar aşağıda sıralananlarla kısıtlı kalmaktadır.

Önümüzdeki dönemde mali sürdürülebilirliği sağlamak için:

- Her ne kadar personel giderleri, faiz giderleri ve cari transferler nedeniyle yeterli alan bulunmasa da harcamaların daha verimli yönetilmesi gerekmektedir. Kamu kurumlarında kaynak israfı önlenmeli, dijitalleşme ile harcamaya kalitesi artırılmalı ve kaynak tahsisinde şeffaflık ile denetim mekanizmaları güçlendirilmelidir.
- Vergi tabanının genişletilmesi gerekmektedir. Vergi istisnaları gözden geçirilerek adil katılım sağlanmalı, harcamaya vergilerinin yükünü dar gelirliye yaymak yerine sermayenin vergi katkısı artırılmalı, yüksek gelirli serbest meslek sahiplerine yönelik sıkı denetimler getirilmeli ve gelir beyanı uyumluluğu artırılmalıdır.
- Uzun vadeli ve düşük faizli dış finansman kaynaklarına erişim artırılarak ve yerel para birimi cinsinden borçlanma teşvik edilerek döviz riski azaltılarak borçlanma maliyetleri azaltılmalıdır.
- Genel olarak, 2024 yılı bütçesi genişlemeci bir maliye politikası çerçevesinde yürütülmüştür. Bu noktada, mali disiplinin korunması için, 2025 yılında harcamaya kontrolüne ve gelir artırıcı önlemlere ağırlık verilmesi gerekmektedir.

ENFLASYON

Emrullah Aydın

Arş. Gör., İstanbul Arel Üniversitesi

Türkiye’de 2024 yılında enflasyon seyrinin ele alınacağı bu bölümde, kavram karmaşasına sebebiyet vermemek için öncelikle enflasyon, deflasyon ve dezenflasyon kavramları açıklanacaktır. En basit tanımıyla enflasyon; genel fiyat düzeyindeki sürekli ve kümülatif artıştır. Diğer bir ifadeyle, piyasadaki mal ve hizmetlerin topyekun fiyat artışını ifade etmektedir. Enflasyon oranındaki artış ya da azalış genellikle aylık ölçümlerle takip edilmektedir. Enflasyon oranındaki düşüş (negatif bir değer almadığı süreç); mal ve hizmet fiyatlarının azalışını değil, mal ve hizmet fiyatlarındaki artış oranının düşüşünü ifade etmektedir. Türkiye’de sık rastlanan bir durum olmasa da belirli bir zaman dilimindeki enflasyon oranının negatif değer alması deflasyon kavramı ile tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle enflasyonun tersi durumu ifade eden deflasyon, genel fiyat düzeyindeki düşüştür. Dezenflasyon ise enflasyon oranındaki süregelen düşüşü vurgulayan bir ifadedir. Dolayısıyla, enflasyon oranındaki düşüşün devamlı bir hal aldığı sürece dezenflasyon süreci denmektedir.

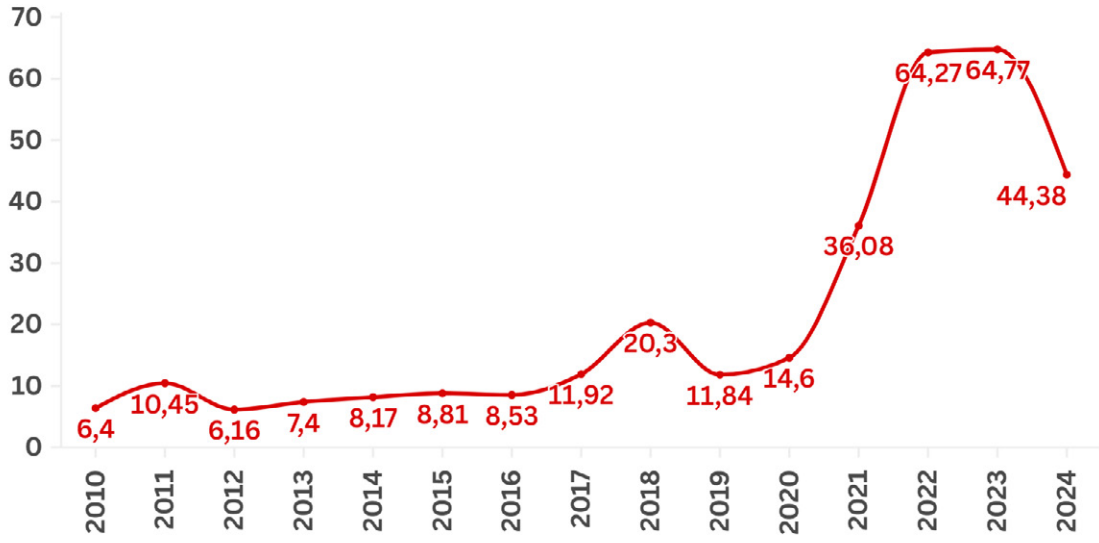
Yüksek enflasyon, pek çok ekonomik problemin temel kaynağıdır. Yoksulluk, gelir eşitsizliği, hayat pahalılığı, asgari ücretleşme (ortalama ücretler ile asgari ücret arasındaki farkın daralması) gibi toplumsal refahı olumsuz etkileyen problemlerin temelinde yüksek enflasyon vardır. Aynı şekilde istikrarlı, dengeli ve kapsayıcı büyümenin önündeki önemli kısıtlardan biri yüksek enflasyondur. Bu nedenle, Türkiye’nin gerek ekonomik gerek politik gücünü artırabilmesi için düşük enflasyon

rejimine ulaşması bir tercih değil, zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye; 2000’ler öncesinde yüksek kronik enflasyonla mücadele ederken 2001 yılı sonrasında gerçekleştirdiği yapısal reformlarla 2004’ten itibaren tek haneli enflasyona ulaşmıştır. Tek haneli yahut düşük çift haneli enflasyon süreci 2017 yılına kadar devam etmiştir. 2018 yılında ise enflasyon, çeşitli içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle %20’nin üzerine çıkmış, 2019 ve 2020 yıllarında kısmen düşmüştür. Ancak 2021 yılında para politikası tercihlerindeki değişim, Türkiye’yi yeniden yüksek enflasyonlu bir sürece sokmuştur. Kasım 2022’de %85’in üzerine çıkan enflasyon, sonrasında 2022 ve 2023 yıllarını %64’ler düzeyinde tamamlamıştır. 2023 yılının ikinci yarısında sıkı para politikasına dönüşle birlikte enflasyonda yeni bir dönem başlamıştır (Süreçle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. İktisat İzleme Raporu 2023, s. 44-46)

Enflasyonun Yıllık Seyri ve Enflasyonu Etkileyen Faktörler

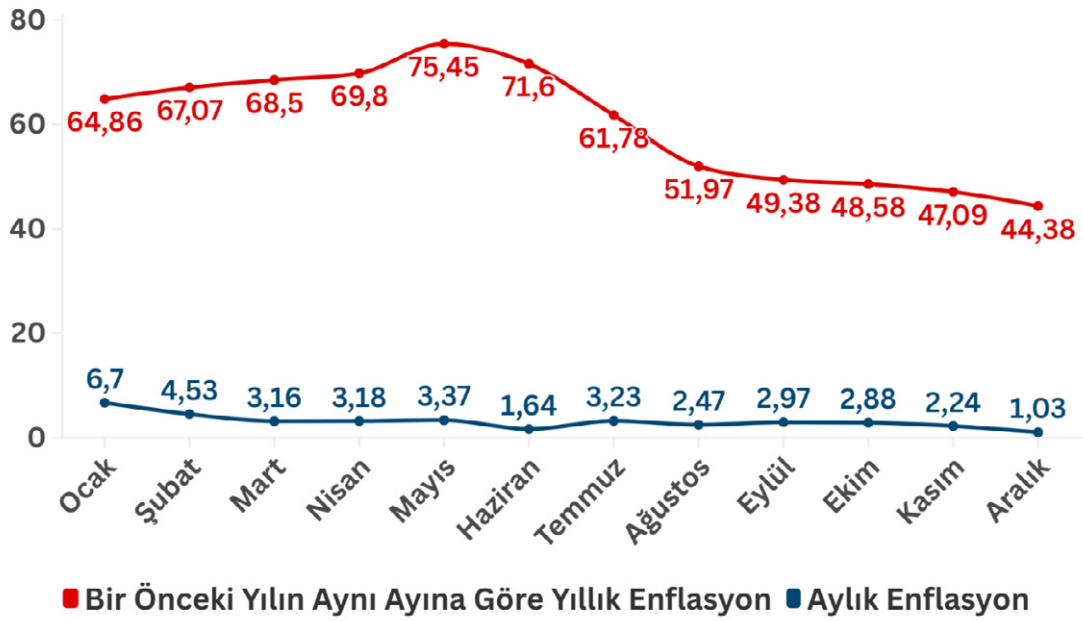
2024 yılında Türkiye’de yıllık enflasyon, yılın ilk 5 ayında ve geri kalanında birbirinden farklı seyir izlemiştir. İlk 5 ayda geçmişten gelen; atalet, asgari ücret artışı, özellikle enerji fiyatları kaynaklı baz etkisi ve yerel seçimlerin yol açtığı kısmi belirsizlik nedeniyle enflasyon, yükseliş eğiliminde olmuştur. Ocak 2024’te %65 olan enflasyon Mayıs 2024’te %75’in üzerine çıkarak zirve değerine ulaşmıştır. 2023 Mayıs ayında doğal gazın hanelere ücretsiz verilmesi nedeniyle bu ayda aylık

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 21. Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranları (% , 2010-2024)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi

■ Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Yıllık Enflasyon ■ Aylık Enflasyon

Grafik 22. Türkiye'de 2024 Yılında Enflasyonun Seyri (%)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi

enflasyon %0,04 olarak gerçekleşmiştir. Bir yıl önceki söz konusu uygulamanın yol açtığı baz etkisi ve Mayıs 2024'te aylık enflasyonun %3,37 olarak gerçekleşmesi nedeniyle enflasyon bu ayda tepe noktasına ulaşmıştır. Haziran 2024'ten itibaren ise yıllık enflasyonun düşüşe girdiği dezenflasyon süreci başlamıştır.

2024 yılında aylık enflasyon kısmen dalgalı bir seyir izlemekle birlikte büyük ölçüde düşüş eğiliminde olmuştur. Ocak 2024'te %6,7 olarak gerçekleşen aylık enflasyon, haziran ayında %1,64'e kadar gerilemiştir. Temmuz ayında asgari ücrete ara zam yapılmamasına karşın hem kamuda hem de özel sektörde pek çok şirket maaş artışına girmiştir. Ortalama ücretlerdeki bu artış, aylık enflasyona da yansımış ve temmuzda aylık enflasyon %3,23'e yükselmiştir. Aynı zamanda temmuz ayında kira artışlarındaki %25'lik sınırlamanın kalkması ile yönetilen/yönlendirilen mal ve hizmetlerdeki fiyat artışları (otoyol ücreti ve vergi gibi kamunun belirlediği fiyatlar) aylık enflasyonun yükselişinde etkili olmuştur. Bu aydan sonra enflasyon, dalgalı ancak azalan bir seyir izleyerek aralık ayında aylık bazda %1,03'e kadar gerilemiştir.

Grafik 22'de 2024 yılının enflasyon seyri incelendiğinde, enflasyon oranının mayıs ayından yıl sonuna kadar %75'lerden %44'lere gerilediği görülebilmektedir. Salt veri bazlı bir değerlendirme yapılırsa, 2024 yılının enflasyonun seyri açısından pozitif bir yıl olduğunu, bu yılda dezenflasyonun tesis edilmeye başlandığını söylemek mümkündür. Ancak yıl boyunca politika faizinin %50'ler düzeyinde seyrettiği, asgari ücretin yıl içinde sabit kaldığı (önceki yıllardan farklı olarak ara zam yapılmadığı), enerji fiyatlarının öngörülenden düşük gerçekleştiği, Türk lirasının reel değer kazandığı (döviz kurundaki artışın

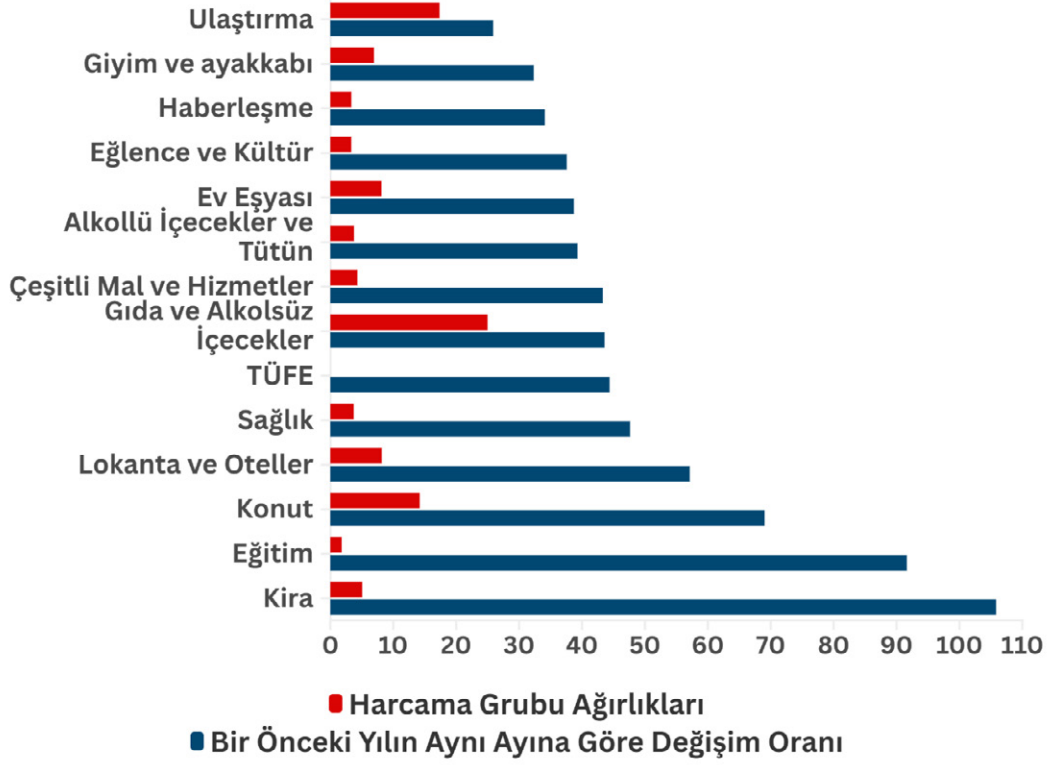
enflasyonun altında olduğu) ve çeşitli kredi kısıtlamalarına dayalı makro ihtiyati tedbirlerin uygulandığı hususları dikkate alınınca enflasyonun –olması gerektiği kadar- düşmediği vakidir. Diğer bir ifadeyle; enflasyonu aşağı yönlü etkileyebilecek pek çok faktör bulunmasına rağmen enflasyondaki düşüş öngörülen kadar olamamıştır. Nitekim, bu hususu Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) enflasyon tahminlerinden görmek mümkündür (Tablo 11).

Tablo 11'de 2024 yılı TCMB enflasyon raporlarında yer alan yıl sonu enflasyon tahminleri ve TÜFE gerçekleşmesi yer almaktadır. Buna göre, 2024 yılının ilk enflasyon raporunda (Şubat 2024), TCMB'nin yıl sonu enflasyon tahmini %36'dır. Ancak mayıs ayındaki ikinci enflasyon raporunda bu tahmin %38'e çıkarılmıştır. Yılın üçüncü enflasyon raporunda da aynı tahmin korunmuştur. Buna karşın kasım ayındaki yıl sonu enflasyon raporunda, 2024 yılı sonunda enflasyonun %44 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Yıl sonuna 1 ay kala paylaşılan tahmin haliyle gerçekleşmiş, 2024 yılı sonunda enflasyon %44,38 olmuştur. Dolayısıyla, 2024 yılı başında yapılan yıl sonu enflasyon tahmini %36 iken, yıl sonu gerçekleşmesi %44'ün üzerindedir. Bu durum 2024 yılında enflasyonun, yılın başında öngörüldüğü kadar hızlı düşmediğini ortaya koymaktadır. TCMB'nin yılın ilk raporunda ve son raporunda paylaştığı enflasyon tahminleri arasında 8 puanlık fark bulunmaktadır. Ağustos ayındaki yıl sonu tahmini ile kasım ayındaki yıl sonu tahmini arasındaki fark ise 6 puandır. TCMB son raporunda enflasyon tahminindeki 6 puanlık güncellenmenin; 3,9 puanının başlangıç koşulları, enflasyonun ana eğilimi ve enflasyon ataleti, 1,6 puanının gıda fiyatları, 0,3 puanının çıktı açığı ve 0,2 puanının Türk lirası cinsinden ithalat fiyatları

Tablo 11. 2024 Yılı TCMB Enflasyon Tahminleri (%)

	Min.	Orta Nokta	Max.
TCMB Enflasyon Raporu 2024-1 (Şubat)	30	36	42
TCMB Enflasyon Raporu 2024-2 (Mayıs)	34	38	42
TCMB Enflasyon Raporu 2024-3 (Ağustos)	34	38	42
TCMB Enflasyon Raporu 2024-4 (Kasım)	42	44	46
Yıl Sonu TÜFE Gerçekleşmesi	44,38		

Kaynak: TCMB

Grafik 23. Ana Harcama Gruplarına Göre Enflasyon (% , 2024)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi

kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Bunların yanında kira fiyatlarının yüksek seyri ile enflasyon beklentilerindeki iyileşmenin öngörülenden yavaş olmasını da yukarı yönlü gelişmelerin gerekçesi olarak belirtmiştir.

Grafik 23'te 2024 yılında ana harcama grupları itibarıyla enflasyon gerçekleştirmelerine yer verilmiştir. İlave olarak bir ana harcama grubu olmayıp konut grubu altında yer alan ancak enflasyon sepeti içinde %5'lik bir ağırlığa sahip olan kira enflasyonuna da yer verilmiştir. Kira enflasyonu 2024 yılında %105,8 olarak gerçekleşerek, TCMB'nin ifade ettiği gibi enflasyonun hızlı düşüşünü engelleyen önemli bir faktör olmuştur. 2024 yılında kira enflasyonunun 3 haneli seviyelere çıkmasında 2022 yılında yürürlüğe girip Temmuz 2024'te sonlandırılan konutlarda kira artışının %25 ile sınırlandırılması uygulaması etkili olmuştur. Sınırlamanın kalkmasıyla birlikte ertelenen kira artış talepleri, birikimli olarak Temmuz 2024 sonrasında fiyatlara yansımıştır. Aynı zamanda kira artış oranları mevzuat gereği 12 aylık ortalama enflasyona göre belirlendiği için, kira enflasyonunun geçmiş yüksek enflasyonist döneme bağımlılığı 2025'te de sürmektedir.

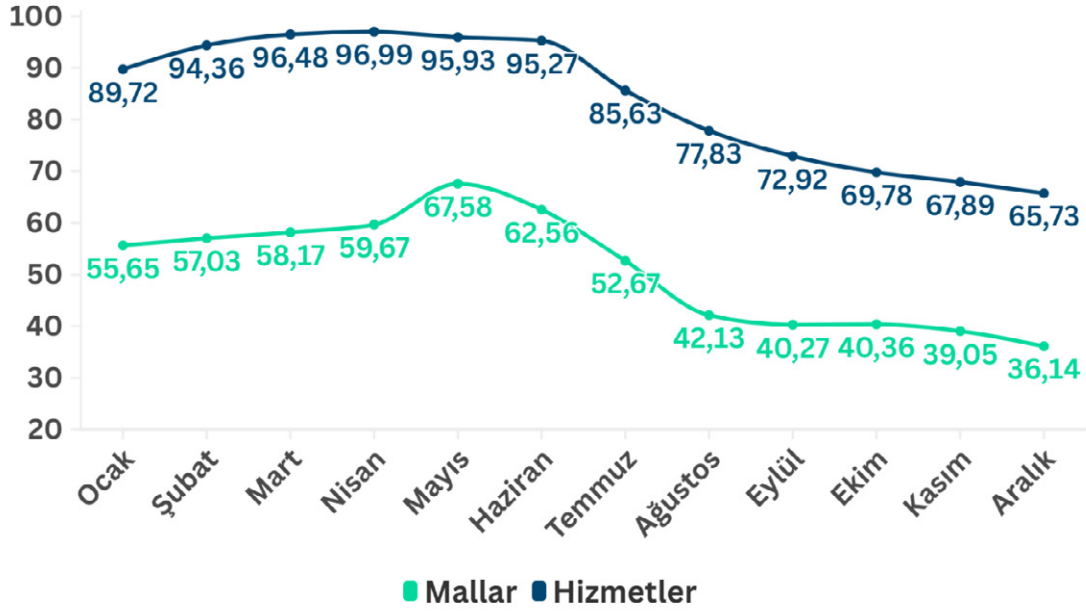
2024 yılında kiralar dışında enflasyondan daha fazla artış gösteren ana harcama grupları sırasıyla eğitim, konut, lokanta ve oteller ile sağlıklıdır. Bunlar arasında eğitim, %91,6 ile ön plana çıkmaktadır. Eğitimde ücretler, genellikle yıllık sözleşmelerle belirlendiği için büyük ölçüde yılda bir kez artırılmaktadır. Bu durum eğitimle ilgili fiyat koyucuların hem geçmişte gerçekleşen enflasyonu hem de beklenen enflasyonu dikkate alarak fiyat belirlemelerine yol açmaktadır. Ancak bahse konu fiyat koyucuların, yüksek enflasyonun sebebiyet verdiği belirsizlikten ve gelecek dönemki enflasyon beklentilerinin

yüksekliğinden istifade ederek aşırı fiyat artışına gittikleri değerlendirilmektedir. Enflasyonun üzerinde artış gösteren bir diğer ana harcama grubu lokanta ve oteller ile konuttur. Bu iki grubun enflasyon sepetindeki ağırlığı %20'nin üzerindedir. Dolayısıyla, söz konusu harcama gruplarındaki yüksek enflasyon, TÜFE'nin düşüşü önünde bir engeldir.

Gerek kira gerekse lokanta ve oteller grubunda enflasyonun yüksek gerçekleşmesi, genel itibarıyla 2024 yılında hizmet enflasyonunun yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu durum Grafik 23'ten görülebilmektedir. Grafik 24'e göre, hizmetler grubunda enflasyon yıl boyunca mal grubunun üzerinde gerçekleşmiştir. 2024 yılı sonunda mal enflasyonu %36,1'e gerilerken hizmet enflasyonu %65,7 ile TÜFE'deki artışın yaklaşık 20 puan üzerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, hizmet fiyatlarındaki katılık, 2024 yılında enflasyonun öngörülen kadar düşmemesinde etkili bir faktör olmuştur.

2024 yılında enflasyondaki düşüşü sınırlayan bir diğer önemli faktör enflasyon beklentileridir. Enflasyon beklentilerinin öngörülen hızda düşmemesi, fiyatlama davranışlarını olumsuz etkilemekte ve enflasyon ataletine yol açmaktadır. Grafik 25'te hanehalkının, reel sektörün ve piyasa katılımcılarının 12 ay sonrası için enflasyon beklentilerine yer verilmektedir. Grafik 25'e göre enflasyon beklentisi en yüksek kesim hanehalkıdır. Başta hanehalkı olmak üzere tüm kesimlerin enflasyon beklentisi 2024 yılı başından itibaren düşmeye başlamasına rağmen bu düşüş öngörülen hızda olamamıştır. Ocak 2024'te 12 ay sonrası için –yani 2024 sonu için– enflasyon beklentisi hanehalkında %75,3; reel sektörde %55,5 ve piyasa katılımcıları anketinde %39 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde TCMB'nin yıl sonu enflasyon tahmini %36'dır.

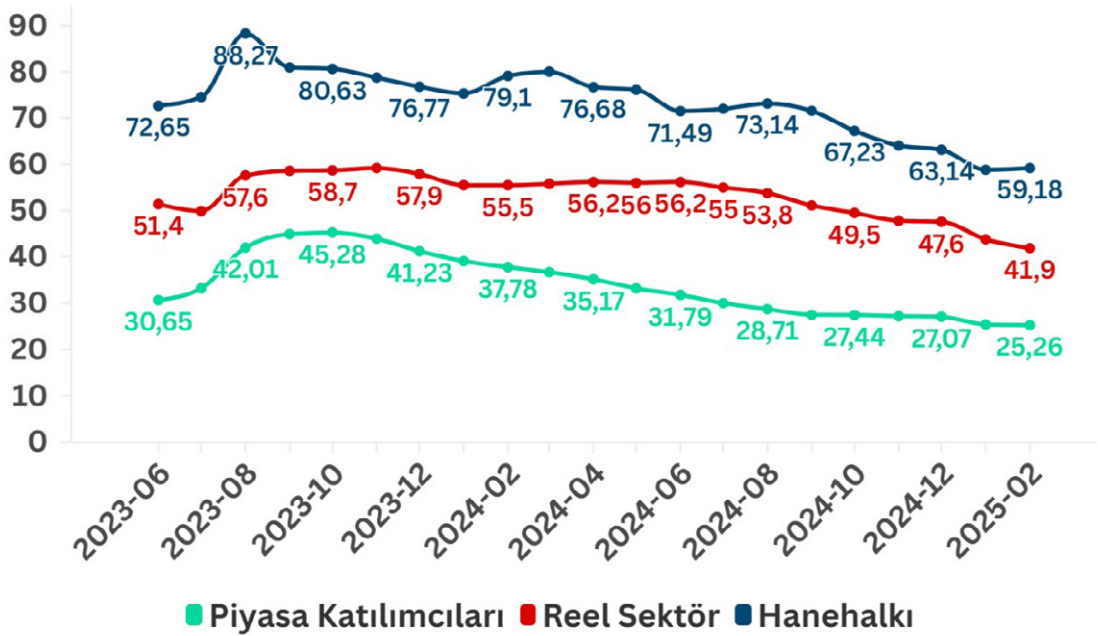
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 24. Mal ve Hizmet Enflasyonunun Seyri (% , 2024)

Kaynak: TÜİK, Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri

Not: Değişkenlerde bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranları kullanılmıştır.

Grafik 25. 12 Ay Sonrası İçin Enflasyon Beklentileri (%-Düzey)

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Sektörel Enflasyon Beklentileri

Ancak enflasyon 2024 sonunda %44,38'e ulaşarak, TCMB ve piyasa katılımcıları tahmininin üzerinde gerçekleşmiştir. Enflasyonun direncinin kırılabilmesi için enflasyon beklentilerinin düşürülmesi gerekmektedir.

2023 yılında yurt içi üretici fiyatlarının (Yİ-ÜFE, üretici enflasyonu) seyri Grafik 26'da gösterilmiştir. Buna göre yılın başında %44,2 olan Yİ-ÜFE, mayıs ayında %56,7'ye yükselerek tepe noktasına ulaşmıştır. Aralık 2024'te ise %28,5 olmuştur. Dolayısıyla, yıllık Yİ-ÜFE de TÜFE ile Haziran 2024'ten itibaren düşüşe geçmiştir. Dikkat çekici nokta, yıl boyunca Yİ-ÜFE'nin TÜFE'nin altında seyretmiş olmasıdır. Bu durumun ortaya çıkmasında etkili faktörler; yıl boyunca döviz kurunun enflasyondan daha az artması ve enerji fiyatlarının düşüklüğüdür. Yİ-ÜFE'nin TÜFE'nin altındaki seyri, fiyatlar üzerindeki maliyet yönlü baskıların azaldığına işaret etmektedir. Bu durum, üretim maliyetlerindeki artışın yavaşlamasına bağlı olarak maliyet enflasyonunun azalabileceğine ve gelecek dönemde bunun tüketici enflasyonuna da yansiyebileceğine işaret etmektedir.

Üretici enflasyonundaki yavaşlama, tüketici enflasyonu açısından olumludur. Bunun yanı sıra, Yİ-ÜFE'deki yavaşlamanın hangi sektör veya sektörlerden kaynaklandığı hususu da önemlidir. Konuya ilişkin bilgilere Grafik 27'de yer verilmiştir. Buna göre, 2024 yılında üretici enflasyonu; imalat ve su temini sektörlerinde %30'a yakın seyretmiş, elektrik, gaz, buhar sektöründe ise Yİ-ÜFE'nin oldukça altında kalmıştır. Madencilik ve taş ocakçılığı sektöründeki üretici enflasyonu ise Yİ-ÜFE'nin belirgin üzerindedir. Dolayısıyla 2023 yılında olduğu gibi 2024 yılında da elektrik, gaz, buhar sektörü Yİ-ÜFE'yi pozitif etkilemiştir. Bunda 2024 yılı boyunca petrol başta olmak üzere düşük seyreden enerji

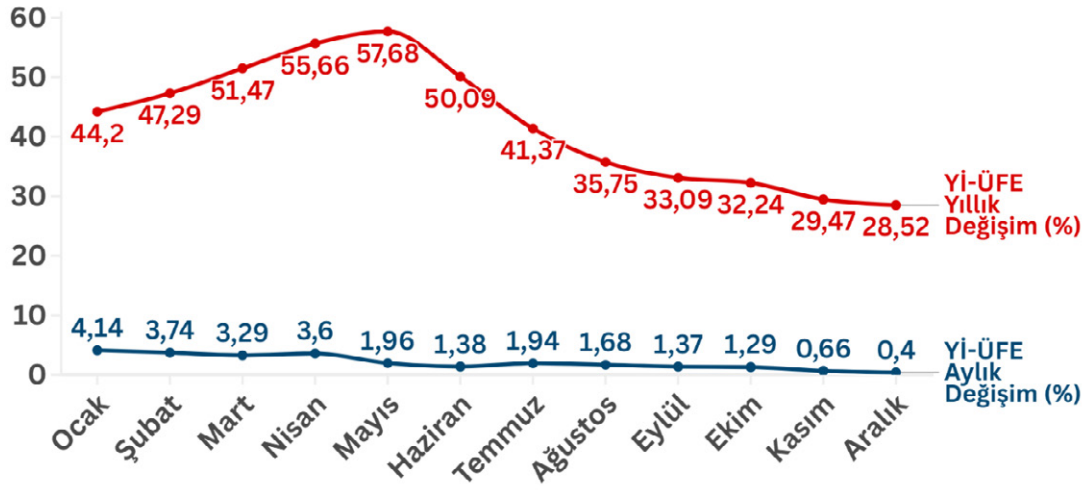
fiyatları ile sübvansiyonlu elektrik ve doğal gaz fiyatları etkilidir.

2024 yılında Yİ-ÜFE'nin ana sanayi grupları bazında seyri incelendiğinde; ara mali ve sermaye mali sanayi gruplarında üretici enflasyonunun Yİ-ÜFE'ye yakın seyrettiği görülmektedir. Ancak dayanıklı ve dayanıksız tüketim mali sektörlerinde üretici enflasyonu Yİ-ÜFE'nin üzerindedir. Enerji ise yine Yİ-ÜFE'yi düşürücü bir etki yapmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

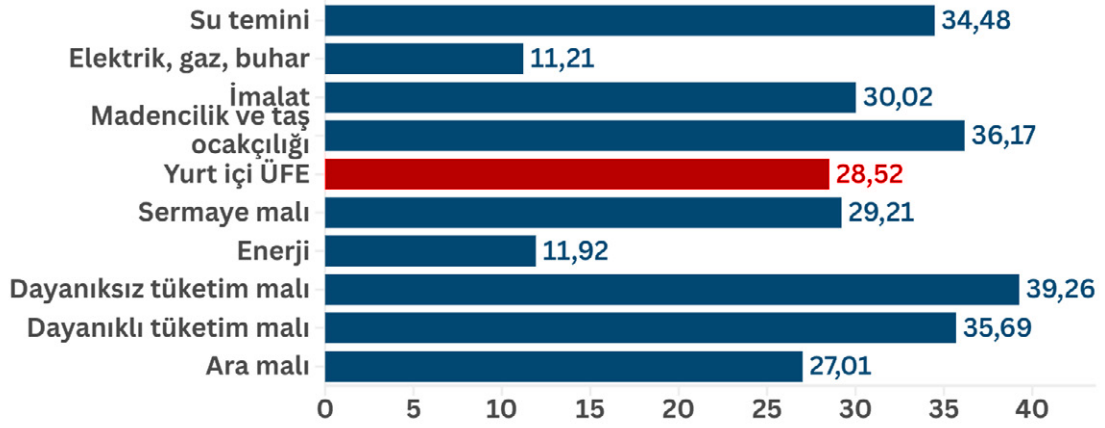
Türkiye'de 2024 yılında enflasyon, yılın ilk beş ayında yükselen bir seyir izledikten sonra haziran ayından itibaren düşüşe geçmiştir. Ocak ayında %64,86 olan yıllık enflasyon, mayıs ayında %75,45'e kadar yükselerek yılı %44,38 ile tamamlamıştır. 2024 yılında enflasyon gelişmeleri açısından pozitif bir gelişme, dezenflasyon sürecinin başlamış olmasıdır. Ancak enflasyonun öngörüldüğü hızda gerilememesi, söz konusu pozitifliği azaltmaktadır. Bu yılda; politika faizinin %50'ler düzeyinde seyretmesi, asgari ücrete ara zam yapılmaması, döviz kurunun istikrarı, kredi kısıtlamalarının devamı ve düşük enerji fiyatları gibi enflasyonun düşüşünü destekleyici pek çok faktör bulunmaktadır. Destekleyici faktörlere rağmen enflasyondaki düşüş beklenildiği kadar olmamıştır. Bunda; hizmet fiyatlarındaki katılık, kira artışlarını sınırlayıcı düzenlemelerin kalkmış olması, yüksek enflasyon beklentilerinin kırılmaması, enflasyon ataleti, fiyatlama davranışlarındaki bozulmanın sürmesi, yönetilen/yönlendirilen fiyatlardaki ayarlamalar, eğitim ücretlerindeki önemli artışlar, gıda fiyatlarının nispeten yüksek seyretmesi ve TCMB'nin geçmişte yitirdiği güveni kazanmaya yönelik politika tercihleri etkili olmuştur.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 26. Türkiye'de 2024 Yılında Üretici Enflasyonunun Seyri (%)

Kaynak: TÜİK, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

Grafik 27. 2024 Yılında Dört Sanayi Sektörü ve Ana Sanayi Grupları İtibarıyla Yİ-ÜFE

Kaynak: TÜİK, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

Enflasyonun düşüşünü sınırlayıcı faktörler arasında TCMB'nin etki alanında olanlar ve olmayanlar şeklinde bir sınıflandırma bulunmaktadır. Örneğin; kira artışlarındaki %25'lik zam sınırlamasının kalkması, deprem ve seçimler nedeniyle artan kamu harcamaları ve bütçe açığı, kısmen hizmet enflasyonundaki katılık, TCMB'nin para politikası araçlarıyla etki edebileceği faktörler arasında değildir. Bunun yanında, TCMB'nin döviz rezervlerini artırmak amacıyla piyasadan yüksek düzeyde döviz almış olması, TL likiditesini arttırarak para politikasının sıkılaştırıcı etkisini kısmen azaltmıştır. TCMB, hem yeniden güven tesis etmek için hem olası iç ve dış şoklara karşı koyabilme yeteneğini arttırmak için hem de TL'deki aşırı değerlenmeyi önleyerek dış ticaret dengesini korumak için rezervlerini artırma politikasını tercih etmiştir. Bu politikanın kısmi yan etkilerinden biri ise enflasyonun öngörülen kadar düşürülememesi olmuştur.

Nihayetinde, iktisat politikası bir tercihler manzumesidir. Bu politikanın tek bir amacı olmadığı için tek bir yönünün olmaması da normaldir. Türkiye 2024 yılında dezenflasyonun tesisini öncelikli bir amaç olarak ortaya koyarken aynı zamanda; pozitif büyümenin, tek haneli işsizliğin sürdürülmesi, kalıcı/sürdürülebilir cari dengenin sağlanması ve deprem konutlarının hızla inşası gibi diğer hedefleri de gözetmek durumunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak ise dezenflasyon süreci zamana yayılmıştır. Ancak halihazırda Yİ-ÜFE'nin TÜFE'nin altında seyretmesi, düşük enerji fiyatları ve TCMB'nin şoklara karşı koyma yeteneğini (döviz rezervlerini) artırmış olması, dezenflasyonun tesisini olumlu etkileyecek faktörlerdir. Bunların yanı sıra, yüksek enflasyon beklentileri de kırılabilirse enflasyonun düşüşünde daha hızlı yol

alınabilmesi mümkün hale gelebilecektir. Tüketim sepetlerinin yapısı nedeniyle alt ve orta gelir gruplarının, dolayısıyla hanehalkının hissettiği ya da maruz kaldığı enflasyon daha yüksektir. Bu nedenle, bahse konu gelir grubuna dahil olan nüfusun büyük çoğunluğunun enflasyondaki düşüşü kabullenmelerinin zor olduğu bir gerçektir.

Türkiye'de enflasyonun yüksek seyretmesinin pek çok gerekçesi bulunmaktadır. Yüksek enflasyona yol açan sorunlardan bazıları para ve maliye politikaları ile giderilebilirken bazıları için daha kapsamlı ve kalıcı reformlara ihtiyaç vardır. Örneğin; gıda enflasyonunun düşürülebilmesi için tarımsal üretim, tedarik zinciri, depolama, üretici destekleri, aracılık faaliyetleri, kooperatifçilik, ölçek ekonomileri, hal vb. gıda pazarları gibi pek çok alanda reform gereklidir.

Yüksek enflasyonun nedenlerinden biri döviz kurundaki artışlardır. Yüksek cari açık, döviz kuru üzerinde yukarı yönlü baskılara sebebiyet vermektedir. Cari açığın ve dolayısıyla döviz talebinin kalıcı olarak düşürülebilmesi için en büyük ithalat kalemi olan enerji ürünleri ithalatının azaltılması gerekmektedir. Bunun için de yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik reformlarla enerjide dışa bağımlılık düşürülmelidir. Görüldüğü üzere, enerji fiyatlarının ve enerji ithalatının, dolaylı olarak enflasyon üzerinde etkisi bulunmaktadır. Ancak söz konusu sorunların çözümünde para ve maliye politikası tek başına yeterli gelmemektedir.

Fiyatlama davranışlarındaki ve beklentilerdeki bozulma yüksek enflasyonun bir nedenidir. Beklentilerdeki bozulmanın düzeltilmesi için iktisat politikasına duyulan güven arttırılmalı ve iletişim kanalları doğru kullanılmalıdır. Dezenflasyonun toplumsal

maliyetinin azaltılması, hanehalkı ile reel sektörün enflasyon beklentilerinin düşürülmesi ile mümkündür. Bununla birlikte, fiyatlama davranışlarındaki bozulma da beklentilerin düzeltilmesiyle, denetimlerle ve şeffaflıkla iyileştirilmelidir. Genel olarak toplumun tüketim yapısının ve tüketim eğiliminin doğru yönde değiştirilmesi (israfın, aşırı veya gereksiz tüketimin önlenmesi) enflasyonun düşüşüne katkı sağlayacak bir diğer unsurdur.

Özellikle 2024 yılında enflasyonun yüksek seyrinde önemli bir etken kira ve konut fiyatlarıdır. Bu yılda kira enflasyonu %105,8 ve konut enflasyonu %69 olarak gerçekleşmiştir. Barınma temel bir ihtiyaç olduğu için kira ve konut fiyatlarındaki yüksek artış da iktisadi olmanın ötesinde sosyal bir sorundur. Bu sorunun giderilebilmesi için devletin konut piyasasında aktif olarak bulunması, alt ve orta gelir gruplarına yönelik düşük maliyetli ve erişilebilir sosyal konutlar üretmesi gerekmektedir. Ekonomik istikrarın

sağlanması ve sosyal konut sayısının artırılması, konutu yatırım aracı olmaktan çıkarak spekülasyon fiyat artışlarının önlenmesine katkı sağlayacaktır.

Yukarıdaki bahse konu önerilerden bir kısmı halihazırda hayata geçirilmekte, bir kısmının ise yakında dönemde hayata geçirilmesi kamu otoritesi tarafından planlanmaktadır. Ancak bu öneriler, önemlerine binaen ve enflasyonun kalıcı olarak düşürülebilmesi için pek çok reformun bir arada gerçekleşmesi gerekliliğini ortaya koymak amacıyla tekrarlanmıştır.

Tüm kısıtlayıcı faktörlere rağmen Türkiye'nin; belirsizliği azaltmak ve öngörülebilirliği artırmak, ekonomiyi sürdürülebilir büyüme patikasına oturtmak, adil gelir dağılımını sağlamak ve özellikle alt/orta gelir grubunun satın alma gücünü artırmak için dezenflasyon zeminini tesis etmesi şarttır. Bu süreçte ortaya çıkacak maliyetin de gelir grupları arasında adil paylaşımı bir zorunluluktur.

MERKEZ BANKASI VE PARA POLİTİKASI

Fatih Furkan Akosman

Arş. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Merkez bankalarının temel amacı fiyat istikrarını sağlayarak toplumsal ekonomik refahı korumaktır. 2008 yılındaki Küresel Finansal Kriz sonrası merkez bankaları, özellikle de Türkiye gibi gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde, fiyat istikrarına ek olarak finansal istikrarı korumayı da öncelikleri arasına almıştır. Merkez bankaları, COVID-19 salgını sonrası fiyat istikrarı ve finansal istikrar üzerine olan kaygıların artmasıyla politikalarını gözden geçirmiş ve çeşitli güncellemeler yapmıştır.

COVID-19 salgını sonrası Türkiye’de genel fiyat seviyesindeki ve cari açığındaki artışlarla birlikte ekonomik büyüme yavaşlama göstermiştir. TCMB olası para politikası üzerindeki siyasi baskılarla birlikte bir ekonomik durgunluktan kaçınmak, istihdamı öncelemek, rekabetçi döviz kurları ile ihracatı artırmak adına parasal genişleme politikası uygulamıştır. 2021 yılı sonlarından 2023 yılı ortalarına kadar devam eden bu politika Türkiye’de para politikası kredibilitesini zayıflatmış ve COVID-19 salgını sonrası koşulların da etkisiyle enflasyon hızla yükselmiştir.

TCMB, 2023 yılı ikinci yarısından itibaren yüksek enflasyonu kontrol altına alabilmek için parasal sıkılaştırma sürecine girmiştir. 2023 yılı ortalarında başlayan politika faiz oranı artışları, 2024 yılı ikinci çeyreğine kadar kademeli olarak devam etmiştir. Daha sonrasında ise politika faiz oranı 2024 yılı sonuna kadar %50 seviyelerinde sabit tutulmakla birlikte, aralık ayında faiz indirim süreci başlamıştır. Ayrıca, finansal istikrar da fiyat istikrarını

destekleyici bir unsur olarak gözetilmeye devam edilmiştir. 2023 yılında sadeleştirilen mikro ve makro ihtiyati politikalar, parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini korumak adına, 2024 yılında da uygulanmaya devam etmiştir.

Para Politikası

Politika Faiz Oranı

TCMB, COVID-19 salgınıyla başlayan küresel enflasyonist süreçte siyasi baskıların varlığıyla birlikte istihdamı ve üretimi önceliklendirmiştir. Ancak, bunun sonucunda para politikası kredibilitesi zayıflamış ve enflasyon hızla yükselmiştir. Ayrıca, ihracatta da belirgin bir artış gözlenmemiştir. 2023 yılının başlarında yaşadığımız, asrın felaketi olan elim deprem hadisesi, arz-talep dengesizliklerine yol açarak enflasyonu tetikleyici başka bir unsur olmuştur. 2023 yılı ortalarına doğru yurt içi tüketim talebindeki artış hız kesmemiş, enerji fiyatları yüksek seviyedeki seyrini devam ettirmiş ve döviz kurundaki artış ihracata pozitif olarak yansımamıştır. Dolayısıyla, cari denge üzerindeki riskler varlığını sürdürmüştür. 2023 yılı haziran ayı itibarıyla TCMB yönetim değişikliğiyle birlikte parasal genişleme politikasının yerine parasal sıkılaştırma politikasına geçiş yapmıştır.

Sıkı para politikası 2024 yılında da kararlılıkla devam ettirilmiştir. 2024 yılının eylül ayına kadar Para Politikası Kurulu (PPK) kararlarında yurt içi talebin yüksek seyri; gıda fiyatları, hizmet fiyatlarındaki katılık, enflasyon

Tablo 12. TCMB ve Para Politikası 2024 Yılı Genel Görünümü (%)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
TCMB Politika Faiz Oranı (%)	45	45	50	50	50	50	50	50	50	50	50	47,5
TCMB Net Döviz Rezervleri (Milyar \$)	21,7	9,3	7,0	11,3	38,3	32,7	42,7	35,0	46,7	53,6	53,4	55,6
Swap Hariç Net Döviz Rezervleri (Milyar \$)	-51,6	-57,9	-74,0	-52,3	-5,6	4,9	19,6	12,6	25,4	36,9	34,9	34,8
Para Arzı (M1) Yıllık Değişim (%)	1,9	5,6	7,6	-2,1	-0,9	3,0	1,5	6,5	3,5	0,0	-1,5	3,9
Aylık Enflasyon (%)	6,7	4,5	3,2	3,2	3,4	1,6	3,2	2,5	3,0	2,9	2,2	1,0

Kaynak: TCMB, EVDS

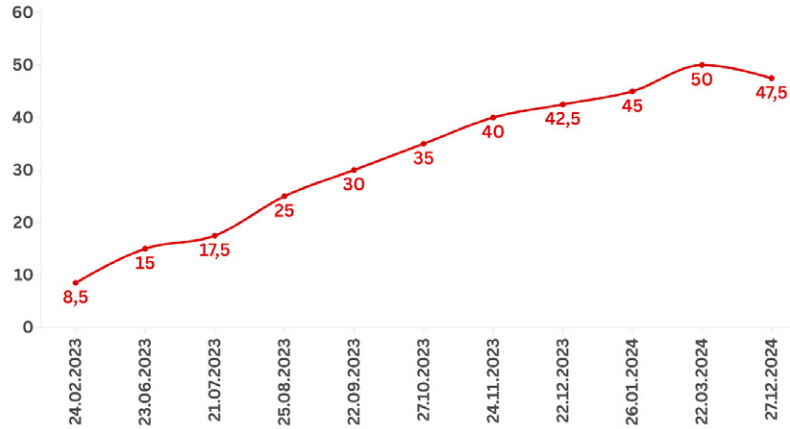
Not: Bu tablodaki değişim verileri ve enflasyon bir önceki aya göre olan değişimi vermektedir.

Tablo 13. Yıllık Enflasyon ve TCMB Orta Vadeli Yıllık Enflasyon Hedefi (% , 2015-2024)

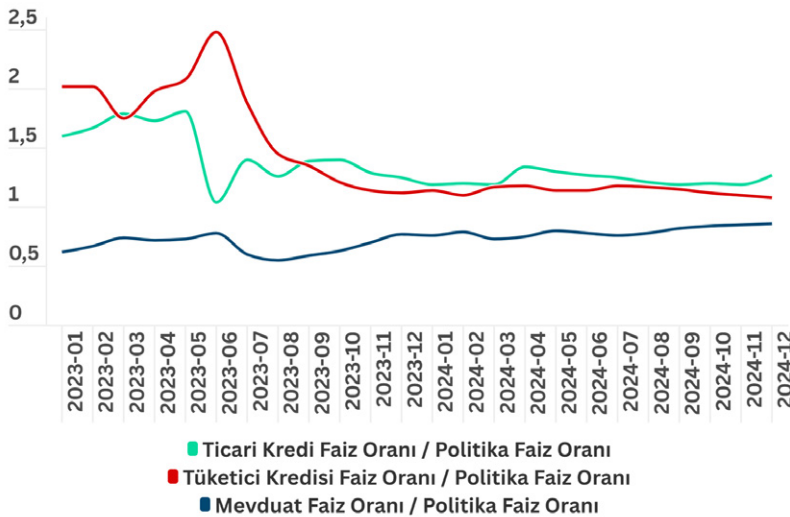
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Yıllık Enflasyon (%)	7,7	7,8	11,1	16,3	15,2	12,3	19,6	72,3	53,9	58,5
TCMB Orta Vadeli Yıllık Enflasyon Hedefi (%)	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0

Kaynak: TCMB, EVDS ve TCMB (2025)

Not: Bu tablodaki değişim verileri ve enflasyon bir önceki aya göre olan değişimi vermektedir.

Grafik 28. 2023 Yılı TCMB Para Politikası Faiz Oranı, 1 Hafta Repo (% , 2023-2024)

Kaynak: TCMB, Para Politikası İstatistikleri

Grafik 29. Ağırlıklı Ortalama Ticari Kredi, Tüketici Kredisi ve Mevduat Faiz Oranlarının Politika Faizine Oranı (% , 2023-2024)

Kaynak: TCMB, Faiz İstatistiklerinden hareketle yazar tarafından hesaplanmıştır.

beklentileri ve jeopolitik riskler ile birlikte enflasyona olan yukarı yönlü baskının devam ettiği vurgulanmıştır (TCMB, 2024a-g). Bu bağlamda, Tablo 13'te görüldüğü üzere TCMB'nin orta vadeli enflasyon hedefini %5 seviyesinde sabit tutması piyasada belirsizlikleri artıran bir unsur olmuştur. TCMB, her ne kadar, yurt içi talepteki dengelenme öngörülen dezenflasyon süreci ile uyumlu seyretse de enflasyonist baskılardan dolayı ihtiyatlı duruşunu sürdürerek sıkı para politikasına devam etmiştir (TCMB, 2024a-j). Bu süreçte ana para politikası aracı olan politika faiz oranı, mayıs ayında %50'ye kadar yükseltilmiş ve aralık ayına kadar bu seviyede sabit tutulmuştu (Tablo 12). 2024 yılı boyunca zaman zaman enflasyonda yukarı yönlü baskılar canlı kalsa da yıl sonuna doğru yurt içi talebin yavaşlaması, temel mal ve hizmet enflasyonundaki belirgin iyileşme ve gıda enflasyonundaki ılımlı seyir dezenflasyon sürecine destek olmuştur. Tablo 12'den de görüldüğü üzere aylık enflasyon yılın ikinci yarısı haziran ayına kıyasla bir miktar yükselse de genel olarak düşüş trendi göstermiş ve aralık ayında %1 seviyesine kadar düşmüştür. Bu bağlamda, aralık ayı PPK kararı ile politika faizi, dezenflasyon sürecinin gerektirdiği sıkılığı sağlayacak şekilde %47,5'e indirilerek faiz indirim süreci başlatılmıştır (Grafik 28).

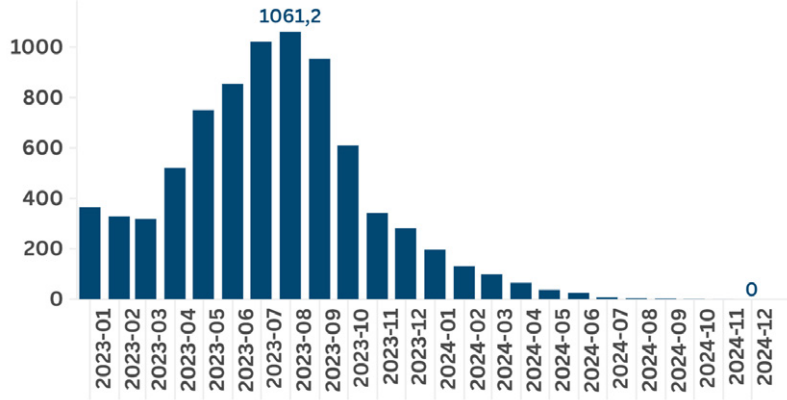
Ayrıca, para politikası faiz oranı, parasal aktarım mekanizması ile piyasadaki faizler için de referans noktası olmaktadır. Grafik 29'da ağırlıklı ortalama ticari kredi faizi oranı, tüketici kredi faiz oranı ve mevduat faiz oranının politika faizine oranları verilmiştir. Buna göre, 2023 yılında parasal aktarım mekanizmasında olan bozulmaların 2024 yılında sıkı para politikası duruşu ile uyumlu olarak dengelenmediği söylenebilir.

Makro İhtiyati Politika Çerçevesi

Piyasa mekanizmasının verimliliğini artırmak ve makro finansal istikrarı korumak amacıyla, 2023 yılının ikinci yarısında parasal sıkılaştırma politikasıyla başlatılan makro ihtiyati tedbirlerdeki sadeleştirmeler, 2024 yılında da devam etmiştir. Bu kapsamda, mayıs ayında menkul kıymet tesis düzenlemesi kaldırılmıştır (TCMB, 2024ç). Tahvil getirileri sıkı para politikası ile uyumlu olarak artış göstermiştir. Kur Korumalı Mevduat (KKM) hesaplarından Türk lirasına geçiş 2024 yılında devam etmiş ve aralık ayı itibarıyla KKM hesaplarındaki bakiyenin toplam mevduat içindeki payı %6,2'ye kadar gerilemiştir. Grafik 30'da görüldüğü üzere Türk lirası KKM hesaplarındaki toplam bakiyesi 2023 yılındaki zirve olan 1061,2 milyar TL seviyesinden, 2024 Ocak ayına kadar 196,6 seviyesine gerilemiş ve daha sonra 2024 yılı boyunca kademeli olarak azalmış ve yıl sonunda sıfırlanmıştır. Benzer şekilde, Döviz Dönüştümlü Kur Korumalı Mevduat (KKM) hesapları toplam bakiyesinde de azalış (79 milyar ABD doları seviyesinden 32,6 milyar ABD doları seviyesine kadar) gözlemlenmiştir (Grafik 31).

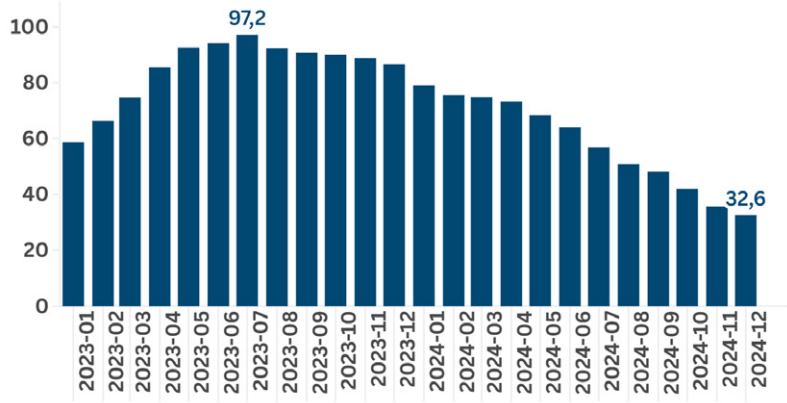
Türk lirası mevduatın toplam mevduat içindeki payı da aynı dönemde %58,6 seviyelerine kadar çıkmıştır. Ayrıca, TCMB kredi büyümesine dayalı olarak zorunlu karşılık tesis yükümlülüğü kapsamında, Türk lirası ticari kredilerde aylık büyüme sınırını %2,5'ten %2'ye, ihtiyaç kredilerinde %3'ten %2'ye indirmiştir. Yabancı para kredilere ise aylık %2 büyüme sınırı getirmiş ve daha sonra bu sınır %1,5'e indirmiştir. Aynı şekilde, borçlanmanın sınırlandırılması ve iç talepteki dengelenmesi ile uyumlu olacak şekilde kredi kartı işlemlerinde uygulanan faiz oranlarına çeşitli düzenlemeler getirilmiştir (TCMB, 2024k). Tüm

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

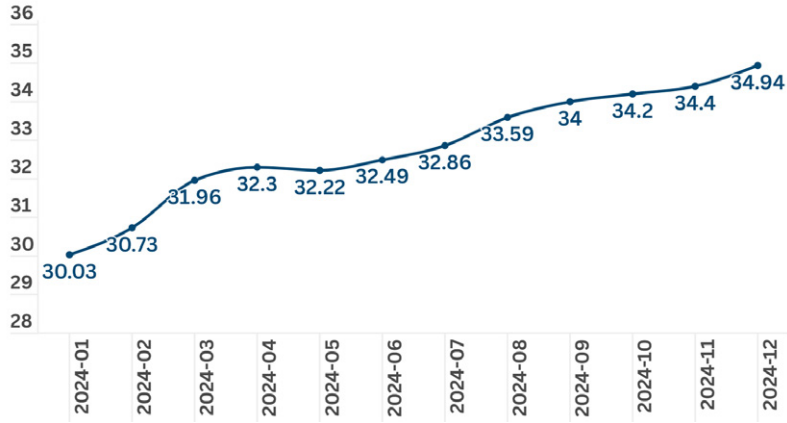
Grafik 30. Türk Lirası KKM Hesapları Toplam Bakiyesi (Milyar TL, 2023-2024)

Kaynak: TCMB, Para Banka İstatistikleri

Grafik 31. Dövizden Dönüştürülmüş KKM (DDKKM) Hesapları Toplam Bakiyesi (Milyar ABD Doları, 2023-2024)

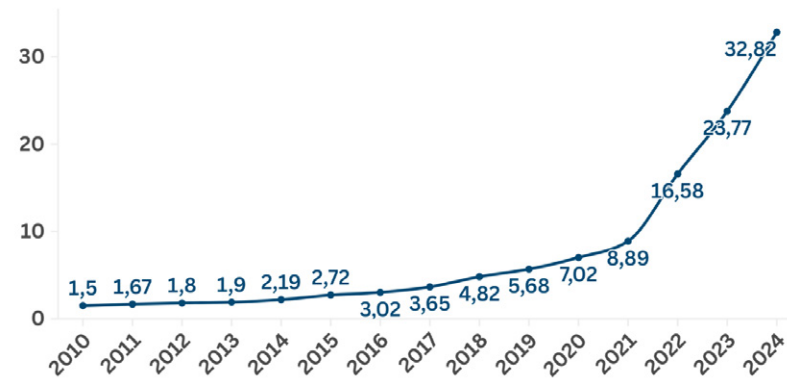
Kaynak: TCMB, Para Banka İstatistikleri

Grafik 32. ABD Doları/TL Döviz Kuru Aylık (2024)

Kaynak: TCMB

Not: Yazar tarafından döviz alış-satış kuru ortalaması üzerinden hesaplanmıştır.

Grafik 33. ABD Doları/TL Döviz Kuru Yıllık (2010-2024)

Kaynak: TCMB, Kurlar

bu adımlar piyasalardaki işlevselliğin artmasına, makro finansal istikrarın güçlenmesine ve dezenflasyon sürecine katkı sağlamıştır.

Temel Göstergeler

Döviz Kuru ve Döviz Rezervi

2022 yılından itibaren yabancı para birimleri karşısında eriyen Türk lirasının değer kaybı sertliği azalsa da 2024 yılı boyunca da değer kaybı devam etmiştir. TL'deki değer kaybı 2022 yılındaki sert kayıptan düşük olsa da 2023 yılına kıyasla pek hız kesmemiştir. Grafik 33'ten görüleceği üzere, piyasalar için en önemli döviz kuru olan ABD doları/TL kuru yıllık ortalamalara göre %38,1 değer kaybı ile 23,77 TL'den 32,82 TL'ye çıkmıştır. Aylık kur ise ocak ayındaki 30,03 TL seviyelerinden kademeli olarak 34,94 seviyesine çıkmıştır (Grafik 32). Bu artış döviz geçişkenliği kanalı ile enflasyon üzerinde yukarı yönlü baskılardan biri olmuştur.

Sıkı para politikası duruşu uluslararası rezervlere de olumlu yansımıştır. 2013 yılından (133 milyar ABD doları) 2020 yılına (95 milyar ABD doları) kadar genel olarak azalan toplam brüt rezervlerin 2020 yılından bu yana gösterdiği artış trendi 2024 yılında da devam etmiştir (155 milyar ABD doları). Ayrıca brüt altın rezervleri yıl içerisinde dalgalı bir trende sahipken, 2024 yılını geçen yıla oranla daha yüksek bir seviyede tamamlamıştır. Ancak benzer dalgalı bir grafik çizen brüt döviz rezervleri 2023 yılı sonuna kıyasla daha düşük bir seviyede yılı kapatmıştır.

2024 yılındaki sıkı para politikası duruşu, net döviz rezervlerine de olumlu yansımıştır (Grafik 37 ve 38). 2023 Mayıs ayında son zamanların en düşük seviyesi olan -21,2 milyar ABD doları test eden net döviz rezervleri, 2024 yılına düşüşle başlasa da faiz artırımının gecikmeli etkisiyle yıl sonunda 59,1 milyar ABD doları seviyelerine kadar yükselmiştir.

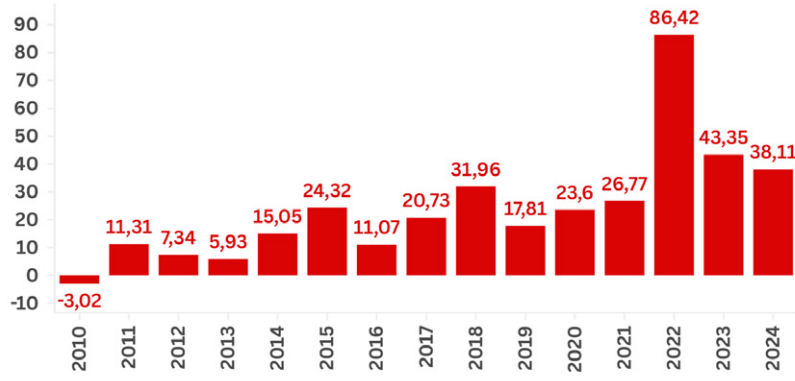
2023 yılı boyunca negatif seyreden swaplar hariç net döviz rezervleri, 2024 yılı ilk çeyreğinde düşüş trendine devam ederek mart ayında -70,4 milyar ABD doları gibi çok düşük bir seviyeyi görmüş ve daha sonra hızlı bir artışla haziran ayında pozitif değerlere geri dönmüştür. Ekim ayına kadar toparlanmaya devam eden rezervler, son çeyrekte yaşanan küçük düşüşlerle birlikte yılı 34,8 milyar ABD doları seviyesinde kapatmıştır (Grafik 39). Swaplar hariç net rezervler henüz arzu edilen seviyelere ulaşmasa da tekrar pozitif rakamlara dönmesi sıkı para politikası ile uyumlu olmuştur ve TCMB'ye politika yaparken daha esnek hareket etme imkanı sunmuştur.

Para Arzları

Grafik 40'a bakıldığında para arzlarındaki artış 2024 yılı başlarında yüksek olsa da bir önceki yıla oranla hız kesmiştir. 2023 yılındaki güçlü artışlardan sonra para arzındaki yavaşlayan büyüme, Paranın Miktar Teorisini destekleyecek şekilde enflasyondaki düşüşe katkı sağlamıştır¹. Para arzlarındaki yıllık yüzde değişimlerine bakıldığında son yıllara oranla ciddi düşüş olsa da henüz COVID-19 salgını öncesi seviyelerine düşmemiştir. M1 para arzı 2024 yılının birkaç ayında

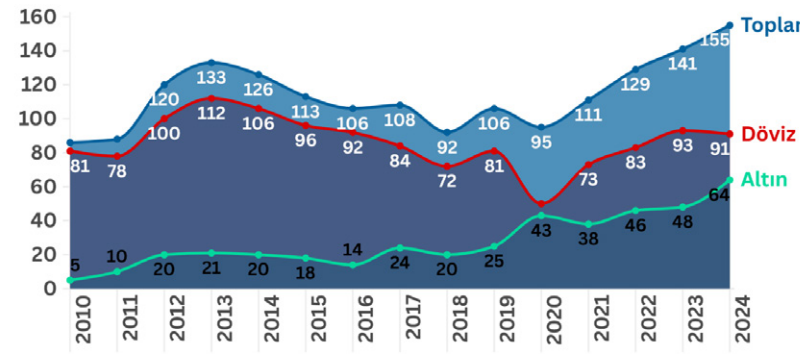
¹ Türkiye için yapılan güncel bir çalışmada Eroğlu ve Yeter (2023), Paranın Miktar Teorisini 2007 yılından 2022 yılı haziran ayına kadar olan verileri kullanarak test etmiş ve enflasyon ile para arzındaki büyüme arasında pozitif ilişki bulmuştur.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

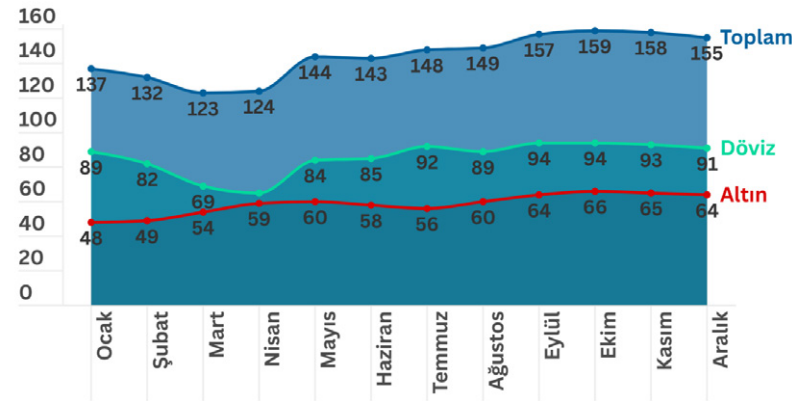
Grafik 34. ABD Doları/TL Döviz Kuru Yıllık Yüzde Değişim (2010-2024)

Kaynak: TCMB, Kurlar

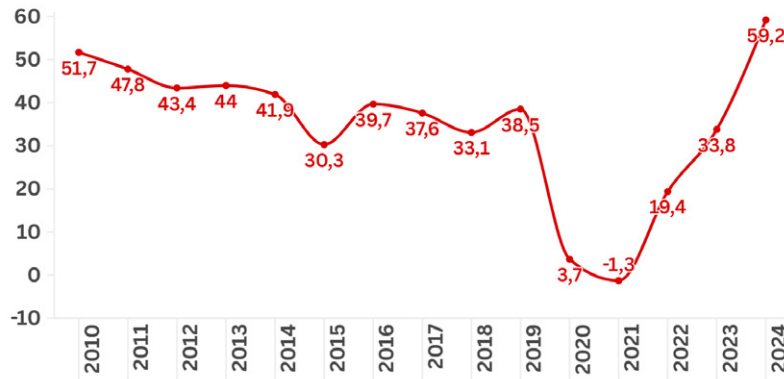
Grafik 35. TCMB Brüt Rezervler Yıllık (Milyar ABD Doları, 2010-2024)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri

Grafik 36. TCMB Brüt Rezervler Aylık (Milyar ABD Doları, 2024)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri

Grafik 37. TCMB Uluslararası Net Rezervler Yıllık (Milyar ABD Doları, 2010-2024)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri ve Uluslararası Rezervler

Not: Yazar tarafından döviz alış-satış kuru ortalaması kullanılarak hesaplanmıştır.

küçülmesine rağmen tüm para arzları yıl boyunca aylık ortalama %2-3 oranında büyümüştür. Dolayısıyla, para arzlarındaki bu artış enflasyon üzerindeki baskısını sınırlı da olsa canlı tutmuştur.

Krediler ve Tüketim

TCMB'nin 2024 yılı boyunca uyguladığı sıkı para politikası kredileri ve tüketimi de büyük ölçüde etkilemiştir. Politika faiz oranının artışı ile uyumlu olarak ticari kredileri faiz oranları, tüketici kredileri faiz oranları ve mevduat faiz oranları artış göstermiştir ve daha sonra politika faiz oranı sabit kalınca bahsedilen faiz oranları düşüş göstermiştir (Grafik 43). Ayrıca Grafik 44'te görüleceği üzere faiz oranlarındaki yüksek seviye toplam kredi hacmindeki büyümeyi 2023 yılına oranla zayıflatmıştır. Ancak, yıl sonundaki politika faiz indirimiyle birlikte kredi büyümesi bir miktar artmıştır.

TCMB'nin sıkı para politikası duruşu kredi büyümesinde yavaşlama ile uyumlu olarak iç talebi ve yerleşik hanehalklarının toplam tüketiminin yüksek seyrini de sınırlandırmıştır. Grafik 45'e göre 2024 yılı ilk çeyreğinde azalan toplam tüketim, ikinci çeyrekte tekrar büyümeye başlamıştır. Ancak, yerleşik hanehalklarının toplam tüketiminin GSYH içerisindeki payı ilk iç çeyrekte 2023 yılına oranla düşmüştür. Yurt içi talep ve tüketim üçüncü ve dördüncü çeyrekte tekrar yüksek bir seyre dönmüş ve GSYH içerisindeki payı 2023 yılı aynı çeyreğe kıyasla artış göstermiştir. Yurt içi talep ve toplam tüketimdeki artışın yeterince kısıtlandırılamaması enflasyondaki talep kaynaklı baskıyı söndürememiştir.

Reel Sektör ve İşsizlik

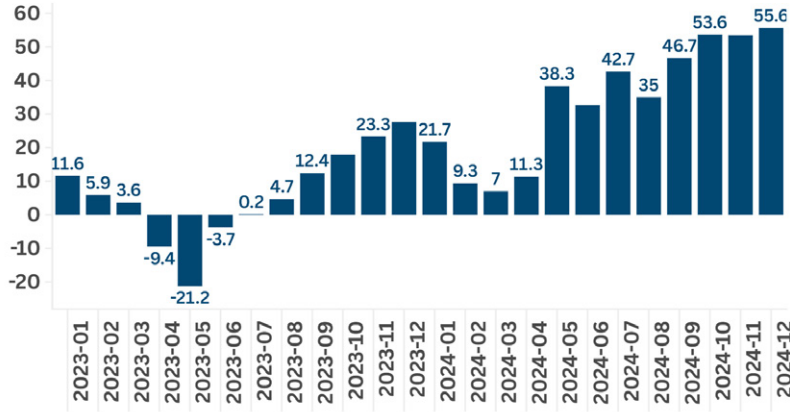
2024 yılı boyunca uygulanmaya devam eden sıkı para politikası reel sektörde de etkisini göstermiştir. Grafik 46'dan görüleceği üzere Toplam Sanayi Üretim Endeksi 2024 yılı ilk aylarında yüksek seyrete de ikinci çeyrekte itibaren kredi büyümesinde yavaşlama ile uyumlu olarak düşük seviyelerde devam etmiştir. Yıl sonundaki faiz indirimi reel sektörde olumlu bir hava oluşturmuş ve Toplam Sanayi Üretim Endeksi aralık ayında 112,46 ile son iki yılın en yüksek seviyesini yakalamıştır. Yüksek politika faiz oranı ile sanayi üretimindeki düşüşe rağmen işsizlik pek artış göstermemiştir. İşsizlik oranı yıl başında ve yıl ortasında bir miktar artsa da 2024 yılı boyunca %8,4-%9,2 bandında kalmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

COVID-19 salgını sonrası TCMB, para politikası üzerinde daha çok gelişmekte olan ülkelerde gözlemlenen siyasi baskıların sonucunda olası bir ekonomik durgunluktan kaçınmak, istihdamı öncelemek ve ihracatı artırmak amacı ile 2021 yılı sonlarından itibaren heterodoks para politikası uygulamıştır. Bu politika Türkiye'de para politikası kredibilitesini zayıflatmış ve COVID-19 salgını sonrası koşulların da etkisiyle enflasyon hızlıca yükselmiştir.

2023 yılı ortalarında gelen yeni TCMB yönetimi para politikasında geleneksel ve ortodoks yaklaşımları tekrar uygulamaya koymuştur. Sıkı para politikası duruşu ile uyumlu olarak politika faizindeki artış 2024 yılı ikinci çeyreğine kadar kademeli olarak devam etmiştir. Daha sonra politika faiz oranı 2024 yılı sonuna kadar %50 seviyelerinde sabit tutulmuştur ve aralık ayında bir miktar düşürülmüştür.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

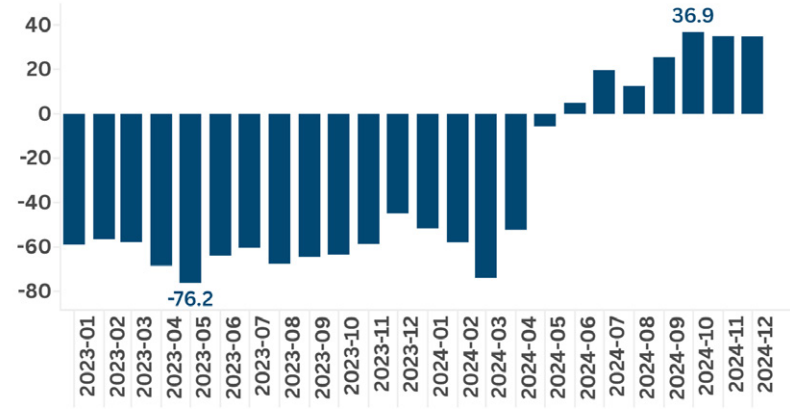

Grafik 38. TCMB

Uluslararası Net Rezervler Aylık (Milyar ABD Doları, 2023-2024)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri ve Uluslararası Rezervler

Not: Yazar tarafından döviz alış-satış kuru ortalaması kullanılarak hesaplanmıştır.

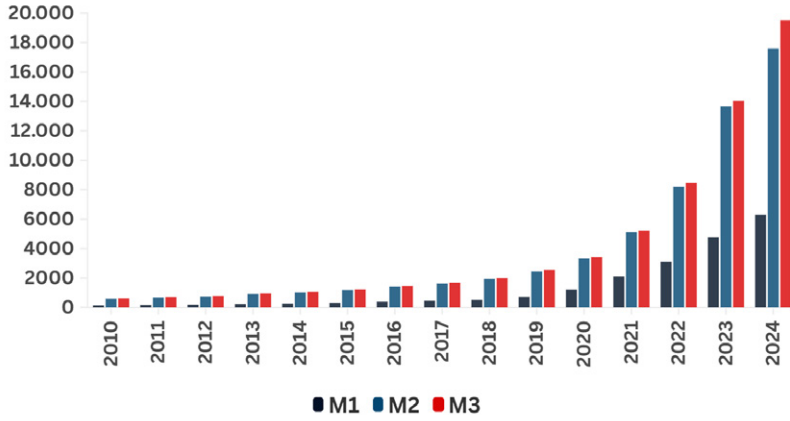

Grafik 39. TCMB Swaplar

Hariç Uluslararası Net Rezervler Aylık (Milyar ABD Doları, 2023-2024)

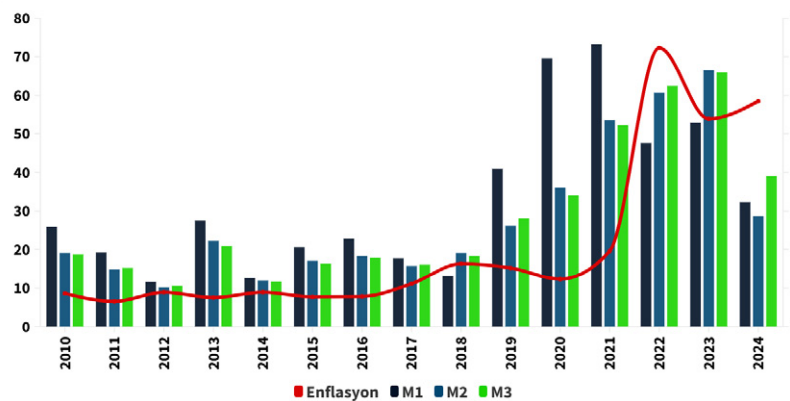
Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri ve Uluslararası Rezervler İstatistikleri

Not: Swaplar hariç net rezervler Eğilmez (2025)'in adımları takip edilerek hesaplanmıştır.

Grafik 40. M1, M2 ve M3
Para Arzları Yıllık (Milyar TL, 2010-2024)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri

Grafik 41. M1, M2 ve M3 Para
Arzlarındaki Yıllık Değişim Oranı (% Sol Eksen) ve Yıllık Enflasyon (% Sağ Eksen, 2010-2024)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri ve Fiyat Endeksleri

Not: Enflasyon verileri yazar tarafından Genel Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100) üzerinden hesaplanmıştır. Para arzlarındaki değişim oranları yazar tarafından Toplam Para Arzları verileri üzerinden hesaplanmıştır.

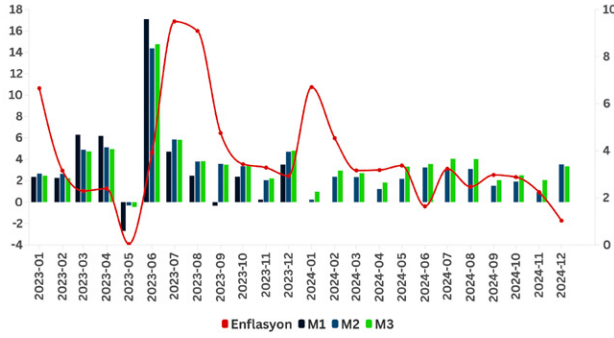
Yüksek politika faiz oranıyla birlikte kredi büyümesi ve para arzındaki artış yavaşlatmıştır. Böylece, iç talep ve tüketimdeki artış da daha sınırlı olmuştur. Sanayi üretimi sıkı para politikasının beklenen etkisi ile düşmüştür. İşsizlik oranında belirgin bir artış olmaması ve yıl sonundaki faiz indirimi reel sektöre olumlu yansımıştır. Ek olarak, döviz kurundaki değer kaybının azalmasıyla birlikte döviz rezervlerindeki ciddi miktarlardaki artış fiyat istikrarına ve makro finansal istikrara önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca sıkı para politikası ile uyumlu olarak devam ettirilen makro ihtiyati politika çerçevesindeki sadeleşme de piyasalardaki işlevselliğin artmasına, makro finansal istikrarın güçlenmesine ve dezenflasyon sürecine katkı sağlamıştır. Enflasyonda her ne kadar ciddi bir düşüş olsa da yıl boyunca zaman zaman; yurt içi talebin yüksek seyri, gıda fiyatları, hizmet fiyatlarındaki katılık, enflasyon beklentileri ve jeopolitik riskleriyle birlikte yukarı yönlü baskılar varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla, fiyat istikrarındaki dengelenme istenilen düzeye ulaşmamıştır. Öte yandan, %5 seviyesinde olan TCMB orta vadeli enflasyon hedefinin belirsizlikleri artırması ve sıkı para politikasının geciken etkileri de dezenflasyon sürecini yavaşlatmıştır.

Bu süreçte, sıkı para politikası duruşunun kararlı bir şekilde devam ettirilmesi özellikle enflasyon beklentilerinin çıpalanması adına önem arz etmektedir. Politika faizi oranının piyasalara daha da uyumlu hale getirilmesi ve makro ihtiyati çerçevede sadeleştirilmelerin devam ettirilmesi, para politikası aktarım mekanizmasını daha etkin kılacaktır. Döviz kuru istikrarının korunmasına ve döviz

rezervlerindeki dengeli artışa yönelik politikaların devam ettirilmesi sermaye akımlarındaki ve döviz kurundaki olası oynaklıklara karşı TCMB'ye daha esnek hareket etme imkanı sunacaktır. Ayrıca kamu harcamalarında gerekli tasarrufların kararlılıkla sürdürülmesi, maliye politikasının para politikasına olan desteğini güçlendirecektir ve dezenflasyon sürecine katkı sağlayacaktır. Son olarak, ekonomi politikalarının; daha bağımsız, şeffaf, öngörülebilir ve tutarlı olması ekonomideki güven seviyesini ve dolayısıyla politikaların etkinliğini artıracaktır. Bu bağlamda, %5 seviyesinde olan orta vadeli enflasyon hedefinin daha ulaşılabilir bir seviyede belirlenmesi önem arz etmektedir.

- Sıkı para politikası duruşunun kararlı bir şekilde devam ettirilmesi, politika faizi oranının piyasalara daha da uyumlu hale getirilmesi ve makro ihtiyati çerçevede sadeleştirilmelerin devam ettirilmesi, döviz kuru istikrarının korunması ve döviz rezervlerindeki dengeli artışa yönelik politikaların devam ettirilmesi,
- Kamu harcamalarında gerekli tasarrufların ve para politikası ile uyumlu maliye politikasının kararlılıkla sürdürülmesi,
- Ekonomi politikalarının daha bağımsız, şeffaf, öngörülebilir ve tutarlı olması,
- %5 seviyesinde olan orta vadeli enflasyon hedefinin daha ulaşılabilir bir seviyede belirlenmesi para politikasının etkinliğini güçlendirecek ve dezenflasyonun tesisine katkı sağlayacaktır.

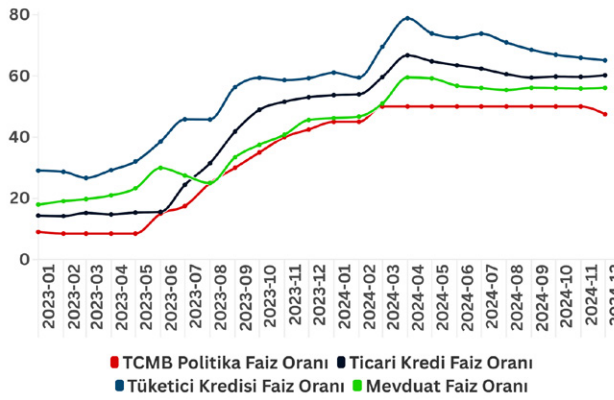
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 42. M1, M2 ve M3 Para Arzlarındaki Aylık Değişim Oranı (% Sol Eksen) ve Aylık Enflasyon (% Sağ Eksen, 2023-2024)

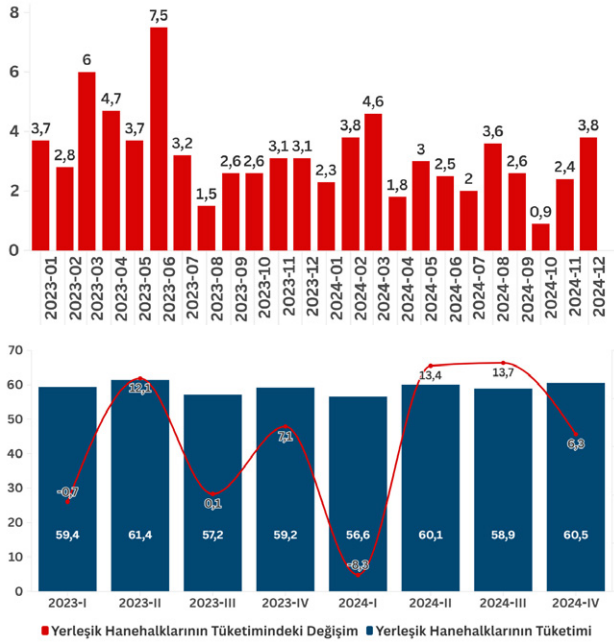
Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri ve Fiyat Endeksleri

Not: Enflasyon verileri yazar tarafından Genel Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100) üzerinden hesaplanmıştır. Para arzlarındaki değişim oranları yazar tarafından Toplam Para Arzları verileri üzerinden hesaplanmıştır.

Grafik 43. Ticari Kredi, Tüketici Kredisi ve Mevduat Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları ile Politika Faiz Oranı (% 2023-2024)

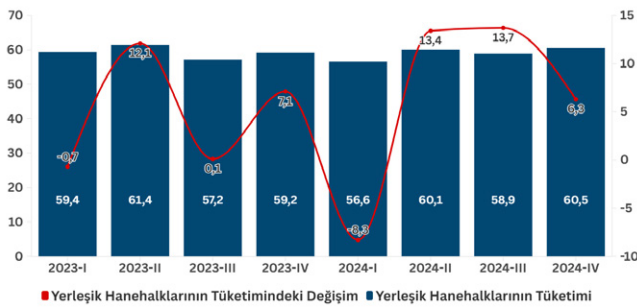
Kaynak: TCMB, Faiz İstatistikleri

Grafik 44. Bankacılık Sektörü Toplam Kredi Hacmi Aylık Yüzde Değişim Oranları (% 2023-2024)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri

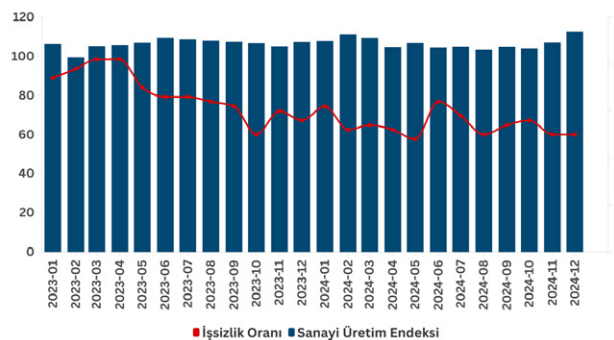
Not: Yazar tarafından Toplam Yurt İçi Kredi Hacmi verileri üzerinden hesaplanmıştır.

Grafik 45. Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi (% GSYH, Sol Eksen) ve Yerleşik Hanehalklarının Tüketimindeki Değişim (% Sağ Eksen)

Kaynak: TÜİK

Not: Yazar tarafından Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi ve GSYH verileri üzerinden hesaplanmıştır.

Grafik 46. Toplam Sanayi Üretim Endeksi (2021=100, Sol Eksen) ve İşsizlik Oranı (% Sağ Eksen)

Kaynak: TÜİK

YURT İÇİ FİNANSAL PİYASALAR

Bekir Eren

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Medipol Üniversitesi

Finansal piyasalar, yeni teknolojilerin ve sermaye birikiminin fonlaması işlevini yerine getirerek ekonomik büyüme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmiş finansal sistemler, küçük fonları büyük yatırımlara yönlendirmekte, asimetrik bilgiyi azaltmakta ve mevduat sahiplerinin risklerini düşürmektedir. Bu sayede, ekonomide kaynaklar verimli bir şekilde dağıtılarak doğrudan ve dolaylı kanallar aracılığıyla büyüme desteklenmektedir (Parasız, 2005).

Finansal araçların çeşitliliğinin ve hacminin yükselmesi, finansal piyasalarda faaliyet gösteren araçların sayısının ve büyüklüğünün artması finansal piyasaların geliştiğini göstermektedir. Ayrıca, kredi hacmi de finansal gelişme ve finansal derinlik için bir gösterge olarak izlenebilmektedir (Levine, 2004). 1980'lerin başından itibaren dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Türkiye ekonomisinde de finansal piyasaların serbestleştiği, finansal varlıkların çeşitlendiği, işlem hacimlerinin arttığı ve finansal aracılık hizmetlerinin geliştiği görülmektedir. Bununla birlikte, finansal piyasaların küresel piyasalara olan duyarlılığının arttığı da aşikardır.

Türkiye'de 2024 yılında, önceki birkaç yıla kıyasla, yurt içi finansal piyasaların sakinleştiğini söylemek mümkündür. Para politikasının tamamen enflasyonla mücadeleye odaklanması ve bu kapsamda kararlı adımlar atılması, yurt içi finansal piyasalar üzerinde en çok etkili olan gelişmedir. Sıkı para politikası uygulaması, ulusal paranın getirisini, maliyetini ve beklentileri etkileyerek

finansal varlıkların ve yükümlülüklerin dağılımını etkilemektedir.

Bu çalışmanın amacı; 2024 yılında Türkiye ekonomisinde yurt içi finansal piyasalarda meydana gelen gelişmeleri finansal varlıklar ve yükümlülükler, bankacılık sektörü, BIST, döviz kuru ve piyasa faizleri çerçevesinde irdelemektir.

Finansal Varlık ve Yükümlülükler

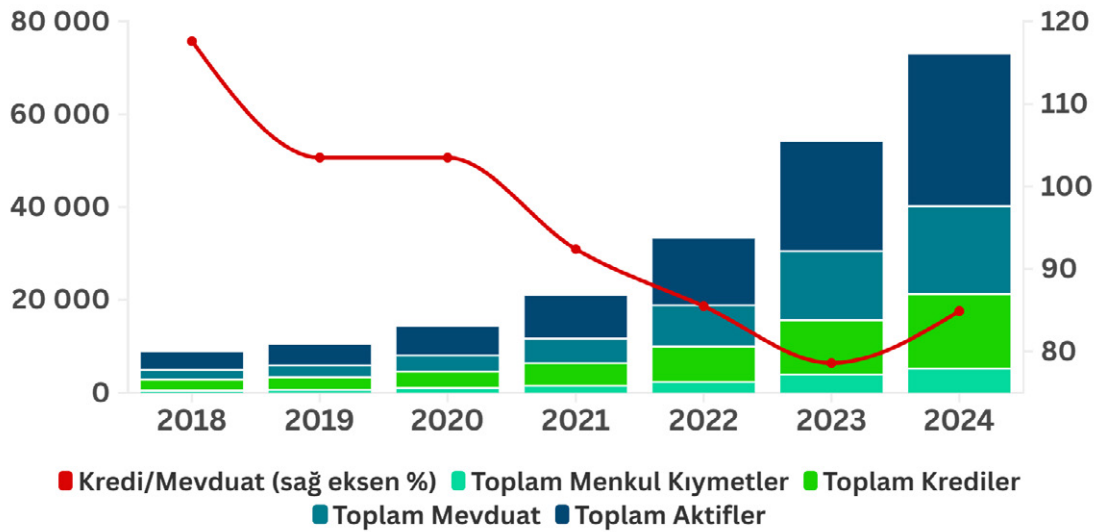
Yurt içi finansal piyasalardaki genel resmi görebilmek için ilk önce temel aktörler olan finansal kesim, finansal olmayan kesim, genel yönetim ve hanehalkının varlık ve yükümlülüklerindeki gelişmeleri incelemek gerekmektedir. 2024 yılına ilişkin en güncel veri, 2024 yılı 3'üncü çeyreğine ait olup Tablo 14'te paylaşılmaktadır. Söz konusu verilere göre, toplam finansal yükümlülüklerinin toplam finansal varlıklarından daha fazla olduğu ve ekonominin net finansal borçlu olduğu görülmektedir.

2024 yılının 3'üncü çeyreği sonunda ekonomideki toplam finansal varlıklar bir önceki yılın sonuna göre %35,5, finansal yükümlülükler ise %34 yükselmiştir. Finansal varlıklar yükümlülüklerden sınırlı bir miktar fazla arttığı için, ekonominin genel net borçlu pozisyonundaki yükseliş hızı durmuştur. Ekonomik birimler içerisinde sadece hanehalkı yurt içi sektörlerden net alacaklı konumundadır. Hanehalkının finansal varlıkları 2024 yılı 3'üncü çeyreği itibarıyla, 2023 yılı sonuna göre yaklaşık %40 artmış, finansal yükümlülükler ise

Tablo 14. Ekonomik Birimlerin Finansal Varlık ve Yükümlülükleri

2024 (3.Çeyrek) - Tutar					
Milyon TL	Toplam Ekonomi	Finansal Olmayan Kuruluşlar	Finansal Kuruluşlar	Genel Yönetim	Hanehalkı
Finansal varlıklar	114.491.750	47.171.084	44.355.472	5.389.233	17.231.770
Yükümlülükler	123.630.962	62.593.420	44.763.067	11.941.116	3.929.026
Net finansal değer	-9.139.213	-15.422.336	-407.594	-6.551.883	13.302.744
2023 (4. Çeyrek) - Tutar					
Milyon TL	Toplam Ekonomi	Finansal Olmayan Kuruluşlar	Finansal Kuruluşlar	Genel Yönetim	Hanehalkı
Finansal varlıklar	84.488.554	33.854.620	33.313.352	4.764.487	12.325.000
Yükümlülükler	92.277.371	46.551.982	32.597.015	9.876.295	2.984.579
Net finansal değer	-7.788.817	-12.697.362	716.337	-5.111.809	9.340.421
2024 (3. Çeyrek) - Pay					
%	Toplam Ekonomi	Finansal Olmayan Kuruluşlar	Finansal Kuruluşlar	Genel Yönetim	Hanehalkı
Finansal varlıklar	100	41,2	38,7	4,7	15,1
Yükümlülükler	100	50,6	36,2	9,7	3,2
2023 (4. Çeyrek) - Pay					
%	Toplam Ekonomi	Finansal Olmayan Kuruluşlar	Finansal Kuruluşlar	Genel Yönetim	Hanehalkı
Finansal varlıklar	100	40,1	39,4	5,6	14,6
Yükümlülükler	100	50,4	35,3	10,7	3,2

Kaynak: TCMB

Grafik 47. Bankacılık Sektörü Bilanço Kalemleri (Milyar TL, 2018-2024)

Kaynak: BDDK

yaklaşık %32 yükselmiştir. Diğer taraftan, 2023 yılı sonunda, önceki yıla göre hanehalkının borçlarında azalma olduğu dikkate alınır, 2024 yılında hanehalkı borç tutarında bir artış olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte bu kesim, nette alacaklı pozisyonunu korumuştur. 2024 yılında, finansal kuruluşlar ve genel yönetimin borçlarındaki artış, varlıklarındaki artıştan fazla olmuştur. Finansal olmayan kuruluşların ise varlıklarındaki artış hızı yükümlülükleri geçmiştir. Bu durum, finansal olmayan kuruluşların net pozisyonunda sınırlı bir iyileşmeye işaret etmektedir.

Bankacılık Sektörü

Finansal piyasalarda fon arz eden ekonomik birimler ile fon transfer eden ekonomik birimler arasında güveni sağlayan temel aracı kurum bankalardır. Bankalar, finansal piyasalarda işlemlerin tarafları arasında ortaya çıkan asimetrik bilgi problemini çözerek işlem maliyetlerini azaltmaktadır. Türkiye ekonomisinde 2000'li yılların başında yaşanan krizler sonrasında, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve düzenlenmesi neticesinde denetimlerin sıklaştırılmasıyla sektör güçlü bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu sayede, 2008 küresel finans krizinin Türkiye'de bankacılık sektörüne yansımaları çok sınırlı olurken, sonraki yıllarda yaşanan şoklardan da en az bankacılık sektörü etkilenmiştir.

Türkiye'de 2022 yılından itibaren görülen yüksek enflasyon ortamı, bankacılık sektörü aktif, kredi, mevduat, menkul kıymet ve özkaynak kalemlerinde nominal olarak hızlı artışlara yol açmıştır. 2021 yılından itibaren bankacılık sektöründe mevduatın krediyi karşılama oranı %100'ün altında seyretmektedir. 2024 yılında da bu oran yaklaşık %85 olmuştur (Grafik 47). Söz konusu oran, kredilerin tamamının en sağlıklı fon kaynağı olan

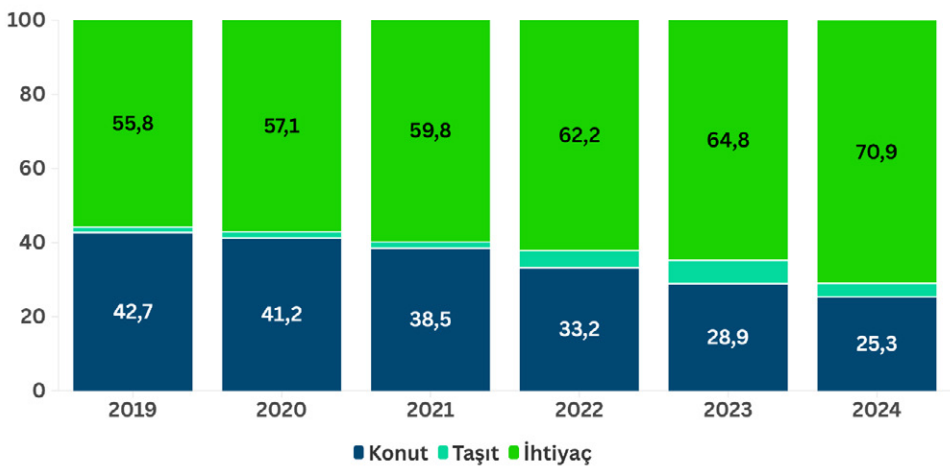
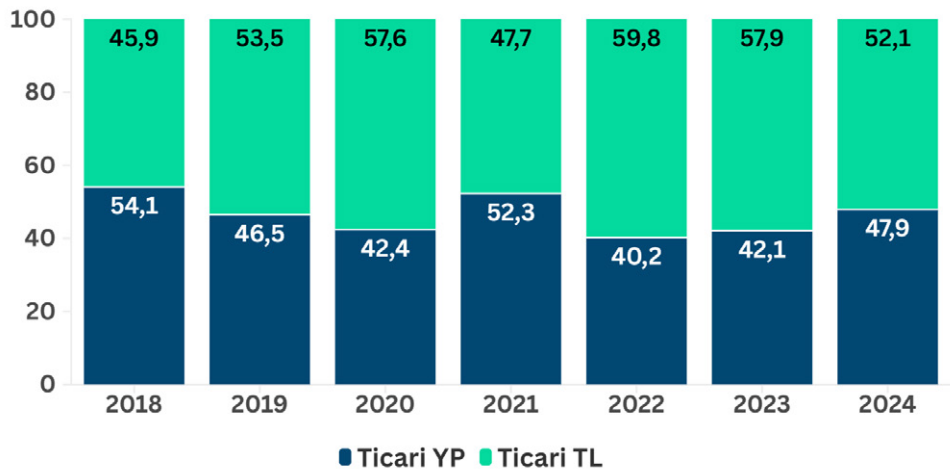
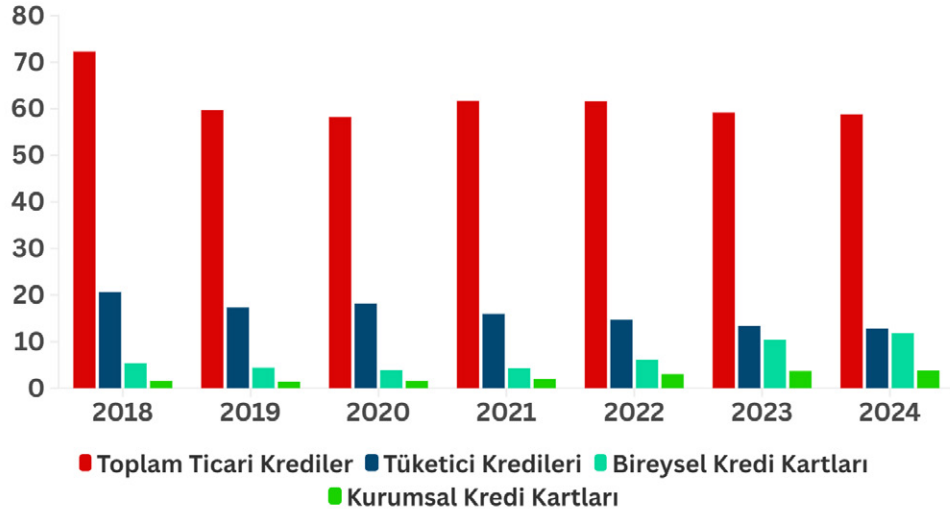
çekirdek yükümlülük mevduat ile fonlanabildiğini göstermektedir. Bu gelişmede mevduatın artış hızının kredilerin artış hızının üstünde olması belirleyici olmuştur. Ayrıca, TCMB ve BDDK tarafından uygulanan selektif kredi politikasının ve 2023 yılı ikinci yarısından itibaren artan kredi maliyetlerinin de kredilerdeki gelişmede etkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, TL'nin artan getirisi ile 2023 ve 2024 yıllarında menkul kıymetlerde kayda değer bir artış ortaya çıkmıştır.

Bankaların kullandıkları kredilerin türleri incelendiğinde, büyüme için önemli bir role sahip olan ticari kredilerin en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir (Grafik 48). Bununla birlikte, para politikasındaki sıkılaştırıcı adımların, 2023 ve 2024 yıllarında hem ticari hem de tüketici kredileri üzerinde baskı oluşturduğu görülmektedir. Diğer taraftan, başta bireysel kredi kartı olmak üzere kredi kartlarıyla sağlanan borçlarda, 2023 ve 2024 yılında yüksek artışlar ortaya çıkmıştır. Bu durum, kredi kartının bir ödeme aracından ziyade borçlanma aracına dönüştüğünü ve yüksek faiz oranlarına rağmen bireylerin/şirketlerin kredi kartına bağımlılığının arttığını ima etmektedir.

Ticari krediler TL ve yabancı para (YP) ayrımında incelendiğinde ise TL borçlanma maliyetlerinin zirveye ulaştığı 2024 yılında, döviz cinsinden kredilerdeki büyümenin TL kredilerin oldukça üstünde olduğu ve YP kredilerin payında kayda değer bir artış meydana geldiği görülmektedir (Grafik 49). Bu dönemde YP ticari krediler yıllık %57 artış gösterirken, TL ticari krediler %24 büyümüştür.

Tüketici kredilerin kompozisyonu incelendiğinde ise en büyük payın ihtiyaç kredilerinde olduğu ve bu kredilerin payındaki artışın 2024 yılında da devam ettiği görülmektedir

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

(Grafik 50). Diğer taraftan, 2023 yılına kadar artış eğiliminde olan taşıt kredilerinin payı 2024 yılında gerilemiştir. Taşıt kredilerindeki 2022 ve 2023 yılındaki artışlarda, ÖTV için esas alınan matrah eşliğinin yeniden düzenlenmesi sonucu bazı yerli üretim otomobillerde fiyat düşüşlerinin olması, kamu bankaları aracılığıyla enflasyonun yüksek olduğu bir dönemde düşük faizli kredi verilmesi, elektrikli otomobillere yönelik uygun vadeli ve cazip kredi imkanları belirleyici olmuştur. 2024 yılındaki gerilemede de ise artan finansman maliyetleri ve ÖTV matrahında güncelleme yapılmaması etkili olmuştur. Ayrıca konut kredilerinin payındaki gerileme eğilimi 2024 yılında da devam etmiştir. Yüksek finansman maliyetlerinin en çok konut kredilerini etkilediği değerlendirilmektedir.

Bankacılık sektörünün varlık kalitesinin önemli göstergelerinden biri olan takipteki alacakların toplam nakdi krediler içerisindeki payına bakıldığında, 2010 yılında %3,66 olan takipteki alacak oranı 2019 yılı sonunda %5,36 seviyesine yükselmiştir (Grafik 51). Sektörde söz konusu yıldan itibaren düşüşe geçen takipteki alacak oranı, 2023 yılı sonunda %1,6'ya geriledikten sonra 2024 yılında tekrar yükselişe geçerek %1,80 seviyelerine kadar çıkmıştır.

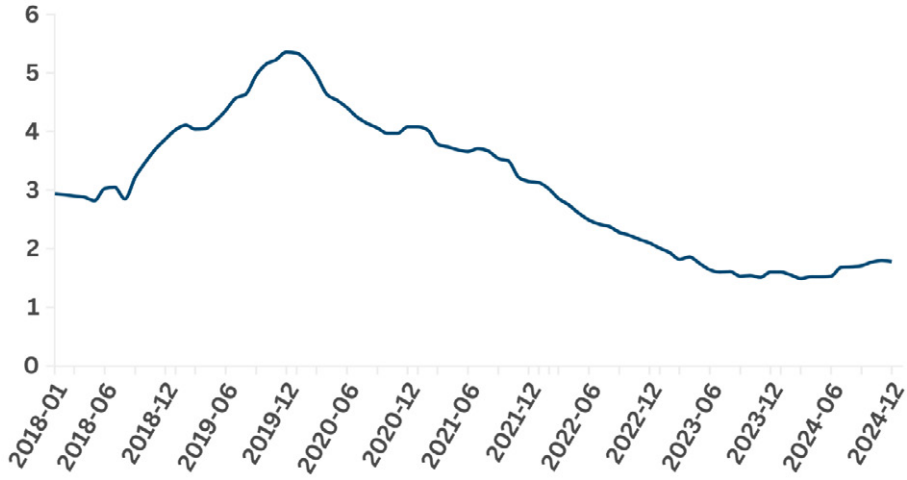
Takipteki kredilerin oranında 2024 yılına kadar meydana gelen düşüşte, ekonomik aktivitedeki canlanmanın yanında bankalar tarafından alacaklarının varlık yönetim şirketlerine satılmasının da etkili olduğunu söylemek mümkündür. 2024 yılındaki artış eğiliminde ise yükselen faiz oranları ve gelir artışlarının enflasyon karşısında hızla erimesi etkili olmuştur.

Borsa endeksleri, ekonominin nabzını tutan öncü göstergelerden biridir. Borsada işlem gören şirketlerin hisse senetlerinin fiyatları, şirketlerin gelecek performansları ve ekonominin genel gidişi hakkındaki beklentilerden etkilenmektedir. Yatırımcılar hem mevcut hem de gelecek ekonomik durumları hisse fiyatlarına yansıtarak borsa endekslerinin ekonomik döngülerdeki kritik dönüş noktalarını öngörebilmelerini sağlar. Pozitif ekonomik beklentiler, hisse senedi fiyatlarını artırarak borsa endekslerinde yükselişe sebep olabilirken, ekonomik yavaşlama öngörülere ve artan belirsizlikler hisse senetlerinin değerini düşürebilir.

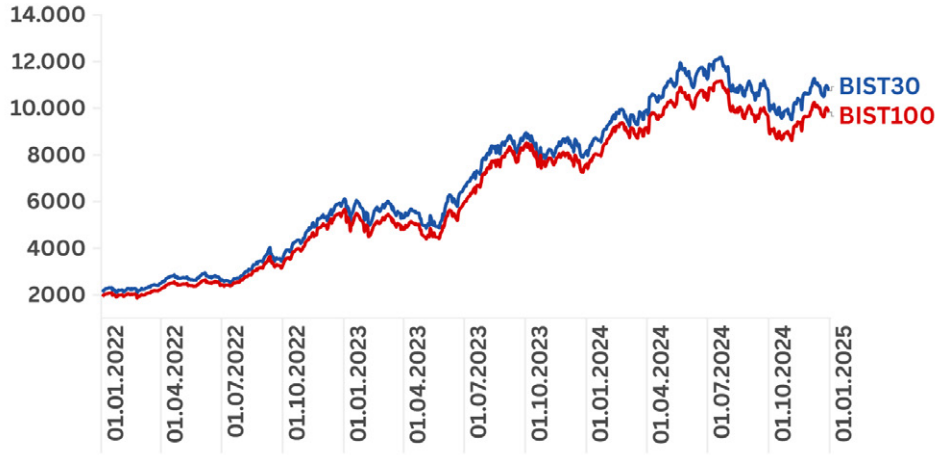
BIST 30 endeksi, Borsa İstanbul'da işlem gören, işlem hacmi ve piyasa değeri en yüksek 30 şirketin hisse senetlerinin performanslarının ölçülmesiyle oluşturulan bir endekstir. BIST 100 ise Borsa İstanbul'da işlem gören hem piyasa hem de işlem hacmi açısından en yüksek 100 hisse senedinin performansını ölçmek için kullanılan endekstir.

Türkiye'deki borsanın temel göstergesi de BIST 100 endeksidir. BIST 30 ve BIST 100 endekslerinin performansına bakıldığında iki endeks arasında genel bir paralellik görülmektedir (Grafik 52). 2024 yılının ilk yarısında BIST 30 ve BIST 100 endekslerinde yaşanan artışta, uygulanan ekonomi politikalarına güvenin artması, enflasyonda düşüş eğiliminin başlaması ve azalan yurt içi belirsizlikler etkili olmuştur. 2024 ayından sonra başlayan düşüşte ise artan küresel belirsizlikler ve ekonomi yönetiminin yurt içindeki borsa kazançlarını vergiye tabi tutma hazırlığı belirleyici olmuştur. 2024 yılı sonlarında ise küresel belirsizliklerin kısmen azalması ile borsada toparlanma başlamıştır.

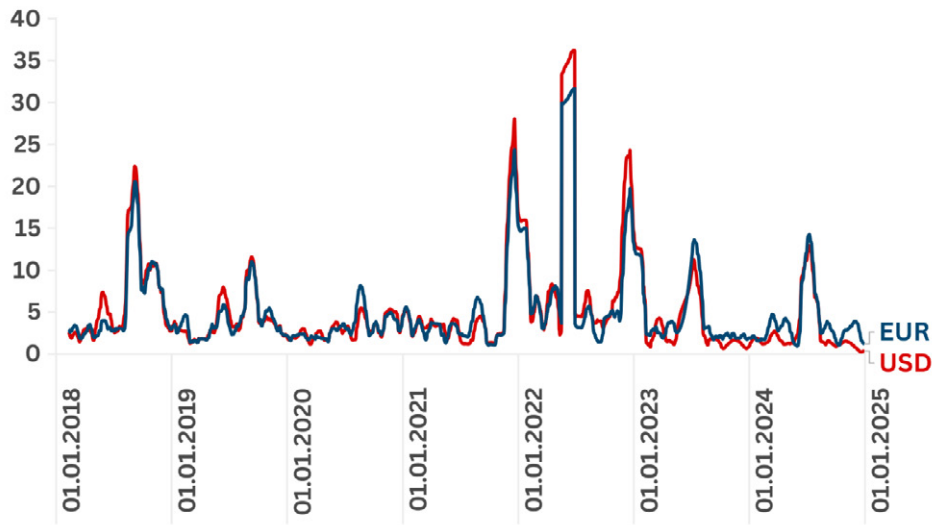
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 51. Takipteki Alacaklar (%; 2018-2024)
Kaynak: BDDK

Grafik 52. BIST 30 ve BIST 100 Endeksleri
Kaynak: Investing.com

Grafik 53. Döviz Kuru Oynaklığı
Kaynak: TCMB

Not: Günlük değişimlerin 30 günlük standart sapması alınarak hesaplanmıştır.

Döviz Kuru

Döviz kuru; ekonomide enflasyon, cari denge, büyüme, kişi başına gelir gibi birçok makro değişkeni yakından etkilemektedir. Fiyat istikrarının ve finansal istikrarın sağlanabilmesi için döviz kurunun seviyesi kadar oynaklığı da politika yapıcılar tarafından yakından izlenmektedir. TCMB'de döviz piyasasında sağlıklı fiyat oluşumlarının gözlemlendiği zamanlarda piyasaya alım veya satım yönünde müdahalelerde bulunmaktadır.

2024 yılı, Türkiye'de finansal piyasalarda önceki yıllara göre belirsizliklerin önemli ölçüde azaldığı bir dönem olmuştur. Para politikasının kararlı duruşu ve enflasyondaki azalış eğilimi ile beklentilerde iyileşme görülmüştür. Bu ortamda TL'nin sunduğu yüksek getiri Türkiye'ye sermaye girişlerini arttırmıştır. TCMB, TL'nin aşırı değerlenmesini ve ihracatçının olumsuz etkilenmesini engellemek için döviz piyasasına alım yönünde müdahalelerde bulunmuştur. Bu sayede, ülke için bir kırılma noktası göstergesi olan TCMB swap hariç net rezervleri, negatif bölgeden kurtularak 2024 yılı sonunda 34,8 milyar dolara yükselmiştir. Diğer bir deyişle, 2024 yılında swap hariç net rezervde 85 milyar dolar civarında artış kaydedilmiştir. Rezervlerdeki bu iyileşme stres dönemlerinde TCMB'ye döviz piyasasına müdahale edebilmek için önemli bir alan sağlamıştır.

2024 yılında Türkiye ekonomisinde TL/ABD doları ve TL/EUR nominal döviz kurları incelendiğinde, kur seviyelerindeki artışın yıllık enflasyon oranının altında olduğu görülmektedir. TL/ABD doları kuru 2024 yılı başında 29,44 seviyesinden yıl sonunda 35,22 seviyesine, TL/EUR kuru ise 32,57 seviyesinden 36,74 seviyesine yükselmiştir. Döviz kurundaki gelişmeler enflasyonla mücadele

konusunda TCMB'nin elini rahatlatırken ihracatçıların eleştirilerine yol açmaktadır.

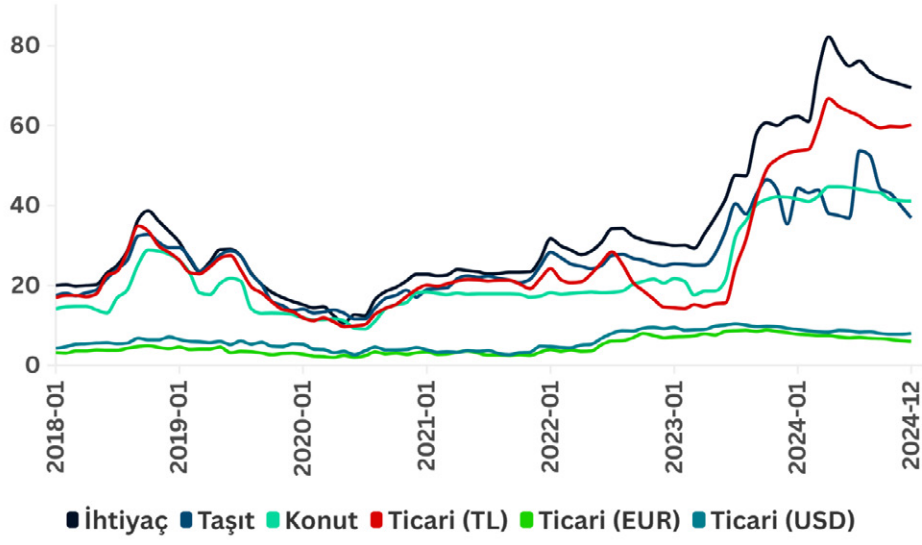
Döviz kuru oynaklığı incelendiğinde ise 2023 yılı son çeyreğinden 2024 yılı ilk yarısına kadar kurun istikrarlı bir yapıda olduğu görülmektedir (Grafik 53). Bu dönemde, TCMB'nin yoğun döviz girişlerini rezervlerine katması aşağı yönlü oynaklığı engellemiştir. 2024 yılının ikinci yarısında ABD'deki resesyon endişeleri ve küresel piyasalarda artan belirsizlik sonucunda kurda yukarı yönlü hareket ve oynaklık bir süre artmış, ancak yılın son çeyreğinde döviz kuru oynaklığı tekrar azalmıştır. Ayrıca, 2024 yılında Euro'daki oynaklığın ABD dolarındaki oynaklıktan fazla olduğu dikkat çekmektedir. AB ülkelerindeki ekonomik yavaşlama, Rusya-Ukrayna Savaşı sebebiyle artan belirsizlik ortamının bu gelişmede etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Piyasa Faizleri

TCMB temel politika aracı olan 1 hafta vadeli repo ihale faiz oranı aracılığıyla piyasa faizlerini yönlendirmektedir. Para politikasının aktarım mekanizmasının güçlü olduğu dönemlerde politika faizi ile piyasa faizlerinin eğilimi aynı olurken, politika faizinin ekonomik gerçeklerin gerisinde kaldığı dönemlerde söz konusu faiz oranları birbirinden ayrışabilmektedir. Bankalar, fon açıklarının bir kısmını belirlenen politika faiz oranı üzerinden merkez bankasından borçlanmaktadır. Ayrıca bankalar, en önemli fon kaynağı olan mevduatlara ödediği faizi belirlerken de politika faizini esas almaktadır. Bu çerçevede, kredi faizleri de TCMB politika faizinden yakından etkilenmektedir.

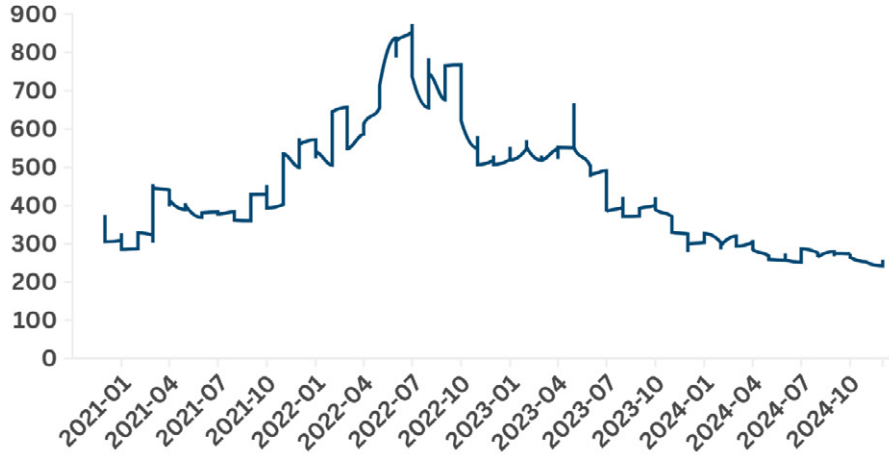
Türkiye'de enflasyonla mücadele kapsamında politika faizleri 2023 yılı ikinci yarısından itibaren kademeli olarak artırılmaya

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 54. Kredi Faiz Oranları (% , 2018-2024)

Kaynak: TCMB

Grafik 55. Türkiye'nin 5 Yıllık CDS Primlerinin Gelişimi

Kaynak: Investing.com

başlanmıştır. 2024 yılı başında %42,5 seviyesinde olan politika faizi, 2024 Mart ayı sonunda %50 seviyesine çıkartılarak yılın son ayına kadar bu seviyede sabit tutulmuştur. Enflasyonda belirgin bir düşüş eğilimi başlamasıyla birlikte 2024 Aralık ayında politika faizinde 250 baz puan indirime gidilmiştir. Politika faizindeki bu gelişmeler kredi faizlerini de doğrudan etkilemiştir. Tüm kredi türlerinde faiz oranları 2024 yılı ilk çeyreğine kadar hızla artarken, bu tarihten sonra sıkılaştırma dönüsünde sona gelindiği beklentisiyle sınırlı bir miktar gevşeme başlamıştır (Grafik 54). Politika faizi ile kredi faizi arasındaki benzer eğilim, önceki yıllardaki kopan bağın tekrar güçlendiğini ve para politikası aktarım mekanizmasının iyi çalıştığını ima etmektedir. Diğer taraftan, kredi faizlerinin mevcut yüksek seviyeleri ekonominin soğumasına destek vererek, enflasyonla mücadelede TCMB'nin elini güçlendirmektedir.

Uygulanan para politikasından etkilenen diğer bir gösterge de Kredi Temerrüt Swapları (CDS) primidir. Bir ülke tarafından kullanılan kredinin geri ödenmeme riskini gösterdiği için kredi talebinde bulunan ülkenin finansal güvenilirliğini ifade etmektedir. CDS priminin yüksek olması, ülke için iflas ve kriz riskinin yüksek olduğunu göstermektedir. Türkiye ekonomisinde 2023 yılı ortasından itibaren ekonomi yönetiminde meydana gelen değişiklikler, piyasa tarafından benimsenen politikaların uygulanması ve seçimlerin atlatılmasıyla azalan belirsizlikler Türkiye'nin CDS primini olumlu etkilemiştir. 5 yıllık CDS primi 2023 Mayıs ayında 600'ler seviyesini geçtikten sonra, yılın ikinci yarısından itibaren hızla gerileyerek 2023 yılını 280 seviyelerinde kapatmıştır. 2024 yılında uygulanan politikalara güvenin artması ve finansal piyasaların sakinleşmesi ile CDS

priminde bir miktar daha gerileme olmuş ve yıl sonunda 255 seviyeleri görülmüştür (Grafik 55). CDS primindeki gerileme, fonlama maliyetlerini düşürerek ülke ve şirket borçlanmalarında daha az faiz ödenmesini sağlamaktadır. Ayrıca şirketlerin değerlemelerini de olumlu etkilemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

2024 yılı, Türkiye ekonomisinde yurt içi finansal piyasaların önceki yıllara göre nispeten sakinleştiği ve istikrar kazanmaya başladığı bir yıl olmuştur. Finansal piyasalar üzerinde temel belirleyici faktör, enflasyonla mücadelede odaklanan sıkı para politikası olmuştur. Para politikasında atılan kararlı adımlar, ekonomi politikalarına güveni artırmış ve beklentileri iyileştirmiştir.

Para politikasının aktarım mekanizmasının güçlenmesi ve sermaye akımlarındaki artış ile döviz kurunda yukarı yönlü hareket yavaşlamış ve kur oynaklığı azalmıştır. Döviz kurundaki yıllık artışın enflasyonun gerisinde kalması ile TL'de reel değerlenme başlamıştır. Finansal piyasalardaki istikrar ülkenin risk priminin azalmasına da önemli katkı sağlamıştır.

Sıkılaştırıcı para politikası, TL'nin getirisini artırırken TL cinsi borçlanmanın maliyetini de yükselmiştir. Bu durum finansal sistemdeki aktörlerin varlık ve yükümlülük kompozisyonunu etkilemiştir. Ayrıca, politika faizindeki artışa paralel olarak kredi faizleri de önemli ölçüde yükselmiştir. Ticari ve tüketici kredilerin büyümesi baskılanarak enflasyonla mücadelede kredi kanalından destek sağlanmıştır. Diğer taraftan, kredi kartı harcamaları ve ihtiyaç kredilerindeki artışın hızla devam etmesi ve takipteki alacaklarda ibrenin yukarıya dönmesi, hanehalkının artan

borçluluğuna ve dar gelirli grubun geçim sıkıntısına işaret etmektedir.

2024 yılı sonrasında finansal piyasalarda ortaya çıkacak gelişmelerde yine para politikasının belirleyici olacağı değerlendirilmektedir. Enflasyonun düşüş eğilimine girmesiyle birlikte TCMB'nin faiz indirimleri ve bunların piyasalara yansımalarıyla TL cinsi borçlanma maliyetlerinde önemli düşüşler görülebilecektir. Bu durumda, başta konut ve taşıt kredileri olmak üzere kredi piyasasının bir miktar hareketlenmesi beklenebilir. Diğer taraftan, geçmiş yıllarda olduğu gibi faiz indirimlerinde aceleci davranılması durumunda, enflasyonla mücadeledeki kazanımlar zarar görebilecek, fiyat istikrarının ve finansal istikrarın tam olarak sağlanabilmesi gecikecektir. Bunların yanında, küresel belirsizlikler, jeopolitik riskler ve yurt içi gelişmeler de faizdeki düşüş eğilimini sekteye uğratabilecek ve finansal piyasaları etkileyebilecektir.

- Faiz indirimlerinin veri odaklı olarak yapılması finansal istikrar ve fiyat istikrarı için gereklidir.
- Reel faizin pozitif bölgede kalacak şekilde para politikasının belirlenmesi, TL

varlıklara talebi ve enflasyonla mücadeleyi destekleyecektir.

- Para politikasının iletişiminin güçlü tutulması ve beklenmedik şoklara karşı proaktif davranılması beklenti yönetimi için faydalı olacaktır.
- Hane halkı borcundaki artışı sınırlandırmak için finansal okuryazarlık artırılması ve cari transferlerle düşük gelir grubunun desteklenmesi yerinde olacaktır.
- Konut kredilerinde ilk evine alacak kişilere verilecek uzun vadeli ve düşük faizli finansman teşviği, kira fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkilerinin sınırlandırılmasında etkili olabilecektir.
- Taşıt kredilerinde, yerli üretimi teşvik edecek şekilde ÖTV matrah güncellemesi ve uygun vade ve finansman koşullarının sağlanması büyümeye destek verebilecektir.
- CDS priminin ve kur oynaklığının düşük seviyelerde kalıcı olması için cari açık gibi yapısal sorunların çözülmesine ve büyüme potansiyelini artıracak reformlara ihtiyaç bulunmaktadır.

DIŞ EKONOMİK GÖSTERGELER

Ali Polat

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

2024 yılında küresel ekonomik koşullar, Türkiye ekonomisi üzerinde belirleyici olmaya devam etmiştir. Dünya ekonomisi, COVID-19 salgını sonrasında toparlanmanın yavaşladığı ve enflasyonla mücadele için para politikalarının sıkılaştığı bir dönem geçirirken, Türkiye'nin dış ekonomik görünümü; küresel büyüme oranlarından büyük ekonomilerin faiz hamlelerine, enerji fiyatlarından jeopolitik risklere kadar birçok faktörden etkilenmektedir. 6 Şubat depremi, 7 Ekim 2023 Filistin İşgali, devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı, ambargo uygulamaları (İran, Rusya, vs.) bu risklerin başında gelirken tabii olarak olumlu ve olumsuz etkilere sahip olmaktadır. Bu etkiler ise ödemeler dengesi istatistikleri üzerinden takip edilebilmektedir. Ödemeler dengesi, bir ülkenin belirli bir zaman dilimi içinde diğer ülkelerle gerçekleştirdiği tüm ekonomik işlemleri kaydeden bir sistemdir. Cari hesap, sermaye hesabı ve finans hesabı olmak üzere üç ana bileşenden oluşur:

Cari hesap, bir ülkenin mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki farkı gösterir. Cari hesap fazlası, ülkenin dış ticaretten net gelir sağladığını, cari hesap açığı ise net borçlanma durumunda olduğunu ifade eder.

Sermaye hesabı, sermaye transferleri ile belirli türdeki varlıkların alım ve satım işlemlerini kapsar.

Finans hesabı, doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar (krediler,

mevduatlar vb.) dahil olmak üzere, yabancı yatırımlar ile ülkenin yurt dışındaki yatırımları arasındaki net değişimleri yansıtır. Bu üç hesabın dikkatli bir şekilde analiz edilmesi ve hem kısa vadeli hem de orta ve uzun vadeli ekonomik değişimlere karşı sürekli olarak incelenmesi gereklidir¹. Ödemeler dengesi, bir ülkenin küresel ekonomiyle olan ilişkilerini genel hatlarıyla ortaya koyarken, aynı zamanda döviz kurları, uluslararası yatırım pozisyonları ve ekonomik politika kararları için kritik bir referans noktası da oluşturur. Türkiye ekonomisinin kronik kırılganlık alanlarından biri olan cari açık, 2023 yılında yeniden yüksek seviyelere ulaşmış ve 2024'e devredilmiştir. Bu açığın temelinde sürekli olarak ihracat performansının ithalat performansından daha düşük kalması yer almaktadır.

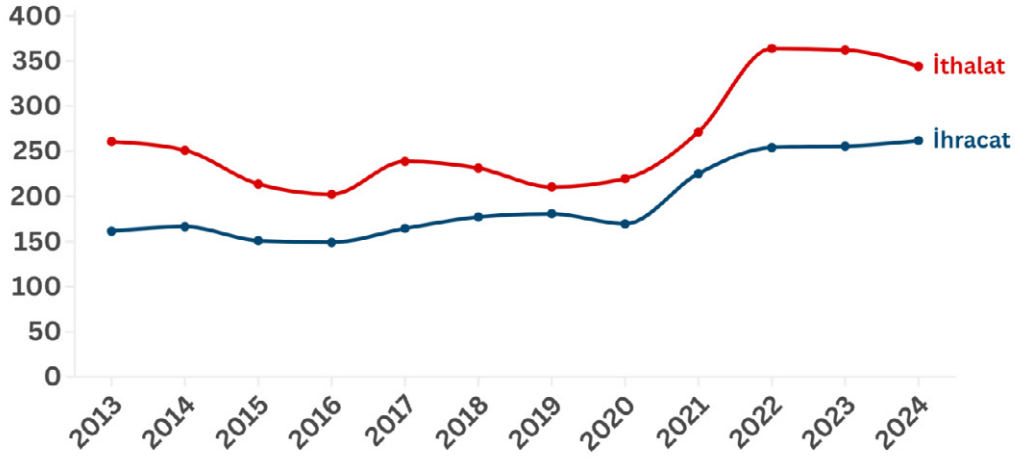
İthalat ve İhracat

Ödemeler dengesinin en önemli kalemlerinden olan cari hesap, ülkemiz şartlarında devamlı olarak ithalat lehine çalışmakta olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı -yıllara göre değişmekle birlikte 2023 yılında %70,6 iken, 2024 yılında %76,1 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 57).

2023 yılında ihracat %0,6 ve 2024 yılında %2,4 artış kaydederken ithalat ise 2023 yılında %0,5 ve 2024 yılında %5,0 azalma kaydetmiş, bu şekilde dış ticaret dengesi -106.3 milyar ABD dolarından 82,1 milyar ABD dolarına

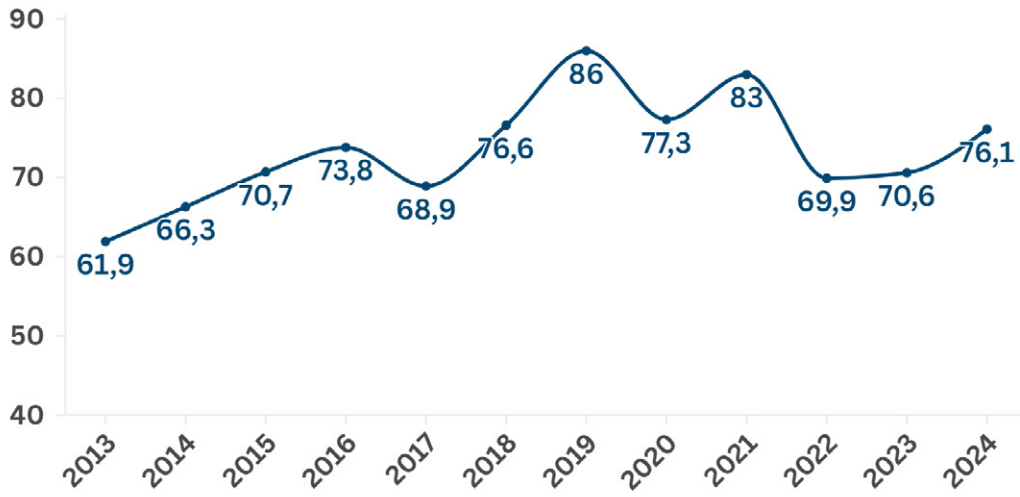
¹ Bu çalışma sadece dış ticaret kısmına odaklanmakta olup, sermaye hesabı ve finans hesabı hariçte tutulmuştur.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 56. Yıllara Göre İhracat ve İthalat Değerleri (Milyar ABD Doları, 2013-2024)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Grafik 57. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (% , 2013-2024)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Tablo 15. En Çok İhracat ve İthalat Yapılan 5 Ülke (Milyon ABD Doları)

En çok İhracat Yapılan 5 Ülke	İhracat Miktarı	En Çok İthalat Yapılan 5 Ülke	İthalat Miktarı
Almanya	20.432.312	Çin	44.930.563
ABD	16.351.880	Rusya Federasyonu	44.018.616
Birleşik Krallık	15.289.517	Almanya	27.084.551
Irak	13.006.477	İtalya	19.311.975
İtalya	12.953.701	ABD	16.227.487
Toplam İhracat	261.801.501	Toplam İthalat	344.017.272

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

inmiştir (Grafik 56). Bu durum, ihracatın ithalatı karşılama oranını ise 2023'teki %70,6 düzeyinden %76,1 düzeyine yükseltmiştir (Grafik 57).

Petrol'de ithalat bağımlılığının azaltılması gerekmektedir (Grafik 58). Bunun için temiz enerji kaynakları (güneş, rüzgar vs.) kapasitesinin artırılması yerinde olacaktır.

Ülkemizin dış ticaret yapısına bakıldığında, motorlu kara taşıtları ve makine sanayisinde güçlü bir ihracat kapasitesine sahip olduğu ancak enerji, sanayi girdileri ve yüksek teknoloji ürünlerinde ithalata bağımlılığın yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle enerji ve sanayi girdilerinde ithalat bağımlılığı dikkat çekicidir. Tablo 15'te Türkiye'nin ihracat ve ithalat yaptığı ilk 5 ülke yer almaktadır. Hacim olarak ilk beşte yer alan ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Almanya, ABD, Irak, Birleşik Krallık ve İtalya iken toplam ithalattan en fazla pay alan beş ülke ise; Rusya, Çin, Almanya, İsviçre ve ABD olmaktadır. İlk beşte yer alan ülkelere yapılan ticaret hacmindeki yoğunluk dikkate alındığında, ihracattaki ilk beş ülke toplam ihracatın %29'unu kapsarken, ithalatta ise %48'ini kapsamaktadır. Dolayısıyla, ithalata kıyasla ihracatımız daha yaygın ve bu anlamda ülke bağımlılığı daha az denilebilir.

Tablo 16'da, 2024 yılı ihracat ve ithalat fasılları yer almaktadır. Buna göre, en çok ihracat yapılan ilk 20 fasıl, 191,3 milyar ABD doları olarak, toplam ihracatın %73'ünü karşılamaktadır. İthalatta ise yine en çok ithalatı yapılan 10 fasıl 289,1 milyar ABD doları ile toplam ithalatın %84'ünü karşılamaktadır. İthalat fasıllarına bakıldığında, aslında bu kalemlerin

büyük bir kısmının hem iç üretim için hem de ihracat için sermaye malı ve ara mal niteliğinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, ülkemizin ihracatının da ithalata bağımlı bir yönü bulunmaktadır. Bu bağımlılık içinde OECD ülkeleri, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği teşkilatı üyesi ülkeler toplam ihracatın yüzde 94'nün toplam ithalatın ise yüzde 78'inin gerçekleştirildiği ülkelerdir (Grafik 59).

2024 yılında ihracatın %2,4 oranında artması, Türkiye'nin dış pazarlardaki rekabet gücünü koruduğunu ve ihracat çeşitlendirme stratejilerinin etkin olduğunu göstermektedir. Buna ilişkin ihracat fiyatlaması ve kur politikaları ile ilgili tartışmalar da önemini korumaktadır. İthalata bağımlı ihracat sebebi ile kurda yaşanan sıçramalar maliyet enflasyonu üzerinden ekonomiyi zorlarken, değer kaybeden TL'nin ise dış ticaret açığını kapatma noktasında faydalı olacağı düşünülmektedir. Çin'in oldukça etkileyici olan ihracat performansının arkasında rekabetçi kur yer alırken, aynı politika daha önce Japonya, Çin ve diğer gelişmiş ülkeler arasında da bir sanayi politikası bileşeni olarak yer almıştır. Ülkemizde değer kaybeden TL sistematik ve bütüncül bir perspektifle uygulanan bir sanayi stratejisi değil, daha çok konjonktürel ve diğer değişkenler sebebi ile oluşan, dalgalı ve plansız bir özellik arz etmektedir. Kısacası, rekabetçi kur politikalarının daha öngörülebilir ve yön gösterici olması gerekirken, düşük kurun her zaman rekabetçi anlamına gelmeyebileceği; makro düzeyde büyüme ve ihracatı desteklese de firma ölçeği, üretkenlik ve istihdam üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği dikkatle analiz edilmelidir.

Tablo 16. 2024 Yılı İhracat ve İthalat Fasılları (Bin ABD Doları)

2024 Yılı İhracat Fasılları (Büyükten Küçüğe İlk 10 Fasıll)	İhracat Tutarlar	2024 Yılı İthalat Fasılları (Büyükten Küçüğe İlk 10 Fasıll)	İthalat Tutarları
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	32.442.605	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	65.589.764
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	25.556.088	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	39.564.149
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	16.536.420	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	31.670.365
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	16.448.982	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	27.222.058
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	13.033.604	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	24.872.883
Plastikler ve mamulleri	10.922.169	Demir ve çelik	23.659.330
Demir ve çelik	10 190 617	Plastikler ve mamulleri	15.626.327
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	10 109 110	Organik kimyasal ürünler	9.453.415
Demir veya çelikten eşya	9.822.250	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	6.788.850
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	7.385.592	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	6.112.506

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

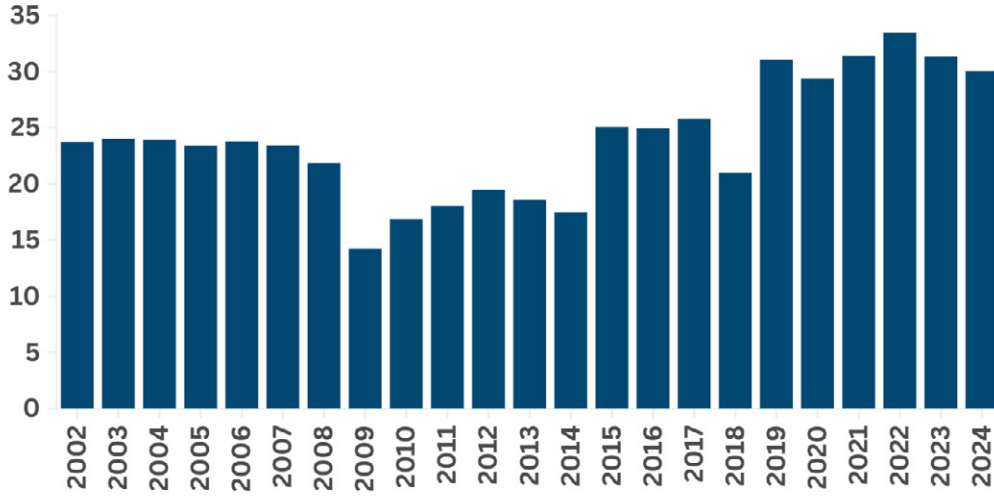
Sonuç ve Değerlendirme

2024 yılında Türkiye'nin dış ticaret performansı genel olarak olumlu bir seyir izlemiştir. İhracattaki artış ve ithalattaki azalma, cari açığın azaltılması ve ekonomik istikrarın korunmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu gelişmeler, ihracat tarafında büyüyen, ithalat tarafında ise dengelenen bir ekonomik yapının oluştuğunu göstermektedir. Ancak dış ticaret hacmindeki hafif daralma ve küresel ekonomideki belirsizlikler, Türkiye'nin ihracat performansını sürdürülebilir kılmak adına çeşitlendirme ve inovasyon temelli stratejilerin devreye alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya, yapısal ve konjonktürel olarak maruz kaldığı iktisadi ve finansal sorunları daha da karmaşık hale getirmektedir. Devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı, çeşitli ambargo uygulamaları ve 6 Şubat depreminin bölge ihracat ve ithalatına olan etkileri halen kısmen de olsa devam etmektedir. Ayrıca, 7 Ekim 2023 itibarıyla başlayan ve tüm rapor dönemini etkileyen İsrail'in Filistin'e yönelik saldırıları da dış ticaret üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu bölgesel gelişmeler, ithalat ve ihracat üzerine yoğunlaşan firmaların ödemeler ve tedarik zinciri gibi risk unsurlarına karşı daha

dikkatli bir yönetim anlayışı benimsemelerini gerekli kılmaktadır.

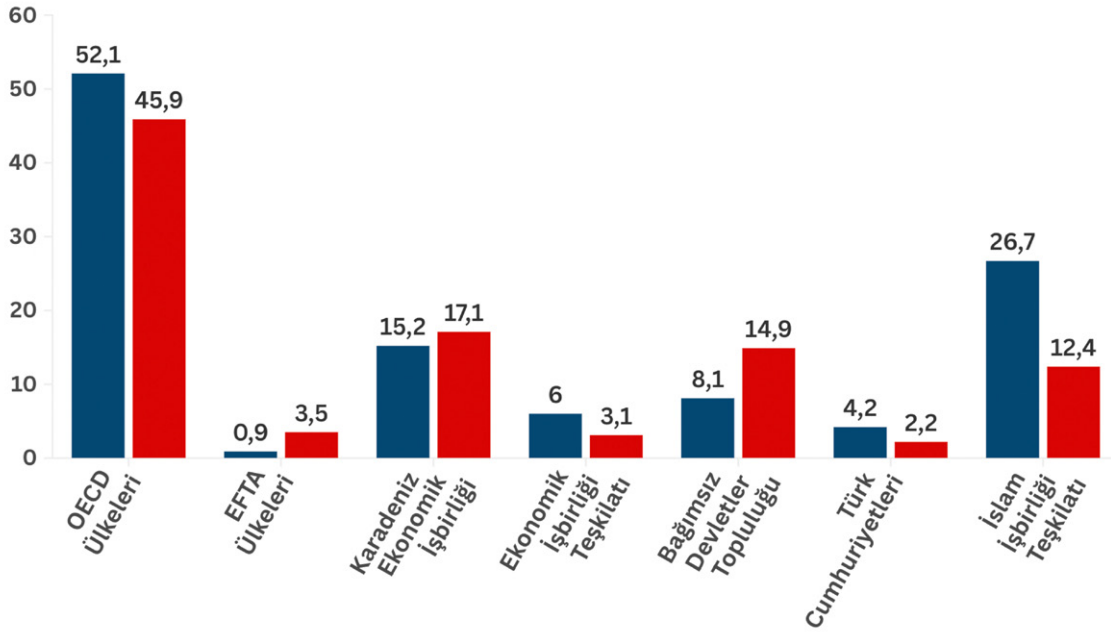
- Türkiye, otomotiv, makine ve tekstil sektörlerinde güçlü bir ihracat kapasitesine sahip olmakla birlikte, enerji ve yüksek teknoloji alanlarında ithalata bağımlı bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle, ihracatı destekleyici ve ithalat bağımlılığını azaltıcı politikaların sürekliliği kritik öneme sahiptir. Uzun vadede; yerli üretimin teşvik edilmesi, Ar-Ge yatırımlarının artırılması ve sürdürülebilir enerji politikalarının hayata geçirilmesi, dış ticaret dengesinin daha sağlıklı ve dirençli bir yapıya kavuşturulmasını sağlayacaktır.
- Kur politikalarında ihracatı destek edici seviyelere ilişkin daha detaylı ekonometrik çalışmalar yapılmalıdır.
- Dış ticaret dengesini güçlendirmek için ihracatı destekleyici, ithalat bağımlılığını azaltıcı ve yerli üretim ile Ar-Ge'yi teşvik eden sürdürülebilir politika setlerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- Temiz enerji kaynakları kapasitemizi artırmamız orta ve uzun vadede ithal enerji talebini de azaltacak ve dış dengeye olumlu katkı sağlayacaktır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 58. Ham Petrol İthalatı (Milyon Ton, 2002-2024)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Grafik 59. Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat ve İthalat Oranları (%)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

TARIM SEKTÖRÜ

Memduh Ünal

Dr., Uzman, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

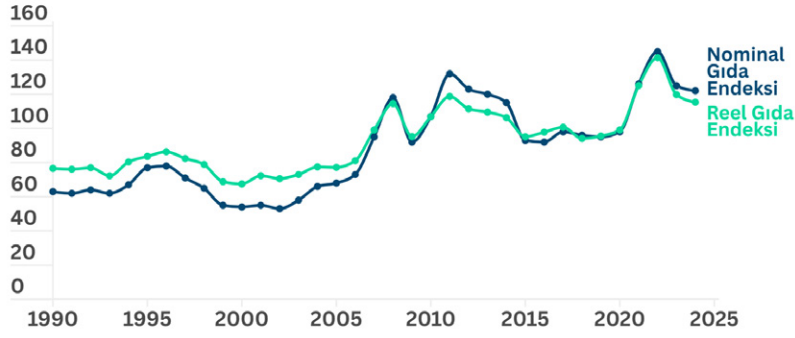
Dünya genelinde; tarım üretimi, 1960'lerden bu yana teknolojik yenilikler, demografik değişimler ve politik müdahalelerin de etkisiyle önemli oranda değişmiştir. Yeşil devrimin tetiklediği bu süreçte, yüksek verimli tohum çeşitleri ve kimyevi girdilerin kullanımı üretim kapasitesini artırmış; 1980'li ve 1990'lı yıllar ise verimlilik temelli büyüme ve küresel ticaret ağlarının genişlemesiyle şekillenmiştir (FAO, 2021). 2000'lerden itibaren üretim hacmi büyümeye devam etmiş ancak sürdürülebilirlik sorunları ve verim artışındaki yavaşlama dikkat çekmiştir. Bu dönemde Güneyin dünya üretimindeki payı belirgin şekilde yükselmiştir. 2020'li yıllarda, COVID-19 salgını ve jeopolitik çatışmalar gibi arz şoklarıyla şekillenen tarım üretimi genel olarak dayanıklılık gösterse de gıda güvenliğindeki yapısal sorunlar derinleşmiştir (FAO, 2024). İklim değişikliği ve arazi kullanım sınırları, gelecekteki tarım büyümesini tehdit eden temel unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Üretim artışı sürmekle birlikte, sağlıklı beslenme erişimini ve ekolojik sürdürülebilirliği sağlamak için daha kapsamlı politikalar ve yatırımlar gereklidir.

Türkiye'nin son yarım yüzyıldaki tarım üretimi ve gıda güvenliği; ekonomik politikalar, demografik değişimler, çevre baskıları, AB etkisi ve küreselleşme dinamikleriyle büyük oranda dönüşmüştür. 1970'lerde kendine yeten bir tarım ekonomisi olan Türkiye, 1980'lerden itibaren serbest piyasa politikaları ve küreselleşmenin etkisiyle ithalata yönelmiş; küçük ölçekli çiftçilik zayıflarken, endüstriyel tarım ve uluslararası piyasa entegrasyonu öne çıkmıştır (Aydın, 2010). 1990'lar ve 2000'ler,

mekanizasyon çabalarına rağmen arazi parçalanması, sulama yetersizliği ve kırsal göç gibi yapısal sorunlarla geçmiştir; AB ve küreselleşme, gıda tedarik zincirlerini uzatarak ithalat bağımlılığını artırmıştır (Keyder & Yenil, 2011). AB etkisi, 1995 Gümrük Birliği anlaşması ve 2000'lerden itibaren uyum süreciyle belirginleşirken, tarım politikaları ve gıda güvenliği standartları AB normlarına yaklaştırılmıştır. 2010'daki gıda denetim yasası bu çabanın bir ürünüdür (Resmî Gazete, 2010). Ancak AB'nin rekabetçi tarım pazarı ve sübvansiyonlu ürünleri, Türk çiftçisini zorlamış; yerel üretimde gerileme ve ithalat artışı kaçınılmaz olmuştur. Küreselleşme ve büyük oyuncular ise gıda güvenliğini karmaşıklştırmıştır. Uluslararası ticaret serbestliği gıda erişimini kolaylaştırırken yerli üretimin ve küçük aktörlerin erozyonu ve dış şoklara duyarlılık artmıştır (FAO, 2020).

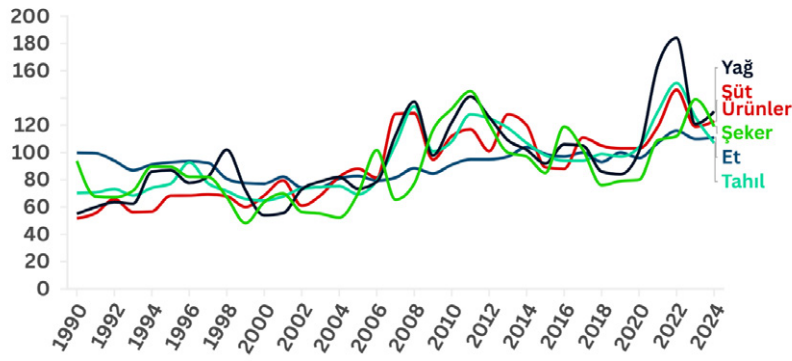
1990'dan günümüze küresel olarak hissedilen üç gıda fiyat krizi vardır. COVID-19 salgınından sonra yaşanan krizle Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından hazırlanan ve beş alt kalemden oluşan reel gıda fiyat endeksi 2022 yılında zirveye ulaştıktan sonra 2023 yılında %15,3, 2024 yılında ise %3,7 oranında azalmıştır. Ancak 2024 yılında küresel reel gıda fiyatları, 2011 yılı krizi seviyesinin altına inmiş olsa da hala 2007-2008 krizi seviyesinin üstündedir. Et, süt ürünleri, tahıl, yağlar ve şeker fiyat endeksleri de benzer bir artış eğilimi göstermiştir. Tahıl ve yağ fiyatlarındaki yükselişin Ukrayna-Rusya savaşıyla, şeker fiyatlarındaki artış ise üretim dalgalanmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

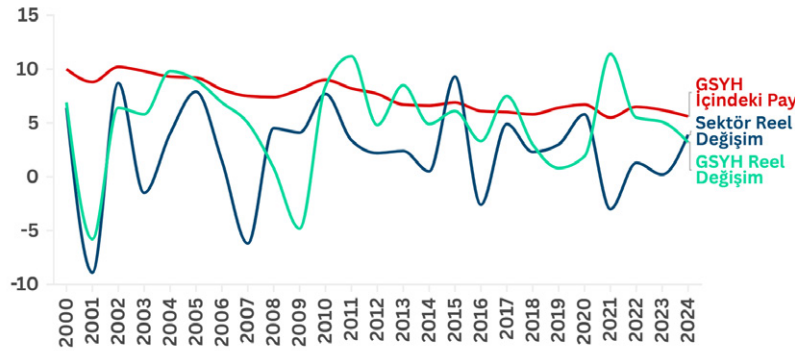
Grafik 60. FAO Gıda Fiyat Endeksi (1990-2024)

Kaynak: FAO Gıda Fiyat Endeksi

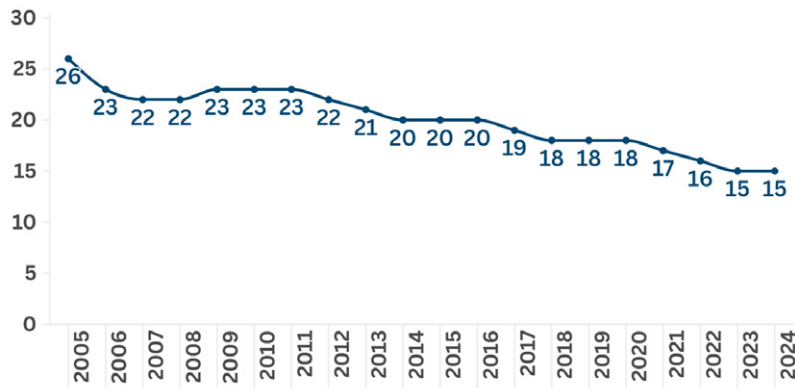
Grafik 61. FAO Reel Gıda Fiyat Endeksi (1990-2024)

Kaynak: FAO Gıda Fiyat Endeksi

Grafik 62. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü Reel Değişimleri ve GSYH Payı (%), 2000-2024)

Kaynak: TÜİK

Grafik 63. Tarım Sektörünün Toplam İstihdamdaki Payı (%), 2005-2024)

Kaynak: TÜİK

2021 yılında daralan, 2022 ve 2023 yıllarında ise reel milli gelir artışının altında kalan tarım, ormancılık ve balıkçılık üretimi 2024 yılında milli gelirden üzerinde olarak %3,9 oranında artmasına rağmen, tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değerinin GSYH içindeki payı 2024 yılında 2021 yılı sayılmazsa %5,6 ile tarihi en düşük seviyesindedir. COVID-19 salgını sonrası dönemin aksine yaşanan bollukla sektörün fiyat artışını gösteren deflatörü (%43), GSYH deflatörünün (%58,5) altında kalması sektörün payını azaltmasına sebep olmuştur.

2023 yılında %14,8 olan tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı, 2024 yılı son çeyreği itibarıyla %14,3'e gerilemiş olup, yıl genelinde bu oranın 2023 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2000'li yılların başında toplam istihdamın yaklaşık üçte birini teşkil eden tarım istihdamı kırsal kesimdeki çözülmeyle birlikte %15'in altına düşmüştür.

2023 yılında olan 9,6 milyar dolar olan tarım, ormancılık ve balıkçılık ihracatı 2024 yılında kısmen azalarak 9,5 milyar dolar olurken, 2022 yılında 14,8 milyar ABD doları olan aynı sektöre ait ithalat 2023 yılında yüzde 6,6, 2024 yılında ise %20,2 oranında azalarak 11,8 milyar dolar olarak kayda gerçekleşmiştir. 2024 yılına ait gıda ürünlerinin ihracat ve ithalatı sırasıyla 22,9 ve 11,8 milyar dolardır. Tarım ve gıda ürünleri beraber hesaplandığında, 2024 yılında sektör 9,6 milyar dolar dış ticaret fazlası vermiştir. Tarım ve gıda ihracatının toplam ihracat içindeki payı 2024 yılında ondan önceki on yıl ortalamasına göre artarak %12,4, ithalat içindeki toplam payı ise %6,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Sektörün ihracatının ithalatı karşılama oranı %141,8 seviyesindedir.

2000'li yılların ilk yarısında 41 milyon hektar olan tarım alanları, 2006 yılından itibaren kademeli olarak azalarak, 2019 yılında 37,7 milyon hektara kadar düşmüş olup, 2020 yılında yaşanan küresel kuraklık ve tedarik zincirlerindeki bozulmalara önlem olarak hazine arazilerinin tarıma açılmasıyla, 2024 yılında 38,6 milyon hektara yükselmiştir. 2023 yılında tarım alanlarının %43,5'i tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin ekim alanına, %6,9'ı bu ürünler için nadasa bırakılan alanlara, %37,8'i çayır ve mera arazisine, %9,8'i meyveler, içecek ve baharat alanına, %2'den az olan kısmı da sebzeler ve süs bitkilerine ayrılmıştır.

2023 ve 2024 yıllarında tarımsal girdi fiyat endeksi (Tarım-GFE) sırasıyla %38,1 ve %40,9 artarken, veteriner harcamaları (%112,2 ve %93,7) ve diğer mal ve hizmetler (%80,1 ve %75,2) en yüksek artışları göstermiştir. Gübre fiyatlarındaki artış 2023'te (%11,8) yavaşlayıp 2024'te (%19,9) hafif yükselirken, enerji ve hayvan yemi maliyetleri her iki yılda da yüksek seyretmiştir.

Bitkisel Üretim

TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim tahminlerine göre 2024 yılında üretim miktarları, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde (yem bitkileri hariç) %5 oranında azalırken; sebzelerde %5,6; meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde %3,5 oranında artmıştır. Buna göre 2024 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde 75,4 milyon ton; sebzelerde 33,6 milyon ton; meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde 28,4 milyon ton üretim gerçekleşmiştir.

Tahıl ürünleri üretim miktarları 2024 yılında bir önceki yıla göre %7,5 oranında azalarak 39 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2005-2014 yılları arası ortalama tahıl üretimi 33,5 milyon

Tablo 17. Yıllar İtibarıyla Tarım ve Gıda Dış Ticareti ve Payı (Milyar Dolar, 2014-2024)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
İhracat	166,5	151,0	149,2	164,5	177,2	180,8	169,6	225,2	254,2	255,6	261,8
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	5,7	5,3	5,7	5,6	5,8	5,6	6,0	7,2	7,8	9,6	9,5
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	13,5	12,7	11,9	12,6	13,1	13,7	14,3	17,7	21,9	21,3	22,9
Toplam tarım ve gıda ihracatı	19,2	18,0	17,6	18,2	18,9	19,3	20,2	24,9	29,7	30,9	32,4
İthalat	251,1	213,6	202,2	238,7	231,2	210,3	219,5	271,4	363,7	362,0	344,0
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	8,9	7,5	7,3	9,4	9,5	9,8	9,8	12,1	14,8	13,8	11,0
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	7,2	6,3	6,1	6,6	6,2	6,2	6,7	8,1	11,7	11,6	11,8
Toplam tarım ve gıda ihracatı	16,2	13,8	13,5	16,0	15,7	16,0	16,5	20,2	26,5	25,4	22,9
Yüzde oranlar											
Tarım gıdanın ihra- catta payı	11,5	11,9	11,8	11,1	10,7	10,7	11,9	11,0	11,7	12,1	12,4
Tarım gıdanın itha- latta payı	6,4	6,4	6,7	6,7	6,8	7,6	7,5	7,4	7,3	7,0	6,6
İhracatın ithalatı karşılama oranı (Toplam)	66,3	70,7	73,8	68,9	76,6	86,0	77,3	83,0	69,9	70,6	76,1
İhracatın ithalatı karşılama oranı (Tarım Gıda)	118,7	130,7	130,3	113,8	120,3	120,9	122,8	123,1	112,1	121,5	141,8

Kaynak: TÜİK

ton iken, geçtiğimiz on yılda %10 oranında artarak 36,8 milyon seviyesine yükselmiştir.

Kuru baklagiller üretiminde 2024 yılında bir önceki yıla yakın seviyede 1,3 milyon ton üretim yapılmıştır. Yumru bitkilerden patates ise bir önceki yıla göre %21,1 oranında artarak 6,9 milyon ton üretilmiştir. 2024 yılında yağlı tohumlar üretimi 2023 yılına göre %4 oranında geçtiğimiz on yılda üretim önceki on yıla göre %40 oranında artmıştır.

Sebze ürünleri üretim miktarı, 2024 yılında bir önceki yıla göre %5,6 artarak 33,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2015-2024 arası on yıllık dönemdeki toplam sebze üretimi 2005-2014 yılları arası döneme göre %15,3 oranında artmıştır.

Meyveler, içecek ve baharat bitkileri üretim miktarı 2024 yılında, bir önceki yıla göre %3,5 oranında artarak yaklaşık 28,4 milyon ton olarak gerçekleşti. Bu seviye istatistiklerin tutulmaya başlandığı 2004 yılından beri en yüksek seviyedir. 2004 yılında 14,1 milyon ton olan meyve üretimi 2014 yılına kadar inişli çıkışlı artışlar göstererek 18,4 milyon tona ulaşmış, 2014'ten 2024 yılına kadar sürekli olarak artarak 28,4 milyon ton seviyesine ulaşmıştır. Meyve üretimi geçtiğimiz on yılda önceki on yıla göre yaklaşık üçte bir oranında artmıştır.

Süs bitkileri üretim miktarı 2024 yılında bir önceki yıla göre %6,1 oranında azalmıştır. Süs bitkileri üretimi içinde kesme çiçeklerin %69,5, diğer süs bitkilerinin ise %30,5'lik bir paya sahip olduğu görülmüştür. Bir önceki yıla göre kesme çiçek üretiminde %0,1, diğer süs bitkileri üretiminde ise %17,4 oranında azalma gerçekleşmiştir.

29 Ağustos 2024 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanı Kararı ile duyurulan Tarım ve Orman Bakanlığının 2025-2027

bitkisel üretim destek modeli, tarımsal üretimin planlı, verimli ve sürdürülebilir şekilde geliştirilmesini hedeflemektedir. Model; mazot ve gübreyi kapsayan temel destek, 13 stratejik ürün ve yem bitkilerine yönelik planlı üretim desteği ile sertifikalı tohum ve organik tarımı teşvik eden üretimi geliştirme desteklerinden oluşmakta olup, su kısıtı olan havzalarda %50 ek destek ve üç yıllık planlama ile çiftçilere ön-görülebilirlik sağlamaktadır.

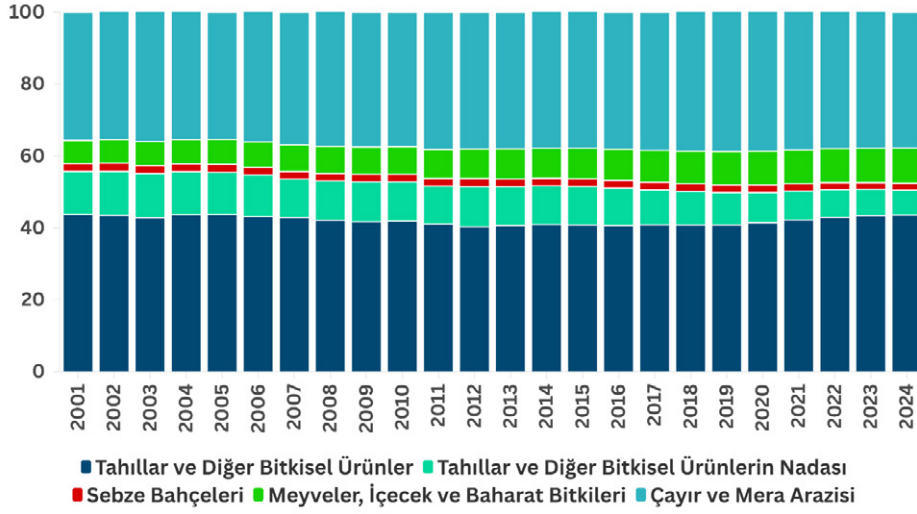
Hayvancılık

Türkiye'deki hayvancılık işletmeleri genellikle küçük aile işletmeleridir. Ancak son yıllarda hayata geçirilen projelerle orta ve orta-büyük ölçekli hayvancılık işletmeleri sayısında da önemli artışlar yaşanmıştır. 2022 ve 2023 yıllarında büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısındaki azalmadan sonra 2024 yılında toplam hayvan sayısında %4,3 oranında artış gerçekleşmiştir. En yüksek hayvan sayısına büyükbaşlarda 2020 yılında, küçükbaşlarda ise 2021 yılında ulaşılmıştır.

2017 yılında 20,7 milyon ton olan süt üretimi %4,2 artarak 2023 yılında yaklaşık 21,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Süt üretiminin teşviki amacıyla tarımsal destekleme bütçesi kapsamında sağlanan desteklerin artırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır (SBB, 2024).

2023 yılında 2,3 milyon ton olan tavuk eti üretimi 2024 yılında %7,9 artarak 2,5 milyon tona ulaşmıştır. Hayvancılık sektöründe, et ve süt ihtiyacının yerel olarak karşılanması için hayvan varlığının artırılması ve nitelikli üretim için suni tohumlama çalışmalarının yaygınlaştırılması gibi destek programları devam etmektedir. Ayrıca, meraların kalitesinin artırılması ve hayvan hastalıklarıyla mücadele için aşı üretiminde miktar ve kalitenin artırılması gibi önlemler de uygulanmaktadır (SBB 2024).

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Tablo 18. Bitkisel Üretim İstatistikleri (Milyon Ton, 2014-2024)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Toplam bitkisel üretim	106,1	113,5	115,7	121,2	115,1	117,0	126,0	117,8	128,8	138,6	137,3
Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler	59,2	64,9	65,1	68,2	62,8	63,6	71,2	61,2	70,4	79,4	75,4
Tahıllar	32,7	38,6	35,3	36,1	34,4	34,4	37,2	31,9	38,7	42,2	39,0
Yağlı tohumlar	3,5	3,4	3,5	3,9	4,0	4,0	3,7	4,4	4,8	4,0	4,1
Kuru baklagiller	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,3	1,1	1,3	1,3	1,3
Tekstilde kullanılan ham bitkiler	0,8	0,7	0,8	0,9	1,0	0,8	0,7	0,8	1,0	0,8	0,8
Parfümeri, eczacılık vb. alanlarda kullanılan bitkiler ve yem bitkileri tohumu	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Diğer bitkisel ürünler; yenilebilir kök ve yumrular	21,0	20,9	24,4	26,0	22,1	23,1	28,3	22,9	24,5	31,1	30,0
Sebzeler	28,5	29,6	30,3	30,9	30,0	31,1	31,2	31,8	31,6	31,8	33,6
Meyvesi için yetiştirilen sebzeler	23,7	24,6	25,0	25,4	24,7	25,4	25,4	25,6	25,3	25,2	26,9
Yumur ve kök sebzeler	3,1	3,1	3,4	3,5	3,3	3,6	3,6	3,9	3,9	4,1	4,2
Başka yerde sınıflandırılmamış diğer sebzeler	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,1	2,2	2,3	2,4	2,5	2,5
Meyveler İçecek ve baharat bitkileri	18,4	19,1	20,3	22,1	22,3	22,3	23,6	24,9	26,8	27,4	28,4

Kaynak: TÜİK

Sonuç ve Değerlendirme

Küresel tarım üretimi, 1960'lardan bu yana teknolojik yenilikler ve politik müdahalelerle büyümüş; ancak COVID-19 salgını ve jeopolitik krizler gibi arz şokları, gıda güvenliğine yönelik yapısal sorunları derinleştirmiştir. Türkiye'de COVID-19 salgını sonrası tarım sektörü, üretim planlaması, hibe destekleri ve çevreci politikalarla güçlendirilmeye çalışılmış; 2022'de atıl arazilerin üretime kazandırılması, 2025-2027 üretim planlaması ve 2024'teki yeni destekleme modeli, çiftçi refahını, verimliliği ve gıda güvencesini artırmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte, tarımın GSYH içindeki payının 2024'te %5,6 ile tarihsel en düşük seviyeye gerilemesi, sektörün ekonomik ağırlığındaki azalmayı ortaya koymuş; iklim değişikliği, arazi kullanımındaki kısıtlar ve ithalat bağımlılığı gibi yapısal zorluklar, uzun vadeli büyümeyi tehdit etmeyi sürdürmüştür. Türkiye'nin tarım politikaları, AB normlarına uyum ve küreselleşme dinamikleriyle şekillenmiş; bu süreçte gıda güvenliği standartları yükseltilirken yerel üretim üzerindeki baskılar artmıştır. 2024'te tarım ihracatı 9,5 milyar ABD doları, ithalatı 11 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiş; sektör, 9,6 milyar ABD doları dış ticaret fazlası vermesine rağmen, tahıl yeterlilik oranının %92'ye ulaşması ithalat bağımlılığının devam ettiğini göstermiştir. Hayvancılıkta hayvan varlığındaki artış ve bitkisel üretimde çeşitlilik olumlu gelişmeler sunmuş; ancak sürdürülebilirlik ve sağlıklı beslenme erişimi için daha kapsamlı yatırımlar gerekliliği belirginleşmiş, üretim planlaması ve kırsal kalkınma destekleri umut vadetse de yapısal reformların derinleştirilmesi ihtiyacı kritikliğini korumuştur.

Bu bağlamda, Türkiye tarım sektörünün uzun vadeli sürdürülebilirliğini ve ekonomik katkısını artırmak amacıyla, *On İkinci Kalkınma Planı*'ndan faydalanılarak aşağıdaki politika önerileri geliştirilmiştir:

- Tarım sektörü, gıda arz güvenliğini sağlayacak şekilde sanayi ile entegre bir üretim yapısına kavuşmalı ve verimlilik odaklı planlama yaygınlaştırılmalıdır.
- Doğal kaynakların bilinçli ve sürdürülebilir yönetimi için akıllı tarım uygulamaları teşvik edilmeli, böylece iklim değişikliğine karşı dayanıklılık artırılmalıdır.
- İthalata bağımlılık, stratejik ürünlerde kendine yeterliliği hedefleyen üretim planlarıyla azaltılmalı ve tahıl yeterlilik oranı yükseltilmelidir.
- Tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanımı için arazi bankacılığı sistemi kurulmalı, atıl araziler üretime kazandırılmalıdır.
- Atıl tarım arazilerinin ekonomiye kazandırılması, tarım hasılasının artırılması yoluyla kamuya gelir sağlanması ve yargıdaki dava yükünün azaltılması amacıyla, mirasçı sayısı 20'yi aşan arazilerin paylaşılmaması halinde re'sen açık artırma ya çıkarılmasını öngören bir düzenleme yapılmalıdır.
- Hayvansal üretimde verim ve kalite artışı desteklenmeli, yem maliyetlerini düşürmek amacıyla mera ıslah çalışmaları hızlandırılmalıdır.
- Gıda güvenilirliği ve israfın önlenmesi için soğuk zincir lojistik altyapısı geliştirilmeli, üretici örgütlerinin kapasitesi güçlendirilerek pazarlama süreçleri iyileştirilmelidir.

Tablo 19. Türkiye’de Yıllar İtibarıyla Canlı Hayvan Sayısı ve Kırmızı Et, Beyaz Et ve Çiğ Süt Üretim Miktarı (2001-2024)

Yıl	Canlı Hayvan Sayısı, Bin Baş					Kırmızı Et	Çiğ Süt	Tavuk Eti
	Toplam	Siğır	Manda	Koyun	Keçi	Bin Ton	Bin Ton	Bin Ton
2001	44.680	10.548	138	26.972	7.022	783	9.496	615
2002	41.878	9.803	121	25.174	6.780	779	8.409	696
2003	42.105	9.788	113	25.432	6.772	756	10.611	872
2004	41.984	10.069	104	25.201	6.610	736	10.679	877
2005	42.453	10.526	105	25.304	6.517	737	11.108	937
2006	43.232	10.871	101	25.617	6.643	755	11.952	918
2007	42.870	11.037	85	25.462	6.286	796	12.330	1.068
2008	40.514	10.860	86	23.975	5.594	829	12.243	1.088
2009	37.689	10.724	87	21.750	5.128	847	12.542	1.293
2010	40.837	11.370	85	23.090	6.293	880	13.544	1.444
2011	44.793	12.386	98	25.032	7.278	969	15.056	1.613
2012	49.805	13.915	107	27.425	8.357	1.068	17.401	1.724
2013	53.043	14.415	118	29.284	9.226	1.099	18.224	1.758
2014	55.830	14.223	122	31.140	10.345	1.123	18.631	1.895
2015	56.052	13.994	134	31.508	10.416	1.187	18.655	1.909
2016	55.551	14.080	142	30.984	10.345	1.304	18.489	1.879
2017	60.417	15.944	161	33.678	10.635	1.440	20.700	2.137
2018	63.338	17.043	178	35.195	10.922	1.662	22.121	2.157
2019	66.354	17.688	184	37.276	11.205	1.741	22.960	2.138
2020	72.271	17.965	192	42.127	11.986	1.786	23.504	2.136
2021	75.555	17.851	186	45.178	12.342	1.952	23.200	2.246
2022	73.290	16.852	172	44.688	11.578	2.192	21.563	2.418
2023	68.946	16.421	162	42.060	10.303	2.384	21.482	2.329
2024	71.889	16.824	162	44.081	10.822			2.512

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı ve TÜİK

SANAYİ SEKTÖRÜ

İsa Yılmaz

Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

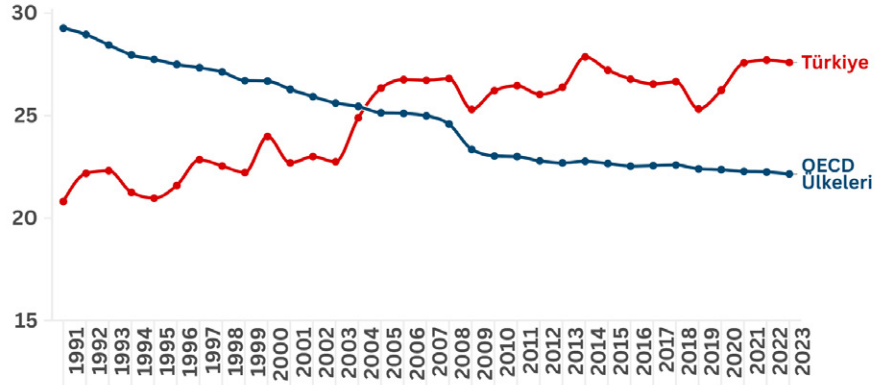
Toplumlarda yüksek refaha erişme ve bu refahı toplumun geneline yayma amacı tarih boyunca var olmuştur. Bu amaca binaen geleneksel toplumlarda görülen tarımsal üretim merkezli büyüme modelleri, çağdaş dönemde yerini aynı girdiyle çok yüksek çıktılar sağlayan sanayi üretimine bırakmıştır. Bu yüzden sanayileşmeye dayalı büyüme performansı sergilemek son yüzyılın temel hedeflerinin başında gelmektedir. Ancak, 1970'lerden sonra yükselen finansal piyasalar, gelişmiş ekonomilerde sanayileşmenin ivmesini azaltmış, buna karşılık milli gelir içerisinde finansal varlıkların payı daha fazla önem kazanmıştır. Zira, finansal varlıkların fiyatlarındaki değişimler ve bu değişimlerden kâr elde etme fırsatı sanayi üretiminin de içinde yer aldığı reel sektörle ölçülemeyecek düzeyde kısa süreli yüksek getirilere imkan sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, sanayi odaklı üretim, yerini finansal piyasalardaki yatırım araçlarına yönelmeye bırakmıştır (Yılmaz, 2022).

Sanayisizleşme olarak bilinen bu yönelimi tespit etmek amacıyla genelde sırasıyla Grafik 65 ve Grafik 66'da verilen sanayi istihdamı verileri ya da imalat sanayi katma değer verilerindeki değişimlere bakılmaktadır. Bu verilere göre, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye'nin hem istihdamda hem de imalat sanayi üretiminde Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyesi ülkelerin ortalama yöneliminin aksine bir gelişim gösterdiği gözlenmektedir. Sanayi istihdamının 30 yıllık zaman dilimi içerisinde %30 seviyelerinden %20 seviyelerine gerilemesi

ve benzer şekilde imalat sanayinin yarattığı katma değer %20'lerden %10 seviyelerine doğru çekilmesi OECD üye ülkeler nezdinde sanayisizleşmeyi işaret ederken, aynı dönemde Türkiye'de sanayi istihdamının toplam istihdam içerisindeki payının %20'lerden %30'lara çıkması ve imalat sanayi performansının önce azalan daha sonra artan bir eğilim göstermesi, Türkiye'de sanayileşme politikalarının ilgili dönemlerde etkin olduğunu ispatlamaktadır. Finansallaşma söz konusu olduğunda, yine benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Finans piyasaları gelişmiş ekonomilerde giderek ekonominin merkezine otururken ve ağırlık kazanırken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler henüz olgunlaşmamış sanayi üretiminin ivmesini yarıda kesip finansal piyasalarda derinleşmeye yönelmiştir. Grafik 67'ye göre, OECD üyesi ülkelerde finansal mevduatların milli gelir içindeki payı 1973 Petrol Krizi sonrası dönemden günümüze kadar %40 seviyelerinden milli gelire eşit büyüklüğe ulaşmıştır. Türkiye'de ise aynı dönemde bu oran %20 seviyelerinden %50 seviyelerine çıkmıştır. COVID-19 salgınından dolayı ortaya çıkan borçluluk artışı sonrası son birkaç yılda bu oran %60'ların üstüne çıkmıştır. Görüleceği üzere, gelişmiş ekonomiler için sanayi odaklı üretimin ağırlığı yerini zamanla finansal piyasalara bırakmıştır.

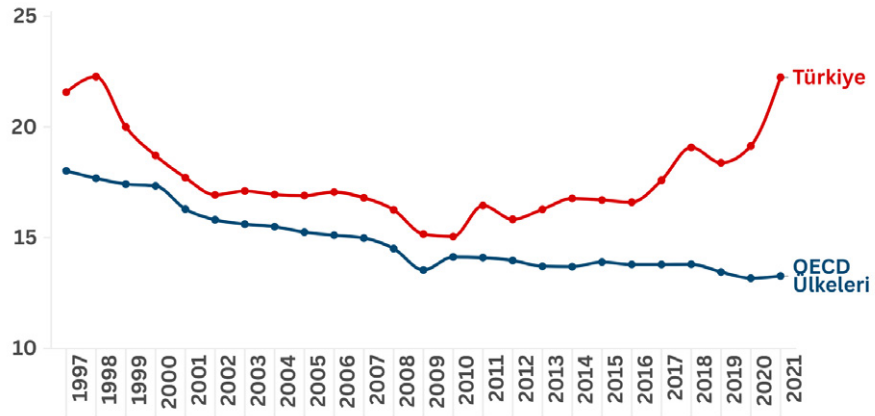
Gelişmekte olan ülkeler bu dönüşüme hazırlıksız yakalanarak, sanayileşme süreçlerini tamamlayamadan finansallaşma eğilimine girmiş ve bu durum, düzensiz ve dengesiz bir büyüme temposuna yol açmıştır (Rodrik, 2016). Günümüzde sanayi politikaları

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

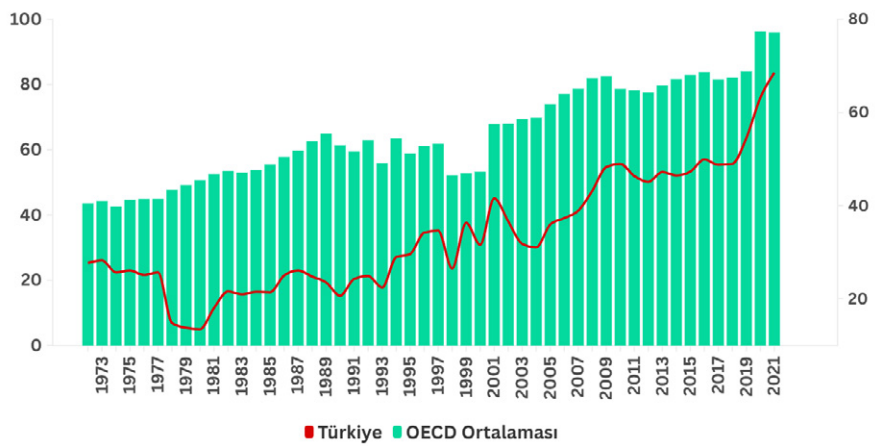
Grafik 65. Sanayi İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı (% 1991-2023)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators

Grafik 66. İmalat Sanayi Katma Değer, Milli Gelir İçindeki Payı (% 1997-2021)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators

Grafik 67. Finansal Sistemdeki Mevduatın Milli Gelir İçindeki Payı (% 1972-2022)

Kaynak: World Bank, World Development Indicators

gelişmekte olan ülkeler için halen önemini korumakla birlikte finansal sektörlerde gözlenen yüksek kârlılık sanayi üretiminde görülmediği için sanayileşme seviyesi sınırlı kalmaktadır. Ancak, bilhassa son yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik belirsizlikler çevresinde süregiden iç savaşlar ve siyasi gerilimler karşısında askeri teçhizat ve donanım olarak güçlü olma düşüncesi Türkiye'nin özellikle savunma sanayi üzerinden sanayileşme trendini devam ettirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de son yıllarda sanayi sektöründe yaşanan gelişmeler ve ortaya konan performans analiz edilmeden önce son elli yıllık küresel iktisadi yönelimler ve bölgesel siyasi gelişmelerin yakın dönem sanayi politikalarını önemli ölçüde etkilediği dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmalıdır.

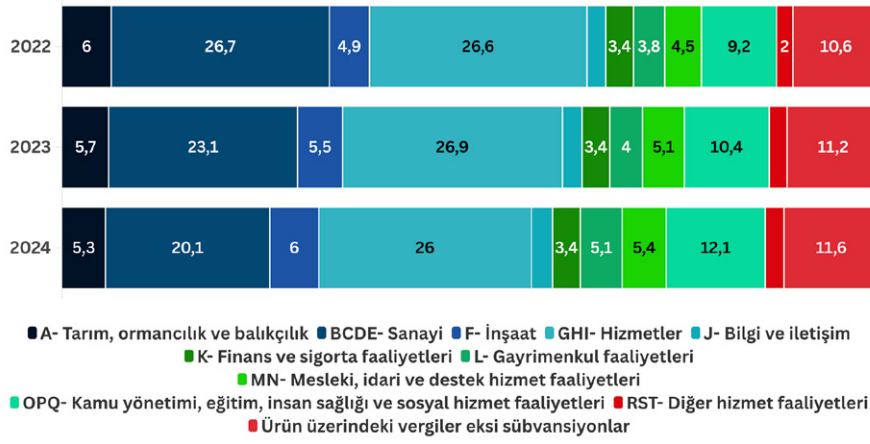
Küresel Gelişmeler Etkisi Altında Sanayi Üretimi

Sanayi üretimini etkileyen başlıca unsurlar arasında küresel, bölgesel ve yerel dinamikler gelmektedir. 2024 yılı içerisinde küresel ekonominin %3'lük bir büyüme performansı sergilemesi, COVID-19 salgını sonrası yavaş da olsa toparlanmayı işaret etmektedir. Yine de enflasyonist etkiler küresel büyümenin bölgesel olarak eşit dağılım sergilememesine neden olmuştur. Zira, Avro bölgesi ve gelişmiş ekonomilerin bu ortalamanın altında kalması, enflasyonun bu ekonomilerde halen büyümeyi yavaşlatıcı bir tehdit oluşturduğunu kanıtlamaktadır. Ancak, her şeye rağmen 2024 yılı içerisinde enflasyonda parasal gevşeme süreci pek çok ülke nezdinde tamamlanmaya yakın olduğu için merkez bankalarının aldığı faiz indirimi kararları sonrası üretim tekrar ivme kazanmaya başlamıştır. Ancak, Ukrayna-Rusya Savaşı, Ortadoğu'da

devam eden İsrail terörü ve Yemen, Sudan ve İran gibi ülkelerin Batılı ülkelerle yaşadığı gerilimli süreçler, ABD-Çin ticaret sorunları ve Avrupa'nın kendine has siyasi istikrarsızlıkları gibi küresel sorunlar, ekonomik açıdan tüm ekonomileri etkilemekte ve sanayi üretimini ve sanayi ürünlerinin küresel pazarda serbestçe dolaşımını sekteye uğratmaktadır.

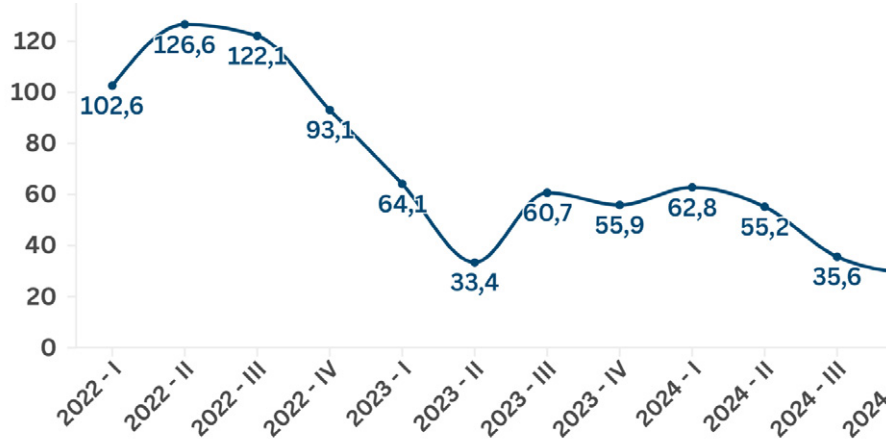
Bu gelişmeler ışığında, Türkiye 2024 yılının son çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %3 büyürken, 2024 yılının tamamında da %3,2 büyümüştür. Üretim yöntemine göre cari fiyatlarla GSYH belirtilen yılda 43 trilyon 410 milyar 514 milyon TL olmuştur. Son üç yılda milli gelirin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı incelendiğinde, sanayi sektörü bir önceki yılda gözlemlenen düşüşü sürdürmüştür ve milli gelir içerisinde sektörün payı %20,1 seviyesine gerilemiştir. Sanayi sektörünün bileşenlerine bakıldığında, ağırlıklı olarak imalat sanayiden oluştuğu dikkate alındığında benzer bir ivme düşüşü imalat sanayide de mevcuttur. Buna göre, imalat sanayi 2024 yılında yaklaşık 2,1 trilyon TL büyüklüğünde bir üretim sergilemiş, sanayi sektörünün milli gelire katkısının %85'lik payına sahip olmuş ve milli gelirin %16,8'ini oluşturmuştur. Bu durum, Grafik 69'da başka bir açıdan kendini göstermektedir; zira sanayi üretiminin bir önceki çeyrek dönemlerle kıyaslanarak büyüme trendleri mukayese edildiğinde giderek azalan bir katkının söz konusu olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumun oluşmasında COVID-19 salgını sonrası ortaya çıkan enflasyon ile mücadele politikalarından ötürü kamu ve özel sektör yatırımlarının sekteye uğraması ve bu yüzden sanayi sektörünü de kapsayacak şekilde üretimin hızına olumsuz etki etmesi düşünülebilir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

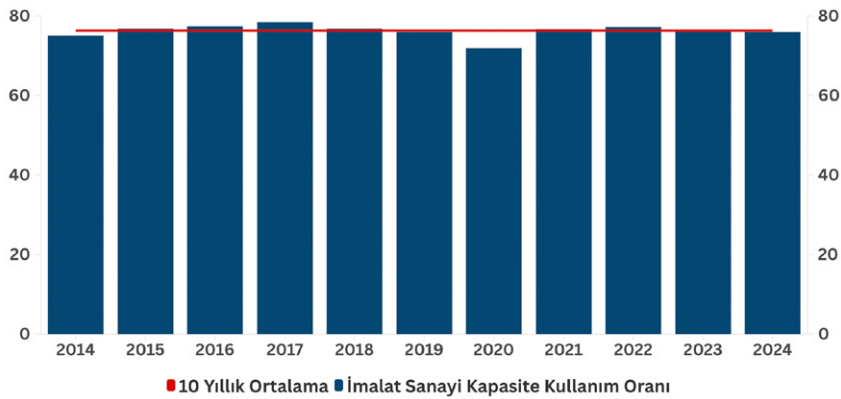
Grafik 68. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYH Büyüme Hızları (% , 2022-2024)

Kaynak: TÜİK

Grafik 69. Bir Önceki Yılın Aynı Çeyreğine Göre Sanayi Sektöründeki Değişim Oranları (% , 2022-2024)

Kaynak: TÜİK

Grafik 70. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (%-Düzey, Sol Eksen) ve 10 Yıllık Ortalama (% , Sağ Eksen, 2014-2024)

Kaynak: TCMB

Kapasite Kullanımı

Kapasite kullanımı, bir ekonomide sahip olunan kaynakların ne ölçüde etkin kullanıldığını göstermektedir. Çeşitli sektörlerde yer alan firmaların mevcut kapasitelerini hangi oranlarda gerçekleştirebildikleri kapasite kullanım verileri sayesinde izlenebilmektedir. Sanayi alanında kapasite kullanımına bakıldığında, Grafik 70'de görüleceği üzere 2024 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranı %75,93 ile kendisinden önceki son on yıllık ortalama olan %76 seviyelerine yakınlaşmıştır. Bu durum, COVID-19 salgını ile başlayan sanayi üretiminin yavaşlaması sonrası toparlanma sürecinin yavaş ancak istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Sanayi Üretim Endeksi

Ekonomide yer alan gelişmelerin, değişimlerin ve politikaların iktisadi verileri ne yönde etkilediğini gözlemlemek amacıyla kullanılan bir başka değişken için sanayi üretim endeksi takip edilmektedir. Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflanmasına (NACE Rev.2) göre farklı sektörlerdeki değişimlerin hesaplanmasıyla ortaya çıkan bu endeks için aşağıdaki gibi farklı gösterimler mevcuttur:

1. Sanayi Üretim Endeksi (2010=100),
2. Takvim etkisinden arındırılmış Sanayi Üretim Endeksi (2010=100),
3. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış Sanayi Üretim Endeksi (2010=100),
4. Sanayi Üretim Endeksi bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde değişimi (%),
5. Sanayi Üretim Endeksi bir önceki aya göre yüzde değişimi (%)

Grafik 71, 2024 yılı içerisinde sanayi üretim endeksinin aylık bazda değişimini

göstermektedir. Buna göre, yıl içerisinde dalgalanmalar gösteren endeks yıl sonuna doğru bir toparlanma yaşamış ve önceki yılların aynı aylarına göre daha yüksek bir endeks skoruna ulaşmıştır.

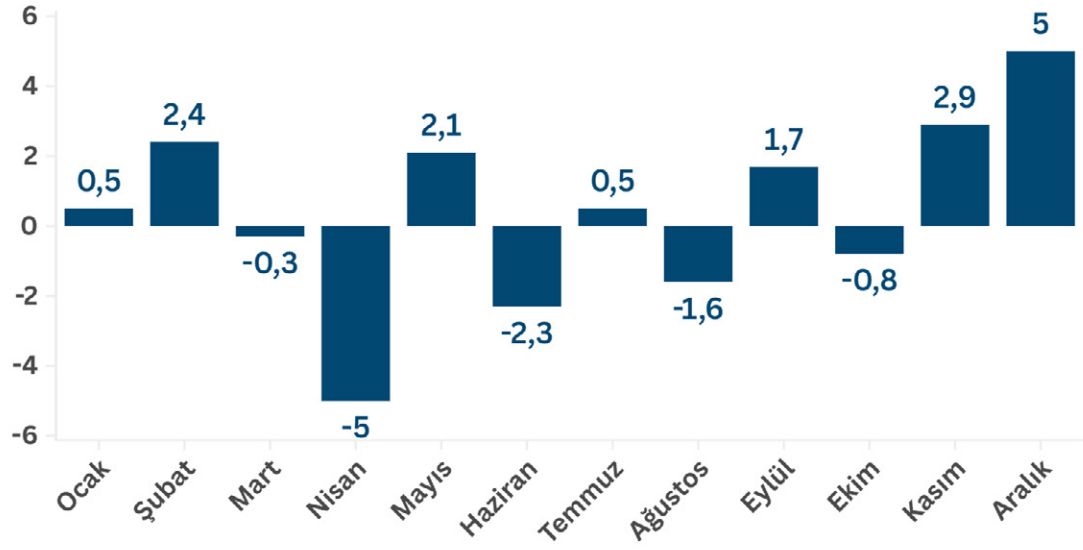
Grafik 72'de görüleceği üzere, bu skora ulaşmasına en çok katkı sağlayan iktisadi faaliyetler incelendiğinde, yüksek teknoloji içeren faaliyetlerin etkisinin %43 ile en yüksek paya sahip olduğu görülür. Yüksek teknolojiyi sırasıyla %20 ile sermaye malları, %11,4 ile elektrik-gaz-buhar ve %11,3 ile enerji faaliyetleri izlemektedir.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Sanayi Sektörü

Türkiye'ye son yıllarda gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlardaki değişimler sanayi sektörü için ayrıca önemlidir. Zira, sanayi sektörünü geçmiş yıllarda bu yatırımlardan aldığı pay ile orantılı olarak üretim endeksinin arttığı bilinmektedir.

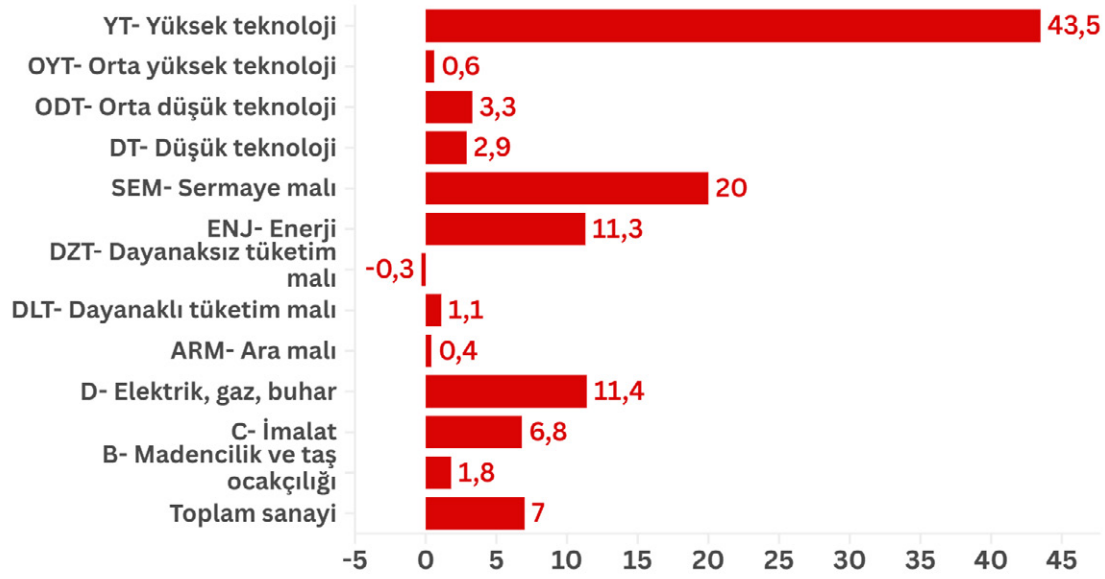
Tablo 20'ye göre, ülkeye gerçekleştirilen uluslararası doğrudan yatırımlar içerisinde hizmet sektörünün payı %62,8 ile gözle görünür biçimde ayrılmaktadır. Zira, gelişmekte olan ülkeler daha çok hizmet sektörü ile büyümeye katkı sağlarken, benzer bir durum Türkiye örneğinde de gözlenmektedir. Hizmet sektörünün alt kırılımlarında finans ve sigorta sektörünün payı %30 ile birinci sırada yer almaktadır. Daha sonra, yabancı yatırımlar içerisinde sanayi sektörünü kapsayan alan %24,4 ile imalat sektörü olmuştur. Yabancı yatırımlar içerisinde finans sektörünün payının imalat sanayiye tek başına aşıyor olması, gelişmekte olan ülkelerin finansallaşma süreçlerini hızlandıran yabancı sermayelerin bu konuda ne kadar iştahlı olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 71. Sanayi Üretim Endeksi Aylık Değişim Oranı (% , 2024)

Kaynak: TÜİK

Grafik 72. Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (% , Aralık 2024)

Kaynak: TÜİK

Satın Alma Yöneticileri Endeksi (Purchasing Manager's Index [PMI]) Verileri

Son olarak, Türkiye’de 2024 yılı içerisinde sanayi sektörünün gelişimini görmek amacıyla, bu sektörde öne çıkan satın alma yöneticileri ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerin oluşturduğu endeksi dikkate almak uygun olacaktır. Bu endeks hem küresel hem de yerel ekonomi çevreleri tarafından yakından takip edilen bir veri olması ve yaklaşık 40 civarı ülkenin aylık olarak; imalat, hizmet, inşaat gibi sektörlerdeki değişimleri raporladığı bir veri özelliği taşıması sebebiyle önemlidir. Ekonomik faaliyet koşullarına ilişkin olarak ilgili ay içerisinde açıklanan ilk verilerden biri olması, resmi verilerden önce yayınlanması ve gerçekleşen verilerle gösterdiği korelasyon, PMI'lara önemli bir öncü gösterge niteliği kazandırmaktadır (İstanbul Sanayi Odası, t.y.). Endeks değerleri, sadece o ülkeye ait imalat sektörünün büyüklüğüne dair bir veri sunmaz, aynı zamanda, örneğin, değerin 50 üzerinde seyrediyor olması sektörde iyiye doğru bir gidişatın beklendiğini gösterir. Benzer şekilde, 50 altında gözlenen bir değer de bir önceki aya göre bir düşüş ya da sektörde bir kötüleşmenin işaretçisi olarak kabul edilir.

Grafik 73'te gösterilen PMI verilerine göre, 2024 yılının ilk dört ayında 50 rakamına doğru yakınsayan ve bu yönüyle sektörde olumlu bir gelişme beklentisini yansıtan bir gelişme varken, mayıs ayından ekim ayına kadar geçen sürede imalat sektöründeki beklentiler olumsuzla dönmüştür. Yılın son çeyreği ise tekrar iyimser bir tablo beklentisini göstermektedir. Yıl genelinde PMI verilerinin 50'nin altında kalması, 2024 yılında sanayi yöneticilerinin sektöre dair öngörülerinin stabil olmadığını sergilemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda küresel ekonomide yaşanan dalgalı görünüm, tüm ülkeleri olduğu gibi Türkiye’yi de olumsuz etkilemektedir. Sanayi sektörü, bu olumsuz etkilerden en çok payını alan sektörlerin başında gelmektedir. Rapor-da yer alan grafiklerin neredeyse tamamında bu durum açıkça gözlemlenmektedir. Önümüzdeki yıllarda sektörünün daha iyi bir performans sergilemesi yalnızca iç siyasi ve ekonomik gelişmelerin düzelmesine değil, aynı zamanda en yakın sürede uluslararası siyasi ve iktisadi istikrara ulaşılmasına bağlıdır. 2024 yılı içerisinde küresel enflasyonun seyri, ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde resesyon riski ve iktisadi durgunluğun artması, ABD başkanlık seçimi sonrası gide-rek artan bölgesel ve uluslararası siyasi gerilimler, gümrük vergilerinin karşılıklı olarak artırılması ve küresel ticaretin bundan alacağı pay ve daha birçok belirsizlik 2025 yılının geçmiş yıldan çok daha çetin ve karmaşık olacağını şimdiden karşımıza çıkarmaktadır. Aşağıdaki başlıklar, önümüzdeki yıllarda Türkiye’de sanayi sektörünün gelişimi için önerilen bazı politikaları içermektedir.

- Sanayi sektörünün küresel belirsizliklerden daha az etkilenmesi için iç siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmalıdır. Küresel çapta yaşanan siyasi krizler, finansal belirsizlikler ve ekonomik dalgalanmalar, özellikle Türkiye’nin sanayi sektörü üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu etkinin azaltılması, öncelikle ülke içinde istikrarlı bir ekonomik yapı ve öngörülebilir siyasi ortam oluşturulmasına bağlıdır. Yatırım ortamının güçlendirilmesi ve uzun vadeli sanayi politikalarının sürdürülebilir hale getirilmesi bu bağlamda kritik öneme sahiptir.

Tablo 20. Sektörlere göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları, 2024)

Sektör	2023 (Milyon \$)	2023 (% Pay)	2024/Ekim (Milyon \$)	2024/Ekim (% Pay)	2002-2024/ Ekim Dönemi UDY- (Milyon \$)	2002-2024/ Ekim Döne- mi UDY- (% Pay)
Tarım	28	0,5	172	3,6	968	0,5
Madencilik	173	3,0	180	3,8	4.079	2,1
İmalat	1.743	29,7	1.634	34,4	46.739	24,4
Gıda-içecek-tütün	145	2,5	201	4,2	10.373	5,4
Kimya	299	5,1	410	8,6	7.659	4,0
Rafine edilmiş petrol ürünleri	2	0,0	0	0,0	5.341	2,8
Ana metal sanayi	96	1,6	116	2,4	5.039	2,6
Bilgisayar-elektronik ve optik ürünler	436	7,4	478	10,1	5.411	2,8
Metalik olmayan ürünler	38	0,6	5	0,1	2.230	1,2
Tekstil-giyim-deri	47	0,8	51	1,1	2.363	1,2
Kauçuk-plastik	192	3,3	37	0,8	2.145	1,1
Ulaşım araçları	182	3,1	157	3,3	2.592	1,4
Kağıt	22	0,4	27	0,6	1.148	0,6
Makine-teçhizat	114	1,9	17	0,4	1.059	0,6
Mobilya	170	2,9	112	2,4	1.256	0,7
Ağaç ve ağaç ürünleri	0	0,0	23	0,5	123	0,1
Enerji	497	8,5	68	1,4	19.292	10,1
Hizmetler	3.421	58,3	2.694	56,7	120.158	62,8
Finans ve sigorta	595	10,1	370	7,8	57.596	30,1
Telekomünikasyon	321	5,5	218	4,6	16.081	8,4
Toptan ve perakende Ticaret	1.020	17,4	1.036	21,8	18.627	9,7
Ulaştırma ve depolama	240	4,1	268	5,6	9.065	4,7
İnşaat	144	2,5	171	3,6	5.750	3,0
Gayrimenkul faaliyetleri	298	5,1	101	2,1	3.799	2,0
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	132	2,3	30	0,6	2.815	1,5
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	46	0,8	51	1,1	1.858	1,0
Diğer hizmetler	625	10,7	449	9,5	4.567	2,4
Su temini, atık yönetimi	1	0,0	0	0,0	80	0,0
Toplam	5.863	100,0	4.748	100,0	191.316	100,0

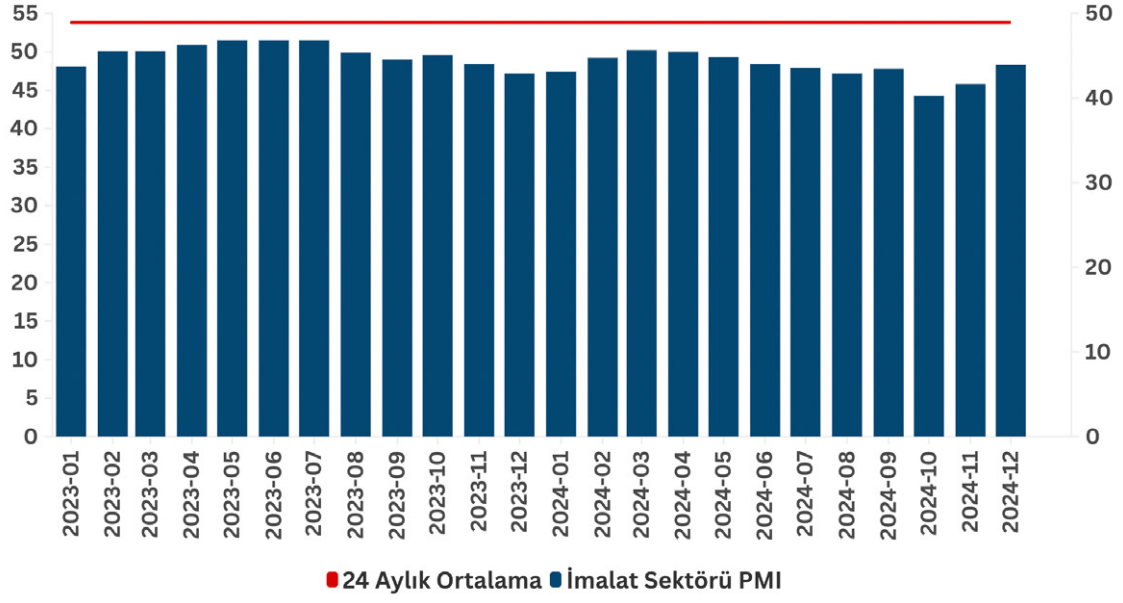
Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

- Türkiye, bölgesel fırsatları değerlendirebilmek için korumacı küresel trendlere karşı stratejik ticaret ortaklıklarını artırmalıdır. ABD'nin yeni dönemde geliştireceği muhtemel korumacı politikaların aksine, Avrupa ülkeleri gibi serbest ticareti savunan ülkelerle daha güçlü ve uzun vadeli ekonomik iş birliklerinin gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin sanayi sektörünü de içeren bölgesel bir üretim ve ihracat merkezi haline gelmesini sağlayabilir. Bu çerçevede ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir.
- Sanayi yatırımları, dış ticaretteki yapısal değişikliklere göre yeniden yönlendirilmelidir. Raporda yer alan veriler, sanayi sektörünün mevcut potansiyelini çeşitlik sebeplerden ötürü tam anlamıyla ortaya koyamadığını göstermektedir. Özellikle küresel çapta artan gümrük vergileri karşısında Türkiye'nin, jeopolitik konumunu avantaja çevirecek şekilde sanayi yatırımlarını yeniden konumlandırması faydalı olacaktır.
- Küresel ekonomik krizlerin bir süre daha devam edeceği varsayımıyla sanayi politikaları uzun vadeli bir perspektifle

yeniden kurgulanmalıdır. COVID-19 salgını sonrası dönemde ortaya çıkan ekonomik tehditlerin etkisi, önümüzdeki yıllarda da sürme riski taşımaktadır. Bu bağlamda, sanayi politikalarının kısa vadeli çözümlerden ziyade, krizleri öngören ve esneklik sağlayan uzun vadeli bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

- Türkiye'nin sanayileşme politikaları, finansallaşma süreciyle uyumlu ve dengeleyici şekilde yürütülmelidir. Sanayi ve finans arasında sağlanacak uyum, ekonomik direnci artırabilir. Bunun için finans piyasalarının kendi başına bir amaç edinilmesi ve finansın ekonominin genelinden ayrıışan etkisinin azaltılarak reel sektörün ihtiyaç duyduğu temel finansman sağlama rolüne tekrar kavuşturulması ve aşırı belirsizlikler içeren, spekülatif, toksik ve yüksek riskli finansal ürünlerin denetlenmesi için çaba gösterilmesi gerekir. Aksi durumda, finansal gelişmelerin sanayi yatırımları üzerinde baskı kurması ve dengesizlik yaratması olasıdır. Bu nedenle hem sanayi politikaları hem de finansal regülasyonlar eşgüdümlü olarak tasarlanmalıdır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 73. İmalat Sanayi PMI (Sol Eksen) ve 24 Aylık Ortalama (% Sağı Eksen, 2023-2024)

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası

HİZMET SEKTÖRÜ

Yunus Emre Aydınbaş

Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

2024 yılı, Türkiye ekonomisi için çeşitli zorluklar ve fırsatlarla dolu bir dönem olmuştur. Küresel ekonomik belirsizlikler, jeopolitik gelişmeler ve iç dinamikler, ekonomik büyüme üzerinde etkili olmuştur. 2024 yılında Türkiye ekonomisi, yılın ilk çeyreğinde %5,7, ikinci çeyrekte %3,8, üçüncü çeyrekte %2,1 ve dördüncü çeyrekte %1,7 oranında büyüme kaydetmiştir. Yıl genelinde ekonomik büyüme yavaşlama eğiliminde olsa da pozitif seyretmiştir. Hizmet sektörü, 2024 yılında Türkiye ekonomisinin büyümesine önemli katkılarda bulunarak yılın ilk çeyreğinde %5,3, ikinci çeyrekte %3,5, üçüncü çeyrekte %2,9 ve dördüncü çeyrekte %2,0 oranında büyüme göstermiştir.

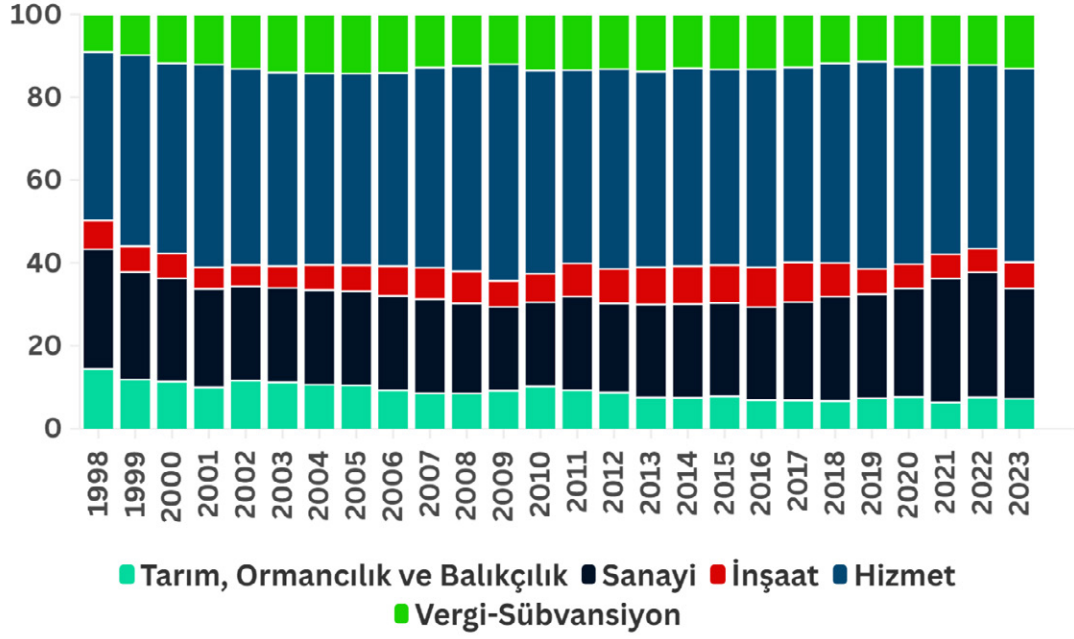
2023 yılı başında yaşanan 6 Şubat depremleri, Türkiye ekonomisini derinden etkileyerek yılları aşkın bir süreçte telafi edilebilecek ciddi maddi ve manevi kayıplara sebep olmuştur. Kamu kesimi, 2024 yılı Merkezi Yönetim Bütçesinin yaklaşık %10'unu depremden etkilenen bölgeleri yeniden ayağa kaldırabilmek için tahsis etmiştir (SBB, 2024). Bu kamu kaynaklarının bölgenin altyapı ve konut inşa faaliyetlerinde kullanıldığı düşünülecek olursa, Türkiye ekonomisinin başlıca faaliyet alanlarından olan inşaat ve mühendislik kalemi başta olmak üzere hizmet sektörünün yüksek kamusal taleple karşı karşıya kaldığı ifade edilmelidir.

Hizmet sektörleri; telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık

hizmetleri, turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler, eğlence ve kültür hizmetleri, taşımacılık hizmetleri, mali hizmetler ve diğer iş hizmetleri olmak üzere dokuz (9) kategori altında toplanmaktadır. Hizmet sektörü, sanayi ve tarım sektörünün aksine doğrudan somut bir mal olmaksızın insan ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu yönüyle, modern şehir hayatı ve her alanda artan teknoloji kullanımı hizmet sektörünün ekonomiler içindeki ağırlığını ve buna paralel olarak önemini artırmaktadır. Diğer yandan, hizmet sektörü reel üretim yapan tarım ve sanayi sektörlerine de pozitif katkıda bulunmaktadır. Hizmet sektörü, hem bilişim hizmetleri gibi toplam faktör verimliliğine yaptığı pozitif etkiyle ülke ekonomisini, hem de sanayi ve tarım sektörlerince üretilen ürünleri kârlılığı nispeten daha yüksek pazarlara ulaştırması ve muhtelif tüketici kategorilerine pazarlamasıyla diğer sektörlerin faaliyetlerini desteklemektedir.

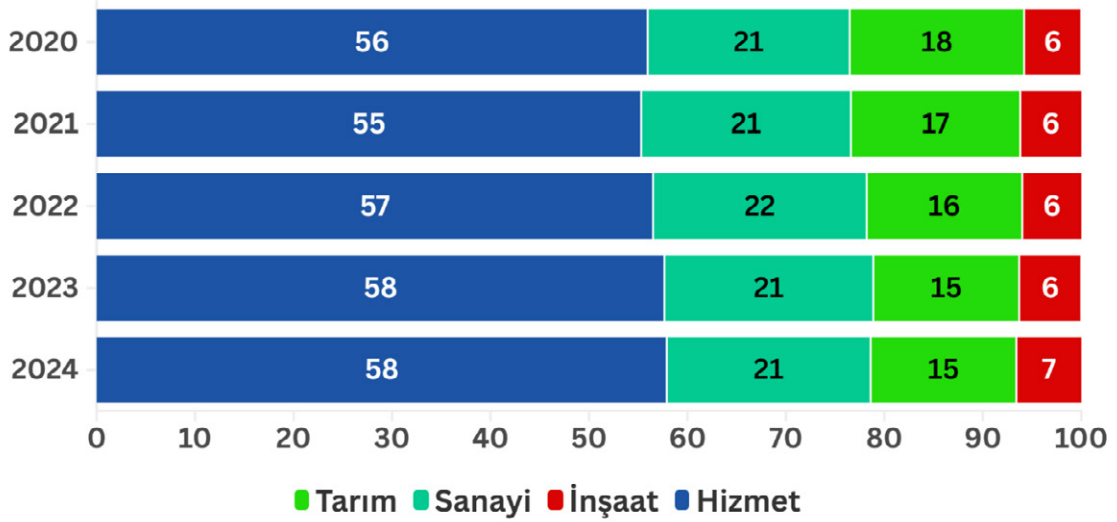
Hizmet sektörünün ulusal ekonomiler için stratejik öneminden biri de eğitim ve sağlık hizmetlerini içermesidir. Bir ekonomide katma değeri yüksek üretim yapılmasının koşulu, insan değerlerinin niteliğini artırmaktır. Eğitim hizmetleri Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) ve inovasyonun kuluçkasıdır. Diğer yandan; üretken ve verimli, sürekli bir işgücünün olabilmesi için gerekli bedensel, zihinsel ve psikolojik iyi oluşu tesis eden sağlık hizmetleri de işgücü verimliliği açısından önemli bir noktadadır. Sonuncusu ve belki de en önemlisi, üretim için gerekli fonu sağlayan finans hizmetleri olmadan bir

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 74. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Sektörel Dağılımı (% , 1998-2023)

Kaynak: TÜİK, Yıllık Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İstatistikler, 2024

Grafik 75. Sektörlerin İstihdam İçindeki Payları (% , 2020-2024)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2025

reel ekonomi düşünmek günümüzde olası görünmemektedir. Hizmetler sektörü bu açıdan bakıldığında, modern ekonomilerde katalizör görevi görmekte ve faaliyetleri ekonominin büyümesine yönelik etkin sonuçlar doğurabilmektedir.

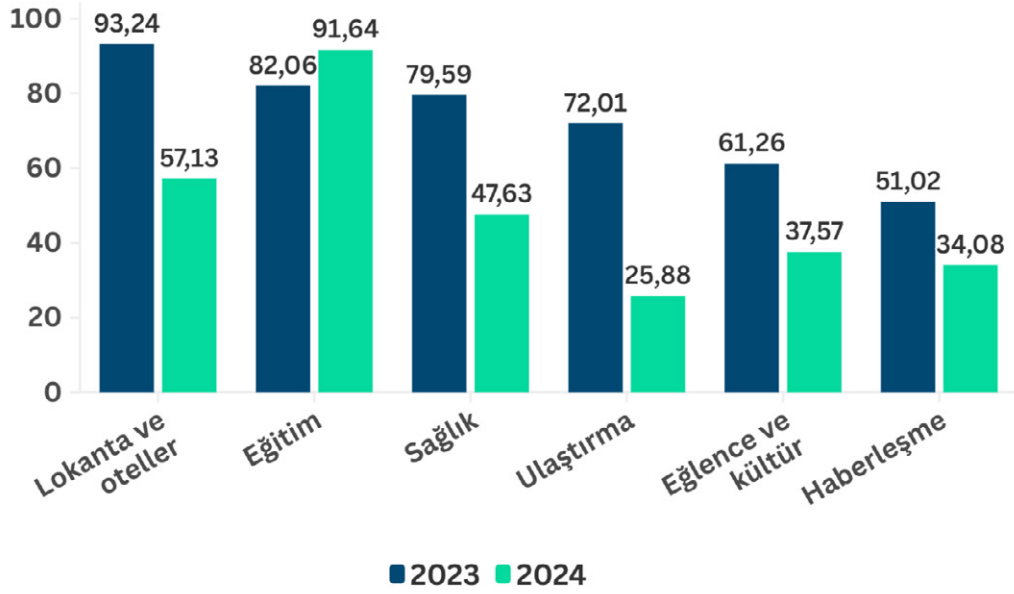
Türkiye ekonomisinin son 35 yılı incelendiğinde, imalat ve sanayi kesiminin GSYH içindeki payında önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Diğer yandan, aynı dönemde tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe 10 puanlık bir gerileme, buna karşın hizmet sektöründe de 5 puanlık bir artış meydana gelmiştir. Özetle, son 35 yılda Türkiye’de tarımsal üretimin GSYH’deki payı azalırken hizmetler sektörünün payı artmıştır. Grafik 74’te 1998-2021 yılları arasında, üretim yöntemine göre cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasılanın iktisadi faaliyet kollarına (A21) göre dağılımı gösterilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Grafik 74’te, ilgili yıllara ait milli gelirin ne kadarının hangi sektör tarafından üretildiği görülmektedir. Grafik 74, Türkiye ekonomisinin hizmet odaklı bir ekonomik yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Grafik 74, hizmetler sektörünün Türkiye ekonomisi içerisindeki payını ve bu payın nispi ağırlığına istinaden önemini açıkça göstermektedir. Bir diğer not olarak, milli gelir içinde vergi ve sübvansiyonların payı arttıkça hizmetler sektörünün diğer sektörlerle nispetle daha az mevzi kaybettiği gözlemlenmektedir. Hizmetler sektörü Türkiye gayrisafi yurt içi hasılasının yaklaşık %50’sini üreten oldukça büyük ve girift bir yapıyı ifade etmektedir. Bu yapı GSYH içindeki payıyla orantılı olarak istihdamda da önemli bir yere sahiptir. 2024 yılında Türkiye’deki toplam istihdamın %57,9’unun taşıyıcısı hizmetler sektörüdür.

Yapay zeka alanındaki gelişmelerin istihdam üzerindeki etkilerinin öncelikli olarak hizmet sektöründeki istihdamı etkilemesi ve makineleşme/robotlaşma eğiliminin istihdam üzerindeki potansiyel negatif etkisinin hizmet sektöründe daha görünür olması beklenebilir. Robotlaşma neticesinde işgücü piyasasında oluşacak arz fazlasının sebep olacağı ekonomik ve toplumsal olumsuzluklar çerçevesinde akla ilk gelen çözüm, arz fazlasının farklı sektörlerde istihdam edilmesidir. Ancak böyle bir çözümün mümkün olabilmesi için işgücünün nitelik bakımından farklı sektörlerde istihdama elverişli olması gerekir. Diğer yandan, hizmet sektörünün ülkemizde istihdamın yarısından fazlasını oluşturduğu dikkate alındığında, bu kadar büyük bir istihdamın hangi sektörlerle kaydırılacağı da büyük bir sorudur. İşgücü piyasasında oluşacak arz fazlasının ücretler genel seviyesini düşürmesi de olası riskler arasındadır. Hizmetler sektöründe yer alan alt sektörler ve istihdam içindeki payları incelenerek, müstakil bir raporla daha ayrıntılı bir projeksiyon ortaya koyulmalıdır.

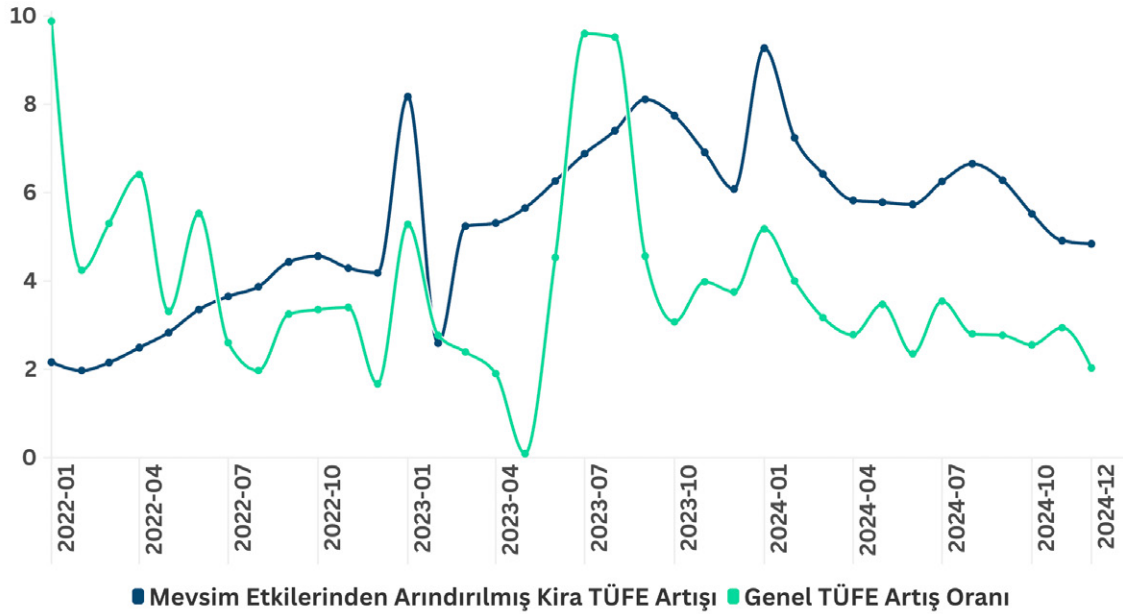
Grafik 75’ten hareketle tarım sektöründe istihdamın daraldığı, buna mukabil hizmetler sektöründe ise istihdamın arttığı görülmektedir. İnşaat ve sanayi sektörlerinin istihdamı ise stabil seyretmektedir. Tarım sektörünün kaybettiği istihdam payının büyük oranda hizmetler sektörüne kaydığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu manzara, tarım ile turizm arasında bir ödünleşim olduğunu, dünün çiftçilerinin -milletin efendilerinin- bugünün turizmci olduğunu akıllara getirmektedir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 76. Hizmet Sektörüyle İlgili TÜFE Ana Harcama Gruplarında TÜFE Oranları (% , 2023-2024)

Kaynak: TÜİK, TÜFE Verileri, 2025

Grafik 77. Mevsim Etkisinden Arındırılmış Kira TÜFE Oranları (% , 2024)

Kaynak: TÜİK, TÜFE Verileri, 2025

Not: Bu grafikteki veriler bir önceki aya göre olan değişimi vermektedir.

Hizmet Sektörü ve Enflasyon

2024 yılında temel mallar grubunda yıllık enflasyon %27,43 olarak ölçülürken, hizmet grubu yıllık enflasyonu %65,73 olarak gerçekleşmiştir (SBB, 2025). 2024 yılı Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ise TÜİK tarafından %44,38 olarak hesaplanmıştır. Hizmet sektörüyle ilgili ana harcama gruplarında 2024 yılı TÜFE oranları aşağıdaki gibidir.

Hizmet sektörüyle ilgili ana harcama gruplarında TÜFE'nin yıllık değişimi incelendiğinde, 2023 yılında olduğu gibi 2024 yılında da hizmet enflasyonundaki katılığın mal ve gıda enflasyonundaki katılıktan daha yüksek olduğu görülmektedir. Daha sarıh ifade etmek gerekirse, hizmetler sektöründeki fiyat artışı, mal ve gıda fiyatlarında meydana gelen fiyat artışından daha güçlü ve gevşemeye karşı daha dirençlidir. Bu sebeple, mal ve gıda fiyatlarındaki artış hızının hizmetler sektöründen daha erken hız kesmesi beklenebilir. Bu beklenti TÜFE rakamlarında da görülmektedir. Temel mallar grubunda %27,43 olan 2024 yılı enflasyonu hizmet grubunda %65,73 olarak gerçekleşmiştir.

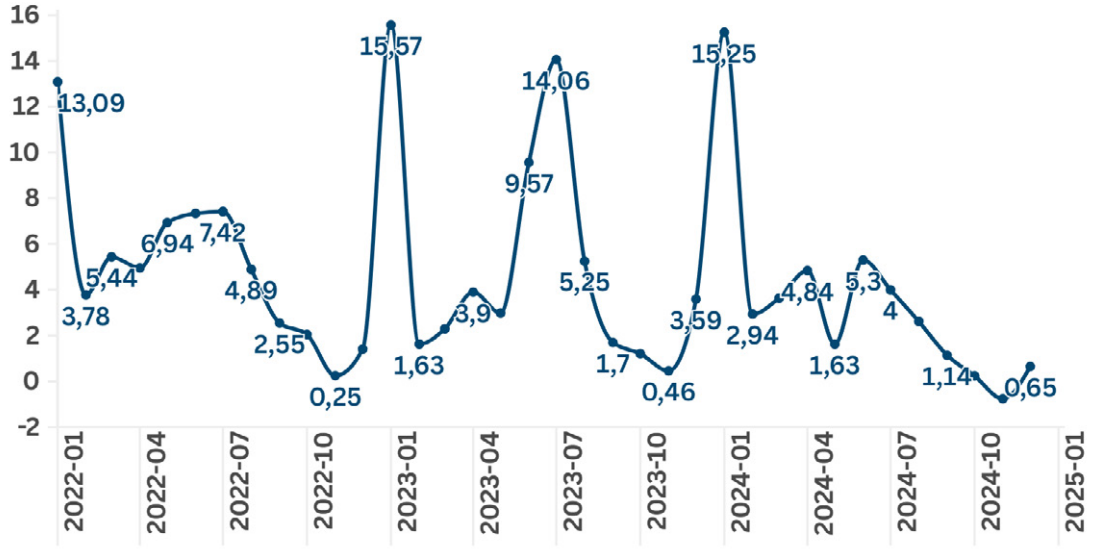
Hizmet sektörünün emek yoğun olması ve 2024 yılı başında asgari ücrette yapılan %49 oranındaki zam hizmet enflasyonunu doğrudan etkileyen unsurların başında gelmektedir. Bu durum ücretler ile hizmet fiyatları arasındaki geçişkenliğin yüksek olduğunu göstermektedir. Ücret ayarlamaları yanında zikredilmesi gereken diğer faktör ise gıda fiyatlarında meydana gelen belirgin artış olabilir. Zira gıda ve alkolsüz içecekler grubunda 2024 yılı için hesaplanan enflasyon %43,58'dir. Bu oran, 2023 yılında %72,01 olarak ölçülmüştü. Özellikle lokanta ve otel fiyatlarındaki artışta gıda enflasyonunun ve asgari ücret seviyesindeki artışların

etkili olduğu söylenebilir. Bu yüksek enflasyon görünümüyle hizmet grubu negatif ayrıışmaktadır.

Eğitim hizmetleri enflasyonu 2024 yılında da geçen senekine paralel bir katılığa devam etmektedir. 2023 yılında eğitim hizmetleri enflasyonu %82,06 olarak gerçekleşirken bu oran 2024 yılında yaklaşık 10 puanlık bir artışla %91,64'e yükselmiştir. Sağlık hizmetlerinde ise enflasyonun gevşediği gözlemlenmektedir. Sağlık hizmetleri enflasyonu 2024 yılında bir önceki yıla kıyasla yaklaşık 32 puan düşerek %47,63'e gerilemiştir. Hizmet grubundaki en büyük gevşeme ulaştırma hizmetlerinde gerçekleşmiştir. 2023 yılında %72,01 olan ulaştırma hizmetleri enflasyonu 2024 yılında %25,88'e gerilemiştir. Bunda küresel piyasalardaki daralmaya bağlı olarak azalan enerji talebinin petrol fiyatını baskılamasının büyük oranda etkisi olduğu ifade edilmelidir. Eğlence kültür hizmetleri enflasyonu bir önceki yıla kıyasla 2024 yılında 24 puan gerileyerek %37,57 olarak ölçülmüştür. Hizmet sektöründeki gevşemenin en sınırlı olduğu alt sektörün haberleşme hizmetleri olduğu tespit edilmiştir, buradaki gevşeme 17 puanla sınırlı kalarak 2024 yılında %34,08 seviyesine düşmüştür.

Hizmet sektöründe hanehalkını doğrudan ilgilendiren bir diğer önemli harcama kalemi ise kiradır. 2024 yılı kira artış seyrinin 2023 yılına yakınsadığı görülmektedir. Grafik 77'de 2022-2024 yılları mevsim etkisinden arındırılmış aylık kira TÜFE oranları ile genel TÜFE oranları birlikte verilmektedir. Kira artışının genel TÜFE'den negatif ayrışması şaşırtıcı değildir. Artan inşaat maliyetleri ile asrın felaketi olarak adlandırılan 6 Şubat depremleri nedeniyle inşaat üretimine dair iktisadi olanakların deprem bölgesine teksif edilmesi, deprem bölgelerinden yaşanan iç

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 78. Hizmet Üretici Fiyat Endeksinin Bir Önceki Aya Göre Değişimi (% , 2022-2024)

Kaynak: TÜİK, Enflasyon ve Fiyat Verileri

göç ve belki de en önemlisi büyük İstanbul depremi beklentisi kira oranlarındaki artışın başlıca nedenleri arasında yer almaktadır.

Hizmet Sektöründe Enflasyonun Kaynağı

2024 yılında temel mallar grubunda yıllık enflasyon %27,43 olarak ölçülürken, hizmet grubu yıllık enflasyonu %65,73 olarak gerçekleşmiştir (SBB, 2025).

Eğitim ve sağlık hizmetlerinin fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artış yönlü değişimlere oldukça duyarlı olduğu görülmektedir. Bu durum sektörün fiyatlama politikalarında endeksleme davranışının yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. Endeksleme, enflasyonun etkilerinden korunmak amacıyla üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının, fiyatlar genel düzeyindeki artışa göre otomatik artırmaktır. Endeksleme davranışında girdi maliyetleri artmamış olsa da referans alınan gösterge endeksin artmasıyla fiyatlara zam yapılır. Endeksleme davranışı, hizmetler sektöründe enflasyon geçişkenliğini yükseltmekte ve sektörün üretmekte olduğu çıktıların fiyatlarını enflasyona duyarlı hale getirmektedir.

Hizmet sektöründeki enflasyonun bir diğer sebebi ise fiyatlama davranışlarının ücretler genel seviyesine aşırı duyarlı olmasıdır. Asgari ücrette 2023 Ocak ayında %54,66 ve Haziran ayında %34 olmak üzere iki defa yapılan artışların hizmet üretim maliyetlerini de doğrudan etkilediği Grafik 76'da görülmektedir. Benzer bir etki 2024 yılı başında asgari ücrette yapılan %49 oranındaki artış sonrası da gözlemlenmektedir. Hizmet Üretici Fiyat Endeksi aylık frekansı Grafik 78'de izlendiğinde ücret geçişkenliği daha net

görülecektir. Asgari ücret artışının gerçekleştiği aylarda, asgari ücret artışının yaklaşık %30'u kadar hizmet üretici fiyat endeksinde de artış meydana geldiği izlenmektedir.

Turizm Sektörü

Türkiye'de hizmetler sektörü denildiğinde akla ilk gelen sektör, toplam istihdamın yaklaşık %10'unu bünyesinde barındırması ve ödemeler dengesini pozitif etkilemesiyle turizm olmaktadır. Bir ön yaklaşım olarak ifade etmek gerekir ki turizm, kısa sürede döviz girdisi temin etmenin en pratik yöntemidir. Ancak bu yöntemde ayrılan kaynaklar, uzun vadede yüksek katma değerli ürünler üreterek daha yüksek döviz girdi elde etmenin önüne geçebilmektedir. Turizmin fırsat maliyeti etkisini bir örnekle açıklamak daha net anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu çerçevede, yüksek katma değerli mal ve hizmetlerin üretiminin gerek şartı olan nitelikli eğitim için ihtiyaç duyulan donatılara sahip kurumların hizmete açılması ve nitelikli insan kıymetlerinin yetiştirilmesi için ihtiyaç duyulan kaynağın otel ve eğlence donatılarının inşasına tahsis edilmesi örnek olarak verilebilir. Turizmin bir diğer etkisi ise mevsimlik ve bölgesel enflasyona sebebiyet verebilmesidir. Turizm sezonu ile birlikte alım gücü yüksek turistler nedeniyle mal ve hizmetlerin fiyatı artmakta ve özellikle sayfiye bölgelerinde fiyatlar genel seviyesi ülke vatandaşlarının birçoğunun alım gücünü aşabilmektedir. Bu durumun oluşturduğu sınıf psikolojisi de ayrıca tartışmaya değer bir konudur. Tüm bu faktörlerle birlikte turizm sektörü cari açığın finansmanında önemli bir fonksiyon üstlenmektedir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının (2025) verilerine göre 2024 yılında cari işlemler dengesi 9.973 milyon

dolar açık vermiştir. 2023 yıl genelinde cari işlemler açığı 45,2 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmişti. TÜİK turizm istatistiklerine göre 2024 yılında turizm gelirleri 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla %8,3 artarak 61,1 milyar ABD doları seviyesine yükseldi, bu tutarın 43,1 milyarı kişisel harcama, 17,4 milyarı paket tur harcamaları olarak kayıtlara geçti. 2023 yılında turizm gelirlerindeki artış oranı %16,9 olarak gerçekleşmişti, 2023 yılında elde edilen turizm gelirlerinin 41,1 milyarı kişisel harcamadan, 13,2 milyarı paket tur harcamalarından oluşmaktaydı. Reel olarak değerlendirilen Türk lirası yabancı turistlerin bireysel harcamalarının azalmasına neden olduğu düşünülebilir. Diğer yandan, benzer sebepler paket turları daha ekonomik bir tercih haline getirmektedir. 2023 yılında gecelik 99 ABD doları olan gecelik harcama ortalaması 2024 yılında 97 ABD dolarına geriledi. Ziyaretçi sayısı bir önceki yıla kıyasla 2024 yılında %9 artış gösterdi, 2023 yılı artışı %11,1 olarak gerçekleşmişti. 2024 yılı Turizm gelirlerinin sadece %17'sini yurt dışı ikametli vatandaşlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2025b). Bu veri turizm gelirlerinin daha çok yabancı ziyaretçilerden elde edildiğini gösterse de yurtdışı vatandaşlarımızdan elde edilen döviz girdisinin de göz ardı edilememesi gerektiğini salık vermektedir.

Finansal Hizmet Sektörüne Yönelik Vergi Düzenlemeleri

2022 yılında %23 olan Kurumlar Vergisi oranı 2023 yılı kurum kazançları bakımından %25'e çıkarıldı. Bu değişiklikte birlikte finansal kurum kazançlarında ayırma prensibine gidilerek bankalar, sigorta şirketleri ve diğer bazı finansal kurum kazançları üzerinden alınacak Kurumlar Vergisi oranı %30'a

yükseltildi. 2023 yılında kurumlar vergisi genel oranında yapılan iki puanlık artış tüm şirketler gibi hizmet sektöründe faaliyet gösteren şirketleri de etkilemektedir. Ancak finans sektörü bakımından uygulanan ayırma ilkesiyle bu sektöre ait kurum kazançlarının diğer sektörlerle kıyasla 5 puan daha fazla vergilendirilmesi finans hizmet maliyetlerini artırdığı düşünülebilir.

Finansal kesimi 2024 yılında etkilemeye devam eden bir diğer vergi düzenlemesi, 2023 yılında dolaylı vergi oranlarında yapılan düzenlemedir. 7 Temmuz 2023 tarih ve 32241 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7345 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla tüketici kredilerinde Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) %10'dan %15'e yükseltildi. Bu değişiklik, fonlama maliyetini artıran piyasa dışı bir müdahaledir. Değişikliğin mali amaçtan yani kamu gelirlerini artırmaktan ziyade enflasyonla mücadele amacı taşıdığı söylenebilir. Maliye politikası vasıtasıyla tüketici kredisi fonlama maliyeti yükseltilerek kredi genişlemesini yavaşlatmak böylece talep enflasyonu ile mücadele amaçlanmış olabilir.

Yine 7 Temmuz 2023 tarih ve 32241 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7346 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla yürürlüğe giren yeni Katma Değer Vergisi (KDV) oranların 2024 yılında da varlığını sürdürmüştür. Bu değişiklikte hizmet ifasından alınan KDV iki puan artırılmıştır. Bun göre %8 olan turizm, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki KDV oranı %10'a, yazılım, bilişim hizmetleri için geçerli olan KDV oranı %18'den %20'ye yükseltildi.

Sonuç ve Değerlendirme

2024 yılı, Türkiye hizmetler sektörü açısından hem büyüme hem de yeniden yapılanma sürecinin belirginleştiği bir dönem olmuştur. 2024 yılında, hizmet sektörünün alt bileşenleri arasında perakende ticaret, turizm, ulaştırma ve finansal hizmetler öne çıkmaktadır. Yüksek kamusal harcamalar, artan turizm gelirleri ve istihdamdaki genişleme, sektörün ekonomideki ağırlığını daha da pekiştirmiştir. GSYH'nin yaklaşık %50'sini oluşturan hizmet sektörü, aynı zamanda istihdamın %57,9'unu barındırarak Türkiye ekonomisinin taşıyıcı kolonlarından biri mesabesinde.

Yıl boyunca hizmet sektörünün büyüme hızında kademeli bir yavaşlama gözlemlenmiş; ilk çeyrekte %5,3 olarak gerçekleşen büyüme, dördüncü çeyrekte %2,0 seviyesine gerilemiştir. Bu durum, sektörün yapısal sorunlarına işaret ettiği kadar, enflasyonist baskılar, ücret maliyetleri ve dışsal şoklar gibi faktörlerin etkisini de yansıtmaktadır. Enflasyonun mal ve temel tüketim kalemlerinden daha fazla hizmetler grubunda katıldığı ve yüksek seyrettiği gözlemlenmiş; örneğin, eğitim hizmetlerinde yıllık enflasyon %91,64 seviyelerine ulaşmıştır.

Önümüzdeki dönemde hizmet sektörünün büyüme potansiyeli yüksek olmakla birlikte, sektördeki katı fiyatlandırma davranışları, teknolojik dönüşüm kaynaklı işgücü fazlası riski ve finansman maliyetlerindeki artış gibi yapısal sorunlar dikkate alınmalıdır. Özellikle yapay zeka ve otomasyonun yaygınlaşması, vasıfsız ve yarı vasıflı işgücü için istihdam baskısı yaratabilecek; bu da işgücü piyasasında sektörel uyum sorunlarını beraberinde getirebilecektir.

Sektör Temsilcilerine Yönelik Öneriler:

- Fiyatlandırma politikalarında şeffaflık ve maliyet bazlı fiyatlandırma yöntemlerine ağırlık verilmelidir. Türkiye ekonomisinde birbirini tetikleyen iki sorundan biri tüketici güveni diğeri ise enflasyondur. Tüketici davranışları, fiyat algısının bozulmasıyla birlikte enflasyonu besleyen bir hüviyete bürünmüştür. Bu öneri aynı zamanda fırsatçı fiyatlandırma davranışlarını denetleyen kamu için de bir referans değer oluşturmaya yöneliktir.
- Hizmet sektöründe özellikle veri analitiği ve yapay zeka uygulamaları başta olmak üzere teknolojik yatırımlara yönelinmelidir. Burada amaç öncelikli olarak hizmet sunum kalitesini ve kaynak kullanımının etkinliğini artırmak olmalıdır.
- Hizmet sektöründe sıkça dillendirilen sektörel dönüşüm sürecine hazırlıklı olmak için insan kaynağı niteliği artırılmalıdır. Bu nitelik artışının en etkin ve maliyetsiz tesis etmenin yöntemi eğitim-işgücü uyumunun sağlanmasıdır. Kamusal hizmet olarak verilen ücretsiz eğitimin sektörel ihtiyaçları karşılayamadığı aksi durumlar, kamusal kaynakların yerinde kullanılmadığına işaret etmekle kalmıyor, aynı zamanda nitelikli işgücünü eğitmek isteyen özel kesimin zaman ve mali kaynak ayırmasına neden oluyor.

Kamu Kesimine Yönelik Öneriler:

- Hizmet sektörü odaklı bölgesel teşvikler geliştirilmeli, özellikle turizmde mevsimselliğin azaltılması ve hizmet kalitesinin yaygınlaştırılması hedeflenmelidir.
- Enflasyonla mücadelede hizmet sektörüne özel politikalar geliştirilmelidir, zira

verilerin ışığında hizmet grubu enflasyonun mal gruplarına kıyasla daha inatçı olduğu görülmektedir.

- Vergi politikalarında hizmet sektörüne yönelik pozitif uygulamalar gözetilmelidir. Bu türden politika önerileri birlikte sektörün yatırım iştahına ve rekabet gücüne yönelik etki analizleriyle birlikte masaya konulmalı, politika tercihleri arasında maliyet-fayda analizleri dikkatle yapılmalıdır.

Finansal Kesime Yönelik Öneriler:

- Sektöre yönelik finansman modelleri çeşitlendirilmelidir. Özellikle KOBİ'lerin dijital dönüşüm süreçlerine uygun kredi ürünleri sunulmalıdır.
- Finansal kesim, vergi düzenlemelerinin etkisini yakından izlenmelidir. Özellikle,

kredi maliyetlerini artıran BSMV ve KKDF oran artışlarının sektörel faaliyet üzerindeki etkisi değerlendirilmeli ve gerektiğinde politika yapıcılarla süreci istişare edilmelidir.

- Mikro finans, sosyal finans ve etki yatırımları gibi finansal kapsayıcılığı artıracak ürünler hizmet sektöründe istihdamın sürdürülmesine katkı sağlayabilir.

Hizmet sektörü, Türkiye ekonomisinin hem bugününü hem de geleceğini şekillendiren stratejik bir alandır. Sektördeki büyüme dinamiklerinin sağlıklı ve sürdürülebilir olması; kamu-özel işbirliği, doğru teşvik mekanizmaları ve yapısal reformların hayata geçirilmesiyle mümkün olacaktır. Sektörün büyümesinden ziyade kalitesinin ve verimliliğinin artırılması, orta ve uzun vadede Türkiye'nin ekonomik direncini de kuvvetlendirecektir.

ENERJİ SEKTÖRÜ

Ömer Keskin

Öğr. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Enerji piyasası, ulusal ekonomiler için kilit bir piyasa niteliğindedir. Doğal gaz, petrol ve elektrik gibi enerji kaynaklarının ticaretinin yapıldığı piyasa; endüstrinin, hanehalklarının ve genel itibarıyla ülkelerin kalkınması için hayati önem taşımaktadır. Sektör, küresel anlamda hızla değişen ekonomik, politik ve teknolojik şartlardan etkilenmektedir. Stratejik bir coğrafi konuma sahip olan Türkiye, bu değişimlerin tam ortasında yer almakta ve dolayısıyla enerji arz güvenliğini sağlayabilme noktasında yeni stratejiler geliştirmeye ve mevcut fırsatları değerlendirmeye çalışmaktadır.

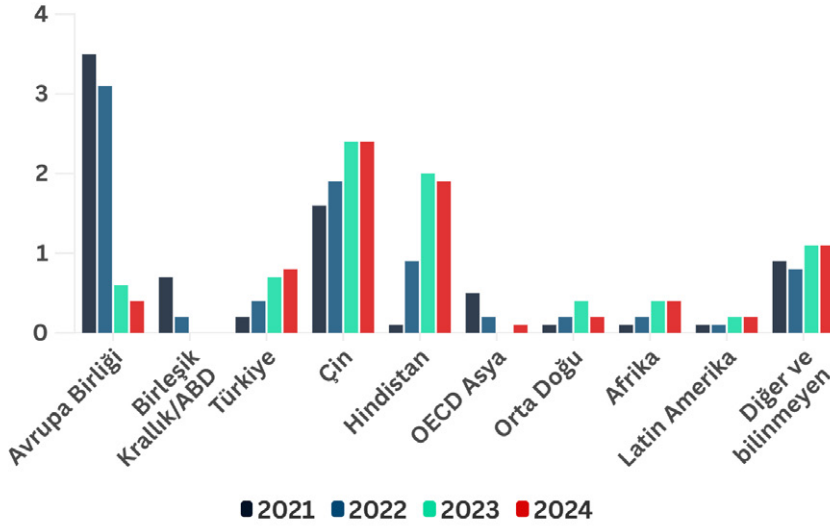
Dünya genelinde artan jeopolitik riskler, bu riskin kaynağı olan ülkelerle ticari ilişkileri bulunan ülkeleri doğrudan etkileyebilmektedir. Bu durumun yakın zamandaki bir örneği, 2022 yılının şubat ayında başlayan ve başta Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler olmak üzere, enerji ithal eden diğer tüm ülkeleri de etkisi altına alan Rusya-Ukrayna Savaşıdır. Nitekim bu eylem, küresel enerji piyasalarında büyük bir şok etkisi yaratırken, AB üyesi ülkelerin en büyük enerji tedarikçisi olan Rusya ile ilişkilerine ağır darbe indirmiştir. Bu süreçte Rusya, Avrupa'ya boru hatlarıyla yaptığı gaz tedarikini yarıdan fazla azaltmış ve petrol sevkiyatını Asya'ya yönlendirerek ihracatını korumaya çalışmıştır (IEA, 2024). AB ise ortaya çıkan enerji krizini endüstriyel üretimi azaltarak ve Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) gerçekleştirdiği sıvılaştırılmış gaz ithalatını hızla artırarak çözme yoluna gitmiştir (The European Council, 2025).

2022 Ağustos ayında fiyatların rekor seviyeye çıkmasıyla hanehalkı ve işletmeler üzerindeki etkisini daha fazla hissettiren enerji krizi, AB'nin savaşa bir yanıt olarak 2022'nin mayıs ayında başlattığı REPowerEU planı kapsamındaki ortak çabalar sonucunda ortadan kalkmaya başlamıştır. AB'deki gaz fiyatı, 2023 yılında nispeten sabit hale gelmiştir (The European Council, 2024). Bu plan doğrultusunda AB, Rusya'nın fosil yakıtlarına olan bağımlılığını 2027 yılına kadar sonlandırmayı ve yenilebilir enerjinin nihai enerji tüketimindeki payını 2030 yılına kadar %45 seviyesine çıkarmayı amaçlamaktadır (The European Commission, 2022).

Grafik 79'da görüldüğü üzere, 2021 yılında Rus petrolünün AB'ye olan ihracatı, günlük 3,5 milyon varil iken 2024 yılında 0,4 milyon varile inmiştir. Türkiye, Çin ve Hindistan gibi ülkelerle birlikte Afrika'ya olan ihracat ise genel itibarıyla yükseliş göstermiştir. Nitekim Türkiye'ye gerçekleştirilen petrol ihracatı 2021-2024 döneminde 4 kat, Hindistan'a gerçekleştirilen petrol ihracatı ise 19 kat kadar yükselmiştir. Bu veriler, Rus petrol ihracatının son yıllarda Asya ülkelerine yönlendirildiğinin açık bir göstergesi mahiyetindedir.

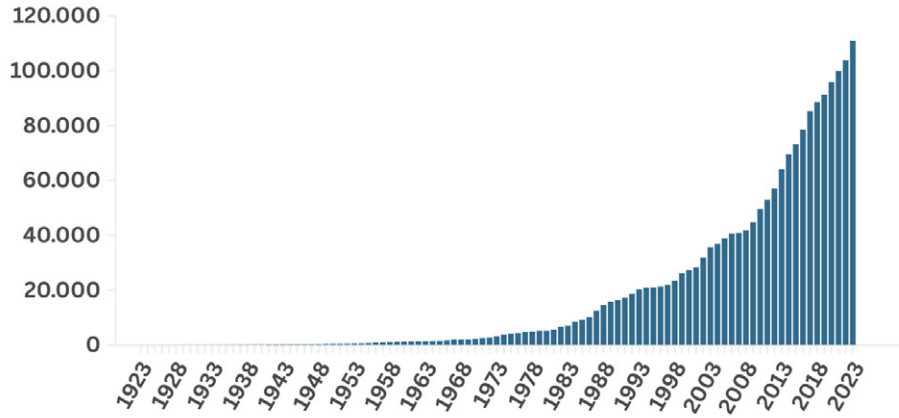
Rusya, dünyanın en yüksek doğal gaz rezervine sahip ülkesidir. Rusya, 2023 yılı itibarıyla dünyadaki toplam doğal gaz rezervinden yaklaşık 43 trilyon metreküp rezervle %21 pay almıştır (Statista, 2024a). ABD'den sonra dünyadaki en büyük doğal gaz üreticisi ve ihracatçısı olan Rusya, 2023 yılında yaklaşık 586,4 milyar metreküp doğal gaz üretmiş

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

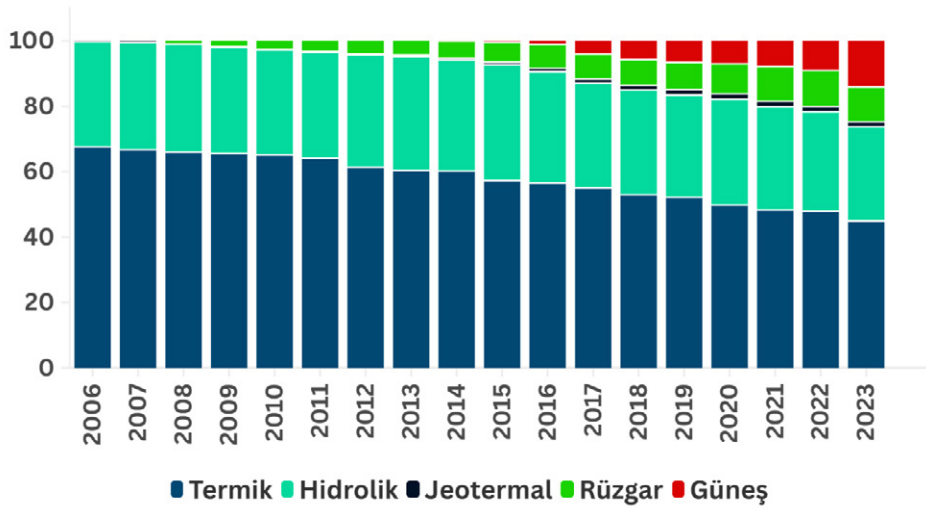
Grafik 79. Ülke ve Bölgelere Göre Ortalama Rus Petrol İhracatı (Milyon Varil/gün, 2021-2024)

Kaynak: IEA (2025)

Grafik 80. Türkiye'de Toplam Kurulu Elektrik Gücünün Yıllar İtibarıyla Gelişimi (MW)

Kaynak: TEİAŞ, 2024

Grafik 81. Türkiye'de Toplam Kurulu Elektrik Gücünün Kaynaklara Göre Dağılımı (% , 2006-2023)

Kaynak: TEİAŞ, 2024

ve bunun 138,1 milyar metreküplük kısmını boru hatları yoluyla ihraç etmiştir (Statista, 2024b). Türkiye, 2023 yılında yaklaşık 50,5 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiş olup, bunun %42,27'lik kısmını (yaklaşık 21,3 milyar metreküp) Rusya'dan gerçekleştirmiştir. Rusya, bu oranla Türkiye'nin en büyük doğal gaz tedarikçisi ülkesi olarak önemini korumaktadır (EPDK, 2024b). Dolayısıyla Rusya'da doğal gaz üretimini ve satışını etkileyen gelişmeler, Türkiye'de de doğal gazın kullanıldığı tüm alanları/sektörleri doğrudan etkileme potansiyeli taşımaktadır. Yine birincil ve yan petrol ürünlerinin fiyatlarında yaşanan değişimler, bu ürünlerin ham madde olarak kullanıldığı alanlar/sektörler üzerinde doğrudan etki potansiyeli barındırmaktadır.

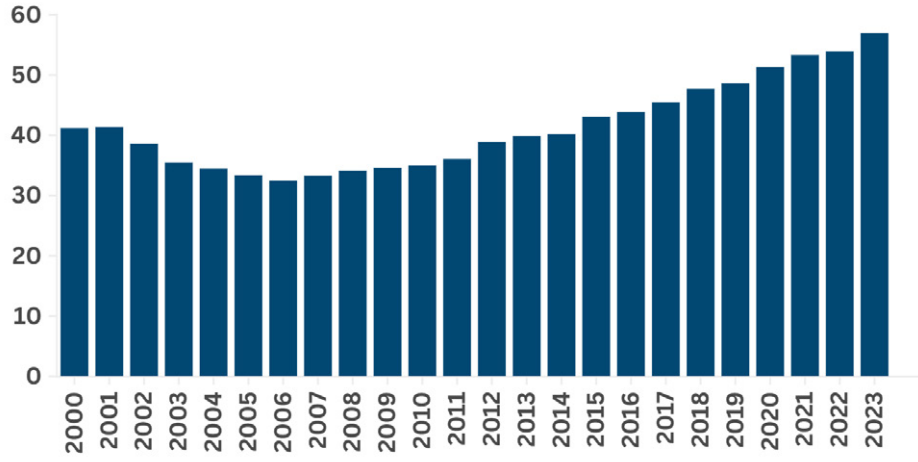
Türkiye, tarım sektöründen hizmet sektörüne geçiş sürecinde nihai durak olan sanayi sektöründe enerji talebinin hızla arttığı ülkelerden biridir. Enerji ihtiyacının yaklaşık %74'ünü ithal eden ve dünyadaki kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %60'ına komşu bir coğrafi konumda bulunan Türkiye, bulunduğu bölgede enerji alanında bir merkez olma hedefi doğrultusunda çok yönlü enerji stratejileri geliştirip uygulamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, bir yandan artan enerji talebi nedeniyle önemli bir tüketici ve yatırım çekim merkezi haline gelirken, diğer yandan enerji arz güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar geliştirerek bölgenin güvenilir bir tedarik noktası olma rolünü pekiştirmektedir. Doğal gaz ve petrol boru hatları açısından kritik bir transit geçiş güzergahında yer alan Türkiye, uzun süredir küresel enerji arz sistemine entegre olmuş bir ülke durumundadır (Orallı, 2022, s. 32). Son 20 yıl içerisinde doğal gaz ve elektrik talebi üç kat kadar artan, her yıl ortalama %4,7 talep artışı olan ve 2053 yılına kadar

karbon nötr ekonomi olmayı amaçlayan Türkiye, enerji arz güvenliğini güçlendirebilmek için kaynak ve güzergah çeşitliliği sağlamayı enerji stratejisinin ana hedeflerinden biri olarak belirlemiştir (SBB, 2023; T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2024).

Türkiye, kendi enerji ihtiyacını karşılayıp dışa bağımlılığını azaltmak için bir yandan sismik araştırmalarla fosil yakıt arayışında bulunmakta, diğer yandan nükleer enerjiyi ve yenilenebilir enerji kaynaklarını değerlendirmeye çalışmaktadır. Nitekim 2023 yılında Sakarya Gaz Sahası'nda 710 milyar metreküplük doğal gaz rezervi, Gabar'da ise günlük 100 bin varil üretim kapasitesine sahip petrol bulunmuştur. Yapımı devam eden Türkiye'nin ilk nükleer enerji santrali Akkuyu Nükleer Güç Santrali'ne yakıt sevkiyatı gerçekleştirilmiş ve böylelikle santral ilk kez nükleer tesis statüsüne kavuşmuştur. Aynı yıl Avrupa'nın en büyük güneş enerjisi santrali Karapınar GES resmi olarak açılmıştır. Türkiye'nin birinci, dünyanın beşinci en yüksek barajı olan ve ülke ekonomisine yıllık 6 milyar lira katma değer sağlaması öngörülen Yusufeli Barajı ve Hidroelektrik Santrali faaliyete girmiştir. Diğer yandan, yenilenebilir enerji sektörü şirketlerinin halka arza olan ilgisi de giderek artmakta olup 2023 yılında borsada halka arzda yaşanan rekorda bu şirketlerin arzı büyük rol oynamıştır (KPMG, 2024).

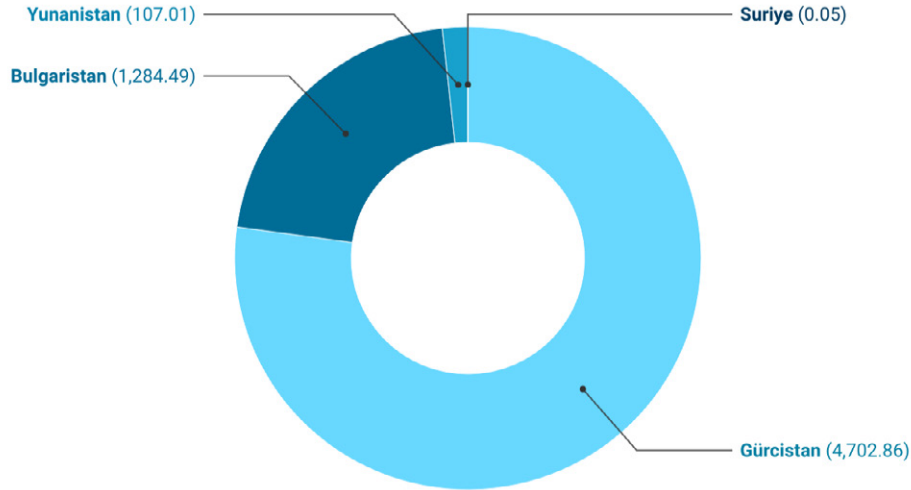
Türkiye'de 2025 yılı yatırım programı doğrultusunda, madencilikle birlikte enerji sektörüne yaklaşık 259 milyar lira kamu yatırımı yapılması beklenmektedir. Bu bütçenin yaklaşık 140,7 milyar lirasının Sakarya Gaz Sahası ve Gabar bölgesi gibi önemli yerlerdeki doğal gaz ve petrol üretimini artırmaya yönelik enerji projelerinin finansmanına ayrılması planlanmaktadır (Koçlu ve Hakyemez, 2025, s. 6). Türkiye'nin enerji bağımsızlığı

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

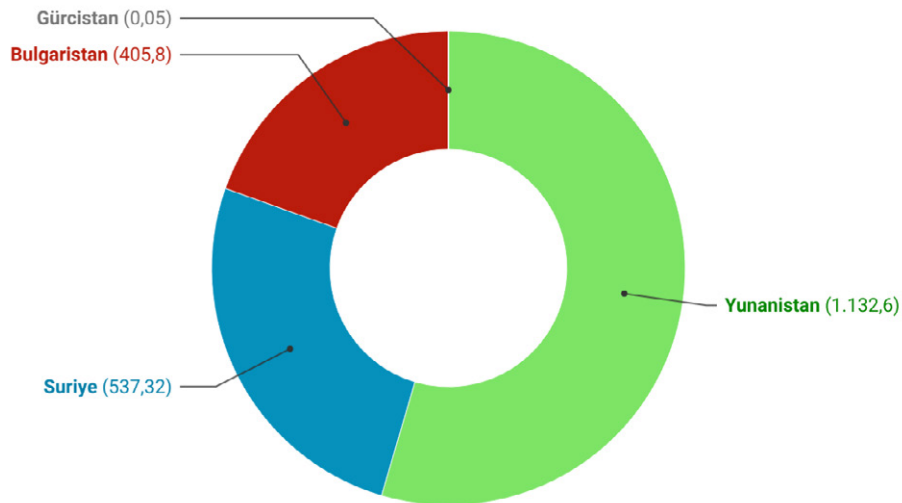
Grafik 82. Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kurulu Gücünün Toplam Kurulu Güçten Aldığı Pay (%; 2000-2023)

Kaynak: TEİAŞ, 2024

Grafik 83. Türkiye’de 2023 Yılı İthal Elektrik Enerjisinin Ülkelere Dağılımı (GWh)

Kaynak: TEİAŞ, 2024

Grafik 84. Türkiye’de 2023 Yılı İhraç Edilen Elektrik Enerjisinin Ülkelere Dağılımı (GWh)

Kaynak: TEİAŞ, 2024

konusunda yaşanan bu ve benzeri tüm gelişmelerin ülkenin kronik sorunlarından biri olan cari açık sorunu üzerinde olumlu etki yaratacağı söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılına kadarki geçen süreçte toplam kurulu elektrik gücü sürekli artan bir seyir izlemiştir. Grafik 80'de görüldüğü üzere kurulu güç, 1923 yılında 32.8 megavat (MW) birimken 2023 yılında 111 bin MW birim hesaplanmıştır. 100. yılda kurulu gücün %44,94'ünü termik santaller, %28,82'sini hidrolik enerji, %14,08'ini güneş enerjisi, %10,64'ünü rüzgar enerjisi ve %1,52'sini jeotermal enerji oluşturmuştur (Grafik 81). Ayrıca yenilenebilir enerji kurulu gücü, 2023 yılında 63 bin 160 MW birime ulaşmış olup toplam kurulu güçten yaklaşık %57 oranında pay almıştır (Grafik 82).

Türkiye, elektrik enerjisi ithalatının büyük bölümünü Gürcistan'dan yaparken, ihracatını Yunanistan'a yapmaktadır (Grafik 83 ve 84). Diğer yandan, kamunun elektrik üretiminden aldığı pay azalmaya devam etmektedir. Bu pay, 2013 yılında %33,40 iken 2023 yılına gelindiğinde %13,40'a düşmüştür (Grafik 85). Ayrıca elektrik tüketiminde en yüksek paya sahip olan tüketici grubu sanayi sektörüdür. Sanayi sektörünün 2023 yılında toplam elektrik tüketiminden aldığı pay %40,76 seviyesinde hesaplanmıştır (Grafik 86).

Sonuç ve Değerlendirme

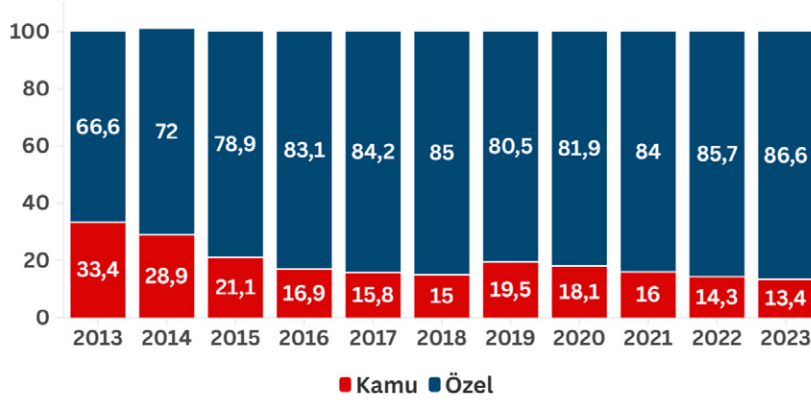
Türkiye'de kurulu toplam elektrik gücü, Cumhuriyetin ilanından bu yana sürekli artış göstermiştir. Yenilenebilir enerji kurulu gücü, 2019 yılından sonra toplam kurulu gücün %50'sinden fazlasını teşkil etmeye başlamıştır. Son yıllarda küresel ısınma ve olağan dışı iklim şartları nedeniyle hidroelektrik enerjisi üretiminde dalgalanmalar yaşanmıştır. Yine

2019 yılından sonra kamunun elektrik üretiminden aldığı pay sürekli azalmıştır. Elektrik tüketiminden en yüksek pay alan tüketici grubu olarak sanayi sektörü toplam tüketimin %40'ından fazlasını gerçekleştirmiştir.

Cari açığı yüksek bir ekonomi olarak Türkiye'nin enerji üretim kapasitesini artırarak enerji açısından kendi kendine yetebilen ülke haline gelmesi stratejik bir öneme sahiptir. Bu durum, Türkiye'nin enerji bağımsızlığını kazanması ve enerji arz güvenliğini sağlaması açısından kritik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle kıyaslandığında, sınırlı fosil yakıt rezervlerine sahip olması, yenilenebilir enerji kaynaklarıyla birlikte nükleer enerji gibi alternatif enerji üretim yöntemlerine yönelik yatırımların hızla artırılmasını zorunlu kılmaktadır. Yapılacak yatırımların enerji ithalatının makroekonomik değişkenler üzerinde oluşturduğu baskıyı hafifletmesi ve uzun vadede cari açığın azalmasına önemli bir katkı sağlaması ümit edilmektedir. Bu doğrultuda;

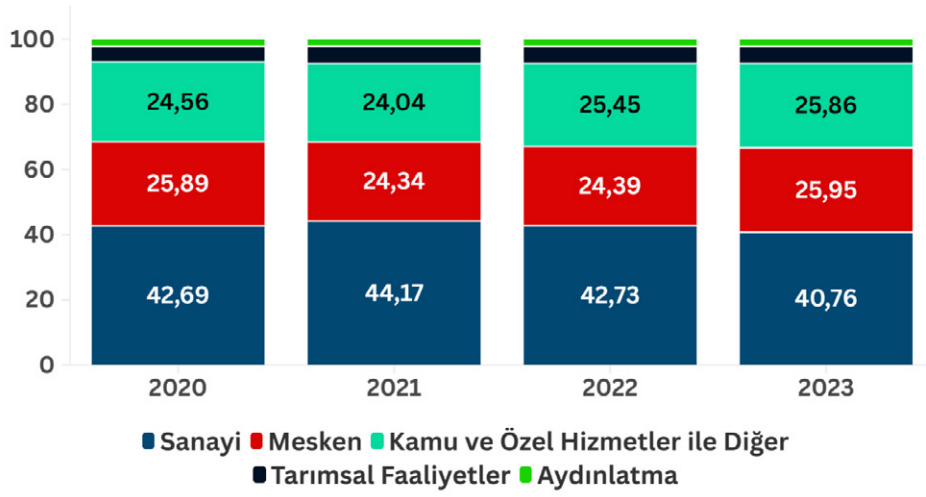
- Türkiye'de biyokütleyle dayalı enerji santallerinin kurulumunu yaygınlaştırabilmek için bürokratik engeller azaltılabilir ve kamusal sermayeli ticari bankalar tarafından düşük faizli ve/veya faizsiz kredi mekanizmaları hayata geçirilebilir.
- Tarım işletmelerinin kendi elektriğini üretilip kullanabilmesi ve hatta fazla üretimin piyasaya kazandırılabilmesi için özellikle güneş enerjisi potansiyelinin yüksek olduğu kırsal bölgelerde, devlet desteğiyle güneş panellerinin kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Böylelikle; tarımsal üretim sürecinde çiftçiler için ciddi bir yük olabilen enerji maliyetleri de azaltılabilir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 85. Türkiye Brüt Elektrik Üretiminin Kamu ve Özel Sektöre Göre Dağılımı (% 2013-2023)

Kaynak: TEİAŞ, 2024

Grafik 86. Faturalanan Tüketimin Tüketici Bazında Yıllar İtibarıyla Gelişimi (% 2020-2023)

Kaynak: EPDK, 2024a

İNŞAAT VE KONUT SEKTÖRÜ

Fikri Kaplan

Öğr. Gör. Dr., Türk Hava Kurumu Üniversitesi

İnşaat sektörü, ekonomik büyümenin temel dinamiklerinden biri olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde stratejik bir öneme sahiptir. Sektör, yalnızca Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'ya (GSYH) doğrudan katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda istihdam yaratma, bağlı sektörleri teşvik etme ve sermaye akışını hızlandırma gibi ekonomik süreçleri de şekillendirmektedir. Özellikle alt-yapı yatırımları, konut projeleri ve sanayi tesisleri gibi büyük ölçekli girişimler, ülkelerin uzun vadeli kalkınma hedeflerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

İnşaat sektörünün GSYH içindeki payı son on yılda dalgalı bir seyir izlemiştir. 2014-2017 yılları arasında sektör, Türkiye ekonomisinde önemli bir büyüme motoru olmuş, GSYH içindeki payı %8-9 seviyelerine kadar çıkmıştır. Bu dönemde altyapı projeleri, kentsel dönüşüm ve konut yatırımları hız kazanmış, sektör büyümeyi desteklemiştir.

2018'de yaşanan ekonomik dalgalanmalar, faiz artışları ve finansal sıkılaşma, sektörün büyüme hızını yavaşlatmış ve GSYH içindeki payını %6-7 bandına geriletmiştir. 2020'deki COVID-19 salgını küresel arz-talep dengesizlikleri ve işgücü sorunları nedeniyle sektörde daralmaya yol açmış, ancak 2021 ve 2022'de devlet destekleri ve düşük faiz politikaları sayesinde kısmi toparlanma sağlanmıştır.

2023 ve 2024 yıllarında ise yüksek enflasyon, faiz artışları ve inşaat maliyetlerindeki yükseliş nedeniyle sektörün büyüme ivmesi zayıflamış, GSYH içindeki payı %5-6 seviyelerine gerilemiştir (TÜİK, 2024). Geleceğe yönelik

projeksiyonlar, finansmana erişimin kolaylaştırılması ve maliyet baskılarının hafiflemesi halinde inşaat sektörünün GSYH içindeki payının yeniden artabileceğini göstermektedir.

İnşaat sektörünün GSYH payı, 2024 yılının dördüncü çeyreğinde %5,2 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı genelinde yaklaşık %5,1'lik seviyeyi korumuştur. Son 10 yıla bakıldığında en düşük seviyelerin görüldüğü 2021 ve 2022 yılından sonra inşaat sektörü pozitif bir ivme kazanmıştır.

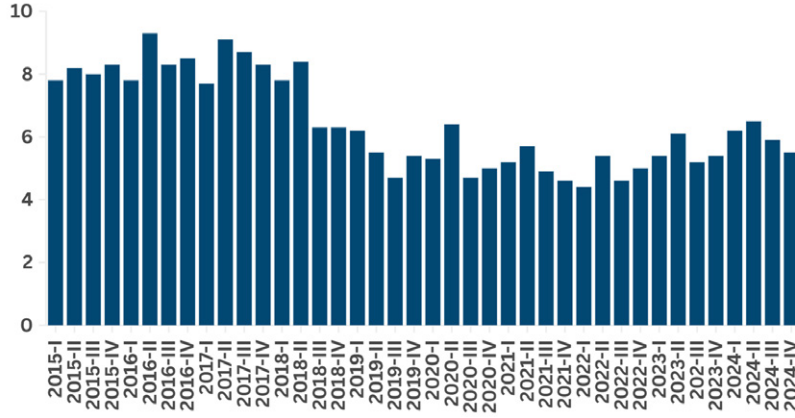
Türkiye'de yabancılara yapılan konut satışları 23.781 olarak belirlenmiştir. Bu sayı bir önceki yıla göre %32,1'lik bir azalmayı göstermektedir. Yabancılara en çok konut satışı yapılan illerin başında 8416 konut satışı ile İstanbul geliyor. Antalya 8223, Ankara 2112 adet konut satışı ile İstanbul'u takip eden iller olmuşlardır.

2024 yılında ülke uyruklarına göre konut satışı sayılarına göre 4867 konut Rusya Federasyonu vatandaşlarına satılmıştır. 2166 konut satışı ile İran ve 163 konut satışı ile Ukrayna vatandaşları en çok konut satışı yapılan yabancı uyruklu kişiler olmuştur.

6 Şubat depremleri, Türkiye'nin inşaat sektörü üzerinde hem kısa vadeli hem de uzun vadeli etkiler yaratmıştır. Bu etkiler, yeniden inşa süreci, inşaat maliyetleri, işgücü ve tedarik zinciri, yeni düzenlemeler ve yatırım eğilimleri gibi farklı başlıklarda ele alınabilir.

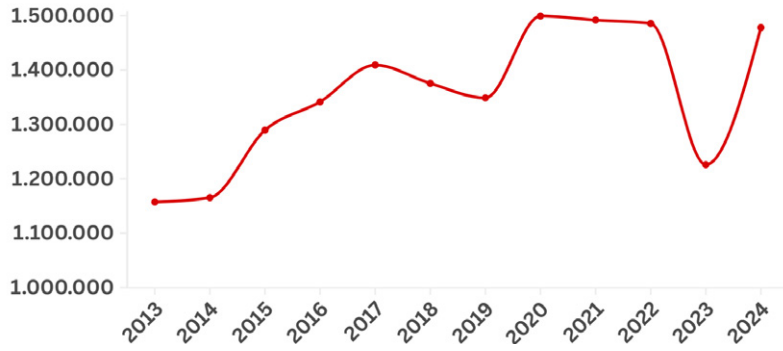
Depremin ardından yayımlanan Cumhurbaşkanlığı verilerine göre, 11 ilde toplamda 2 milyon 618 bin 697 bina depremden etkilenmiştir. On binlerce bina yıkılmış veya ağır hasar

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

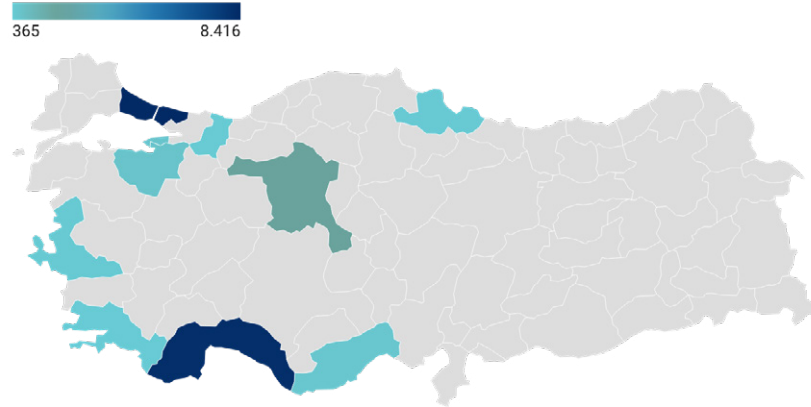
Grafik 87. İnşaat Sektörünün GSYH İçindeki Payının Yıllara Göre Değişimi (% , 2015-2024)

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar İstatistikleri

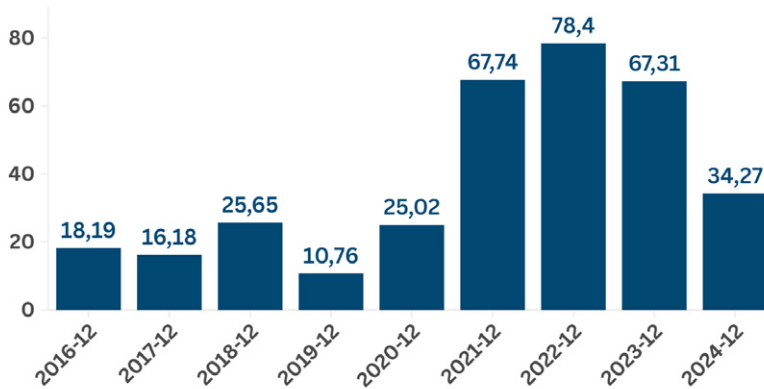
Grafik 88. Toplam Konut Satışı (2013-2024)

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri

Harita 1. İllere göre yabancılara yapılan konut satış sayıları

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri

Grafik 89. İnşaat Maliyet Endeksi ve Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre Değişim Oranları (% , 2016-2024)

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri

almış ve bu durum Türkiye tarihinin en büyük yeniden inşa süreçlerinden bir tanesini başlatmıştır. Devlet, TOKİ ve özel sektör işbirliği ile yeni konut projeleri başlattıktan sonra afet konutları ve altyapı projeleri hız kazanmıştır. Kentsel dönüşüm projelerine yönelik talepler artarken, deprem riski taşıyan diğer bölgelerde de dönüşüm projeleri hızlandırılmıştır.

Deprem sonrası inşaat faaliyetlerinde hızlanma, çimento, demir-çelik, beton ve işgücü talebini artırmış, bu durum inşaat maliyetlerinde önemli bir yükselişe neden olmuştur. Özellikle çimento ve demir-çelik fiyatlarında %30-50 arasında artış yaşanmıştır. Deprem bölgesindeki göç hareketliliği nedeniyle bölgedeki işgücü kaybı yaşanmış, inşaat işçileri ve teknik personel gibi işgücü kapasitesi açısından ciddi açıklar ortaya çıkmıştır. Bu da yeni projelerin maliyetlerini artırmıştır. Deprem, yol, köprü ve lojistik altyapısını da etkileyerek inşaat malzemelerinin taşınmasını zorlaştırmış ve tedarik süreçlerinde gecikmelere neden olmuştur.

Deprem sonrasında, inşaat sektöründe daha sıkı denetimler ve yeni yapı standartları uygulanmaya başlamıştır. Özellikle yüksek riskli bölgelerde bina tasarımında yeni mühendislik standartları zorunlu hale gelmiş, zemin etüdü, bina taşıyıcı sistemleri ve deprem yalıtım teknolojilerine yönelik yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Güvenli konutlara talep artışı: Deprem sonrası, betonarme yerine çelik konstrüksiyon ve hafif çelik yapılar gibi alternatif inşaat tekniklerine ilgi artmıştır.

Yüksek katlı binalara mesafe: Konut alıcıları ve yatırımcılar yüksek katlı binalardan kaçınarak, daha az katlı, sağlam yapıları tercih etmeye başlamıştır.

Bölgesel göç hareketleri: Deprem bölgesinden göç eden nüfus, büyükşehirlerde konut

talebinde dalgalanmalara neden olmuş ve kira fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır.

Türkiye’de konut sektörü, ekonomik krizler, demografik değişimler ve politik müdahalelerle şekillenen bir yapı sergilemektedir. 2013-2024 dönemi, özellikle 2018 ve 2021’deki döviz krizleri, 2020-2021’deki COVID-19 salgını süreci ve 2023’te yaşanan deprem felaketleri ile şekillenmiş bu süreçte yatırım aracı olarak konut talebi artmıştır.

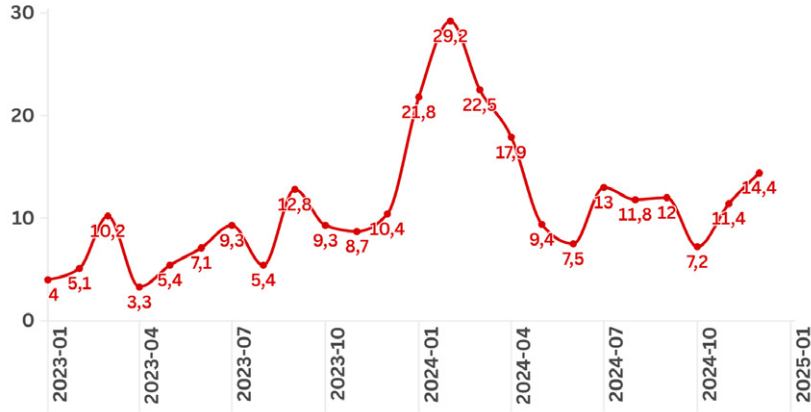
Türkiye konut piyasasında, ikinci el pazarın baskınlığı dikkat çekmekte olup bu durum; yüksek likidite ihtiyacı, enflasyondan korunma eğilimi ve konut kredilerine erişimde yaşanan zorluklarla yakından ilişkilidir. Buna karşın, birinci el konut satışlarında ise kamu müdahaleleri belirleyici olmaktadır. Özellikle TOKİ’nin 2024 yılı için belirlediği 500.000 sosyal konut üretim hedefi, birinci el konut satışlarında kayda değer bir artışa yol açmıştır. Aynı dönemde faiz oranlarının düşürülmesi ve kira artışlarına yönelik yasal sınırlamaların kaldırılması gibi düzenlemeler de konut piyasasında hareketliliği artırmış; bu gelişmelerin etkisiyle 2024 yılı içerisinde yaklaşık 250.000 konut el değiştirmiştir.

Türkiye’deki konutların kalite etkisinden arındırılmış fiyat değişimlerini izlemek amacıyla hazırlanan konut fiyat endeksi Mart 2025 itibarıyla 174 puan seviyesine gelmiştir. İkinci el konut satışları, TL de yaşanan değer kaybı, inşaat sektöründeki durgunlukla gelen arz kıskısı ve diğer ekonomik belirsizlikler sebebiyle, konut fiyatlarında oluşan fiyat artışları sürdürülemez hale gelmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

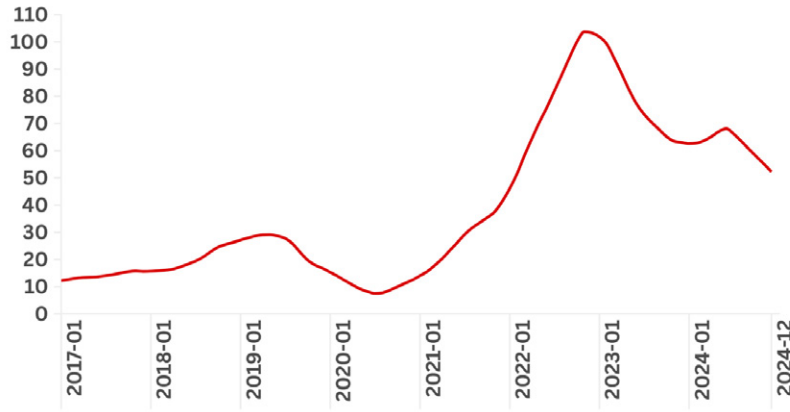
Türkiye’de, inşaat sektörü, iç piyasa dinamikleri ve yurt dışı müteahhitlik faaliyetleri açısından önemli bir ağırlığa sahiptir. Konut

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

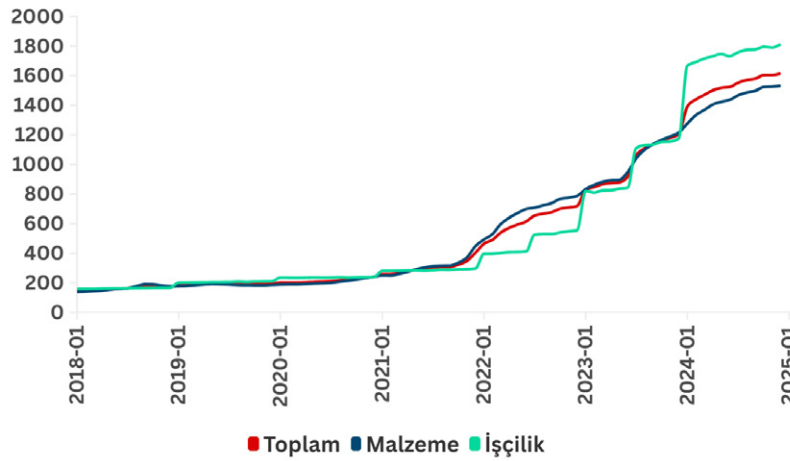
Grafik 90. İnşaat Üretim Endeksi Yıllık Değişim Oranları (% 2023-2024)

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri

Grafik 91. İnşaat Maliyet Endeksi On İki Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı (% 2017-2024)

Kaynak: TÜİK İnşaat ve Konut İstatistikleri

Grafik 92. Sektörlere ve Maliyet Gruplarına Göre İnşaat Maliyet Endeksi (2018-2024)

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri

talebindeki artış, kentsel dönüşüm projeleri ve kamu destekli altyapı yatırımları, sektörün büyümesini destekleyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Ayrıca, Türk inşaat firmalarının küresel çapta, özellikle Orta Doğu, Afrika, Orta Asya ve Avrupa bölgelerinde üstlendiği projeler, ülkeye döviz girdisi sağlaması bakımından ekonomik istikrarı güçlendirmektedir.

Ancak inşaat sektörünün sürdürülebilir bir büyüme trendini devam ettirebilmesi için bazı yapısal sorunların ele alınması gerekmektedir. Makroekonomik dalgalanmalar, enflasyon oranlarının yüksek seyretmesi, finansmana erişimde yaşanan güçlükler ve inşaat maliyetlerindeki artışlar, sektördeki büyüme ivmesini zaman zaman yavaşlatan unsurlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, çevresel sürdürülebilirlik, yeşil bina teknolojileri ve dijital dönüşüm gibi kavramlar, sektörde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle yapay zeka, otomasyon, prefabrik yapı sistemleri ve akıllı şehir projeleri, inşaat sektörünün gelecekteki yönelimlerini belirleyecek olan temel değişkenler arasında görülmektedir.

6 Şubat depremleri, Türkiye’de inşaat sektörünün yapısını ve geleceğini derinden etkilemiştir. Yeniden inşa süreci, sektörün büyümesine katkı sağlarken, maliyet artışları ve işgücü eksiklikleri gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca, daha güvenli ve dayanıklı yapılaşma anlayışı ön plana çıkmış, sektör yeni teknolojilere ve standartlara yönelmiştir.

Sonuç olarak; inşaat sektörü, kısa vadede ekonomik büyümeyi destekleyen, uzun vadede ise sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden çok boyutlu bir sektördür. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, altyapı yatırımlarının ve konut projelerinin artması, sektörü ekonomik büyümenin temel aktörlerinden biri konumuna taşımaktadır. Ancak sektörün

uzun vadeli istikrarını sağlayabilmek için makroekonomik risklerin etkin yönetilmesi, finansal planlamanın güçlendirilmesi, teknolojik adaptasyonun hızlandırılması ve çevresel faktörlerin göz önünde bulundurulması kritik öneme sahiptir. Bu doğrultuda atılacak stratejik adımlar, hem inşaat sektörünün sürdürülebilirliğini garanti altına alacak hem de genel ekonomik kalkınmaya uzun vadeli bir katkı sağlayacaktır.

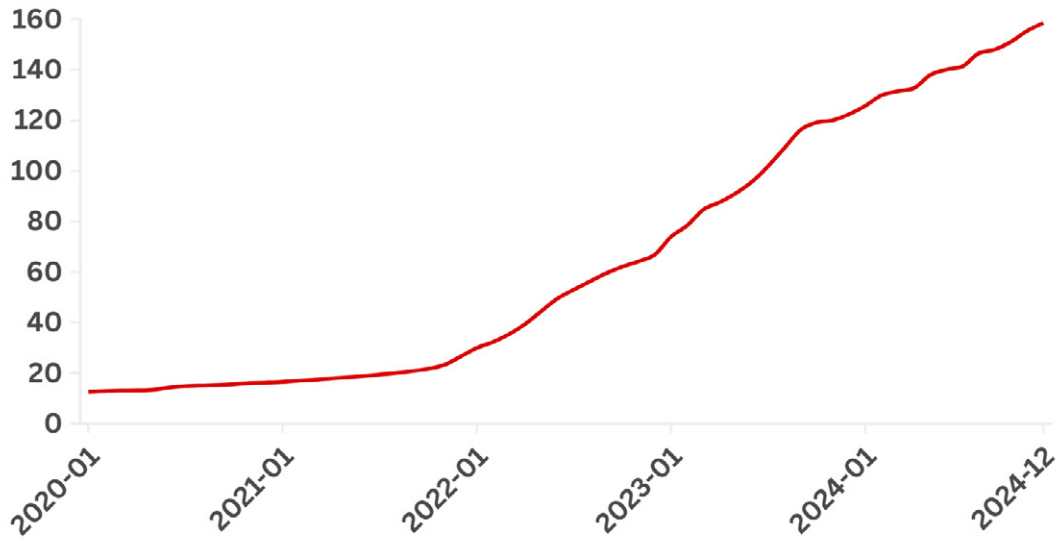
Bu doğrultuda, inşaat sektörünün sürdürülebilirliğini sağlamak ve küresel rekabet gücünü artırmak amacıyla birtakım stratejik adımların atılması gereklidir:

- Alternatif finansman modellerinin geliştirilmesi: Kamu-özel sektör işbirliği projeleri ve alternatif yatırım fonlarının teşvik edilmesi, sektördeki finansal riskleri azaltarak daha istikrarlı bir büyüme ortamı oluşturacaktır.
- Teknolojik dönüşüm ve verimlilik artışı: Yapı bilgi modellemesi, dijital ikizler, yapay zeka tabanlı analiz sistemleri ve robotik uygulamaların yaygınlaştırılması, inşaat süreçlerini daha etkin ve maliyet açısından verimli hale getirebilir.
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması: Yeşil binalar, enerji verimli malzemeler ve düşük karbon salınımına sahip inşaat süreçlerinin teşvik edilmesi hem çevresel hem de ekonomik açıdan sürdürülebilir bir büyüme modeli oluşturacaktır.
- Nitelikli işgücünün yetiştirilmesi: İnşaat sektöründeki teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilecek mühendisler, mimarlar ve teknik personelin yetiştirilmesi, sektörde verimliliği artırmanın yanı sıra küresel rekabet gücünü de yükseltecektir.

Tablo 21. Satış Şekline ve Satış Durumuna Göre Konut Satış Sayıları (2013-2024)

Yıl	Toplam	Satış Şekline Göre				Satış Durumuna Göre			
		İpotekli Satış		Diğer Satış		İlk El Satış		İkinci El Satış	
		Adet	Pay (%)	Adet	Pay (%)	Adet	Pay (%)	Adet	Pay (%)
2013	1 157 190	460 112	39,8	697 078	60,2	529 129	45,7	628 061	54,3
2014	1 165 381	389 689	33,4	775 692	66,6	541 554	46,5	623 827	53,5
2015	1 289 320	434 388	33,7	854 932	66,3	598 667	46,4	690 653	53,6
2016	1 341 453	449 508	33,5	891 945	66,5	631 686	47,1	709 767	52,9
2017	1 409 314	473 099	33,6	936 215	66,4	659 698	46,8	749 616	53,2
2018	1 375 398	276 820	20,1	1 098 578	79,9	651 572	47,4	723 826	52,6
2019	1 348 729	332 508	24,7	1 016 221	75,3	511 682	37,9	837 047	62,1
2020	1 499 316	573 337	38,2	925 979	61,8	469 740	31,3	1 029 576	68,7
2021	1 491 856	294 530	19,7	1 197 326	80,3	461 523	30,9	1 030 333	69,1
2022	1 485 622	280 320	18,9	1 205 302	81,1	460 079	31,0	1 025 543	69,0
2023	1 225 926	177 748	14,5	1 048 178	85,5	379 542	31,0	846 384	69,0
2024	1 478 025	158 486	10,7	1 319 539	89,3	484 461	32,8	993 564	67,2

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü

Grafik 93. Konut Fiyat Endeksi

Kaynak: TCMB, Konut Fiyat Endeksi Raporu

OTOMOTİV SEKTÖRÜ

Ali Can Yenice

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi

2024 yılında otomotiv sektörü toplam pazar payını 1.238.509 satışla %0,5 artırarak tüm zamanları yıllık rekorunu kırmıştır. Bu artış, özellikle otomobil ve hafif ticari araç satışlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Otomobil satışları ise 980.341 adet satışla %1,3 artarken, hafif ticari araç satışları 258.168 adet satışla %2,7 düşüş göstermiştir. Ayrıca, ikinci el satışlarında da bir önceki yıla kıyasla yaklaşık %2'lik bir artışla ilk kez 7 milyon adet devir işlemi gerçekleşmiştir (AA, 2024; ODMD, 2024). Ancak bununla birlikte, yüksek faiz oranları, artan maliyetler ve kredi erişimindeki zorluklar gibi makroekonomik faktörler, sektörün geleceği için, dikkatle izlenmesi gereken riskler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda hem yeni hem de ikinci el otomobil pazarının sürdürülebilir büyümesi için tüketiciye yönelik finansman imkanlarının iyileştirilmesi ve sektördeki rekabet koşullarının desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

TÜİK verilerine göre, 2024 yılında bir önceki yıla göre %13,5 artışla, 2 milyon 598.816 adet taşıtın trafiğe kaydı yapılmıştır. Bu doğrultuda, trafiğe kayıtlı taşıt sayısı aralık sonu itibarıyla 31 milyon 301 bin 389 olmuştur. Bu taşıtların; %51,9 otomobil, %20'si motosiklet, %15'i kamyonet, %7,2'si traktör, %3,2'si kamyon, %1,7'si minibüs, %0,7'si otobüs ve %0,3'ü özel amaçlı taşıtlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2024).

Otomobil ve hafif ticari araç pazarı 2024 Aralık ayında %7,3 artarken, otomobil pazarı %6,6 ve hafif ticari araç pazarı %9,9 oranında

artmıştır. Otomobil pazarında vergi oranları düşük olan A, B ve C segmenti araçlar toplam pazarın %85,7'sini oluşturmaktadır.

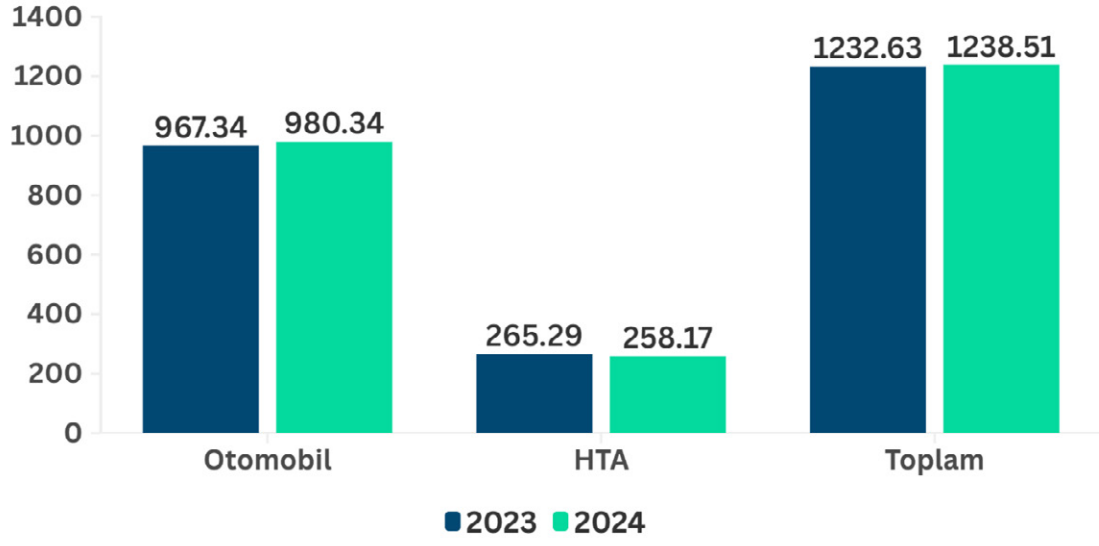
10 aylık ortalamalara bakıldığında, otomobil ve hafif ticari araç pazarı aralık ayı itibarıyla satışları %43,1 hafif ticari araç pazarı, %22,8 artarken pazar toplamda %43,1 artış göstermiştir.

2024 yılı en çok tercih edilen SUV tipi araçlar olmuştur. SUV'lar %56,8 ile en çok tercih edilen segment olmuştur. C segmenti araçlar %55,4 ve B segmenti araçlar %29,8 ile sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada tercih edilmiştir (ODMD, 2024).

2024 yılında Türkiye ekonomisi, yüksek enflasyon, yüksek faiz ve yüksek döviz kuru olmak üzere birden çok iktisadi sorunla aynı anda mücadele etmiştir. Enflasyonun yükselme hızı görece yavaşlasa da yüksek faizin ve döviz kurunun ekonomideki etkileri hâlâ varlığını korumaktadır. Halihazırda döviz kuru ve faizlerin yüksekliği otomotiv sektörünü doğrudan etkilemektedir. Ancak bu koşullara rağmen otomotiv sektörü yükselişini sürdürmektedir.

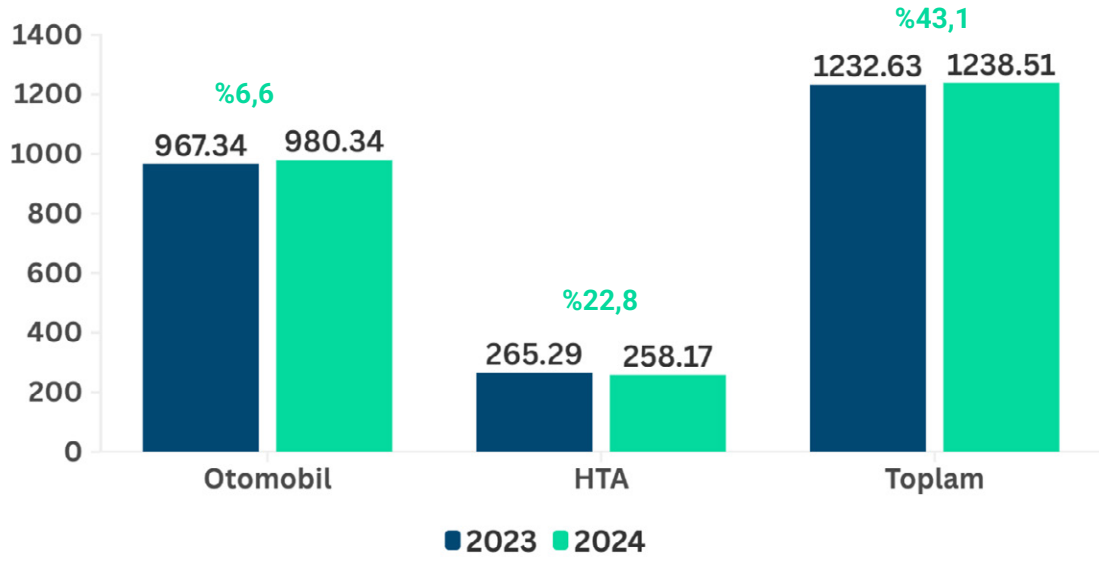
Yüksek faiz, yüksek enflasyon ve döviz kurunun özellikle üretimi negatif etkilediği bir yıl yaşanmıştır. Yüksek enflasyon, otomotiv sektöründe maliyet artışlarına neden olmuş ve araç fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır. Yüksek faiz oranları ise, otomotiv kredilerinin maliyetini artırmış ve bireysel müşterilerin araç alımını zorlaştırmıştır. Türk lirasının

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 94. Otomobil ve Hafif Ticari Pazar Gelişimi (Ocak-Aralık, 2023-2024)

Kaynak: ODMD, 2024

Grafik 95. Otomobil ve Hafif Ticari Pazar Gelişimi (Aralık, 2023-2024)

Kaynak: ODMD, 2024

döviz karşısındaki değer kaybı, ithal araçların ve yedek parçaların maliyetlerini artırmıştır. Diğer yandan yüksek döviz kuru, yerli üretimi teşvik etse de ithal araçların fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca, döviz kurlarındaki dalgalanmalar, otomotiv sektöründe belirsizliği artırmıştır.

Bahsi geçen tüm iktisadi sorunlar ve belirsizlikler, tüketici satın alma gücünü olumsuz etkilemiş ve otomotiv pazarında talep daralmasına neden olmuştur. Başta sanayi ve imalat sektöründe gerçekleşen yavaşlama otomobil sektöründe de etkilerini göstermiştir. 2024 yılında toplam üretim %7 düşüşle 1.365.296 adet gerçekleşirken, toplam ihracat %0,5 düşüşle 1.013.034 gerçekleşmiştir (ODMD, 2024, 2025). Türkiye, otomotiv sektöründe önemli bir ihracatçı konumundadır. Bu dönemde Türk lirasını tekrar güçlendirmeye başlayan para politikaları sayesinde ihracat gelirleri önemli bir artış göstererek 37,2 milyar dolar (%6) olmuştur. Sektörde %40'lık payı ile en büyük bileşen olan tedarik endüstrisi ise 2024 yılındaki ihracatının bir önceki seneye göre %5 artış sergilediği ve 14,8 milyar dolar olduğu gözlemlenmiştir. Almanya ise 2024 yılının en büyük pazarı konumundadır. İhracat bileşenlerine bakıldığında Avrupa Birliği (AB) ülkeleri Türkiye için kritik bir ortak konumundadır. 2024 yılında Türkiye 25,3 milyar dolarlık otomobil ihracatı yapmıştır (ÜİB, 2025).

Uluslararası piyasalardaki COVID-19 salgını sonrası meydana gelen küresel tedarik zincirindeki bozulmalar, 2024 yılında da devam etmiştir. Özellikle yarı-iletken çip kıtlığı otomotiv sektörünü negatif etkilemiş ve dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'deki üretimi de sekteye uğratmıştır. Bir diğer gelişme de elektrikli araçlara yönelim konusunda yaşanmıştır. Avrupa ve diğer gelişmiş pazarlardaki

elektrikli araçlara yönelik teşvikler, elektrikli araç satışlarının artmasını tetiklemiştir. Diğer yandan başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin Çin'in elektrikli araçlarına ilave gümrük vergileriyle yerli sektörleri korumaya yöneldiği gözlemlenmiştir. Türkiye de bu doğrultuda TOGG gibi yerli markasıyla elektrikli araç sektöründe yerini güçlendirmeyi amaçladığından Çin'den ithal edilen otomobiller için %40 ilave gümrük tarifi uygulamaya koymuştur. Bununla birlikte TOGG'un satış rakamlarını yükseltmek ve piyasada yaygınlaşmasını sağlamak adına çeşitli kredi teşviklerini de uygulamaya almıştır.

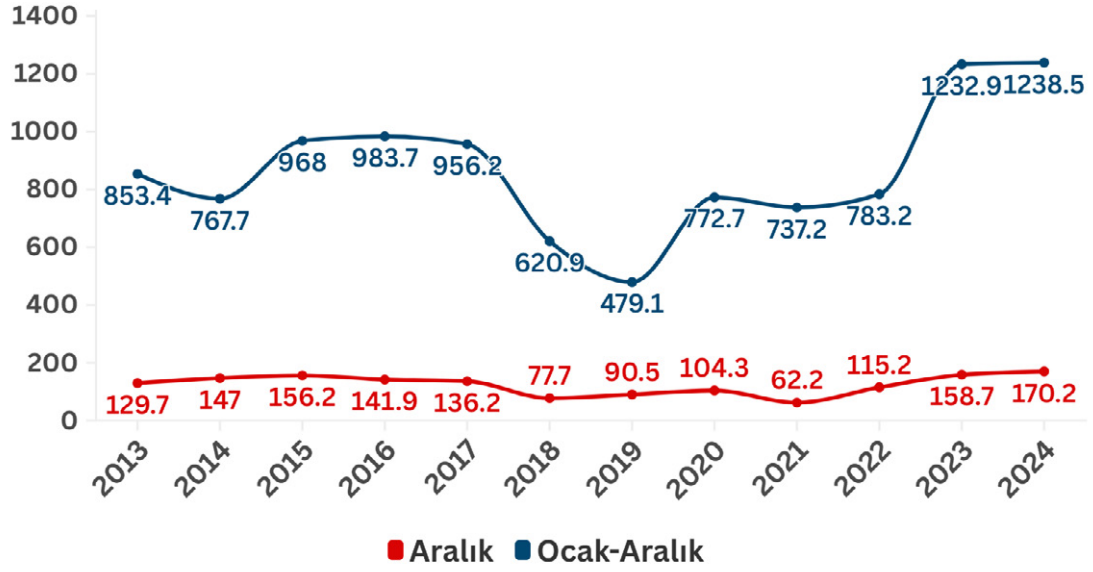
2025 Yılı Beklentileri

Gelecek yıla dair sektörün beklentisi, toplam pazar payının büyümeye devam ederek 1.3 milyon adet seviyesine ulaşmasıdır. Aynı zamanda elektrikli ve hibrit araç satışlarında büyümenin hızlanarak çift haneli artışların olabileceği tahmin edilmektedir. 2025 yılı için de SUV segmentin sektörde liderliğini sürdüreceği ve yerli üretim araçlarının (TOGG gibi) önemli satış rakamları kaydedebileceği tahmin edilebilir. Aynı zamanda ihracat gelirlerinin ise 38 milyar dolar ve üzerine çıkabileceği tahmin edilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

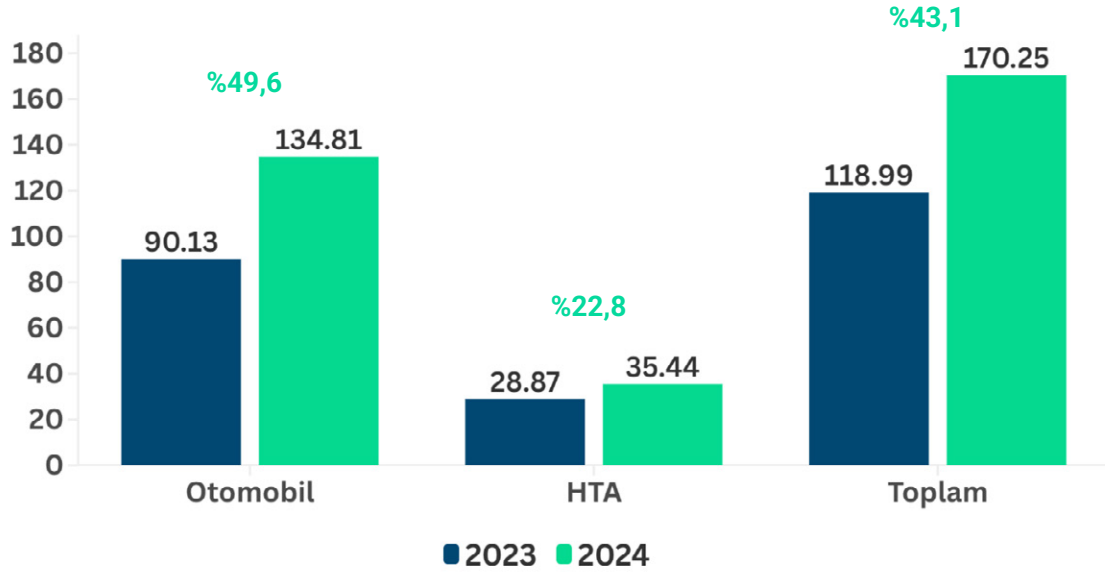
2024 yılında Türkiye otomotiv sektörü hem iç pazarda hem de uluslararası arenada önemli fırsatlar ve zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Makroekonomik göstergeler, uluslararası piyasalardaki gelişmeler ve teknolojik yenilikler, sektörün geleceğini şekillendirmektedir. Yerli üretim, elektrikli araçlar ve sürdürülebilirlik, Türkiye'nin otomotiv sektöründeki rekabet gücünü artırmak için kritik öneme sahiptir. Sektörün geleceği, bu alanlarda yapılacak

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 96. Otomobil ve HTA Pazar Gelişimi (2013-2024)

Kaynak: ODMD, 2024

Grafik 97. Otomobil ve Hafif Ticari Pazarın 10 Aylık Ortalaması

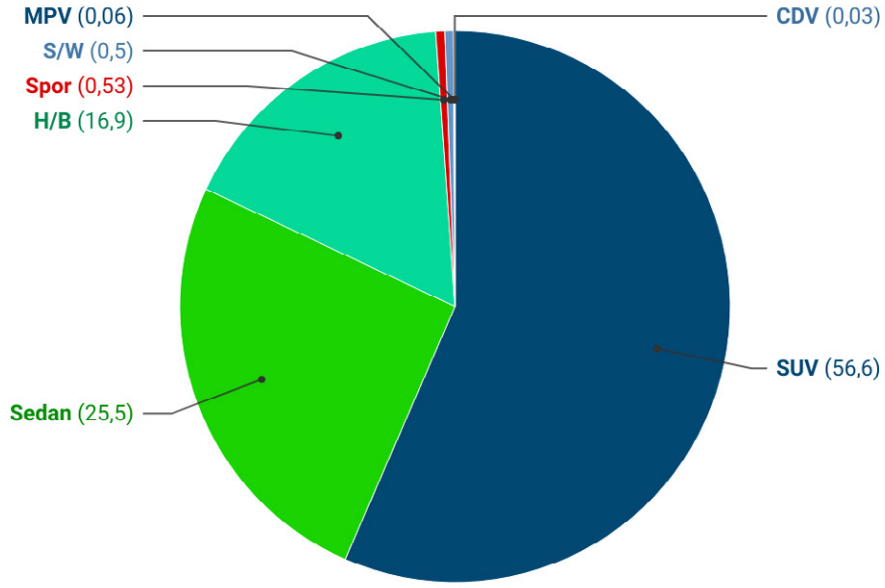
Kaynak: ODMD, 2024

yatırımlar ve alınacak stratejik kararlara bağlı olacaktır. Özellikle 2025 yılı için Türkiye ekonomisinde makro iktisadi göstergelerin düzelmesinin otomotiv sektörüne olumlu yansiyabileceği tahmin edilmektedir.

Başta enflasyon hızındaki görece yavaşlama ve Orta Vadeli Programdaki (OVP) enflasyon düşüşüne yönelik tahminler, başta faiz ve döviz kurunda daha istikrarlı bir patikaya girilebileceğine işaret etmektedir. Özellikle uzunca süredir sergilenen sıkı para politikaları sayesinde enflasyonun artış hızının yavaşlamasına yönelik oluşan algı, politika faizlerinin de yavaş yavaş düşüş trendine girebileceğini göstermiştir. Son dönemde Para Politikası Kurulu'nun faizleri düşürmeye yönelik adımları geleceğe yönelik kredi ve finansman beklentilerini pozitif etkilemiştir. Faizlerin düşmesiyle birlikte araç finansmanında da artışların olacağı ve bunun da sektöre olumlu yansıtacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca Türkiye otomotiv sektörü, önümüzdeki yıllarda elektrikli ve hibrit araçlara yönelik yatırımlarını artırarak büyümeye devam edecektir. Yerli üretimin artırılması ve ihracatın çeşitlendirilmesi, sektörün rekabet gücünü artıracaktır. Bu kapsamda, Türkiye'deki otomotiv sektörünün gelişmesi ve ülke ekonomisine daha güçlü bir şekilde katkı sağlayabilmesi için şu hususlar ilgili paydaşlar ve politika yapıcılar için önem arz etmektedir:

- Yüksek faiz ve sıkılaştırıcı para politikaları sebebiyle araç finansmanının zorlaşması sebebiyle sektördeki canlılığı artırmak ve sektörün büyümesini kalıcı kılmak adına özel (gelir gruplarına ve araç tiplerine göre) finansman yöntemleri geliştirilmelidir.
- Özellikle elektrikli araç piyasasında yerli üretimi teşvik etmek adına ilave vergi indirimleri ve teşvikler sağlanmalıdır.
- Elektrikli araç piyasasının hızla büyümesini göz önünde bulundurarak uluslararası pazarlara açılmak adına politikalar geliştirilmelidir.
- Otomotiv sektörünü derinden etkileyen çip krizleri gibi tedarik zincirlerinin bozulmasına yol açan stratejik ürünlerin ülke içinde üretilmesini sağlayarak yerli tedarik ağları oluşturulmalı ve uzun vadede ithalata bağımlılık bu ürünlerde azaltılmalıdır.
- Kayıt dışılığı azaltacak politikalar ikinci el sektöründe yaygınlaştırılmalıdır.
- İhracat pazarlarını AB ülkelerinin de ötesine taşıyarak pazar çeşitlendirilmelidir.
- Sektörün gelişimini desteklemek adına ve veriye dayalı analizleri kolaylaştırmak için veri odaklı sektörel izleme mekanizmaları kurulmalıdır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 98. Satılan Araçların Gövde Tipi Dağılımı (% , 2024)

Kaynak: ODMD, 2024

ŞİRKETLER VE GİRİŞİMLER

Cem Korkut

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Giriş

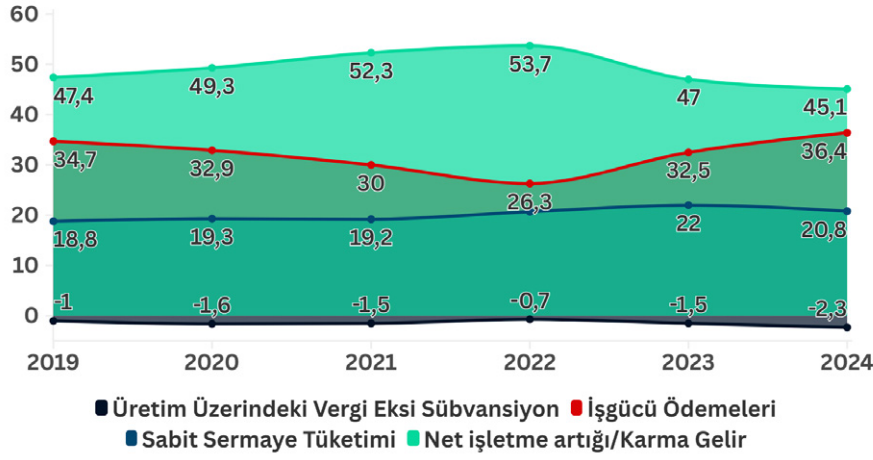
Şirketler ve girişimler, bir ülkedeki ekonomik yapının temel taşlarından biridir. Üretimden istihdama, yatırımlardan inovasyona kadar oldukça geniş bir alanda ekonomik büyüme-ye katkı sağlayan bu yapılar, piyasa koşullarına, finansal dalgalanmalara ve düzenleyici çerçevelere karşı sürekli olarak uyum sağlamak zorundadır. 2024 yılı, küresel ekonomik gelişmelerin, finansal piyasaların ve yerel dinamiklerin etkisiyle, şirketler açısından önemli fırsatlar sunmuş ve zorluklar yaşatmıştır. COVID-19 salgını sonrası toparlanma sürecinin tamamlanması, artan enflasyonist baskılar, faiz oranlarındaki değişimler, yakın coğrafyadaki çatışmaların yol açtığı istikrarsızlık ortamı, teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme gibi faktörler şirketlerin işleyişindeki belirleyici unsurlar olmuştur. ABD başkanlık seçimlerini Trump'ın kazanması ise özellikle ticaret politikalarının ve ilişkilerin yeniden şekillenmesi açısından yeni sonuçlara gebe-dir (McKinsey, 2024; SBB, 2024). Bu bağlamda; Türkiye'deki şirketlerin sermaye yapıları, kârlılık durumları, sektörel dağılımları, ticari ilişkileri ve finansal kaynaklara erişimleri gibi konular daha da önem kazanmıştır. Şirketlerin büyüme potansiyelleri, girişimcilik ekosisteminin gelişimi ve iş dünyasında yaşanan dönüşümler ekonomik istikrar açısından yakından takip edilmesi gereken unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bölümde Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlerin 2024 yılı için güncel durumunu anlamak ve ekonomik

göstergeler çerçevesinde değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Bir Bakışta Şirketler: Millî Gelirdeki Pay, Cirolar ve Kârlılık

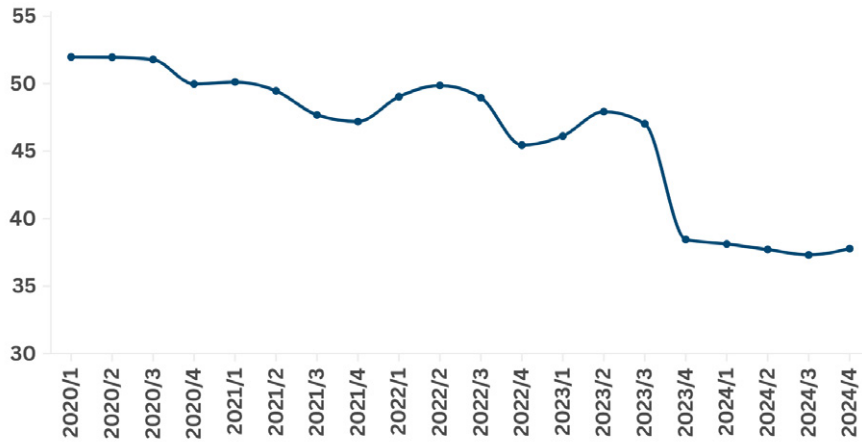
Şirketler ve girişimler, ekonomik büyümenin temel yapı taşlarından biri olarak üretim, istihdam ve yatırım süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Ülkelerin kalkınmasında özel sektörün yani girişimlerin rolü büyüktür. Şirketlerin milli gelir içindeki payları, ciro performansları ve kârlılık düzeyleri, Türkiye'nin ekonomik büyümesini ve özel sektörün sağlığını değerlendirmek için önemli göstergeler sunmaktadır. Türkiye ekonomisinde 2024 yılı, küresel ekonomik dalgalanmalar ve emtia fiyatlarındaki değişimler, enflasyonla mücadele politikaları ve finansmana erişimdeki değişimler nedeniyle şirketlerin finansal performanslarını doğrudan etkileyen önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur (TCMB, 2024). Yine yüksek Türk lirası kredi maliyetleri, firmaların yabancı para (YP) cinsinden kredi kullanımının yeniden artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeye karşılık olarak TCMB, kredi büyümesini dezenflasyon hedefiyle uyumlu hale getirmek amacıyla, YP kredilere yönelik aylık bir büyüme sınırı getirmiş ve kredi büyümesine dayalı zorunlu karşılık uygulamasında düzenlemelere gitmiştir (SBB, 2024). Türkiye'de özel sektör, ülkenin ekonomik büyüme dinamikleri açısından en önemli üretici güçlerden biri olarak öne çıkmaktadır. 2023 yılında yüksek

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

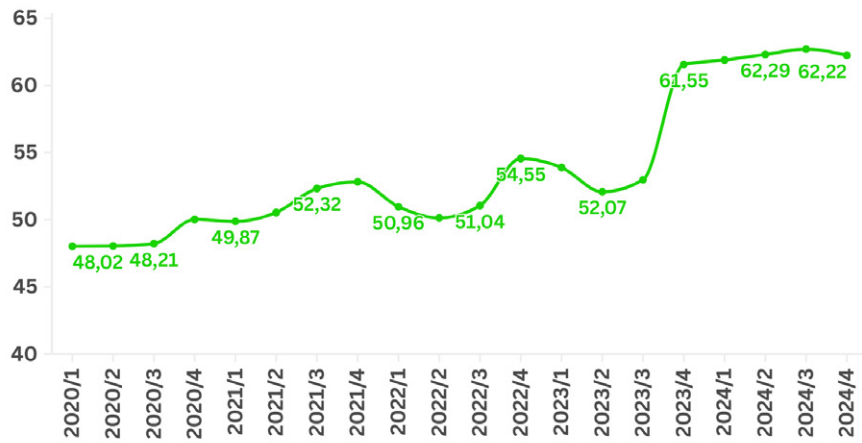
Grafik 99. Gelir Yöntemiyle Gayrisafi Katma Değerin Ana Bileşenleri, (2019-2024 3. Çeyrek)

Kaynak: TÜİK

Grafik 100. Şirketlerin Toplam Yükümlülüklerinin Varlıklarına Oranı (%), (2020-2024)

Kaynak: MKK, Veri Analiz Platformu

Grafik 101. Şirketlerin Özkaynaklarının Varlıklarına Oranı (%), (2020-2024)

Kaynak: MKK, Veri Analiz Platformu

maliyet baskıları ve finansal dalgalanmalar, reel sektörün gelirleri üzerinde baskı oluşturmuşken, 2024 yılında uygulanan para ve maliye politikalarının etkisiyle kademeli bir dengeleme süreci gözlemlenmiştir. Bu süreçte kredi iştahının görece artması (TCMB, 2024) normalleşme sürecine giden yoldaki adımlar olarak değerlendirilmektedir. Öbür yandan firmalar arası ticarette koşulların zorlaştığı, peşin alımın yanı sıra ön ödeme veya avans talep edenlerin arttığı gözlemlenmiştir. Kredi kullanmaktan kaçınılması ve nakitte kalma isteği, ödeme vadelerinin uzatılmasına neden olmuş; bu durum alacak-borç vade uyumsuzluğunu derinleştirmiştir. Tahsilat riskine karşı firmalar, müşteri seçiciliğini artırırken Doğrudan Borçlandırma Sistemi (DBS), kredi kartı, teminat mektubu ve alacak sigortası gibi güvence araçlarını daha sık kullanmaya başlamıştır (TCMB, 2024).

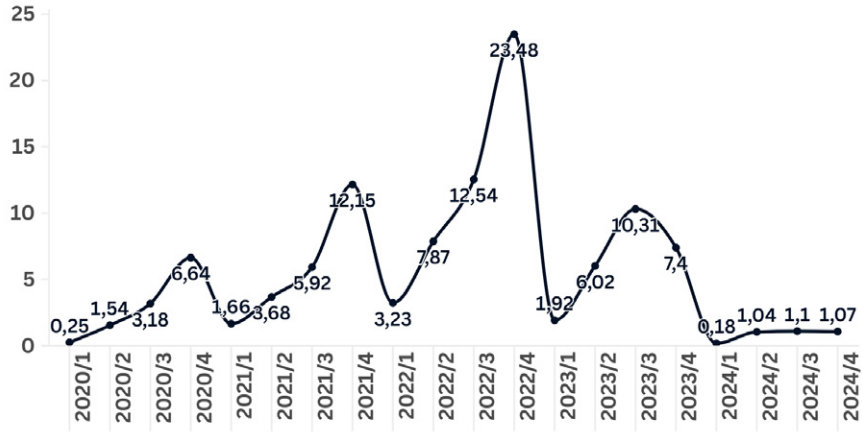
Ciro, şirketlerin büyüklüğünü ve ekonomik dinamizmini ölçen en önemli göstergelerden biridir. 2024 yılı itibarıyla şirket cirolarındaki değişimler hem iç piyasa koşullarından hem de uluslararası ticaret ortamından doğrudan etkilenmiştir. 2021 baz yılına göre hesaplanan ciro endeksi, sanayi, inşaat, ticaret ve hizmet sektörleri toplamında 2024 Aralık ayında yıllık bazda %41,3 oranında artış göstermiştir (TÜİK, 2025). Özellikle enflasyon oranlarının yüksek seyretmesi nedeniyle nominal cirolarda belirgin bir artış gözlemlenirken, reel bazda değerlendirildiğinde bu büyümenin daha sınırlı olduğu görülmektedir. İç tüketimin ağırlıklı olduğu sektörlerde, talepteki yavaşlama ciro büyümesini sınırlarken, ihracat odaklı firmalar için küresel piyasalardaki belirsizlikler ve lojistik maliyetleri büyüme hızını doğrudan etkilemiştir. Sektörel bazda ciro büyümesi 2024 yılında %58 ile en çok bilgi ve iletişim sektörlerinde artmışken;

%21,2 ile en az madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe artmıştır (TÜİK, 2025).

Şirketlerin kârlılık oranları, faaliyet gösterdikleri sektöre, maliyet yapısına ve piyasa dinamiklerine göre farklılık göstermektedir. 2024 yılı; enflasyonun etkileri, artan üretim maliyetleri ve sıkılaşan finansal koşullar nedeniyle şirketler açısından kârlılık marjlarının daraldığı bir yıl olmuştur. Grafik 99'da görüleceği üzere, 2024 yılı itibarıyla şirketlerin gelirler içindeki payı azalırken işgücü ödemeleri ve sermaye maliyetleri artış göstermiştir. Net işletme artışı ve kârlılık oranları son yıllara kıyasla düşüş eğilimindeyken, üretim üzerindeki vergilerde sübvansiyon etkisiyle negatif seyir devam etmektedir. Bu durum, şirketlerin maliyet baskıları altında kaldığını ve finansal sürdürülebilirlik açısından zorlayıcı bir yıl geçirdiğini de göstermektedir.

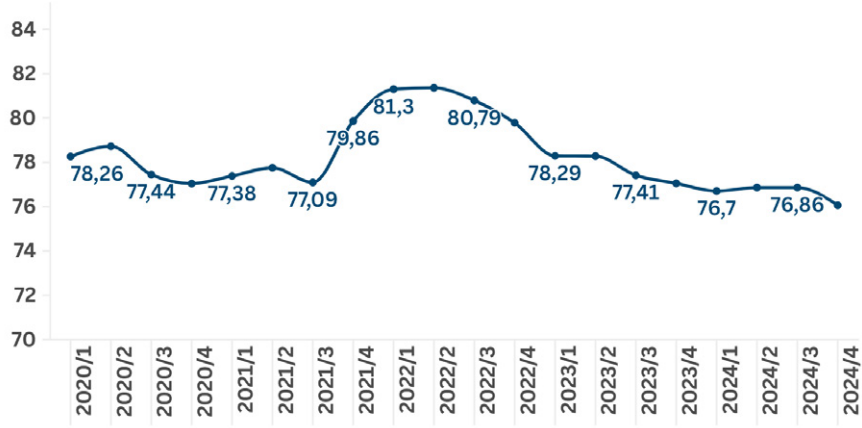
2022 yılından itibaren ortaya çıkan enerji ve hammadde fiyatlarındaki dalgalanmalar, üretim maliyetlerini arttırmıştır (My Enerji, 2025). Bu durumun kâr marjlarını olumsuz etkilediği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, fiyatlama stratejilerini güncelleyebilen ve operasyonel verimlilik sağlayan şirketlerin kârlılıklarını korumakta daha başarılı olabileceği düşünülmektedir. 2024 yılı, Türkiye'de şirketlerin finansal performans açısından önemli sınamalarla karşı karşıya kaldığı bir yıl olmuştur. Firmalar, milli gelir içindeki paylarını korumak için enflasyonist baskılar ve yüksek faiz ortamına uyum sağlamak zorunda kalmış, bu süreçte operasyonel verimliliklerini artırmak adına çeşitli önlemler almıştır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'lerin) krediye erişimde yaşadığı zorluklar ve yüksek borçlanma maliyetleri, bu segmentteki şirketlerin kâr marjlarını olumsuz etkileyen başlıca faktörlerden biri olmuştur. Buna karşılık, büyük ölçekli şirketlerin kurumsal

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

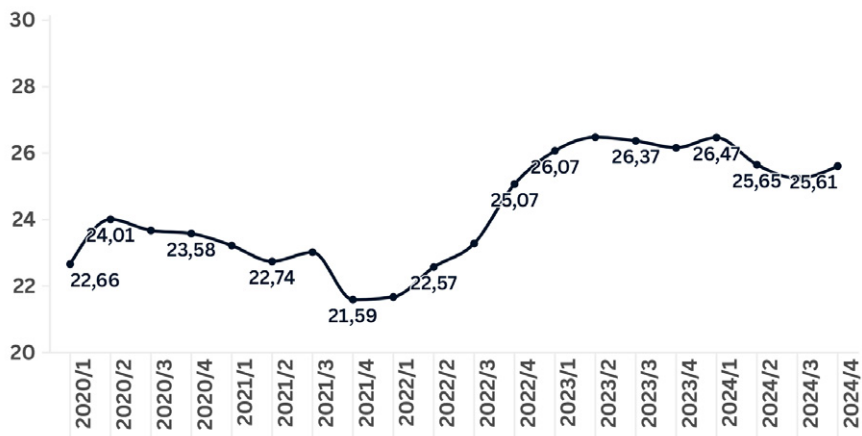
Grafik 102. Şirketlerin Aktif Kârlılığı (%; 2020-2024)

Kaynak: MKK, Veri Analiz Platformu

Grafik 103. Ticari Kredilerin Toplam Kredilere Oranı (%; 2020-2024)

Kaynak: BDDK

Grafik 104. KOBİ Kredilerinin Toplam Ticari Kredilere Oranı (%; 2020-2024)

Kaynak: BDDK

yapılarından ötürü bu süreci daha başarılı şekilde yürüttüğü değerlendirilmektedir.

Parasal sıkılaşma dönemlerinde firmaların borçlarını ödeyememe durumu, yani temerrütler, finansal istikrar açısından yakından izlenen göstergelerdendir. 2023'te başlayan sıkılaşma sürecinde, firmaların temerrüt oranları önceki dönemlere kıyasla daha düşük seyretmiştir. 2018'de faizler hızla artarken tahsili gecikmiş alacaklar yükselmiş, ancak 2023'te benzer faiz artışına rağmen bu oran düşük kalmıştır. Bu farkta faiz artışlarının zamanlaması, enflasyon, döviz kuru ve firmaların yapısal özellikleri etkili olmuştur. 2024'te ise sıkı para politikasının sürdüğü koşullarda temerrüt oranlarının seyri, kredi koşullarındaki daralma ve iç talepteki yavaşlamaya bağlı olarak dikkatle izlenmeye devam etmektedir. Aynı şekilde reel sektörün döviz pozisyon açığı da azalmaktadır. Bu durum, şirketlerin kur şoklarına karşı dayanıklılığının arttığını göstermektedir (Bağır, Seven & Tok, 2024). Buna ek olarak şirketlerin toplam yükümlülüklerinin toplam varlıklarına oranı, 2023 yılı 4'üncü çeyreğinden sonra önemli bir azalma göstermiştir (Grafik 100). Ayrıca, şirketlerin öz kaynak oranının da arttığı görülmektedir (Grafik 101). Zorlu süreç, şirketleri olası şoklara bir nevi daha dirençli hale getirmiştir. Bunun yanında, aktif kârlılığının özellikle 2024 yılı 1'inci çeyreğinden sonra düştüğü gözlemlenmiştir (Grafik 102).

Krediler açısından bakıldığında ise 2024 yılında toplam krediler içerisinde ticari ve diğer kredilerin oranı sabit seyrederken; KOBİ kredilerinin oranı 2022 yılında COVID-19 salgını sonrası iyileşme sürecinde tekrar eski seviyelerine gelmiş görünmektedir. Bu durum aslında COVID-19 salgını döneminde KOBİ'lerin kırılganlığını da göstermiştir (Grafik 103 ve Grafik 104).

Girişimler

2024 yılı genelinde şirket kuruluşlarında gözle görülür bir yavaşlama yaşanmıştır. Bir önceki yıla kıyasla kurulan şirket sayısı %10,2 oranında azalırken, gerçek kişi ticari işletme sayısında %18,4 ve kooperatif sayısında %16,5 oranında düşüş kaydedilmiştir. Aynı dönemde kapanan şirket sayısı %21,4, kapanan kooperatif sayısı ise %12,2 artmış; buna karşılık kapanan gerçek kişi ticari işletme sayısında %46,2'lik önemli bir azalma gerçekleşmiştir. Aralık 2024 özelinde değerlendirildiğinde, bir önceki yılın aynı ayına göre kurulan şirket sayısı %1,1 artış göstermiş; ancak kooperatif kuruluşları %28,2, gerçek kişi ticari işletmeler ise %7 oranında azalmıştır. Aynı ayda kapanan şirket sayısı %26,9 ve kapanan kooperatif sayısı %37,3 artarken, kapanan gerçek kişi ticari işletme sayısında %30,3 azalma yaşanmıştır. Bir önceki aya göre yapılan karşılaştırmada ise, Aralık 2024'te kurulan şirket sayısı %25,4, kurulan gerçek kişi işletme sayısı %39 artmış; buna karşın kooperatif kuruluşlarında %10,1 düşüş görülmüştür. Aynı dönemde kapanan şirketlerde %187,2, kapanan kooperatiflerde %282,4 ve kapanan gerçek kişi işletmelerde %97,5'lik kayda değer artışlar yaşanmıştır. Bu durum, Tablo 22'de görüleceği üzere, 2024 yılında şirketler arası dinamizmin zayıfladığını, yılın son ayında ise şirketlerin kuruluşlarında da kapanışlarında da dikkat çekici dalgalanmalar yaşandığını ortaya koymaktadır (TOBB, 2025).

2024 yılında Türkiye girişimcilik ekosistemi, yatırım hacmi ve sektör çeşitliliği açısından önemli bir canlanma göstermiştir. Toplam 577 yatırım turunda girişimlere 1,41 milyar dolarlık fon sağlanarak, 2023 yılına kıyasla kayda değer bir artış kaydedilmiştir. TÜBİ-TAK Girişimcilik Destek Programı (BİGG)

Tablo 22. Açılan ve Kapanan Şirketler (2024)

İlan Türü	Şirket Türü	Aralık 2024	Kasım 2024	Bir Önceki Aya Göre Değişim (%)	Aralık 2023	Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim (%)	Ocak- Aralık (12 Aylık)		
							2023	2024	Değişim (%)
Kurulan	Şirket	12.659	10.092	25,4	12.519	1,1	128.528	115.463	-10,2
	Kooperatif	188	209	-10,1	262	-28,2	3.202	2.674	-16,5
	Ger.Kişi Tic.İşl.	1.987	1.430	39,0	2.136	-7,0	19.880	16.216	-18,4
Tasfiye	Şirket	6.145	2.362	160,2	4.646	32,3	28.691	32.166	12,1
	Kooperatif	134	74	81,1	98	36,7	905	1.152	27,3
Kapanan	Şirket	7.555	2.631	187,2	5.952	26,9	25.883	31.416	21,4
	Kooperatif	390	102	282,4	284	37,3	1.069	1.199	12,2
	Ger.Kişi Tic.İşl.	2.814	1.425	97,5	4.037	-30,3	32.933	17.727	-46,2

Kaynak: TOBB

programı, 329 turla toplam yatırımların %57'sini oluştururken, özel sektör yatırımlarının toplam hacmi 1,398 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak özel sektör destekli yatırım turu sayısı %30 düşüşle 248'e gerilemiştir. Özellikle 100 milyon dolar ve üzeri yatırımların etkisiyle yatırım hacmi milyar dolar seviyelerini aşmış, Insider ve Getir gibi büyük ölçekli yatırımlar bu trendi taşımıştır. Yapay zeka ve biyoteknoloji sektörleri, yatırım çekme açısından öne çıkarken, yapay zeka girişimleri 715,8 milyon dolarla liderliği üstlenmiştir. Diğer yandan, kadın girişimcilerin görünürlüğü artmış, en az bir kadın kurucu ortağı bulunan girişimlerin oranı %32,2'ye yükselmiştir. Ayrıca, yabancı yatırımcıların yatırım turlarındaki katılım oranı %21'e ulaşarak küresel ilgiyi pekiştirmiştir. Teknopark girişimlerine yapılan yatırımlar ise üç kat artarak 824,82 milyon dolara çıkmış, ancak bu yatırımların sadece 103'ü özel sektör kaynaklı olmuştur. Bu veriler, 2024 yılında Türkiye'de girişimcilik ortamının yeniden ivme kazandığını ve stratejik sektörlerde yoğunlaştığını göstermektedir (Forbes Türkiye, 2025; Turcorn, 2025)

Sonuç ve Değerlendirme

2024 yılı, Türkiye'deki şirketler ve girişimler için finansal istikrar ile risklerin aynı anda yaşandığı bir geçiş dönemi olmuştur. Enflasyonun yüksek seyri, faiz oranlarındaki artış ve jeopolitik belirsizlikler; özellikle KOBİ'ler için ciddi zorluklar yaratmıştır. Buna rağmen, makro ihtiyati politikaların etkisiyle kredi temerrüt oranlarının görece düşük seyretmesi ve döviz pozisyon açığının azalması gibi gelişmeler, şirketlerin kurumsal direnç mekanizmalarında bir iyileşmeye işaret etmektedir. Reel sektörün öz kaynak oranlarını artırması ve borçluluk düzeyinde görülen iyileşmeler, daha sürdürülebilir bir finansal

yapı açısından olumlu bir tablo çizmektedir. Girişimcilik tarafında ise 2024 yılı, yatırım hacminde gözlenen artışlarla birlikte yeni bir ivmelenme sürecini başlatmıştır. Özellikle yapay zeka, biyoteknoloji ve enerji teknolojileri alanındaki girişimlerin yatırım çekme kapasitesinin artması hem sektörel çeşitliliğin hem de stratejik teknoloji alanlarındaki rekabet gücünün geliştiğini göstermektedir. Ancak özel sektör destekli yatırım turlarındaki düşüş, bu alanlarda kamusal desteklerin yeterliliği ve yatırım ortamının sürdürülebilirliği konusunda yeni değerlendirmeleri gerekli kılmaktadır.

- Bu genel çerçevede; Türkiye ekonomisinin sağlıklı bir büyüme patikasına girmesi, sadece makroekonomik istikrarla değil; aynı zamanda şirketlerin dönüşüm kapasitesi, dijitalleşme stratejileri ve sermaye yapılarının güçlendirilmesiyle mümkündür. Girişimciliğin finansal sistemle daha entegre hale getirilmesi, yenilikçi alanlarda yatırım çeken girişimlerin desteklenmesi ve kırılgan işletmelere yönelik hedefli politikaların artırılması, önümüzdeki yıllarda istihdam ve üretim üzerinde pozitif etkiler yaratacaktır. KOBİ'lerin krediye erişimini kolaylaştırmak için Hazine destekli kefalet sistemlerinin genişletilmesi değerlendirilebilir. Örneğin; Kredi Garanti Fonu'nun (KGF) teminat kapasitesi artırılarak, Anadolu'daki üretici KOBİ'lerin makine-teçhizat yatırımlarına özel destek sağlanabilir. Ayrıca destek verilmesi için istenen şartlar sayesinde KOBİ'lerin kurumsallığı artırılabilir.
- Yapay zeka ve biyoteknoloji gibi öncelikli teknoloji alanlarında yatırım yapan girişimlere vergi indirimi uygulanabilir. Zira 2024'te yatırım çeken girişimlerin

%40'ı bu alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu sektördeki yatırım iştahını artırmak için 5 yıl gelir vergisi muafiyeti gibi teşvikler getirilebilir.

- Kadın girişimciliğini desteklemek amacıyla pozitif ayrımcılık içeren fonlar mevcuttur fakat kapsamın geliştirilebilir. En az bir kadın kurucu ortağı olan girişimlerin oranı %32,2'ye yükselmiştir. Bu oranı arttırmak için TÜBİTAK, KOSGEB ve ilgili kuruluşlar özel kadın fonları açabilir.
- İhracatçı şirketlere kur riskinden korunmaları için türev piyasa eğitimi ve danışmanlığı sağlanabilir. Kur şoklarına karşı dayanıklılık artarken, özellikle küçük ihracatçıların türev ürünlere erişimi hâlâ kısıtlıdır. Ticaret odaları ve Eximbank işbirliğiyle seminerler düzenlenebilir. Bu nokta üniversitelerden veya araştırma merkezlerinden destek alınabilir.
- Yeşil dönüşüm yatırımlarına yönelik finansman paketleri sunulması değerlendirilebilir. 2025 yılında TBMM'ye sunulan İklim Kanunu ile bir kısım düzenlemeler getirilecektir. Bunların yanında, enerji verimliliği sağlayan üretim hatlarına geçen sanayi kuruluşlarına faizsiz kredi desteği sağlanabilir ya da farklı teşvik paketlerinden istifade etmelerinin önü açılabilir.
- Şirketlerin dijital dönüşümünü teşvik edecek "Dijitalleşme Endeksi" bazlı kredi

skorlama sistemleri geliştirilebilir. ERP sistemleri ve otomasyon yatırımı yapan işletmelere düşük faizli krediler sunularak dijitalleşme teşvik edilebilir.

- Girişim sermayesi fonları ile teknoparklar arasındaki bağ güçlendirilebilir. Örneğin; İstanbul ve Ankara teknoparklarında kurulan her girişimin, 2 yıl içinde en az bir yatırım turuna erişmesini sağlayacak eş finansman mekanizmaları kurulabilir.
- Şirketlerin finansal okuryazarlık düzeyini artırmak için faaliyetler artırılabilir. Muhasebe, vergi ve borç yönetimi konularında çevrimiçi sertifika programları sunulabilir. Özellikle KOBİ'lerde mali tabloların yanlış yorumlanması, krediye erişimi sınırlamaktadır.
- Erken uyarı sistemleri ile şirket temerrüt riskini önceden tahmin edebilecek bir yapı kurulabilir ve destek mekanizmaları önleyici şekilde devreye sokulabilir. Analiz edilen firmaların risk seviyeleri, kamu desteklerine yön verir şekilde kullanılabilir.
- Kadın ve genç girişimciler için "pilot şehirler" belirlenerek bölgesel kuluçka merkezleri kurulabilir. Örneğin; orta ölçekli şehirlerde kurulan kuluçka merkezleri, sosyal girişimcilik alanında kapasite yaratabilir.

STARTUP EKONOMİSİ VE FİNTEKLER

Gökhan Alpen

Dr., Kurucu Ortak/Genel Müdür, Nar Fon

Gün geçtikçe hayatımızda daha fazla yer alan bir kavram var: Startup. Tanımlamak gerekirse, işin merkezinde teknoloji olan ve hızlı büyüme potansiyeline sahip şirketler bu kelime ile ifade ediliyor. Ülkemizde son 10 yıldır artan bir ilgiyle takip edilen start-uplar özellikle COVID-19 salgını sonrası hem bilinirlik hem de işlevsellik olarak hayatın içinde daha da fazla yer almaya başladı. Bu bölümde, genel olarak start-uplar odağında oluşmuş ekonomik durum ve özelde finteklere dair hususlardan bahsedilecektir. Start-upların daha genel ve efektif bir tanımı yapılacak olursa; teknoloji marifetiyle hızlı bir şekilde geniş kitlelere erişebilme potansiyeline sahip yeni nesil şirket olarak ifade edilmesi mümkün olacaktır.

Startup dünyasındaki özellikle yatırıma dair gelişmeleri incelemek için global görünümünden başlamak daha doğru olacaktır.

CB Insights (2024) raporuna göre, 2024 yılında toplam yatırım adedi 26.960 olurken yatırım tutarı 274,6 milyar ABD doları olmuştur. Grafik 105'de görüldüğü üzere hem yatırım adedi hem de yatırım tutarı 2021 yılındaki zirveye henüz yaklaşmamıştır. 2023 ile 2024 yılları arasındaki değişim incelendiğinde, yatırım adedi %18,5 düşerken toplam yatırım tutarının %4,5 arttığı gözlemlenmektedir.

Grafik 106'da, çeyreklik bazda yapılan analizler doğrultusunda, 2024 yılının son çeyreğinde yatırım tutarında önemli bir artış olduğu

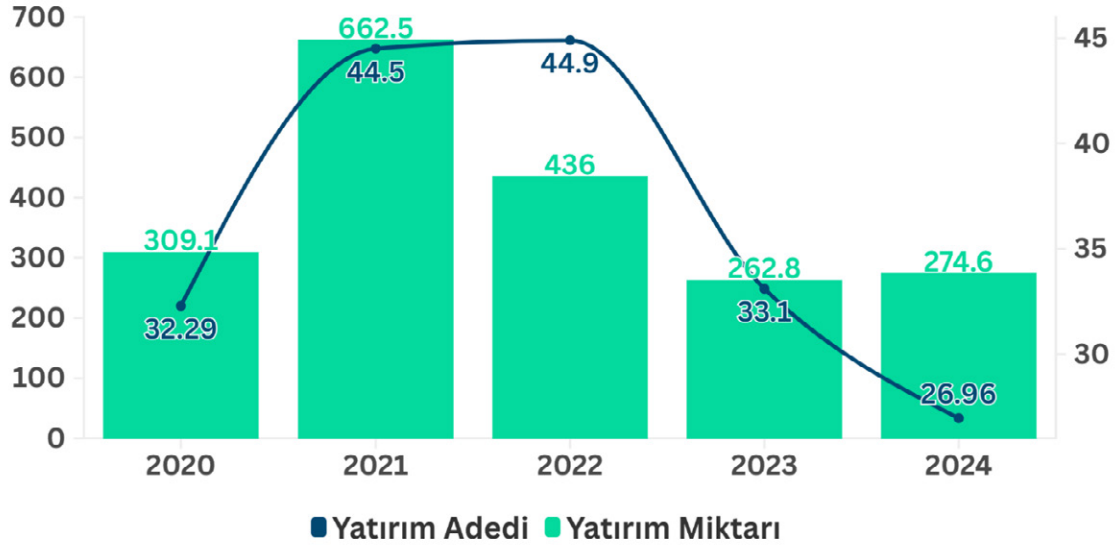
dikkat çekmektedir. Nitekim 2021'den bu yana son çeyreklerde bu ölçekte bir yükseliş yaşanmamıştır. Öte yandan, 2022'nin ilk çeyreğinden itibaren yatırım adetlerinde gözlemlenen aşağı yönlü trend, dikkat çeken bir diğer önemli gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel düzlemde COVID-19 salgını sonrasında yatırım dünyasındaki gelişmelerin çok da olumlu ilerlemediği bilinen bir gerçek olmakla birlikte, yüksek enflasyon ile yüksek faiz oranlarına ek olarak, jeopolitik gelişmeler de bu durumdaki en önemli etkenlerden bir tanesidir. Nitekim belirli dönemlerde yatırım miktarlarında kimi yükselişler gözlemlense de bu durumun asıl sebebinin mega yatırım turu olarak bilinen 100 milyon ABD doları ve üzerindeki turlar vesilesi ile olduğunu ifade etmek gerekir. Dolayısıyla, COVID-19 salgını döneminden sonra önemli bir düşüş gözlemlenen yatırım dünyasında 2024 yılı, daha nitelikli fırsatların değerlendirildiği ve görece bir toparlanmanın izlendiği bir yıl olarak tamamlanmıştır.

Türkiye özelinde, küresel risklerin yansımalarının yanı sıra kendimize has farklı riskleri de barındırdığımız bir yılı geride bıraktık. Küresel çapta olduğu gibi hafif bir toparlanmanın yaşandığı 2024 yılında, yatırım verilerine geçmeden birleşme, satın alma ve halka arzlara dair birkaç bilginin hatırlanması değerli olacaktır¹.

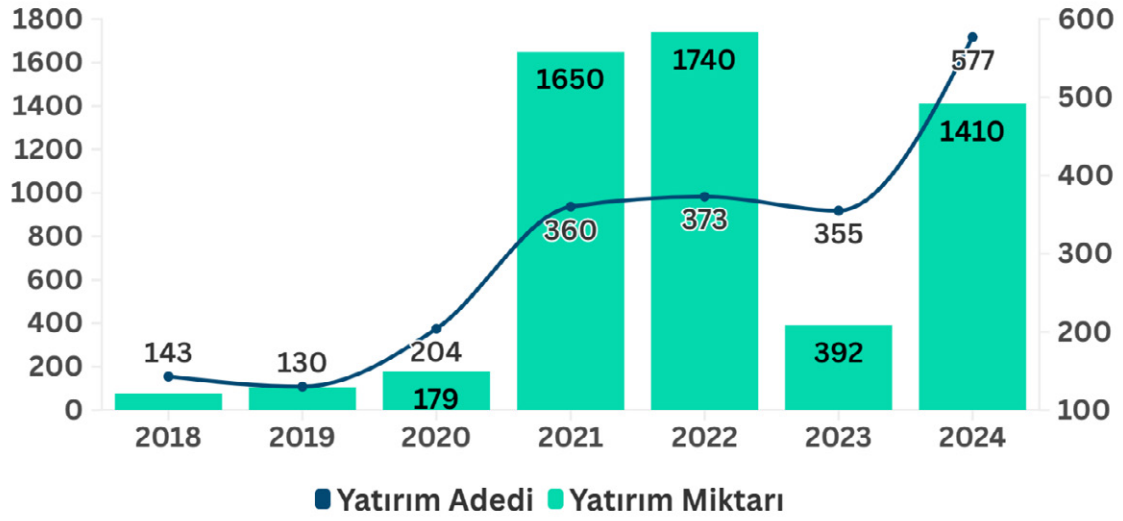
1 Buradaki tutarlar yatırımlara dair verilere dahil değildir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 105. Dünyada Yapılan Yatırım Miktarı (Milyar ABD Doları, Sol Eksen) ve Adedi (Bin, Sağ Eksen, 2020-2024)

Kaynak: StartupCentrum

Grafik 106. Dünyada Yapılan Yatırım Miktarı (Milyon ABD Doları, Sol Eksen) ve Adedi (Bin, Sağ Eksen, 2020/I-2024/IV)

Kaynak: StartupCentrum

- Kazakistan merkezli Kaspi.kz, Hepsiburada'nın %65'ini 1.1 milyar ABD dolarına satın aldı.
- BinBin, Altınay Savunma ve Odine Teknoloji halka arz oldu.
- BlaBlaCar oBilet'i; İyzico ise Paynet'i satın almıştır.

2024 yılı Türkiye startup ekonomisi için önceki yıla göre önemli bir artışın gözlemlendiği ama yine birkaç büyük montanlı yatırımın pastanın büyük kısmını teşkil ettiği bir yıl olarak tamamlandı. Grafik 107'de görüldüğü üzere 2023 yılına kıyasla hem yatırım adedi hem de yatırım tutarı önemli ölçüde artmıştır. 1,41 milyar ABD dolarlık yatırım tutarı yaklaşık 3,5 katlık bir büyümeyi gösterirken 577 yatırım adedi de %62'lik bir artışı ifade etmektedir.

Grafik 108'de iki unsura dikkat çekmek gerekir. Bu iki unsur, yatırım adedindeki TÜBİTAK BİGG+ Girişim Sermayesi Yatırım Fonu (TÜBİTAK BİGG) katkısı ve yatırım tutarındaki mega yatırımların payıdır.

Öncelikle, yatırım adedine dair yapılan inceleme sonucunda, TÜBİTAK BİGG fonunun 329 adet yatırım ile toplam yatırım adedinin %57'sini oluşturduğuna dikkat çekmek gerekir. Ancak, bu 329 yatırıma karşılık gelen yatırım miktarları oldukça düşük olup, yalnızca 8,5 milyon ABD dolarlık bir büyüklük söz konusudur. Geriye kalan 248 yatırım adedinde ise yaklaşık 1,4 milyar ABD dolarlık bir yatırım toplamıştır. Ayrıca ilgili fon 2024 yılında kurulduğu için bu ayırım 2024 yılından itibaren yapılabilmektedir. Önceki yıllarda yapılan TÜBİTAK BİGG yatırımları ayrıştırılamamaktadır.

Bir diğer önemli unsur, mega yatırım olarak ifade edilen 100 milyon ABD doları ve üzerindeki yatırımların toplam yatırım tutarı

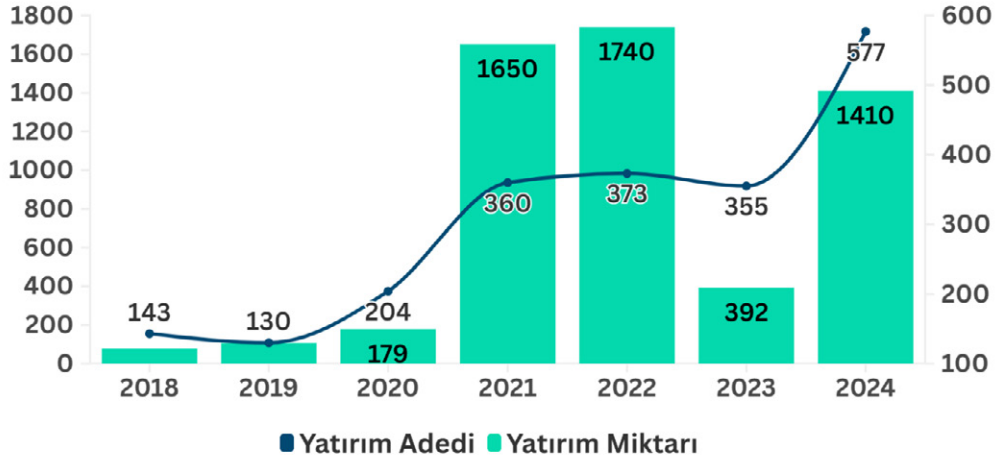
içerisindeki payıdır. 2024 yılı içerisinde Insider 500 milyon ABD doları ve Getir ise 250 milyon ABD doları tutarlarında yatırım almış olup iki mega yatırımın toplamı 750 milyon ABD dolarına ulaşmaktadır. 2024 yılındaki toplam yatırım tutarının 1,41 milyar ABD doları olduğu göz önüne alındığında, aslında bu iki yatırım toplam yatırım tutarının %53'ünü teşkil etmektedir. Grafik 109'da, 100 milyon ABD doları altı ve üstündeki yatırımların ayrımı yer almaktadır.

Yatırım adedindeki TÜBİTAK BİGG fonu yatırımları ve mega yatırım turu unsurlarını toparlarsak, 577 yatırımdan 329'u TÜBİTAK BİGG fonu tarafından yapılmış, 1,41 milyar ABD dolarlık yatırımın ise 750 milyon ABD doları yalnızca iki girişime yapılmıştır. Bu unsurları dışarıda bıraktığımızda, 248 yatırım adedi ile 649 milyon ABD dolarlık bir yatırım tutarı bulunmaktadır. Yatırımların daha detaylı kırılımlarını ve yatırım alan sektörlerin incelemesini yapmadan önce, sürekli bahsedilen büyük yatırımlara bir göz atmak faydalı olacaktır. Tablo 23'te, 2024 yılı içerisinde gerçekleşen en büyük 10 yatırıma dair bilgiler yer almaktadır.

Grafik 110'da yatırım tutarlarındaki miktarsal kırılım incelenmektedir. Buna göre, 1 milyon ABD doları ve altındaki yatırım adetleri 473 ile zirveye ulaşırken, TÜBİTAK BİGG (329 adet) hariç tutulduğunda sayının 144'e düştüğü görülmektedir. Diğer miktarsal kırılımlarda ise dikkat çekici bir değişim gözlemlenmemiştir.

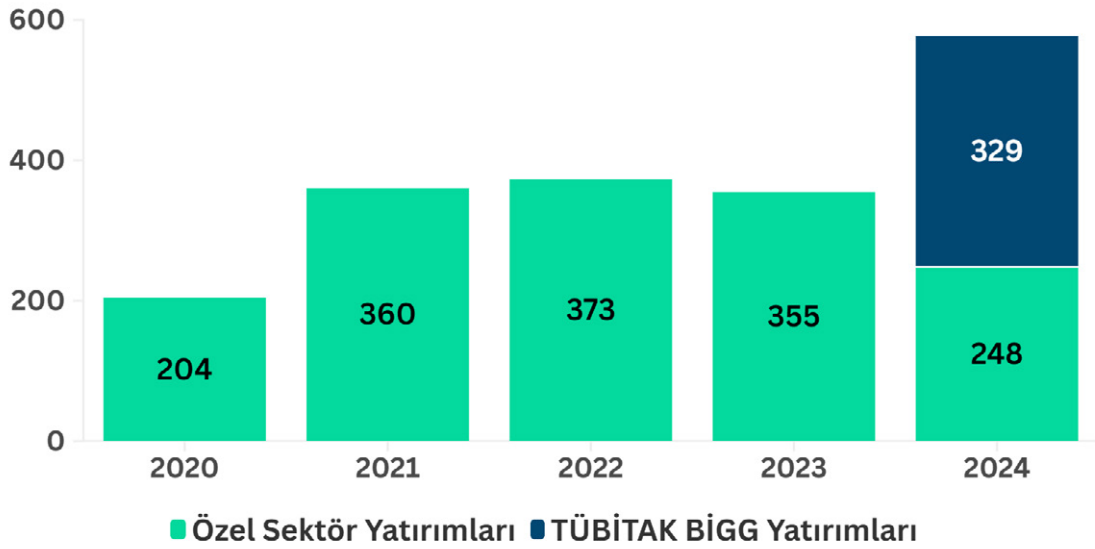
Türkiye'nin startup ekonomisindeki genel görünümü inceledikten sonra sektörel detaylara odaklanmak faydalı olacaktır. Grafik 111'de, 2024 yılındaki yatırımların sektörel dağılımı yer almaktadır. Yapay zeka tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de en popüler sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Insider

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 107. Türkiye'de Yapılan Yatırım Miktarı (Milyon ABD Doları, Sol Eksen) ve Adedi (Bin, Sağ Eksen, 2018-2024)

Kaynak: StartupCentrum

Grafik 108. Türkiye'deki Yatırımların Özel Sektör ve TÜBİTAK BİGG Ayrımı (2020-2024)

Kaynak: StartupCentrum

gibi büyük bir yatırımın etkisiyle, yapay zeka ve pazarlama sektörleri listenin başında yer almakta; lojistik, fintek ve oyun sektörleri ise ilk sıralarda yer almaktadır.

Grafik 112'de ise 2024 yılındaki yatırımların sektörel dağılımı yatırım adedi üzerinden incelenmektedir. Buna göre, sağlık ve biyoteknoloji yatırımlarının yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bu yoğunlukta TÜBİTAK BİGG fonunun bu yıl oldukça fazla sağlık ve biyoteknoloji yatırımı yapmış olması önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜBİTAK BİGG fonu yatırımlarını hariç tutarak baktığımızda ise yapay zeka yatırımları ilk sırayı alırken, dikkat çekici bir şekilde üretim ve malzeme alanındaki yatırımlar adet olarak ikinci sırada yer almaktadır.

Startup ekonomisi bölümünü sonlandırmadan önce, iki farklı hususa dikkat çekmek gerekmektedir. İlk olarak, Grafik 113'te yer alan ve Türkiye'de faaliyet gösteren Venture Capital şirketlerine yöneltilen sorularla elde edilen anketi incelemek faydalı olacaktır.

Yatırım ekosistemindeki zorlukların ele alındığı anketin sonuçlarına göre, 2023 yılında olduğu gibi 2024'te de en önemli sorun faiz oranları, kur değişimleri vb. alanlarını kapsayan ekonomik çalkantılar olmuştur. İkinci sırada ise bir basamak yükselen volatilité ve politika değişimlerinin öngörülemezliği yer almaktadır. Üçüncü sırada, yine bir basamak çıkan kaliteli startup sayısının azlığı bulunmaktadır. Dördüncü sırada ise, bir önceki sene ikinci sırada yer alan global parasal kıtlığı bulunmaktadır. Bu düşüş, 2024 yılında en büyük değişimi göstermektedir. Bir önceki yıla göre yerini değiştirmeyen tutarsız veya yüksek değerlemeler yatırımcı gözüyle problem listesinde beşinci sırada yer almaktadır.

Bir diğer dikkat çekici konu ise startuplarda çalışan personel sayısıdır. Grafik 114'te

ABD'de faaliyet gösteren 2819 startupın yatırım dönemlerine göre çalışan sayıları yer almaktadır. 2024 yılında ilk kez tohum aşamasındaki startupta çalışan personel sayısı 5'in altına düşmüştür. Aynı düşüş Seri A ve Seri B yatırım turunda olan startupta için de geçerlidir. Bu durumun iki ana nedeni olabilir: Birincisi; ekonomik zorlukların getirdiği unsurlar sebebiyle startupta aynı işi, hatta belki de fazlasını, daha az personel ile yapmaya çalışmaktadır. İkincisi; yapay zekanın getirdiği avantajları kullanan startupta, mümkün olan işleri yapay zekaya yaptırarak ilgili alanda personel istihdam etmemeyi tercih etmektedir. Bu durumu destekler şekilde; son dönemde tek personele sahip startup sayısının arttığını hatırlatmakta fayda vardır.

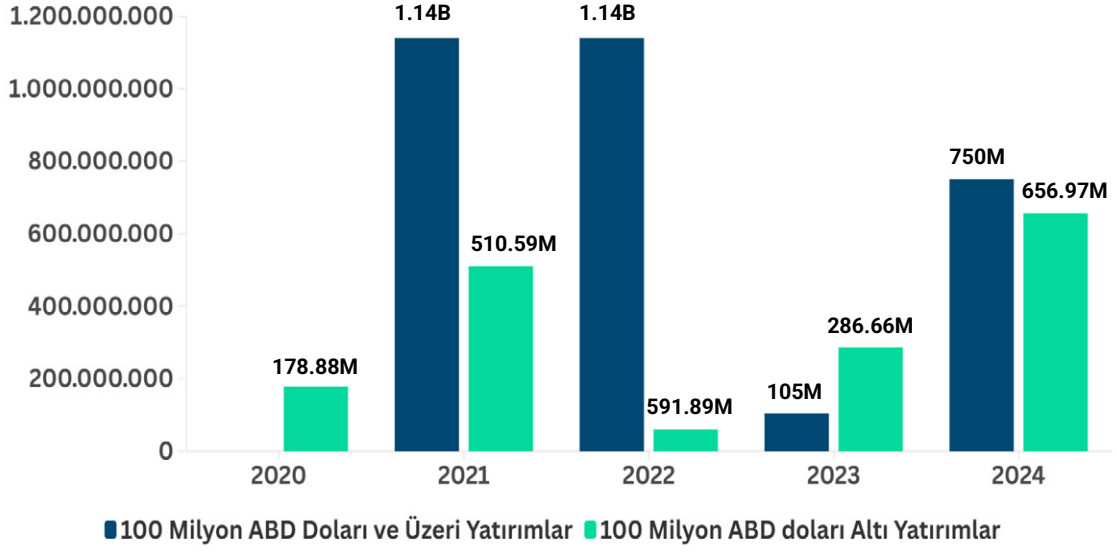
Türkiye Fintek Ekosistemi

Fintekler alanı incelendiğinde, bugün geline nokta çok büyük gelişmelerin olmadığı görülmektedir. Fintek alanındaki gelişmeleri kısaca ele aldıktan sonra detaylı bir incelemeye gitmek yerine özel olarak incelediğim Real World Asset Tokenization sektörüne yer vereceğim.

2024 yılında Türkiye fintek sektöründeki gelişmeleri incelediğimizde 2024 yılının satın almaların ve sektörel olarak genişlemelerin yılı olduğunu rahatlıkla görebiliyoruz.

- Colendi, bankacılık faaliyetinde bulunmak üzere BDDK'dan izin aldı.
- Elektronik para ve ödeme hizmetleri dünyasında bildiğimiz FUPS da bankacılık faaliyetinde bulunmak üzere BDDK'dan izin aldı.
- BlaBlaCar oBilet'i; İyzico ise Paynet'i satın aldı.
- Papara Pakistan merkezli SadaPay'i satın aldı. Papara ayrıca, Finfree'yi de satın aldı.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 109. Mega ve Küçük Ölçekli Yatırım Miktarlarının Karşılaştırması (2020-2024)

Kaynak: StartupCentrum

Tablo 23. 2024 Yılındaki En Büyük Yatırımlara Dair Bilgiler

Girişim Adı	Sektör	Yatırım Tutarı	Yatırımcılar
Insider	Yapay Zeka, Pazarlama	750 milyon ABD doları	General Atlantic
Getir	Market, Lojistik	250 milyon ABD doları	Mubadala
Colendi	Finans	65 milyon ABD doları	Citi, Sepil, Re-Pie, Finberg
Intenseye	Sağlık	65 milyon ABD doları	Lightspeed, Air Street Cap.
Spyke Games	Oyun	50 milyon ABD doları	Moon Active
Picus Security	Siber Güvenlik	45 milyon ABD doları	Riverwood, Earlybird
Midas	Finans	45 milyon ABD doları	Portage Ventures, IFC
Grand Games	Oyun	30 milyon ABD doları	Balderton Capital
Trio Mobil	Güvenlik, Lojistik	26.5 milyon ABD doları	NewSpring, 212, TIBAS
Socradar	Siber Güvenlik	25.2 milyon ABD doları	PeakSpan, Oxx

Kaynak: Yazarın derlemesi

- Yine Papara'nın T-Bank'ı da tamamen satın almak üzere anlaştığı haberleri çıkmasına rağmen sürecin sonuçlandığına dair net bir gelişme duyurulmadı.
- Bir süredir beklenen kripto varlıklara dair unsurlar, Sermaye Piyasası Kanunu'nda yer almak üzere *Resmî Gazete*'de yayınlandı.

2025 Yılına Bakış ve Beklentiler

Geride bıraktığımız 2024 yılında Türkiye'nin girişimcilik ekosistemi ve özellikle fintek alanı, değişen küresel trendler ve yerel dinamiklerin etkisiyle önemli bir dönüşüm sürecinden geçti. 2025 yılına girerken makroekonomik dengeler, regülasyonlardaki gelişmeler, yatırım eğilimleri ve teknolojik yenilikler doğrultusunda şekillenecek yeni bir dönemin eşliğindeyiz.

Makroekonomik Görünüm ve Etkileri

Türkiye'nin 2025 yılına girerken karşı karşıya olduğu ekonomik tablo, girişimcilik dünyasının genel sağlığını doğrudan etkileyecek en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Enflasyonla mücadele, faiz politikaları ve döviz kurları gibi başlıklar hem yatırım iştahını hem de startupların operasyonel maliyetlerini belirleyecek temel faktörlerin başında gelmektedir. Özellikle erken aşama girişimlerin finansmana erişiminde makroekonomik istikrar kritik bir rol oynayacaktır.

Bununla birlikte, 2024 sonlarında bir nebze de olsa arttığı gözlemlenen dış yatırım ilgisinin 2025 yılında daha seçici ve tematik bir şekilde devam etmesi beklenmektedir. Sağlık teknolojileri, yapay zeka, fintek ve iklim teknolojileri gibi alanlara yönelik ilgi artarken,

klasik e-ticaret veya hızlı teslimat gibi belirli bir doyum seviyesine ulaşan segmentlerde yatırımcı ilgisinin görece azalması söz konusu olabilir.

Fintek Ekosisteminde Derinleşme ve Yeni Segmentler

Türkiye fintek ekosistemi, geleneksel bankacılık sisteminden ayrılan yapısıyla son yıllarda hızlı bir gelişim göstermiştir. 2025 yılında, bu gelişimin daha spesifik ve regülasyonla iç içe geçmiş bir hale dönüşmesi beklenmektedir. Özellikle; dijital bankacılık, ödeme sistemleri ve kripto varlık hizmet sağlayıcılığı lisansı alan yeni oyuncuların sahaya inmesiyle birlikte rekabetin artacağı bir dönemi yaşayacağız.

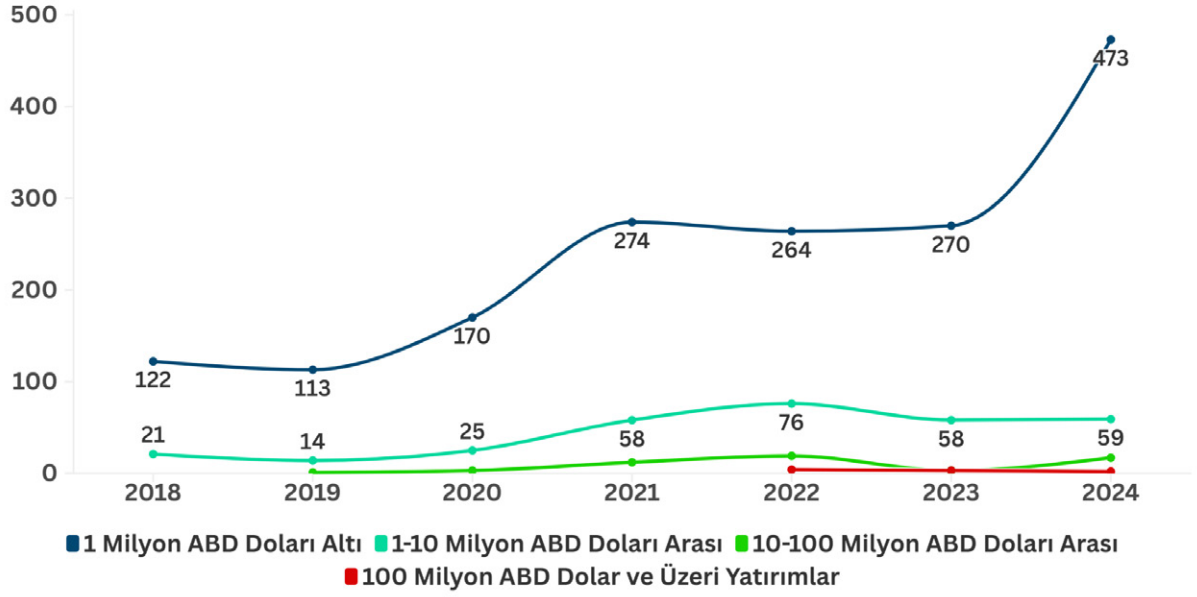
Bir diğer önemli gelişme, Real World Asset Tokenization (RWA) ve blokzincir tabanlı finansal ürünlerin giderek daha fazla konuşulmaya başlanması olacaktır. Sermaye Piyasası Kurulunun (SPK) ve Merkez Bankasının dijital varlıklara yönelik düzenleyici çerçeveyi netleştirmesi halinde, bu alanda yeni girişimlerin doğması ve mevcut fintek şirketlerinin ise ürün yelpazelerini genişletmeleri mümkün olacaktır.

Ayrıca, katılım finans esaslarına uygun olarak faaliyet gösteren fintek girişimlerine olan ilginin artması da beklenen unsurlardan bir tanesi olacaktır. Bu alanda hem kamu destekli hem de özel sektör kaynaklı yeni projeler gündeme gelebilir.

Yatırımcı Eğilimleri ve Fonlama Dinamikleri

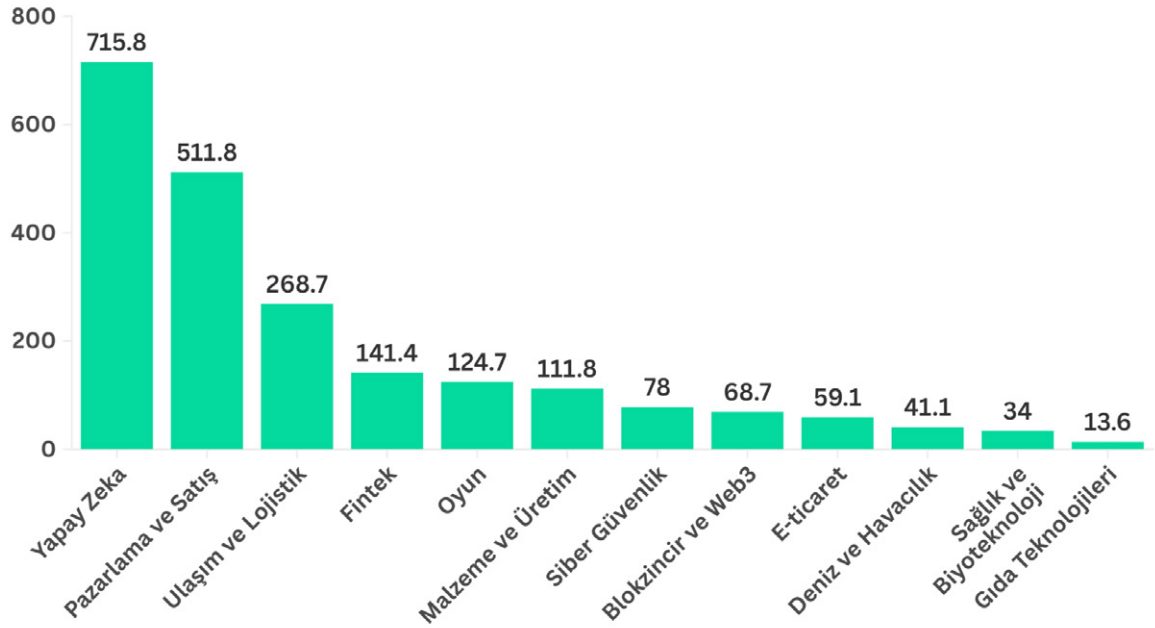
2024 yılında yaşanan durgunluk sonrası, 2025 yılında hem yerli hem de yabancı yatırımcıların risk iştahının görece artmasını

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 110. Yatırım Aralığına Göre Gerçekleşen Yatırım Adedi (2018-2024)

Kaynak: StartupCentrum

Grafik 111. 2024 Yılındaki Yatırımların Sektörel Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Kaynak: StartupCentrum

bekleyebiliriz. Ancak bu kez yatırımcılar, hızlı büyümeden çok sürdürülebilir iş modelleri ve kârlılık potansiyeline odaklanmak zorunda kalacaklardır. Özellikle tohum ve Seri A yatırımlarında seçiciliğin artacağı net bir durum olduğundan; bu husus girişimcilerin iş modellerini daha net tanımlamaları ve gelir yaratma kapasitelerini erken aşamada ortaya koymaları gerekliliğinin önemini bir kez daha ortaya koyacaktır.

Ayrıca, kurumsal girişim sermayesi (CVC) mekanizmalarının daha da güçlenmesi ve banka, telekom, sigorta gibi büyük oyuncuların inovasyon politikalarında startüplara daha stratejik roller vermesi beklenmektedir. Birçok yatırımcının elindeki fon havuzu çeşitli sebeplerle daralırken, CVC tarafında havuzu besleyen ana kurumun karlılığı arttıkça CVC'deki yatırım havuzu da bu ölçüde artış gösterebilmektedir.

Regülasyon ve Kamusal Yaklaşımlar

2025 yılı, Türkiye'de finansal teknolojiler alanında daha net bir regülasyon çerçevesinin oluşacağı bir yıl olabilir. Özellikle:

- Açık bankacılık uygulamalarının genişletilmesi,
- Dijital varlıkların tanımı ve vergilendirilmesi,
- Kripto varlık hizmet sağlayıcılara ilişkin tebliğlerin yayınlanması gibi başlıklar, hem girişimciler hem yatırımcılar açısından belirleyici olacaktır.

SPK, BDDK ve Merkez Bankası gibi kurumların 2024'te başlattığı çalışma gruplarının çıktılarının hayata geçirilmesiyle birlikte, fintek oyuncularının regülasyonla daha uyumlu ama aynı zamanda daha yenilikçi modeller geliştirmesi mümkün olacaktır.

Real World Asset Tokenization

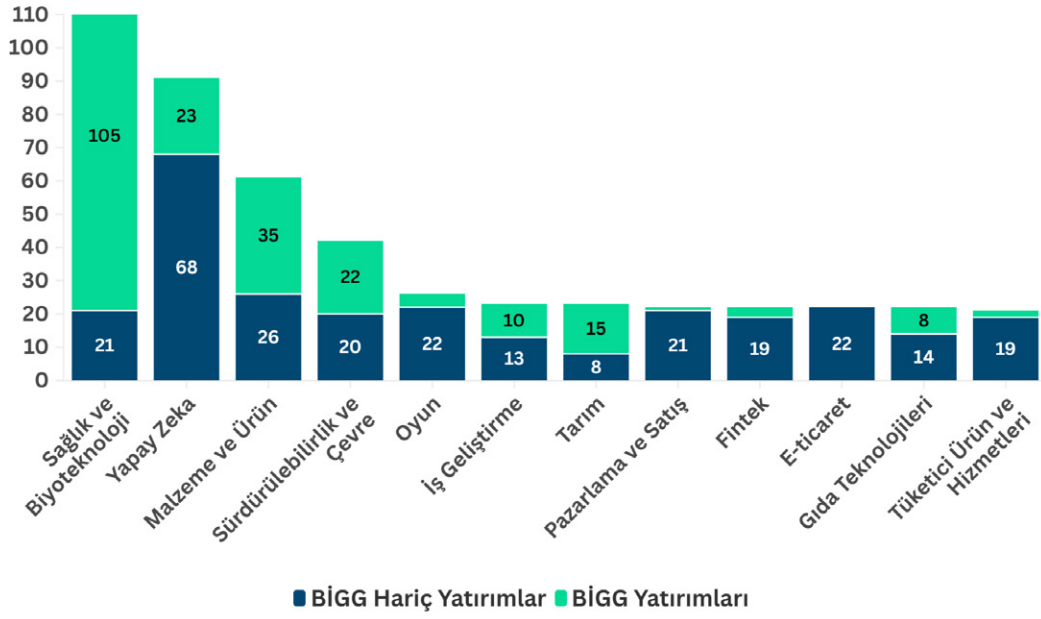
Gerçek dünya varlıkları tokenizasyonu olarak Türkçeye çevirebileceğimiz bu alanı bugün çok duymamış olsanız da gelecekte yoğun olarak duyacağınıza eminim. Kısaca bu konuyu da ele almak isterim. Ufak bir tanımlama ve girişten sonra "nedir, nasıl çalışır, hangi sektörlerde kullanılır, gelecekte konumu" gibi farklı başlıklar altında detaylara girelim.

Gerçek dünya varlıklarının (gayrimenkul, sanat eserleri, emtia vb.) blockchain üzerinde dijital tokenlara dönüştürülmesi süreci olan Real World Asset (RWA) Tokenization, finansal sistemde önemli değişimlerin ilk ayak sesleri olarak kabul edilebilir. Gayrimenkul, enerji, tarım ve sanat gibi birçok sektörde kullanılan bu teknoloji, geleneksel finans ve merkeziyetsiz finans (DeFi) arasındaki geçişkenliğin sağlanması için belki de bir köprü vazifesi görecek. 2024 itibarıyla pazar hızla büyüse de henüz istenilen seviyede değil, regülasyonlarla şekillenen bu alanın gelecekte küresel finans sistemine entegrasyonu hızlanacak ve belki de birçok işlemimizi bu kavram üzerine inşa edeceğiz.

Real World Asset Tokenization Nedir?

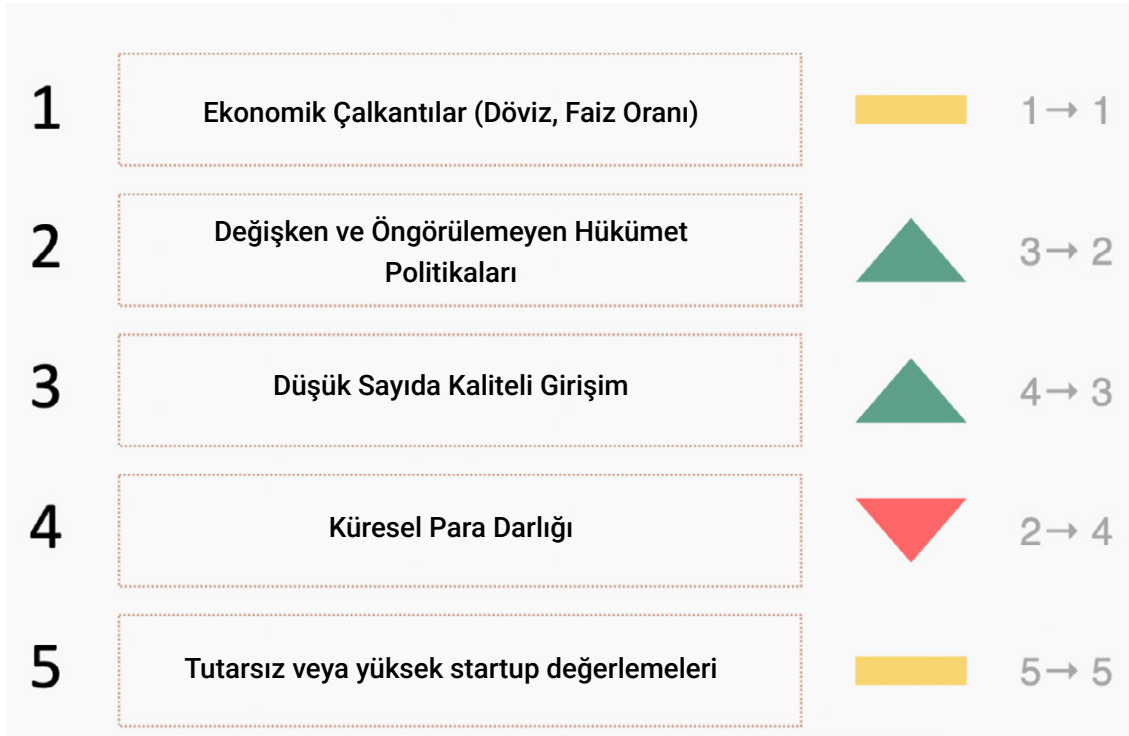
Real World Asset (RWA) tokenization, fiziksel varlıkların blockchain üzerinde dijital tokenlara dönüştürülmesi sürecidir. Bu sayede gayrimenkuller, sanat eserleri, emtia, tahviller, hisse senetleri ve hatta koleksiyon ürünleri gibi varlıklar tokenize edilerek dijital ortamda alınıp satılabilir hale gelir. Bu sistem, mülkiyetin daha küçük birimlere bölünmesini ve daha geniş yatırımcı kitlelerine ulaşmasını sağlar. Finans dünyasına aşina kimseler için menkul kıymetleştirme mevzusuna benzerlik gösterir. Dayanak olan varlığın durumuna

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 112. 2024 Yılındaki Yatırımların Sektörel Dağılımı, Yatırım Adedi

Kaynak: StartupCentrum

Grafik 113. Ekosistem Problemlerine Dair VC Anketi

Kaynak: Startups Watch

göre, “Varlığa Dayalı Menkul Kıymetleştirme (VDMK) olarak bilinen varlığa dayalı menkul kıymet sürecinin dijital halidir” demek mümkündür.

İlk tanım da belirttiğimiz üzere tokenizasyon, geleneksel finans ile merkeziyetsiz finans (DeFi) arasındaki boşluğu kapatan bir köprü görevi görmektedir. Fiziksel varlıkların dijitalleştirilmesi, likiditeyi artırırken şeffaflık, güvenlik ve erişilebilirlik gibi avantajlar da sunar. Bu süreç, blockchain teknolojisinin sağladığı değiştirilemez kayıt altyapısı sayesinde güvenli bir şekilde gerçekleştirilir.

Real World Asset Tokenization Nasıl Çalışır?

RWA tokenizasyonu birkaç temel adımdan oluşur:

1. Varlık Seçimi ve Değerleme:

Öncelikle tokenize edilecek varlık belirlenir ve piyasa değeri tespit edilir. Bu süreç yine finans dünyasındaki varlık seçimi ve değerlemesine benzerlik göstermektedir.

2. Hukuki Yapılandırma:

Tokenizasyon sürecinin yasal çerçevede nasıl düzenleneceği belirlenir. Bu süreçte ülke regülasyonlarının yanı sıra ilgili varlığın (örn. gayrimenkul) özellikleri de önem arz etmektedir. Zira token mantığı global çalışan bir yapı olduğundan hukuki altyapının doğru belirlenmesi tüm sürecin başarısı için oldukça değerlidir.

3. Blockchain Üzerinde Tokenizasyon:

Seçilen varlık, akıllı kontratlar aracılığıyla dijital tokenlara dönüştürülür. Burada artık geleneksel yapıdan bir ayrışma başlamaktadır. İlgili varlığın dijital olarak bir sahiplik veya bir hak göstergesi olması, olaya yeni bir boyut kazandırmaktadır.

4. Gelir Elde Edilmesi ve İkinci El Piyasa İşlemleri:

Bir sahiplik veya hak barındıran tokenlar, birçok farklı şekilde gelir elde edilmesini sağlayabilir. Gayrimenkule dayalı bir token, kira getirisi sağlarken; sanat eserine dayalı bir token eserin bir müzayede de satılması sonrası token sahiplerine getiri sağlayabilir. Ayrıca token sahipleri, varlıklarını işlem yapabilecekleri platformlarda ikinci el piyasalarda alım-satımına konu edebilir.

Bu süreç, varlıkların daha erişilebilir ve likit hale gelmesini sağlarken yatırımcıların doğrudan veya dolaylı olarak belirli varlıklara yatırım yapmalarına imkan tanır.

Kullanım Alanları ve Sektörler

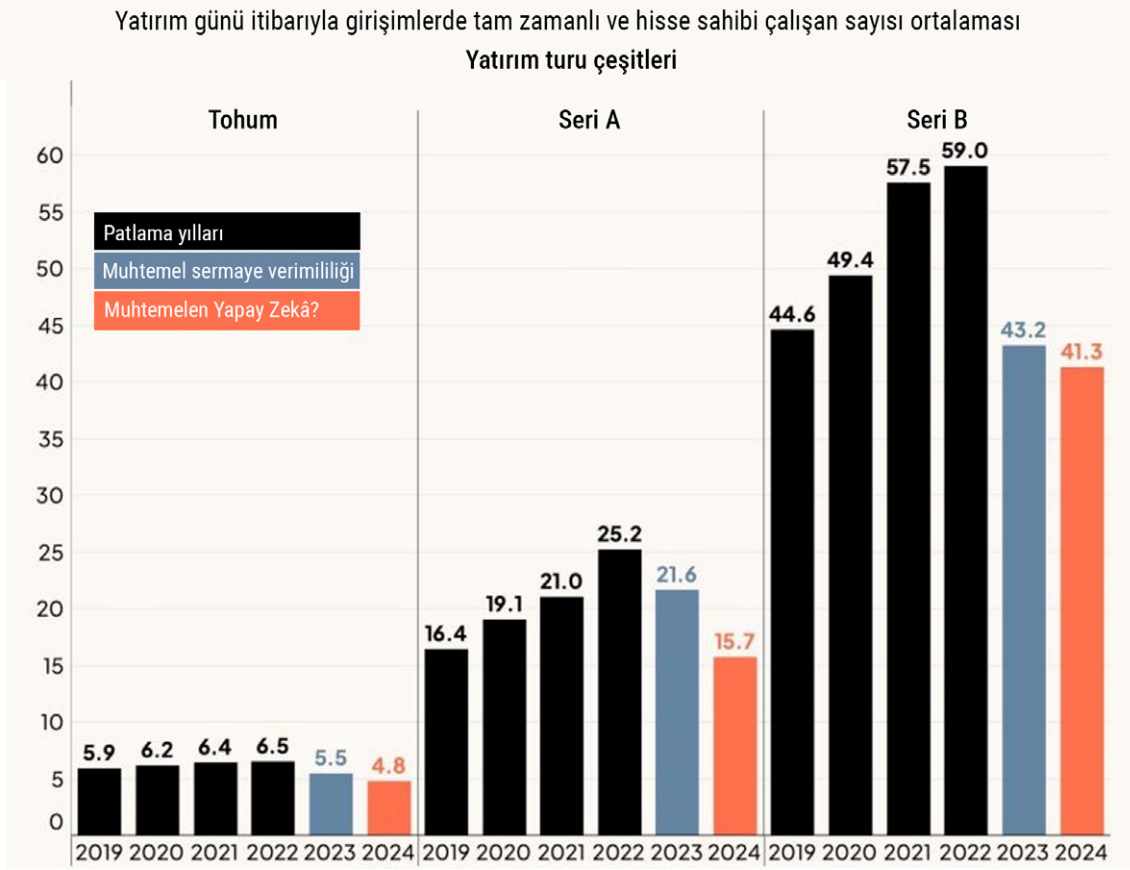
RWA tokenizasyonu birçok farklı sektörde kullanım imkanına sahiptir. Potansiyel kullanım alanlarının aşağıdakilerle sınırlı olmadığını unutmamak ile birlikte bazı örnek kullanım alanları inceleyebiliriz.

- **Gayrimenkul:** Bireyler, tokenize edilmiş gayrimenkul varlıklarına yatırım yaparak, küçük miktarlarla projelere ortak olabilir. Bu durum gitgide zorlaşan ev sahibi olma zorluğuna bir nebze de olsa kolaylık sağlayabilir. Günümüzde gençlerin bir varlık sahibi olamayacaklarını düşünmeleri sebebiyle tüketime yöneldiği bilinen bir gerçeklik olduğundan, bu noktada tokenizasyon gençlere alternatif bir yatırım imkanı sağlayabilir.
- **Sanat ve Koleksiyon Ürünleri:** Değerli sanat eserleri ve koleksiyon ürünleri tokenize edilerek yatırımcılara parçalı sahiplik imkanı sunulabilir. Bu durumda, tek bir kişi için sahip olunması oldukça maliyetli olacak bir esere birçok kişi ufak miktarlarla ortak olabilir.

Girişimler daha küçük ekiplerle daha uzun süre devam ediyor.

2024 yılında VC (risk sermayesi) yatırımı alan girişimler, son 5 yılın en küçük ekiplerine sahipti.

Veri: Her yılın 4. çeyreğinde yatırım turuna çıkan 2.819 ABD girişi (SaaS + Fintech + Healthtech)

Grafik 114. Yatırım Dönemlerine Göre Startuplarda Çalışan Personel Sayısı (2019-2024)

Kaynak: Carta

- **Emtia (Altın, Petrol, Tarım Ürünleri):** Altın gibi değerli metaller veya petrol gibi emtialar tokenize edilerek yatırımcıların bu alana erişebilmesinin önü açılabilir. Dayanak varlık olması açısından önem arz eden ve likidasyon imkanı yüksek olan değerli metallerin tokenizasyon vasıtasıyla dijitalleştirilmesi, bu alana yapılacak yatırımların tabana yayılımı açısından önem arz etmektedir.
- **Finansal Ürünler:** Tahviller, hisse senetleri ve kredi ürünleri tokenize edilerek daha geniş yatırımcı tabanına ulaşabilir. Mevcut finansal sistemde menkul kıymetleştirme yoluyla işletilen süreç tokenizasyon yoluyla daha kolay şekilde ilerletilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Mevcut durumda, RWA tokenizasyonu finansal ekosistemde yer edinmiş ve hızla büyüyen bir alan haline gelmiştir. Finans kuruluşları, bankalar ve fintek şirketleri bu alana dair yatırımlarını sürdürmektedir. Özellikle DeFi ekosistemi ile entegrasyonlar artarken, gelecekte finansal sistemler de bu alana uyum sağlamaya ve bu alandaki fırsatları değerlendirmeye çalışmaktadır.

Regülatif alanda tokenize varlıkları yasal çerçeveye oturtmak için çalışmalar başlamış durumda. ABD, Avrupa ve Asya'da farklı ülkeler, RWA tokenizasyonunun yasal statüsünü belirlemek için düzenlemeler yapmaktadır.

Önümüzdeki yıllarda RWA tokenizasyonu daha da yaygınlaşacaktır. Aşağıdaki unsurlar sistemin gelişmesi adına önemli öneriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Regülasyonların Netleşmesi: Tokenizasyonun yasal statüsü netleştikçe, kurumsal yatırımcıların ilgisi daha da artacaktır. Bu alanda çalışmalar olmasına rağmen halen daha birçok eksiklik söz konusudur.
- Merkeziyetsiz Finans (DeFi) ile Daha Fazla Entegrasyon: DeFi protokolleri aracılığıyla tokenize edilmiş varlıkların kullanımını yaygınlaştıracaktır. DeFi kavramının sistem içerisinde yer ettiği piyasalarda bu yaygınlaşma daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Henüz blockchain ve DeFi kavramlarına aşina olmayan bölgelerde ise tokenizasyon mekanizmasının yer edinmesi biraz zaman alacaktır.
- Kurumsal Yatırımcıların Artan Katılımı: Bankalar ve büyük finans kuruluşları, tokenize varlıkları portföylerine rahatlıkla dahil etmeye başladıklarında süreç önemli bir kilometre taşını geride bırakmış olacaktır. Bunun için regülasyonların netleşmesi hususu önem arz etmektedir.
- Daha Fazla Varlık Çeşitliliği: Sanat, emtia ve gayrimenkulün yanı sıra farklı varlık sınıflarının tokenize edilmesi ve bunların kabul görmesi önemli gelişmeler arasında yer alacaktır. Piyasalarda çok kez karşımıza çıkan balon olarak ifade edilen durumlardan sakınabilmek adına tokenize edilecek varlığın doğru tespit edilmesi, sonradan yaşanabilecek sıkıntılı durumların önüne geçecektir.

Kaynakça

- AA. (2024, 16 Mart). *Otomobil ve hafif ticari araç pazarı 2024 yılını rekorla kapattı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/otomobil-ve-hafif-ticari-arac-pazari-2024-yilini-rekorla-kapatti/3443340> adresinden erişildi.
- Aydın, Z. (2010). Neo-liberal transformation of Turkish agriculture. *Journal of Agrarian Change*, 149-187.
- Bağır, Y. K., Seven Ü., & Tok, Er. (2024). Parasal sıkılaştırma dönemlerinde firmaların temerrüde düşme davranışları nasıl farklılaşıyor?. *Merkezin Güncesi*. <https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/parasal+sikilasma+donemlerinde+firmalarin+temerrude+dusme+davranislari+nasil+farklilasiyor> adresinden erişildi.
- BDDK. (2025). Aylık Bülten. <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/Gelismis> adresinden erişildi.
- Carta. (t.y.). *Startup Ekosistemi Raporları, Girişimcilik İçgörüler*. <https://startupcentrum.com/tr/raporlar> adresinden erişildi.
- CBINSIGHTS. (2024). *State of venture 2024*. <https://www.cbinsights.com/research/report/venture-trends-2024/> adresinden erişildi.
- Eğilmez, M. (2025). Rezervleri Hesaplama Rehberi. 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.mahfiegilmez.com/2025/01/rezervleri-hesaplama-rehberi.html> adresinden erişildi.
- EPDK. (2024a). *2023 yılı elektrik piyasası gelişim raporu*. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-24-3/elektrik-yillik-sektor-raporu> adresinden erişildi.
- EPDK. (2024b). *Doğal gaz piyasası yıllık sektör raporu listesi-2023 yılı doğal gaz piyasası sektör raporu*. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/dogal-gazyillik-sektor-raporu> adresinden erişildi.
- Eroglu, İ., ve Yeter, F. (2023). Time-varying causality between money supply growth and inflation: New evidence from Turkey. *Applied Economics Letters*, 30(21), 3094-3098.
- Eurostat. (2024). *Employment rate by sex, age and citizenship (%)*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_argaedn__custom_16689760/default/table?lang=en adresinden erişildi.
- Eurostat. (2025). Gini coefficient of equivalised disposable income. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi190/default/table> adresinden erişildi.
- FAO. (2020). *The state of food security and nutrition in the world 2020. Transforming food systems for affordable healthy diets (SOFI 2020)*. Rome: Food and Animal Organization. doi: doi.org/10.4060/ca9692en
- FAO. (2021). *The state of food and agriculture 2021 (SOFI-2021)*. Rome: Food and Agriculture Organization.
- FAO. (2024). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2024 (SOFI-2024): Financing to End Hunger, Food Insecurity and Malnutrition in All Its Forms*. Rome: Food and Agriculture Organization.
- FAO. (2025). *World food situation*. FAO Food Price Index: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodprice-sindex/en/> adresinden erişildi.

- Forbes Türkiye. (2025). *2024 Türkiye startup ekosistemi yatırım raporu yayımlandı*. <https://www.forbes.com.tr/makale/2024-turkiye-startup-ekosistemi-yatirim-raporu-yayimlandi> adresinden erişildi.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023-2024). *Aylık Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu*. <https://www.hmb.gov.tr/bumko-aylik-butce-gerceklesme-raporlari>
- IEA. (2024). *The impact of Russia's invasion of Ukraine on global energy markets*. Spotlights. <https://www.iea.org/spotlights/the-impact-of-russia-s-invasion-of-ukraine-on-global-energy-markets> adresinden erişildi.
- IEA. (2025, 31 Ocak). *Average Russian oil exports by country and region, 2021-2024*. Data and Statistics / Charts. <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/average-russian-oil-exports-by-country-and-region-2021-2024> adresinden erişildi.
- ILO. (2024). *Global wage report 2024-25: Is wage inequality decreasing globally?* International Labor Organization.
- IMF. (2024, April). *World economic outlook: Steady but slow – resilience amid divergence*. international monetary fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> adresinden erişildi.
- IMF. (2025). *World economic outlook april 2025, a critical juncture amid policy shifts*. International Monetary Fund.
- Investing (t.y). <https://tr.investing.com/> adresinden erişildi.
- İstanbul Sanayi Odası. (2025). *İmalat sektörü PMI*. <https://www.iso.org.tr/projeler/iso-turkiye-imalat-pmi/> adresinden erişildi.
- Keyder, Ç., & Yenil, Z. (2011). Agrarian change under globalization: Markets and insecurity in Turkish agriculture. *Journal of Agrarian Change*, 60-86.
- Koçlu, E. İ., & Hakyemez, C. (2025, 10 Şubat). *Aylık enerji bülteni-Ocak 2025*. <https://www.tskb.com.tr/uploads/file/enerji-bulteni-ocak-20250210.pdf> adresinden erişildi.
- KPMG. (2024). *Enerji sektör raporu 2024*. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/tr/pdf/2024/10/KPMG%20APlus%20Enerji%20Sektör%20Raporu.pdf> adresinden erişildi.
- Levine R. (2004). *Finance and growth: Theory and evidence. Working paper, 10766*, <http://www.nber.org/papers/w10766> adresinden erişildi.
- McKinsey. (2024). *Economic conditions outlook, December 2024*. <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/economic-conditions-outlook-2024#section-header-December2024> adresinden erişildi.
- Mishkin, F. S. (2019). *The economics of money, banking, and financial markets* (12th ed.). Pearson.
- My Enerji. (2025). *Yıllara göre elektrik tarife fiyatları*. <https://www.myenerji.com/2013-2024-tedas-tarifeleri/> adresinden erişildi.
- ODMD. (2024). *Otomotiv makroekonomik değerlendirme Aralık 2024*. Otomotiv Distribütörleri & Mobilite Derneği.
- ODMD. (2025). *Makroekonomik değerlendirme Ocak 2025*. Otomotiv Distribütörleri & Mobilite Derneği.
- OECD. (2025a). *Income distribution and inequality (Gini coefficient)*. OECD Data Explorer. <https://data-explorer.oecd.org/> adresinden erişildi.
- Orallı, L. E. (2022, 31 Aralık). *Türkiye'nin küresel enerji stratejisi*. <https://tesam.org.tr/wp-content/uploads/2022/12/TESAM-STRATEJI-DERGISI.pdf> adresinden erişildi.
- Parasız İ. (2005). *Para banka ve finansal piyasalar*. İstanbul: Ezgi Kitapevi.
- Resmî Gazete. (2010). *Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu*. <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100613-12.htm>

- Rodrik, D. (2016). Premature deindustrialization. *Journal of Economic Growth*, 21(1), 1-33.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2025). *Sektörlere göre uluslararası doğrudan yatırım tutarları*. <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi0803011615> adresinden erişildi.
- SBB. (2023). *On ikinci kalkınma planı (2024-2028)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf adresinden erişildi.
- SBB. (2024). *Yıllık ekonomik rapor 2024*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/10/Yillik-Ekonomik-Rapor-2024.pdf> adresinden erişildi.
- SBB. (2024a) *2025 yılı Cumhurbaşkanlığı yıllık programı*. Ankara.
- SBB. (2024b). *Vatandaşın bütçe rehberi—2024 yılı bütçesi*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/01/2024-VatandasinButce-Rehberi.pdf> adresinden erişildi.
- SBB. (2025, Şubat 13). *2024 yılı aralık ayı ödemeler dengesi verileri açıklandı*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/2024-yili-aralik-ayi-odemeler-dengesi/> adresinden erişildi.
- SBB (2025a). *Aralık 2024 enflasyon verileri*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/aralik-2024-enflasyon-verileri/> adresinden erişildi.
- SGK. (2023, 1 Mart). *Emeklilikte yaşa takılanlar ile ilgili düzenlemeyi içeren kanun teklifi TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasalaştı*. <https://www.sgk.gov.tr/Haber/Detay/Emeklilikte-Yasa-Takilanlar-ile-Ilgili-Duzenlemeyi-Iceren-Kanun-Teklifi-TBMM-Genel-Kurulunda-Kabul-Edilerek-Yasalasti-2023-03-01-01-42-59> adresinden erişildi.
- Startup Centrum. (2024). *Türkiye startup ekosistemi yatırım raporu*. <https://startupcentrum.com/tr/rapor/2024-turkish-startup-ecosystem-fundindg-report> adresinden erişildi.
- Startups Watch. (2024a). *2024 annual report*. <https://startups.watch/reports> adresinden erişildi. Statista. *Distribution of proved natural gas reserves worldwide in 1960 and 2023, by key country*. Chemicals & Resources' Fossil Fuels. <https://www.statista.com/statistics/265330/countries-with-the-largest-share-of-global-natural-gas-reserves/> adresinden erişildi.
- Statista. (2024b). *Production of natural gas worldwide in 2023, by country*. Chemicals & Resources' Fossil Fuels. <https://www.statista.com/statistics/264101/world-natural-gas-production-by-country/> adresinden erişildi.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2024). *2024 yılı performans programı*. https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/SGB/tr/Performans_Programlari/2024PP.pdf adresinden erişildi.
- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2025). *Tarım ve ormancılık istatistikleri*, istatistik.tarimorman.gov.tr adresinden erişildi.
- TCMB. *Konut fiyat endeksi raporu* <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Konut+Fiyat+Endeksi/> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024). *Enflasyon raporu 2024- IV (8 Kasım 2024)*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/yayinlar/raporlar/enflasyon+raporu/2024/enflasyon+raporu+2024+-+iv> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024a). *Para politikası kurulu kararı (Sayı: 2024-01)*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-01> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024b). *Para politikası kurulu kararı (Sayı: 2024-09)*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-09> adresinden erişildi.

- TCMB. (2024c). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-14). 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-14> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024ç). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-22). 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-22> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024d). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-28). 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-28> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024e). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-33). 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-33> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024f). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-39). 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-39> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024g). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-45). 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-45> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024h). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-51). 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-51> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024ı). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-56.) 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-56> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024i). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-61). 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-61> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024j). *Para politikası kurulu kararı* (Sayı: 2024-70). 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-70> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024k). *2025 para politikası*. 14 Mart 2025 tarihinde https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7d289852-7a49-4e58-aa0e-cf76d47b01f6/2025_Para_Politikas%C4%B1.pdf?MOD=AJPERES adresinden erişildi.
- TCMB. (2025). *Elektronik veri dağıtım sistemi*. <https://evds2.tcmb.gov.tr/> adresinden erişildi.
- TCMB. (2025). *Enflasyon hedefleri*. 14 Mart 2025 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Enflasyonun+Hedefleri> adresinden erişildi.
- TCMB. (2025). *İmalat sanayi kapasite kullanım oranları*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/reel+sektor+istatistikleri/imalat+sanayi+kapasite+kullanim+orani> adresinden erişildi.
- TEİAŞ. (2024). *Türkiye elektrik üretim-iletim 2023 yılı istatistikleri*. Elektrik İstatistikleri. <https://www.teias.gov.tr/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri> adresinden erişildi.
- The European Commission. (2022). *REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition*. Press Release. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3131 adresinden erişildi.
- The European Council. (2024). *Energy prices and security of supply*. Explainers. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/energy-prices-and-security-of-supply/> adresinden erişildi.
- The European Council. (2025). *Where does the EU's gas come from?* Explainers. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/where-does-the-eu-s-gas-come-from/#:~:text=The%20share%20of%20Russia%27s%20pipeline,gas%20consumption%20in%20the%20EU> adresinden erişildi.
- TOBB. (2025). *Kurulan/kapanan şirket istatistikleri*. <https://tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/Kurulan-KapananSirketistatistikleri.php> adresinden erişildi.

- Turcorn. (2025). *Startup Centrum-Yıldız Tekno GSYO. Türkiye startup ekosistemi yatırım raporu*. <https://www.turcorn.gov.tr/upload/Node/100285/files/2024-Turkiye-Startup-Ekosistemi-Yatirim-Raporu.pdf> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2020). *GSYH hesaplarında 2020 yılında yapılan revizyonlar açıklama metni*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2024). *Gelir dağılımı istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2024). *Motorlu Kara Taşıtları, Aralık 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Motorlu-Kara-Tasitlari-Aralik-2024-53463> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2024). *Yoksulluk ve yaşam koşulları istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2025, 29 Nisan). *İşgücü istatistikleri (Mart 2025)*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam-Issizlik-ve-Ucret-108> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2025a). *Ciro endeksleri, Aralık 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ciro-Endeksleri-Aralik-2024-54133#:~:text=Toplam%20cironun%20alt%20detaylar%C4%B1na%20bak%C4%B1ld%C4%B1nda,endeksi%20%49%2C7%20artt%C4%B1> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2025b). *İktisadi faaliyet kollarına göre GSYH büyüme hızları. Dönemsel gayrisafi yurt içi hasıla, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-IV-Ceyrek-Ekim-Aralik,-2024-54163> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2025c). *Sanayi üretim endeksi*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sanayi-Uretim-Endeksi-Subat-2025-57918> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2025d). <https://l24.im/cw9C> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2025). *Elektronik veri dağıtım sistemi, sektörel enflasyon beklentileri*. 9 Mart 2025 tarihinde <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2025a). *Enflasyon raporu 2024-I (8 Şubat 2024)*. www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/2024/Enflasyon+Raporu+2024+-+I adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2025b). *Enflasyon raporu 2024-II (8 Ağustos 2024)*. 10 Mart 2025 tarihinde www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/2024/Enflasyon+Raporu+2024+-+II adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2025c). *Enflasyon raporu 2024-II (8 Kasım 2024)*. 10 Mart 2025 tarihinde www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/2024/Enflasyon+Raporu+2024+-+IV adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2025d). *Enflasyon raporu 2024-II (9 Mayıs 2024)*. 10 Mart 2025 tarihinde www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/2024/Enflasyon+Raporu+2024+-+II adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Tüketici fiyat Endeksi, Aralık 2024*. 8 Mart 2025 tarihinde data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=T%C3%BCketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2024-53621&dil=1 adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025a, Ocak 3). *Tüketici fiyat endeksi, Aralık 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2024-53621> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025b, Ocak 31). *Turizm istatistikleri, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=-Turizm-Istatistikleri-IV.-Ceyrek-Ekim-Aralik-ve-Yillik,-2024-53660> adresinden erişildi.

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025c, Mart 20). *TÜİK İşgücü istatistikleri, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2024-54059> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025) *Yurt içi üretici fiyat endeksi, Aralık 2024*. 10 Mart 2025 tarihinde data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yurt-Ici-Uretici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2024-53697 adresinden erişildi.
- UİB. (2025). Otomotiv sektörü, son 19 yılda 18 kez ihracat şampiyonu olmayı başardı. <https://uib.org.tr/tr/otomotiv-sektoru-son-19-yilda-18kez-ihracat-sampiyonu-olmayi-basardi-1#:~:text=Uluda%C4%9F%20Otomotiv%20End%C3%BCstrisi%20%C4%B0hracat%C3%A7%C4%B1lar%C4%B1%20Birli%C4%9Fi,milyar%2012%20milyon%20dolar%20oldu> adresinden erişildi.
- Veri Analiz Platformu – VAĞ. (2025). *Finansal oranlar*. Merkezi Kayıt Kuruluşu. <https://www.vap.org.tr/> adresinden erişildi.
- World Bank. (2025). *World development indicators, employment in industry (% of total employment) (modeled ILO estimate)*. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS> adresinden erişildi.
- World Bank. (2025). *World development indicators, manufacturing, value added (% of GDP)*. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS> adresinden erişildi.
- World Bank. (2025). *World development indicators, financial system deposits to GDP (%)*. <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/global-financial-development/series/GFDD.DI.08> adresinden erişildi.
- Yılmaz, İ. (2022). Modern İslam iktisat düşüncesinde kalkınmanın seyri: erken sanayisizleşme ve finansallaşma tecrübeleri. Akkaş, E. (Ed.) içinde, *İslami Finansın Politik Ekonomisi: Körfez Ülkeleri Uygulaması* içinde (s. 27-58). İstanbul: İktisat Yayınları.

Yazarlar Hakkında

Ömer Faruk Tekdoğan

Editör

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İşletme Bölümü, yüksek lisans eğitimini North Carolina State University İktisat Bölümünde tamamladıktan sonra, 2019'da İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam İktisadi ve Finansı Anabilim Dalında doktora çalışmalarını tamamlamıştır. 2016-2017 yıllarında İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatında (OECD) Kalkınma İşbirliği Direktörlüğünde altyapıyı geliştirme, özel sektörü geliştirme, yatırım ortamını iyileştirme amacıyla yapılan kalkınma yardımlarına dair çalışmalarda bulunmuştur. 2022 yılına kadar Hazine Müsteşarlığı ve Hazine ve Maliye Bakanlığı'nda farklı birim ve pozisyonlarda çalışmış olup 2022 yılından bu yana Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümünde öğretim üyesidir.

Ali Can Yenice

Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi iktisat bölümünde bölüm birincisi olarak yüksek onur derecesiyle tamamlamıştır. Daha sonra çeşitli araştırma merkezleri ve sivil toplum kuruluşlarında görev yapmış ve 2017 yılında Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı alanında araştırma görevliliğine atanmıştır. 2022 yılında misafir araştırmacı olarak Malezya'daki INCEIF Üniversitesinde TÜBİTAK desteğiyle yürüttüğü araştırmalar kapsamında doktora tezini kaleme almıştır. İslam iktisadi ve finansı alanında tercüme eseri, makaleleri ve projeleri bulunan Yenice, hâlihazırda Sakarya Üniversitesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

Ali Polat

İstanbul Üniversitesi SBF Maliye Bölümünde lisans eğitimini, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü'nde yüksek lisansını ve doktorasını tamamladı. Faisal Finans Kurumu A.Ş., Family Finans Kurumu A.Ş ve Türkiye Finans Kurumu A.Ş'de Dış İşlemler ve Uluslararası Bankacılık konularında değişik görevlerde bulundu. 2009 yılında Kral Suud Üniversitesi, İşletme Fakültesinde Yardımcı Doçent olarak çalışmaya başladı. Bankacılık ve finans konularında lisans ve lisansüstü seviyesinde dersler verdi, akademik araştırmalarda bulundu. Ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış makaleleri ve telif kitapları bulunmaktadır. Hâlihazırda Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, SBF İktisat bölümünde çalışmaktadır.

Bekir Eren

Lisans derecesini ODTÜ İktisat Bölümünde tamamladı. Yüksek Lisansı Gazi Üniversitesi İktisat Politikası programında yaptı. Doktorasını Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde İngilizce İktisat alanında yaptı. 2009 yılında iş hayatına girdi ve 2009- 2021 yılları arasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar biriminde Uzman olarak çalıştı. 2021 yılından itibaren Ankara Medipol Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaya başlayan Eren, aynı zamanda Bölüm Başkanlığı görevini de yürütmektedir. Makroekonomi, para politikası, bankacılık, gelişmekte olan ekonomiler ve uluslararası ekonomi çalışma alanlarıdır.

Cem Korkut

Doç. Dr. Cem Korkut, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmakta ve Türkiye Bilimler Akademisinde (TÜBA) Başkan Danışmanı olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nde tamamlamış, yüksek lisans tezinde İslami finansın öncüsü kabul edilen para vakıflarını ele almıştır. Doktorasını İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde (İZÜ) İslam ekonomisinde sermaye üzerine yapmıştır. İslam ekonomisi, İslami bankacılık ve finans, iktisadi düşünce konularında ulusal ve uluslararası yayınları bulunan Dr. Korkut, aynı zamanda Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) üyesidir. Akademik ilgi alanları arasında İslam ekonomisi, makroekonomik politikalar, iktisadi sistemler ve Osmanlı iktisat tarihi yer almaktadır.

Emrullah Aydın

Marmara Üniversitesi Maliye Bölümünden 2015 yılında mezun olmuştur. Aynı üniversitede Mali İktisat bilim dalında, cari işlemler açığı ve yenilenebilir enerji konusu üzerine yazdığı tezle yüksek lisansını tamamlamıştır. 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Maliye Anabilim dalında başladığı doktora eğitiminin son aşamasındadır. 2017 yılından bu yana İstanbul Arel Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Kamu borçları, kamu bütçesi ve maliye politikası alanlarında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Gökhan Alpen

Gazi Üniversitesi Ekonometri bölümünden lisans derecesini almıştır. Yüksek Lisans eğitimini Frankfurt ve Londra'da bitirmesinin ardından Doktorasını İstanbul Üniversitesinde tamamlamıştır. Türkiye'de Albarka Türk, Türkiye Finans ve Emlak Katılım bankalarında yönetici pozisyonunda görev alan Alpen, Çakmakçı Kıymetli Madenler firmasında Genel Müdür Yardımcılığı yapmıştır. Nar Fon'un kurucu ortağı ve Genel Müdürü olarak çalışma hayatını sürdürmektedir. SPL Düzey 3, Türev Araçlar, Kurumsal Yönetim Derecelendirme ve Kredi Derecelendirme Lisanslarına, ayrıca Hazine ve Maliye Bakanlığı Melek Yatırımcı (BKY) sertifikasına sahiptir.

Fatih Cüre

Marmara Üniversitesi Maliye Bölümünden 2016 yılında lisans derecesini almıştır. 2018 yılından bu yana Manisa Celal Bayar Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Aynı üniversitede yüksek lisans tezini evrensel temel gelir üzerine tamamlamış olup, doktora eğitimine devam etmektedir. Devlet bütçesi ve maliye politikası alanlarında akademik çalışmalar yapmaktadır.

Fatih Furkan Akosman

Lisans eğitimini İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümünde 2016 yılında tamamlamıştır. 2016-2018 yılları arasında aynı üniversitede asistanlık yapmıştır. Yüksek lisans derecesini ise 2019 yılında Milli Eğitim Bakanlığı YLSY bursu ile gittiği Edinburgh Üniversitesinden almıştır. Yüksek lisans sonrası bir süreliğine Elektrik Üretim Anonim Şirketi ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığında Nükleer Tesis Yatırımlarının Finansal Analizi üzerine çalışmıştır. 2020 yılında doktora öğrenimine başladığı Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Ekonomi Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Temel araştırma alanları parasal iktisat, sistem dinamikleri ile makroekonomik modelleme ve enerji ekonomisidir.

Fikri Kaplan

Lisans öğrenimini Matematik alanında tamamladı. Yüksek lisans eğitimi sırasında Fibonacci Dizilerinin çatallanması üzerine çalıştı. Yüksek Lisans Öğrenimi sırasında matematiksel finans alanında çalışmalar yapmaya başladı. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Anabilim dalında "Altyapı Proje Finansmanlarında Risk Paylaşımı" başlıklı tezi ile Doktora derecesi aldı. Halen Türk Hava Kurumu Üniversitesinde akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Hadin Öner

2007 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun olmuştur. 2009 yılında İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası Bankacılık ve Finans alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. 2021 yılında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans bölümünde doktorasını tamamlayan Öner, finans, İslami finans ve İslami sermaye piyasaları alanında akademik çalışmalarına devam etmektedir. Katılım bankacılığı sektöründe farklı birim ve pozisyonlarda 10 yılı aşkın süre çalışan Öner, 2018 yılından beri Aksaray Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İsa Yılmaz

İstanbul Bilgi Üniversitesi ve University of London çift diploma programı kapsamında 2013 yılında İşletme-Ekonomi Bölümünde Üstün Başarı Programı'nda lisans eğitimini tamamladı. Durham Üniversitesi İslami Finans Bölümünde 2014 yılında 'İslami Sosyal Refah Fonksiyonunu Oluşturmak: İslam Ahlak Ekonomisi Açısından Bir Değerlendirme' konulu teziyle yüksek lisans derecesi ve 2019 yılında 'İslam Ahlak Ekonomisine Dair: Kalkınmacı Vaatler, Finansallaşma Yanılgısı ve Metodolojik Açmazlar' konulu teziyle doktora derecesi aldı. Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak akademik hayatına devam eden Yılmaz'ın ulusal ve uluslararası alanlarda çeşitli kitap, makale ve bildiri türünden yayınları vardır. İlgili alanları arasında politik iktisat, iktisat felsefesi, İslam iktisadı, ahlak ekonomisi, alternatif bankacılık ve finans modelleri yer almaktadır. Daha geniş bir çerçevede, gelişmekte olan ekonomiler için olumlu kalkınma ve refah sonuçları sunmayı amaçlayan özgün ekonomik ve finansal sistemleri araştırmaktadır.

Memduh Ünal

1981'de Ankara'da doğmuştur. Lisans eğitimini 2004'de Hacettepe Üniversitesi İktisat bölümünde tamamlamış ardından 2011'de Cornell Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde yüksek lisans derecesini Phi-Alfa-Alfa onur ödülüyle almıştır. 2025'de Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Politika bölümünde doktora derecesini almıştır. 2004'de Uzman Yardımcısı olarak başladığı Devlet Planlama Teşkilatında ve sonrasında Kalkınma Bakanlığında ulusal hesaplar ve ödemeler dengesi alanlarında uzman olarak çalışmıştır. 2015-2021 arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatında Tarım, Sanayi ve Turizm Direktörlüğü ve Ekonomi Müşavirliği görevlerinde bulunmuştur. Şu anda Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığında uzman olarak görev yapmaktadır.

Ömer Keskin

2015 yılında İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İşletme bölümünü, 2017 yılında Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana-bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programını, 2023 yılında ise Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Doktora programını tamamlamıştır. Bankacılık, finansal piyasalar ve kurumlar ve tarım ekonomisi alanında yayınlanmış araştırma makalelerinin ve bildirilerinin yanı sıra İslam ekonomisi ve finansı alanında araştırma makalesi, çeviri makale ve kitap bölümü çalışmaları bulunmaktadır. 2019 yılından bu yana Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde Öğretim Elemanı olarak görev yapmaktadır.

Mehmet Tarık Eraslan

2004 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat bölümünden mezun oldu. Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Bakanlığı ve CB Strateji ve Bütçe Başkanlığı gibi çeşitli kamu kuruluşlarında görev yaptı. 2008 yılında ODTÜ Avrupa Çalışmaları bölümünden yüksek lisans, 2014 yılında North Carolina State Üniversitesi İktisat bölümü yüksek lisans ve 2022 yılında da Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Politika bölümünden doktora derecesi ile mezun oldu. İşgücü piyasası, çalışma hayatı ve kamu personel rejimi konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

Yunus Emre Aydınbaş

Maliye ve sosyoloji lisans eğitiminin ardından iktisat ve din sosyolojisi alanlarında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Bankacılık sektörü ve özel sektörde muhtelif görevler üstlenmiştir. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Programında doktorasını tamamlayan Aydınbaş işgal ettiği akademik pozisyonlarda araştırmalarına devam etmektedir. Çalışmaları İslami iktisat metodolojisi, İslami iktisat düşüncesi, İslami ekonomide mali yapı ve vergi sistemi, ahlâk ve iktisat konuları etrafında yoğunlaşmaktadır.

ALAN İZLEME RAPORLARI

İLKE Vakfı olarak toplumun ihtiyaçlarını merkeze alıyor, çözüm odaklı araştırmalarımızla stratejik alanlarda yol gösterici bilgi üretiyoruz. İktisat, eğitim, hukuk ve toplumsal görünüm çerçevesinde yürüttüğümüz çalışmalarla güncel gelişmeleri yakından takip ediyor; veriye ve uzman görüşlerine dayalı analizlerimizle karar vericilere etkili katkılar sunuyoruz.

Her yıl yayımladığımız Alan İzleme Raporlarında odağımıza önceki yılın gelişmelerini yerleştiriyor, bu verileri geçmiş dönemlerle karşılaştırarak eğilimleri, sorun alanlarını ve fırsatları ortaya çıkarıyoruz. Böylece hem geçmişin birikimini anlamlandırıyor hem de geleceğe yönelik stratejik öngörüler geliştiriyoruz. Konuya özgü göstergeler ve özgün sunum yöntemleriyle veriyi bilgiye, bilgiyi rehberliğe dönüştürerek uygulanabilir içerikler üretmeye devam ediyoruz.

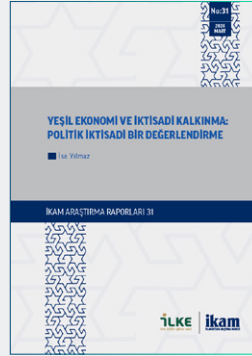
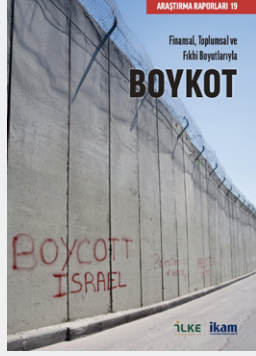
İktisat İzleme Raporları

İslam İktisadı Ekosistem Raporları

Diğer Yayınlarımız

İKTİSAT İZLEME RAPORU 2024

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

Küresel salgının ardından derinleşen ekonomik ve jeopolitik belirsizliklerin belirgin biçimde hissedildiği 2024 yılında ülkeler, hem dış ticaret pozisyonlarını hem de iç ekonomik dengelerini korumak adına yeni politika arayışlarına yönelmiştir. Türkiye ekonomisi, ihracat performansı, yapısal direnç unsurları, para ve maliye politikalarıyla bu dalgalanmalardan nispeten daha az etkilenmiştir. Diğer yandan, ekonomik istikrarın sürdürülebilirliği, fiyat istikrarı, istihdam ve gelir dağılımı gibi konularda kalıcı çözümlere duyulan ihtiyaç güncelliğini korumaktadır.

İktisat İzleme Raporlarının dördüncüsü olan bu rapor, Türkiye ekonomisinin geçmişini ve bugününü analiz etmekte ve gelecek politikalara ışık tutmaktadır. Kuramsal çerçeve ve uygulama arasındaki ilişki gözetilerek bütüncül bir analiz zemini sunulmaktadır. Raporda, Türkiye'nin ulusal ve uluslararası düzlemdeki konumu ve potansiyeli 17 farklı başlıkta, çok boyutlu göstergeler ve özgün veri görselleştirmelerle ortaya konmaktadır. Ayrıca rapor, Türkiye'nin ekonomik düzlemde karşılaştığı sorunları ve benimsenen politikaların sosyoekonomik yansımalarını ele almaktadır. Türkiye ekonomisinin gelecek vizyonuna ışık tutmayı hedefleyen rapor, politika yapıcılar, ekonomistler, piyasa aktörleri ve akademisyenler için dikkate değer bir rehber niteliğindedir.

